ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ YAYINLARI 201

MALAZGİRT ZAFERİNİN 900. YILDÖNÜMÜNÜ KUTLAMA SERİSİ. I.

KADI BURHANEDDİN AHMED VE DEVLETİ

(1344-1398)

Doç. Dr. YAŞAR YÜCEL
Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi
Yeniçağ Tarihi Kürsüsü

ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ YAYINLARI 201

KADI BURHANEDDİN AHMED VE DEVLETİ

(1344-1398)

Doç. Dr. YAŞAR YÜCEL
Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi
Yeniçağ Tarihi Kürsüsü

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1970

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Millî tarihimizin aydınlatılmağa muhtaç konularından birini teşkil eden Anadolu Beylikleri üzerinde çalışmalar malzemenin yetersizliği sebebiyle kâfi derecede ilerleyememiştir. Bununla beraber son yıllarda yapılan incelemelerle bu beyliklerden hemen herbiri hakkında, genel mahiyette olsa da, bazı bilgiler edinebilmek imkânı ḥasıl olmuştur.

Araştırma konumuzu teşkil eden Kadı Burhaneddin Ahmed'in şahsiyeti ve devletine gelince; buna dair daha çok tâli derecede kalan bazı meselerin çözümlenmesini hedef tutan birkaç makale istisna edilirse, monografik mahiyette derli toplu bir araştırma yapılmamıştır. Bu çalışmamızın amacı, Kadı Burhaneddin ve devleti tarihini, elimizdeki belgelerin müsaadesi nispetinde incelemek olmuştur. Bunu yaparken ancak bu gün için bilinen ve erişilmesi mümkün olan malzemeden faydalandık. Bununla beraber mükemmel denecek bir eser vücuda getirdiğimiz iddiasından uzağız, sadece çalışmamızın bu konuda ileride yapılacak araştırmalara mütevazi ölçüde de olsa, bir ışık tutabilmesi bizim için bahtiyarlık olacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde Kadı Burhaneddin Ahmed'in ailesi ve menşe'i ile Eretna-oğulları beyliğindeki durumu üzerinde durulmuş, kadılığı, vezirliği ve hükümdar nâibliği devirleri anlatılmıştır. İkinci bölümde ise şahsen hükümdar olduktan sonra merkeziyetçi bir hükümeti gerçekleştirmek yolundaki faaliyetleri anlatılarak başlıca komşu siyasî kuruluşlarla olan ilişkileri ve sonu, söz konusu edilmiştir. Nihayet üçüncü bölümde de Burhaneddin Ahmed'in şahsiyeti ve devletinin özellikleri aydınlatılmağa çalışılmıştır.

Özel adların imlâsı, dilimizde yaygın olanlar aynen, diğerleri ise bir kaç istisna ile İslâm Ansiklopedisindeki transkripsiyon usulüne göre yazılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında yardım ve irşadlarını esirgemeyen, devamlı olarak müşküllerimin hallinde yardım eden değerli hocalarım Bekir Sıtkı Baykal'a, Adnan Erzi'ye, Halil İnalcık'a burada ayrı ayrı şükranlarımı iletmeyi borç saymaktayım.

Doç. Dr. Yaşar YÜCEL

GİRİŞ

KAYNAKLAR ÜZERİNDE

Kadı Burhaneddin'in şahsiyeti ve devleti, Anadolu Beylikler devri tarihi içinde önemli bir yer işgal etmektedir. Buna rağmen, diğer beylikler ve onların kurucularında olduğu gibi, bunda da yerli kaynakların azlığı ve yetersizliği yüzünden birçok meseleler henüz karanlıklar içindedir. Kadı Burhaneddin ve devletine dair olarak siyasî hadiseleri oldukça açıklayan kaynaklar bir yana bırakılırsa, içtimaî, dinî ve kültürel faaliyetleri aydınlatmak için, bize kadar gelebilen kaynaklar nicelik ve nitelik bakımından tatmin edici olmaktan uzaktır.

Herhangi bir kavmin veya devletin tarihini inceleme ve araştırmada doğrudan doğruya kendisinden intikal eden kaynak ve vesikalar şüphesiz birinci derecede önemlidir. Halbuki Kadı Burhaneddin'den çeşitli sebepler yüzünden az malzeme intikal etmiş bulunmaktadır. Bunlar arasında konumuza ait olup bize kadar gelebilen Kadı'nın şahsiyeti ve siyasî faaliyetlerinin aydınlatılmasında son derece önemi olan *Bezm u Rezm* adlı Farsça bir tarih ile hayatının bazı yönlerini bize aksettiren *Divan*'ıdır. Bunun dışında genel olarak Kadı Burhaneddin ve devletinden bahseden vekayinamelerde ise, Kadı'ya ait malumat dağınık ve tesadüfî olmaktan ileri gidememiştir. Vekayiname yazarları Kadı Burhaneddin ile doğrudan doğruya uğraşmamışlar ancak bunun komşu memleketlerle münasebetleri dolayısiyle ve vasıtalı olarak bilgiler vermişlerdir.

Konumuzu işlerken faydalandığımız kaynakları üç grup halinde mütalaa etmek gerekmektedir: Birinci grupta Kadı Burhaneddin Ahmed'in ailesi ile ilgili malumat veren Anadolu Selçukluları devrine ait vekayiname ve menakibnameler, ikinci grupta şahsiyeti, yükselişi ve hükümdarlığı devrine ait bilgiler veren Anadolu Beylikleri devri vekayinameleri; üçüncü grupta da Kadı Burhaneddin'e başlıca komşu siyasî teşekküller olan Memlûklu, Osmanlı, Timur ve Akkoyunlu devletleriyle ilişkileri sebebiyle bunlardan bahseden vekayinameler. Bu gruplandırma dizisine göre sözü geçen

kaynaklar hakkındaki bilgilerimiz aşağıda özetlenmiş, her kaynağın eserin meydana getirilişindeki rolü ise örnekler verilerek metinde belirtilmiştir.

I. Anadolu Selçukluları devrine ait vekayinameler ve menakibnameler

Bunlar vak'aların tasviri ve sağlam bir kronolojinin tespiti için birinci derecede önemi olan eserlerdir (bk. Fuad Köprülü, Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları. Belleten 27). Bilhassa konumuzun ilk devirleri, yani Kadı Burhaneddin'in atalarının Anadolu'daki faaliyetlerinin aydınlatılmasında bunlardan istifade ettik. Bunlar arasında en önemlisi Anadolu Selçuklu devrine ait olan İbn Bîbî'nin *al-Avâmir al-Ala'iyya* adlı Farsça mensur büyük vekayinamesidir (İbn Bîbî, al-Avâmir al-Ala'iyya. Adnan Sadık Erzi nşr., Ankara 1956. Eserin muhtasarı *Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure d'après l'Abrégé du Seldjouknameh d'İbn Bîbî*. Leiden 1902 = *Rècueile de textes relatifs à l'histoire des Seldjoucides par* M. Th. Houtsma vol. IV, Yazıcı - zâde tarafından yapılan tercümesi *Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure d'aprês İbn Bîbî*. Texte turc publié par M. Th. Houtsma. Leiden 1902 = *Récueil de textes relatifs à l'histoire des Seldjoucides par M. Th. Houtsma* vol. III. Eser ve müellif hakkında bk. Adnan Sadık Erzi, *İbn Bîbî* madd., İA. ayrıca Herbert W. Duda, *Die Seltschukengeschichte des İbn Bîbî*. Anzeiger der phil. hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1950, nr. 5, ayni müell., Die Seltschukengeschichte des İbn Bîbî. Kopenhagen 1959).

Yine aynı devrin vekayinamelerinden olup Anadolu Selçuklarının son zamanları ve daha ziyade İlhaniler idaresindeki Anadolu için birinci derecede önemli bir kaynak olan ve Kadı'nın soyu hakkında kıymetli bilgi veren Aksaraylı Mahmud'un *Müsâmarat al-Ahbâr* isimli Farsça eseridir (Aksarayî, *Musâmarat al-Ahbâr*. Osman Turan nşr., Ankara 1944).

Bundan sonra Niğdeli Kadı Ahmed'in *al-Valad al-Şafik* adlı büyük eseri gelmektedir. Muhtelif islâm ilimlerine ait bir ansiklopedi mahiyetinde bulunan bu eserde Selçuk tarihine ait malûmat olduğu gibi, XIV. asır Anadolu'sunun dinî ve içtimaî tarihine dair de çok kıymetli malzeme vardır. Bu kaynakta devrin büyük alimleri arasında ismi geçen Kadı'nın dedesi Celaleddin Habib ve oğlu Hüsameddin Hüseyin hakkında son derece orijinal bilgi mevcuttur (Niğdeli Ahmed, *al-Valad al-Şafik*. Fatih Ktp. nr. 4519).

Anadolu Selçuklu devrine ait menakibnamelere gelince bu hususta zikre şayan olan ilki *Eflâki'nin Manâkıb al-Ârifin*'idir. Burhaneddin'in atalarının Mevlâna ailesine duyduğu saygıya dair bilgiler veren ve dinî içtimaî tarih yönünden değerli bir kaynak olan bu eser; Anadolu'nun XIII-XIV. asırlardaki iç hayatını, şehir ve köy teşkilâtını, göçebelerin hususiyetlerini, içtimaî sınıflar arasındaki münasebetleri, dinî cereyanları ve iktisadî şartları anlatmak hususunda denilebilir ki emsalsizdir (Eflâki, *Manâkıb al-Ârifîn*. Tahsin Yazıcı nşr., I, II, Ankara 1962. Eser ve müellif hakkında bk. H. Ritter, Philologika XI. *Mevlâna Celâleddin Rumi und sein Kreis*. Der Islâm XXVI 1942; Türk. terc.: *Mevlâna Celâleddin Rumî ve etrafındakiler*. TM VII - VIII / 1, 1942).

II. Anadolu Beylikleri devrine ait vekayinameler

Bunların başında şimdiye kadar yeteri derecede istifade edilmemiş olan Aziz b. Ardaşîr-i Astârâbadî'nin Kadı Burhaneddin adına yazmış olduğu *Bezm u Rezm* adlı Farsça vekayinamesi gelmektedir ki bu, eserimizin ana kaynağını teşkil etmektedir. Türkiyat Enstitüsü tarafından bastırılan bu metin aynı zamanda XIV. asır *Anadolu*'sunun son yarısı hakkında elde bulunan en mühim kaynaktır.

Öyle anlaşılıyor ki 1394 de hükümdarın hizmetine giren müellif Astârâbadî, eserinin bu tarihe kadar ki kısmını bir nakîlden istifade ile yazmıştır. 1394 yılından sonraki olaylar hakkında vermekte olduğu bilgiler ise müellifin bunları bizzat yaşamış bulunması sebebiyle bizim için şüphesiz daha da kıymetlidir. Son derece dikkat ve itina ile kullandığımız bu kaynak, mübalagaya kaçan tarafları bir yana bırakıldığı takdirde, tarafsız bir görüşle kaleme alınmıştır denilebilir. Çağdaşı diğer müelliflerin eserlerindeki kayıtların *Rezm u Rezm*'e olan yakınlığı, bizi bu hükme götürmektedir (Aziz b. Ardaşîr-i Astarâbâdî, *Bezm u Rezm*. Türkiyat Enstitüsü nşr., İst. 1928. Eserin Almanca özeti Heinz Helmut Giesecke, *Das Werk des Aziz İbn Ardaşîr Astârâbadî*. Eine Quelle zur Geschichte des Spätmittelalters in Kleinasien. Leipzig 1940 = Sammlung Orientalischer Arbeiten. 2. Heft).

Anadolu Beylikleri devri vekayinameleri arasında, Şikarî'nin yazmış olduğu Karaman-oğulları tarihine dair eserini sayabiliriz. Bu eserde de konumuzla ilgili ve fakat her zaman sıhhatli olmayan bazı rivayetler vardır (Şikarî, *Karaman-oğulları tarihi*. Mesud Koman nşr., Konya 1946)).

III. Arap, Timur, Osmanlı ve Akkoyunlu devri vekayinameleri

A) Arap vekayinameleri

Kısa, fakat sarih kayıtları ihtiva eden muasır Arap vekayinameleri, kaynaklarımızın müstakil bir grubunu teşkil etmektedir. Bilhassa bunlar *Bezm u Rezm*'i doğrulamaları ve bazı kronoloji meselelerini halletmeğe yararlı olmaları bakımından büyük bir değer taşımaktadırlar. Bunların başında

Memlûklu Sultanlığı devletinin mühâberâtını idare ile görevli Kalkaşandî (1355-1418) tarafından yazılan *Subh al-A'şâ*'yi saymak gerekmektedir. Kadı Burhaneddin'in büyük babası Siraceddin'e ve bunun Eretna-oğulları beyliğindeki durumuna dair kıymetli malumat bulduğumuz bu eser inşâ, muhabere ve devletin resmî vesikalarını ihtiva etmektedir (Kalkaşandî, *Subh al-A'şâ fi Sınâ'at al-İnşâ*, 14 cild. Kahire 1913 - 1919. Müellif ve eseri hakkında bk. İbrahim Kafesoğlu, Kalkaşandî madd., İA).

Kadı Burhaneddin devri için zikredeceğimiz Arap vekayinamelerinin ilki, çağdaşı Memlûklu sultanı Berkuk adına kaleme alınmış olup tarafımızdan kullanılan İbn Sasra'nın *ad-Durr al-Mudi'a* 'sıdır. Bunda bilhassa Kadı-Memlûklular ve Timur ilişkilerine dair kıymetli malumat bulunmaktadır. (İbn Sasra, *ad-Durr al-Mudi'a fi'd-Davla az-Zâhirîya*. Villiam M. Brinner nşr., Berkeley and Los Angeles 1963).

Bundan sonra Kadı Burhaneddin için hususi bir ehemmiyeti haiz bulunan İbn Dokmak'ın (1350-1406) *al-Cavhar*'ını (İbn Dokmak, *al-Cavhar as-Samim fi Siyar al-Mulûk va's-Salâtin*. Ayasofya Ktp. yazm. nr. 3117, III. Ahmed Ktp. nr. 2903), *Mecmu'a*'sını (Topkapı sarayı Müzesi. III. Ahmet Ktp. Arap. Yazm. nr. 2984) sayabiliriz.

Yine bu grupta yer verilmesi gereken bir diğer Arap kaynağı da İbn al-Furat (1334 - 1405)'ın *Tarih ad-Duval* adlı eseridir. IX. cildi 1385 den 1397 yılına kadar gelmekte olup, Kadı Burhaneddin Memlûklu ve Timur münasebetleri devrine ait pek kıymetli malzemeyi ihtiva etmektedir (İbn al-Furat, *Tarîh ad-Duval v'al-Mulûk*. Zureyk nşr., Beyrut 1936).

Vekayi ile, çağdaş kaynaklardan bir diğeri de İbn Haldun'un (1332-1406) *Unvan al-İbar*'ıdır (İbn Haldun, *Unvân al-İbar va Dîvân al-Mubtadâ va'l-Habar*. V, Mısır 1284).

Yine aynı mahiyette olmak üzere Kadı Burhaneddin–Memlûklu ilişkileri ile hükümdarın ilk zamanları ve şahsiyetine dair bilgiler veren ve vekayinin zaptında büyük titizlik gösteren Makrizî (1364 - 1442)'nin *as-Sulûk*'u ile Kahire mühtesibliği makamında buna 1399 da arda olan Aynî (1372 - 1449) nin *İkd al-Cumân*'ını sayabiliriz (Makrizî, *as-Sulûk li-Marifat Duval al-Mulûk*. Fatih Ktp. Arap. yazm. nr. 4379, III. Diğer nushaları için bk. GAL, II. s. 39.

Aynî, *Ikd al-Cumân fi Tarîh Ahl az-Zaman*. Veliyüddin Efen. Ktp. Arap. yazm. nr. 2395-6, XIX, XX. Öteki nushaları için bk. GAL, II, s. 52 v. d.)

Genellikle Suriye olayları ile ilgilenen meşhur hâdis âlimi İbn Hacer (1372 - 1449)'in *Inbâ al-Gumr*'u da Kadı Burhaneddin - Memlûklu ve Timur ilişkileri ile Kadı'nın son zamanlarına ait önemli kayıtları ihtiva

etmektedir. Yazar eserini telif ederken bilhassa İbn al-Furat, Makrizî ve Aynî'nin yukarıda değindiğimiz tarihlerinden faydalanmıştır. Ancak bu kaynak Anadolu'ya yakınlığı dolayısıyla olguların tespiti bakımından ehemmiyetli olup İbn al-Furat ve Makrizî'de bile bulunmayan bazı bilgiler vermektedir (İbn Hacer, *Inbâ al-Gumr bi Abnâ al-Umr*. Veliyüddin Efen. Ktp. Arap. yazm. nr. 2340 - 1, I, II. Bk. GAL, II s. 72). Ayrıca aynı müellifin bu devir vekayii içinde mühim rol oynayan şahısların biyografilerini kapsıyan eseri (*ad-Durar al-Kâmina fi A'yân al-mi'as-Sâmina*. IV Haydarabâd 1348-1350) de Kadı Burhaneddin'ini şahsiyeti hususunda en doğru bilgileri ihtiva etmektedir.

İstifade ettiğimiz bir başka Arap kaynağı da İbn Kadı Şuhba (1377-1448)'nın *az-Zayl alâ Tarih al-İslâm*'ıdır. Yine Suriye olaylarına alaka duyduğu verdiği bilgilerden anlaşılan müellifin tarihi vak'aları derin bir vukufla tetkik ettiği görülmektedir (İbn Kadı Şuhba, *az-Zayl alâ Tarih al-İslâm*, Bibl. Nat. Arap. yazm. nr. 1598 - 9, I, II, Bu müellifin hayatı ve eserleri hakkında bk. GAL, II, s. 30, 51).

Adı geçen müelliflerin muasırı bir diğer Arap tarihçisi İbn aş-Şıhna (1348-1412) *Ravdat al-Manâzir*'ı da özellikle Kadı Burhaneddin'in Memlûklularla olan münasebetleri bakımından dikkate değer malumatı kapsamaktadır (İbn aş-Şıhna, *Ravdat al-Manâzir fi İlm al-Avâ'il va'l-Avâhir*. Veliyüddin Efen. Ktp. Arap. yazm. nr. 2426).

Aynı tarzda telif edilen biyografik eserlerden biri de İbn Hatib an-Nasirîya (1372 - 1439)'nın *ad-Durr al-Muntahab*'ıdır. Buradaki Kadı Burhaneddin maddesinde konumuz için çok değerli bilgiler mevcuttur (İbn Hatib an-Nasirîya, *ad-Durr al-Muntahab fi Takmilat Tarîh Halab*. Lâleli Ktp. Arap. yazm. nr. 2036, I (madde Kadı Burhaneddin). Diğer nushaları için bk. GAL, II. s. 34).

Bunların yanı sıra XV. asırda kaleme alınmış olup yukarıda söylediğimiz müelliflerin eserlerini takip eden Arap kaynaklarında da konumuz için kıymetli kayıtlara rastlanmaktadır. Bunlar arasında İbn Tagribirdî (1411-1466) nın iki eserini sayabiliriz (İbn Tagribirdî, *an-Nucûm az - Zahirâ fi Mulûk al-Mısr va'l-Kâhira*. W. Popper nşr., Berkeley 1909-1926; aynı müell. *al Manhal as-Sâfi va'l-Mustavfi ba'da'l Vafi*, III. Ahmed Ktp. Arap. yazm. nr. 3018 "madde Burhaneddin". Fransızca özeti: G. Wiet, *Les Biographies du Manhal Sâfi* Le Caire 1932. Nushaları için bk. GAL, II, s. 41.

Bunların dışında başvurduğumuz muahhar tabakat ve teracim kitapları ise konu ile ilgili düzenlediğimiz bibliyografyada gösterilmiştir.

B) Timur vekayinameleri

Çalışmamızın Kadı Burhaneddin - Timur ilişkileri kısmında faydalandığımız çağdaş Timur'lu tarihçilerden biri Nizamaddin Şamî'dir. *Zafarnâme*'sini hükümdarın emri ile 1401 de kaleme almıştır (Nizamaddin Şamî, *Zafarnâma*, Praha 1937. Türk. terc.. Necati Lugal, Ankara 1949).

Timur devri vekayinamelerinden ikincisi Şarafaddin Alî Yazdî'nin *Zafarnâma* adlı eseridir. Bu da devrimiz için mühim melzeme vermektedir (Şarafaddin Alî Yazdî, *Zafarnâma*. Biblioteca Indica nşr., I, II., Calcutta 1887 - 88). Müellif hk. bk. Browne, III, s. 362 v. d.

Kadı Burhaneddin'in muasırı olup Timur'la birlikte Yakın-Şark'a gelmiş olan Hâfız Abrû (ölm. 1430)'nun *Zubdat at-Tavârîh*'inde Suriye ve Irak vekayii anlatılmaktadır (Hâfız Abrû, *Zubdat at - Tavârîh*, Fatih Ktp. Fars. yazm. nr. 4371. Aynı müell., *Zayl-i Câmi at-Tavârîh*. Tahran 1317). Müellif hak. bk. Browne, III. s. 424 v. d.

Timur tarihinin ana kaynaklarından sayılan İbn Arabşah (1389-1450)'in *Acâib al-Makdûr*'u Kadı Burhaneddin'in şahsiyeti, Timur ve I. Bayezid ile olan ilişkileri yönünden en önemli kayıtları içine almaktadır (İbn Arabşah, *Acâib al-Makdûr fi Navâib Tamur*. Mısır 1285. Müellif hakkında bakınız GAL, II. s. 28; İbrahim Kafesoğlu, *İbn Arabşah* madd., İA).

C) Osmanlı vekayinameleri

Osmanlı vekayinamelerinin Kadı Burhaneddin ve devlet ile ilgili olmak üzere verdikleri bilgiler dağınık ve tesadüfî olmaktan ileri gidememektedir. İstifade ettiğimiz başlıca Osmanlı vekayinameleri aşağıda gösterilmiştir.

Oruç b. Âdil, *Tavârih-i Âl-i Osman* = Die frühosmanichen Jahrbücher des Urudsch. Nach den Handschriften zu Oxford und Cambridge erstmals herausgegeben und eingeleitet von Franz Babinger. Hannover 1925 (eser ve müellif hk. bk. Fr. Babinger, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke. Leipzig 1927, s. 23 - 24. Aşağıda GOW şeklinde kısaltılmıştır).

Ruhî Çelebi, *Tavârih-i Âl-i Osman* = Oxford, Bodleian library, Ms Mars 313 (Bk. GOW, s. 42 - 43).

Behiştî, *Tavârih-i Âl-i Osman* Brit, Mus. Add. 7869.

Âşık Paşa-zâde, *Tavârih-i Âl-i Osman* = Âlî nşr., İst. 1332 (bk. GOW. s. 35 - 38; Ludvig Forrer, Handschriften osmanischer Historiker in İstanbul. Der Islam XXVI. 1941, s. 175; ayrıca P. Wittek. Die altosmanischen Chronik des Aşıqpaşazade. Orientalistische Literaturzeitung, 1931, s. 698-708; Fuad Köprülü, İA; Nihal Atsız nşr., *Osmanlı tarihleri*. I., İstanbul 1949, s. 77-90).

Muhammad Neşrî, *Cihan-nümâ* = Neşrî Tarihi, Yayına hazırlıyanlar. F. Reşit unat - Mehmed Altay Köymen. I. Ankara 1949 (Neşrî ve eseri hk. bk. GOW, s. 38 - 39; Forrer, s. 176 ; F. Reşit Unat, *Neşrî Tarihi üzerine yapılan çalışmalara toplu bir bakış*. Belleten 25(1943) s. 177-201; Franz Taeschner, Eine Ausgabe von Neschrî's altosmanischer Chronik. Der Islam XXIX, 1950, s. 307 - 317).

Anonim Tavârih-i Âl-i Osman = Die altosmanischen anonymen Chroniken. In Text und Übersetzung herausgegeben von Friedrich Giese. I. Text und Variantenverzeichnis. Breslau 1922 (krş. Adnan Sadık Erzi, Belleten 49 [1949] s. 181 v).

Anonim Tavârih-i Âl-i Osman = Topkapı Revan Ktp., nr. 1099.

Anonim Tavârih-i Âl-i Osman = Dresden, Landes - bibliothek HS. nr. 111.

Kemal Paşa-zâde, *Tavârih-i Âl-i Osman* = Millet Ktp. Ali Emirî yazm. nr. 27/30 (GOW, s. 61-63; Forrer, s. 184 - 187).

İdris-i Bitlisi, *Haşt Bahişt*. Nuri Osmaniye Ktp. nr. 3029 (GOW, s. 45-49; Forrer, s. 176 - 177).

Şükrullah, *Bahcat at-Tavârih* = Theodor Seif, Der Abschnitt über die Osmanen in Şükrüllah's persischer Universalgeschichte. Mitteilungen zur osmanischen Geschichte. II, 1924/1926 (bk. GOW, s. 19-20).

Lutfî Paşa, *Tavârih-i Âl-i Osman* = Âli nşr. İst. 1341.

Hadîdî, *Tarih-i Âl-i Osman* = İst. Universite Ktp. T. nr. 1268.

İstanbul fethinden önce yazılmış tarihî takvimler. Osman Turan nşr., Ankara 1954.

Osmanlı tarihine ait takvimler. Nihal Atsız nşr., İst. 1962.

Hoca Sadaddin, *Tac al-Tavârih* = İst. 1280 nşr., I. (GOW, s.123-1 26).

Sarı Abdullah, *Münşaât-ı farisi* = Süleymaniye Esad Efen. Ktp. nr. 3333.

Bu arada Kadı Burhaneddin'in ölümü ve bunu müteakip devletin durumu hakkında kıymetli malumat veren Hans Schiltberger seyahatnâmesini de saymak gerekmektedir (H. Schiltberger, Reisebuch, nşr., Valantin Langmantel, Tübingen 1885. İng. terc., *The Bondage and Travels of*

Johann Schiltberger. A native of Bavaria in Europe, Asia and Africa 1396-1427, translated by J. Buchan Telefer, London 1879.

D) Akkoyunlu vekayinameleri

Bunlara dair kaynak Abu Bakr-i Tahranî'nin *Kitab-ı Diyarbakriyya*'sını zikredebiliriz. Bilhassa bu kaynağın Kadı Burhaneddin'in ölümü ve devletinin sonu hakkında verdiği bilgiler son derece kıymetlidir (Abu Bakr-i Tahranî, *Kitab-ı Diyarbakriyya*. I, Lugal-Sümer nşr., Ankara 1962. Müellif ve eseri hakkında bu kitabın girişinde geniş bilgi verilmektedir).

Çalışmamızla ilgili modern tedkiklere gelince, Kadı Burhaneddin hakkında bu güne kadar yapılmış eksik ve yanlışlıkları ihtiva eden iki-üç makale ve araştırma (Ahmed Tevhit, *Kadı Burhaneddin Ahmed*. TOEM V, 26 [Haziran 1330] s. 106-109; V, 27 [Ağustos 1330] s. 178-182; V, 28 [Teşrinievvel 1330] s. 231 - 241 V, 29 [1 Kânunevvel 1330] s. 296 - 307; V, 30 [Şubat 1330] s. 346-357; VI, 32 [Haziran 1331] s. 468 - 478. İ. Hakkı - R. Nafiz, *Sivas Şehri*. İst. 1928. Mirza Bâla, *Kadı Burhaneddin*. İA) dışında mevzunun önemine rağmen ciddi bir monografi yapılmamıştır. Uzunçarşılı'nın son inceleme yazısı (Belleten XXXII/126 [Nisan 1968] s. 119 v. d.) da maalesef bu mahiyettedir. Hocamız son tedkikinde, 1928 yılında eski harflerle neşredilmiş olan "*Sivas Şehri*" adlı kitabının Kadı ile ilgili bölümünü yeni harflere çevirmekle yetinmiştir. Bu arada Giesecke tarafından yapılmış olan ve 1940 neşredilen tedkikini zikretmek yerinde olur. *Bezm-u Rezm*'in çok muhtasar bir almanca tercümesi olmaktan ileri gidemiyen bu eser de, birçok yanlış değerlendirmelerle doludur (*Das Werk Aziz Ibn Ardaşîr Astarâbâdî*. Leipzig 1940). Konumuzla ilgili olup ta, doğrudan doğruya Kadı Burhaneddin ve devletine ait olmıyan kaynaklar ve etüdler ise bibliyografya listesinde gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADI BURHANEDDİN AHMED'İN YETİŞMESİ VE YÜKSELİŞİ

I

1) Kadı Burhaneddin Ahmed'in ailesi

Bilindiği üzere *Karanbük* başarısı (1343) ve bunu takiben Çobanlı Şeyh Hasan'ın ölümünden sonra istiklâlini ilân eden Eretna'nın kurduğu beyliğin kuvvetten düşmesi sonucu idareyi ele alan ve kendi adıyla anılan devleti kuran Kadı Burhaneddin, 745 Ramazan/Ocak 1345 de *Kayseri*'de dünyaya gelmiştir.[1] *Kayseri* kadılığını bir çeşit irsi bir makam olarak işgal etmiş olan ailesinin menşei ve oynadığı rol hakkında devrin kaynaklarında oldukça geniş bilgi bulunmaktadır. Babası *Kayseri* kadısı Şemseddin Mehmed olup *Bezm u Rezm* müellifine göre *Oğuzların Salur* boyundan gelmektedir[2]. XVI. asra ait tahrir defterlerinde *Sivas* bölgesinde *Salur* adını taşıyan bir oynağın mevcudiyeti[3] müellifin yukarıdaki ifadesini teyid etmektedir. Nihayet ailesinin geldiği yer olan *Harezm*'de *Türkmenler* arasında ehemmiyetli bir mevkie sahip olacak derecede *Salurlar*'dan bir şubenin bulunması da [4] aynı iddiayı doğrulayan bir delil olarak gösterilebilir. Bugün, *Ulu Yörük* ulusunun, *Sivas* bölgesinin iskânına kuvvetli bir şekilde iştirak ettiğini yer adlarına dayanarak söyleyebilecek durumdayız[5]. İşte bu "*ulus*" arasında

1 Bk. Aziz b. Ardaşîr-i Astarâbâdî, Bezm u Rezm. Kilisli Rifat nşr., İstanbul 1928, « ميلاد همايون بفيروزى و بهروزى ثالث شهرالله المبارك رمضان درت بركاته فى سنة خمس و اربعين و سبعمائة) بمدينهٔ قيصريه بود » (s. 47).

2 Bezm u Rezm, s. 42. « واصل و نژاد ايشان ترك است از قبيلهٔ سالور .... »

3 XVI. asra ait Tahrir defterlerinde Ak Salur diye yazılmıştır. Msl. bk. Baş. Bak. Arş. nr. 24, vrk. 93 b, 318 a. Krş. Faruk Sümer, Osmanlı devrinde Anadolu'da yaşayan bazı Üç-Oklu Oğuz boylarına mensup teşekküller. İFM XI/1-4 (1949/50) s.453 v.d. Ayrıca bk. aynı müellifin (Oğuzlar, Ankara 1967) adlı eserinin sonuna ilave edilmiş yer adları listesi; Fuad Köprülü, Anadolu Beylikleri tarihine ait notlar. TM II (1926) s. 1. v. d; N. Nihal, Anadolu'da Türklere ait yer isimleri. TM II (1929) s. 243 v. d.

4 Bk. Fuad Köprülü, Salur madd., EI.

5 Bu adı taşıyan yerler için bk. Tahrir defteri. Baş. Bak. Arş. nr. 79, s. 574, 611, 615. Krş. yuk. not 3 de gösterilen yerler.

yaşayan *Ak Salur* topluluğu, büyük bir ihtimalle Kadı Burhaneddin'in maiyetinde bulunan kavim ve kabilesinin bir bakiyesi olmalıdır. Aynı zamanda bu hükümdarın, kavmî sıhrıyet dolayısiyle güneyde *Adana* ve *Suriye*'de yaşayan *Salurlar*'dan da istifade etmiş[6] olması da bu görüşü kuvvetlendiren bir delil sayılabilir.

Yine çağdaş *Bezm u Rezm* yazarına göre Kadı Burhaneddin'in atalarından Mehmed isimli bir zat *Harezm*'den *Kastamonu*'ya göç ederek buraya yerleşmişti. Fakat Mehmed'in *Harezm*'den buraya hangi tarihte[7] geldiğine dair kaynaklarda herhangi bir malûmata tesadüf edilmemektedir. Ancak *Selçuklu Türkiye*'sinde telif edilmiş eserlerdeki[8] mevcut kayıtlarda Mehmed'in oğlu Celâleddin Habib'in 1243 den sonra *Kayseri* kadısı olarak adının geçmesi, bize bu göçün XIII. asrın başlarında vukubulduğunu göstermektedir. *Bezm u Rezm*'deki kayıtlara göre Kadı Burhaneddin'in ailesinden *Anadolu*'ya yerleşenin ilki olan Mehmed'in *Kastamonu* da bir oğlu dünyaya gelmiş, adını da Celâleddin Habib koymuştu. İyi bir tahsil ve terbiye görmüş olan Celâleddin Habib, zamanının ilmlerini öğrendikten sonra[9] *Selçuklu* devlet adamlarından Kadı Cemâleddin Hoteni'ye[9a] damat olmuş, ondan ikram ve iltifat görmüştür. Bilâharada onun tarafından *Kayseri* kadılığına tayin edildikten başka *Kayseri* vilayetindeki vakıflara nezaret, irad ve masrafların vâkıfın şartların uygun olarak ziyaa uğrama-

6 Mesela XIV ve XV. asırlarda Kuzey Suriye'deki en meşhur Türkmen teşekküllerinden birisi olan Bozdoğanlı boyunun bir kısmı Kadı Burhaneddin'in hizmetine girmiştir. (Bezm u Rezm. s. 477) Hükümdar, Akşehir ve Suşehri'ni bütün muzafat ve mulhakatıyla birlikte bu Bozdoğanlı aşireti beği Emîr Sa'd ul-Mulk'e vermiştir (g.s. yer).

7 Nitekim Kadı Burhaneddin, divanında atalarının yurdu olan Harezm'e özlemini şu beyitle bize nakletmektedir (s. 131):

"Bana Horezm oldı nağmenile

Düşeli yaduma Horezm her dem".

8 Bk. İbn Bîbî, al-Avâmir al-Ala'iyya. Adnan. Sadık Erzi, nşr. Ankara 1956, s. 614; Aksarayî, Müsâmarat al-ahbâr. Osman Turan nşr., Ankara 1944, s. 90, 121.

9 Bezm u Rezm s. 42-43:

« و اصل و نژاد ایشان از قبیلهٔ سالور و منشأ و محتد خوارزم بقوم و قبایل بسیار و نعمت و ثروت بی شمار مکر سالی از سالها . . . . . « محمد » پدر « قاضی جلال‌الدین حبیب » بسبب فترتی که واقع شد بحکم رخت انقلاب بر راحلهٔ اغتراب نهاد و از وطن مألوف و مسقط رأس جلا کرد و بعد از قطع راههای دراز و طی نشیب و فراز بشهر قسطمونیه افتاد و مقیم شد که اذا اعشبت فانزل قاضی جلال‌الدین حبیب آنجا در وجود آمد و چود ایام طفولیت منقضی شد و هلال غرهٔ صبی از افق غیب طالع کشت بطلب علم اشتغال نمود و در مدت اندك فضیلت وافر حاصل کرد و بغزارت فضل و رجحان ادب از اکفا و اقران سبق برد » .

9a Üç kardeşin müşterek saltanatı devrinde mühim siyasi faaliyetleri görülen Kadı Cemâleddin Hotenî için bk. Bezm u Rezm, s. 43 - 44; İbn Bîbî, Tıpkı basım, s. 564, 588; Aksarayî, s. 227; Niğdeli Kadı Ahmed, al Valad al-Şafik. Fatih Ktp. nr. 4519, s. 297.

masını temin etmek vazifesiyle de görevlendirilmişti[10]. Celâleddin Habib'in önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çağdaş bir yazar olan Niğde'li Ahmed de eserinde[11] Celâleddin Habib'in *Kayseri* kadılığını haber vermekte ondan kadıların güzidesi, devletin koruyucusu, müderrislerin ve müfessirlerin hocası, devrin en seçkin âlimi diye bahsetmektedir. Habib üç kardeşin müşterek saltanatı zamanında[12] Rükneddin Kılıç Arslan taraftarı olarak siyasî hayatta da mühim roller oynamıştır[13].

Kayseri Kazi'l-Kuzât'ı Celâleddin Habib, nihayet *Mısır Memlûklu* sultanı Baybars'ın *Moğollar'a* karşı yaptığı *Kayseri* seferinden sonra *Anadolu*'ya giren İlhanlı hükümdarı Abaga tarafından, bu seferin mes'ulleri arasında (767/1277) yılında öldürülmüştür[14] Celâleddin Habib'den sonra oğlu Hüsameddin Hüseyin[15] ile bunun oğlu Siraceddin Süleyman, daha sonra da Şemseddin Mehmed *Kayseri*'de kadılık etmişlerdir[16]. Hüsameddin Hüseyin *Selçuklu* ümerasından birinin kızı ile evlenmiş, bu sayede servet kazanmış ve bu kadından Siraceddin Süleyman doğmuştur ki bu, 1351 tarihine kadar *Kayseri* kadılığı makamını[17] işgal etmiş olan Kadı Burhaneddin Ahmed'in

10 Bezm u Rezm, s. 44. Ayrıca Selçuklu Anadolu'sunda kadıların tayin ve görevlerine ait kadılık menşurlarındaki kayıtlar için bk. Osman Turan, Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar. Ankara 1958, s. 41 - 47.

11 Bk. al Valad al-Şafik, s. 302. Mahmud'da, Celâleddin Habib hakkında çok dürüst, âlim ve necip bir zattır demektedir (Aksarayî, s. 121).

12 Bk. Osman Turan, Selçuk Vakfiyeleri. III. Belleten 45 (1948) s. 34 v. d.

13 İbn Bîbî, Tıpkı Basım, s. 614.

14 İbn Şeddad, Târih al-Malik az-Zâhir. Türk. terc., Ş. Yaltkaya, İst., 1941, s. 92; Nuveyrî, Nihayat al-arab. Köprülü Ktp. nr. 1188, « ثم عزم على قتل من قيساريه من المسلمين فاجتمع اليه القضاة و الفقها و قالوا هؤلاء رعية ولا طاقة لهم بدفع عسكر اذا نزل عليهم و هم مع الزمان عبيد من ملك فلم يرجع الى ذلك امر بقتل جماعة من اهل البلد و قتل قاضى القضاة جلال الدين حبيب و امر عسكره ان يبسط فى المملكة الروميه . . . » . (vrk. 271 a)

İbn Bîbî, Tıpkı Basım, s. 681, Houtsma, s. 319; Yûnûnî, Zayl-i Mirât az-Zamân, Haydarabâd 1955-61, III, s. 185. Ayrıca Selçuklu veziri İsfehanlı Mehmed tarafından devrin meşhur âlimi Celâleddin Habib'e yazılan mektub için bk. Osman Turan, Türkiye Selçukluları, s. 145 v. d.

15 Niğdeli Kadı Ahmed, al-Valad al-Şafik, s. 302:

"اکر خداوندم قاضی القضاة فی الاوقاف حجة الاسلام بالاستحقاق مولانا حسام الملة و الدین قاضی ممالك روم و قیصریه که در تذکرهٔ اواخر سلجوقیان یاد شریفتش می آید" .

Divan-ı Sultan Valad. Feridun Nâfiz Uzluk nşr., Ankara 1941, s. 452. İbn Bîbî, Hüsameddin Hüseyin'in Giyaseddin Mes'ud'un ikinci hükümdarlığı (702/1303) devrinde Kayseri kadısı bulunduğunu bildirmektedir.

16 Bezm-u Rezm, s. 45.

17 1351 tarihli Mezar kitabesi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı - Rıdvan Nâfiz, Sivas şehri. İst., 1928, s. 78:

بسم الله الرحمن الرحیم توفا
علی الله هذا لتربة لمولانا الملة
العلما سراج الملة و الدین طاب
ثراه فی الثالث عشرین رمضان اثنی و خمسین و سبعمایه .

Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi (Anonim).

dedesi Siraceddin Süleyman'dır. Bu evlenme Kadı ailesinin *Selçuklu* hükümdar hanedanı ile akrabalık tesisi bakımından mühimdir.

Rezm u Rezm'e göre âlim ve fâzil bir kişi olan Siraceddin'in[18] *Kayseri* kadılığı, Alâaddin Eretna[19] devrine rastlamaktadır. Küçük Şeyh Hasan'ın, Düzmece Demiştaş'ı ortaya çıkararak faaliyete geçmesi ve Büyük Şeyh Hasan'ı mağlubedip (1339) topraklarına akınlara başlaması, nihayet Çobanlı Şeyh Hasan'ın, bağımlılığını kabul etmeyen, *Anadolu*'daki nüfuz ve hâkimiyeti gün geçtikçe genişleyen Eretna'ya karşı saldırıya geçmeğe karar vermesi (1343) sırasında, Hükümdar durumu ve geleceği hakkında endişeye kapılarak *Memlûk sultanlığına* yanaşmak ihtiyacını duymuştu. İşte Arap tarihçilerinden Safedî, Makrizî[20] ile Omarî, Kalkaşandî'ye[21] göre bu iş için Siraceddin Süleyman fevkalade elçilikle önce Memlûk sultanı en-Nasır'a bilâhara ardasına gönderilmiştir. Alâaddin Eretna'nın *Anadolu*'da *Mısır* hükümetinin nâibi olarak tanınması yolundaki isteğini ileten *Kayseri* kadısı bu isteğin tahakkuku için bir kaç defa *Kahire*'ye seyahat etmek zorunda kalmış ve hizmetinde başarı sağlamıştır[22].

İşte Burhaneddin Ahmed'in babası olan Şemseddin Mehmed bu Siraceddin Süleyman'ın oğludur[22a]. Şemseddin Mehmed hakkında bilgimiz pek az ve vuzuhsuzdur. Aynî ve İbn Hacer'in[23] kayıtlarında Burhaneddin'in

---

18 Bezm'u Rezm, s. 45.

19 Eretna'nın hayatı ve kurduğu beylik için şimdilik bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Sivas Şehri, s. 62-68; aynı müell., Eretna Madd., İA., Eretna Devleti. Belleten 126 (1968) s. 160 v. d.,Anadolu Beylikleri. Ankara 1960; Zeki Velidi Toğan , Umumî Türk Tarihine giriş. İst., 1946, s. 235 v. d.; Ahmed Tevhid, Benî Ertena. TOEM V / 25 (1330) s. 12 - 22. Ancak, bu tedkikler eksik ve hatalarla doludur. Bu beylik ile ilgi yakında neşredeceğimiz araştırmamızın, bunu doğrulayacağı kanısındayız.

20 Makrizî, as-Sulûk. Mustafa Ziyâde nşr., II, Kahire 1934, s. 445, 635; Safedî, Â'yân al-asr. Ayasofya Ktp. nr. 2964 IV (ilgili kısmın bizdeki mikrofilmi).

21 ''طلب ارتنا تقليداً ناصرياً بنيابة الروم و تردد فى هذا سراج الدين قاضى قيساريه فكتب فاخلص الموالاة و اقام دعوة الحصة الناصرية منابر البلاد الروميه و ضرب بالاسم الشريق و جهذ من الدراهم المصروية ''

al-Omarî, Mesâlik al-absâr. F. Taeschner nşr. Leipzig 1929, s. 28; Kalkaşandî, Subh al-Aş'a. V, Mısır 1334 s. 364.

22 Keza bk. yk. not 20, 21.

22a Bk. Bezm u Rezm müellifinin verdiği soy kütüğü:

« سلطان السلاطين ظل الله فى الارضين خايفة الله فى العالمين (سلطان برهان الحق و الدولة والدين احمد) خلدالله تعالى خلافته و ملكه و سلطانه پسر مرحوم مغفور زبدة افاضل الانام مبين الحلال من الحرام قدوة العلماء المتبحرين (شمس الملة والدين محمد) بن المولى الاعظم والنحرير الافخم سالك مسالك المشروع والمعقول بانى مبانى الفروع و الاصول (سراج الملة و الدين سليمان) بن المولى الافضل الاكمل اعلم علماء العالم ينبوع العلم و الحكم « حسام الملة و الدين حسين » بن المولى المعظم جامع حقايق العقل و النقل ناشر الوية الفضل و العدل اسوة المتبرزين (جلا الملة و الدين حبيب) بن (محمد) بن (رسول) بن (سويج) است » .(s. 42).

23 Aynî, Ikd al-Cuman. Veliyüddin Efendi Ktp. Arap. yazm. nr. 2395-6, XX, s. 41; İbn Hacer, Inbâ al-Gumr. Veliyüddin Efendi Ktp. Arap. yazm., nr. 2340-I, I, vrk. 169 a. Ayrıca bk. Takiyyüddin Temimî, Tabakat, Bayezid Umumî Ktp. nr. 5209 (ilgili bölümün mikrofilmi).

babası Abdullah diye geçmektedir. Bazı kaynaklarda ise[24] onun Alâaddin Ali Eretna'nın ölümünden sonra küçük yaşta yerine geçen hükümdarın niyabet heyetine dahil bulunduğu, ölümünden sonra da oğlu Burhaneddin'in aynı heyete girdiği söylenmektedir. Kadı Burhaneddin'in annesi ise *Selçuk* devrinin nüfuzlu şahsiyetlerinden biri olan Celâleddin Mahmud Mustevfî'nin[25] oğlu Abdullah Çelebi'nin kızıdır[26].

2) Kadı Burhaneddin Ahmed'in yetişmesi ve gençliği

Dünyaya geldikten kısa bir müddet sonra annesini kaybetmiş olan Burhaneddin'in yetişmesinde babası büyük bir dikkat ve itina göstermiştir. Kaynağa göre henüz 4 yaşında iken ilk tahsiline başlamış, kısa zamanda Arapça ve Farsça eserleri okumayı ve anlamayı öğrenmiştir[27]. Hatta Farsça bir eseri rahatlıkla okuduğu için devrin şeyhlerinden Ali Mısrî beline kemer bağlamak suretiyle onu mükâfatlandırmıştır. Babasının yardımları ile 12 yaşına girdiği zaman devrin orta eğitim müesseselerinde okunan lügât, sarf, nahiv, meânî, beyân, arûz, hesap, mantık ve hikmet gibi ilimleri öğrenmişti. Bu arada olağanüstü bir gelişme gösteren Burhaneddin, aynı zamanda öğ-

---

24 İbn Arabşah, Acâ'ib al-Makdûr. Mısır 1285, s. 81 - 82; İbn Tagribirdî, al-Manhal as-Sâfî. III. Ahmad Ktp. Arap. yazm., nr. 3018, vrk. 94 b.; Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi (Anonim).

25 IV. Kılıç Arslan'ın müstakil saltanatı zamanında (1261) Selçuklu devleti Teftiş dairesi reisi. III. Keyhusrev zamanında Mecdeddin Muhammed'in Sivas'ta ölümünü müteakip Divan-ı İstiyfa'nın başına geçmiş, daha sonra da saltanat nâibi olmuştur. Bk. Bezm u Rezm, s. 46; Aksarayî, s. 74, 89; İbn Bîbî, Tıpkı basım, s. 725, 730, 733, 734. Onun Mevlânâ Celâleddin Rumî ile yakın dostluğu için bk. Manâkıb al-Ârifin. Tahsin Yazıcı nşr. I, II, Ankara 1959, bk. indeks; Mevlânâ'nın mektupları. Feridun Nafiz Uzluk, nşr. İst. 1937, s. 29-87.

26 Bezm u Rezm, s. 46 Ancak kaynak bu kadının ismini zikretmez. Ayrıca çağdaş kaynak Bezm u Rezm (s. 45), Kadı Burhaneddin'in annesi tarafından akrabası olan Selçuk Sultanı II. Gıyaseddin Keyhusrev'in (bk. Osman Turan, II. Giyaseddin Keyhusrev madd. İA) annesi Hand Hatun hakkında da son derece dikkate değer bilgi vermektedir ki; bu malumat devrin kaynakları tarafından verilen bilgilerle benzerlik göstermektedir. Bu kaynağa göre aslen Rum olan bu hatun (krş. Keyhusrev'in İstanbul Latin İmparatoru II. Baudoin'e yazmış olduğu mektup. Ducange, Histoire de l'Empire de Costantinople, éd. par J. A. Buchon, I, Paris 1826, s. 290) daha sonra müslümanlığı kabul etmiş (krş. Osman Turan, II. Giyaseddin Keyhusrev mdd., İA; burada Osman Turan bu hatunun Alâiye Rum beyi Kyr Vard'ın kızı olduğunu söylemektedir. Nitekim çağdaş Ermeni kaynağı Simbat [Ed. Dulaurier, Chronique du Royaume de la petite Arménie par la Connétable Sempad, Recueil des historiens des Croisades. Documants Armeniens. I, s. 645] Alâiye kalesini aldıktan sonra Kyr Vard'ın kızı ile evlendiğini ancak, kızın hıristiyan olması yüzünden sultân ile hiç bir münasebetinin olmadığı kayıtlıdır. Öte yandan Alâiye fethini etraflıca anlattığı halde İbn Bîbî, [Tıpkı basım, s. 235 - 252] bu evlenmeden hiçbir şekilde bahsetmemektedir) Anadolu'da birçok hayır müesseseleri (bk. Halil Ethem, Kayseriyye şehri, İstanbul 1334, s. 62-69; İsmail Hakkı, Kitâbeler, I. İstanbul 1927, s. 74) yaptırmıştır.

27 Arap kaynakları da onun iyi Arapça ve Farsça bildiğini söyleyerek Bezm u Rezm'i teyid ederler. Msl. Aynî, İkd. XX, s. 40-41.

retim faaliyetine de başlamıştı[28]. Ancak 1356 yılında *Kayseri*'de çıkan karışıklıklar yüzünden babası memleketi terketmek zorunda kalınca o da babası ile birlikte *Karaman-İli* üzerinden deniz yolu ile *Şam'a* gitmiştir. Burada, asli kaynağımız *Kayseri*'de karışıklık olduğunu bildirmekte (1356 yılı) fakat karışıklığın nedenlerine dair herhangi bir malûmat vermemektedir. Bize göre, müellif bu ifadesiyle Eretna Beğ'in 753/1352 de vukua gelen ölümünden sonra meydana çıkmış olan iktidar buhranının doğurduğu hadiseleri kastetmiş olmalıdır. Kaynakların beyanları sonucu Eretna'nın üç oğlundan Şeyh Hasan daha babasının sağlığında ölmüş (748/1348) geriye kalan iki oğlundan (Mehmed ve Cafer) Mehmed Beğ, emîrlerin ittifakı ile hükümdarlığa getirilmişti. Ancak bu hal uzun sürmemiş, zayıf bir kişiliği olan Mehmed Beğ tahtı terke mecbur bırakılmış ve Emîr Seyyid'in liderliğini yaptığı muhalif ümerâ Cafer Beğ'i tahtta çıkartmıştı. Fakat, *Konya*'ya çekilen Mehmed Beğ, çok geçmeden Hoca Ali Şah'ın yardımı ile kendisine muhalif olan emîrleri bertaraf etmiş ve *Kayseri*'de ikinci kez iktidar koltuğuna oturmuştu (757/1356)[29]. İhtimal ki, çağdaş kaynağımızda sözü edilen ve Kadı'yı babası ile birlikte *Kayseri*'yi terke mecbur bırakan karışıklıklar (1356), işte bunlar olmalıdır. Bu ayrılışı Kadı'nın babasının Mehmed Beğ taraftarı olmasıyla da izah etmek mümkündür.

Böylece faaliyetine 4 ay kadar fasıla girmiş, fakat memleketindeki endişe verici durumun kalkmasını müteakip tekrar *Kayseri*'ye dönmüştür. Bundan sonra şöhreti gittikçe artan Burhaneddin'e memleketin her tarafından öğrenciler gelmeğe başlamıştı. Bu arada babasının yokluğu veya önemli işleri çıktığında kaza işlerini liyakatle ifa eden Burhaneddin, öğretim ve eğitim işlerinden arta kalan zamanlarını da ok atmak, ata binmek, kılıç kullanmak gibi spor faaliyetlerine harcamakta idi. Yine basit harp âletlerinin yapımı ve tamiri de boş zamanlarını değerlendiren işler arasında idi[30].

28 «درسنة تسع و اربعين و سبعمائة که سن مبارك بچهار سال و چهار ماه و چهار روز رسيد صبای صبا وزيدن گرفت و غنچهٔ عمر شکفتن آغاز نهاد و آب نضرت و طراوت در جوی حيات روان شد . . . . .»

«و در مدت اندك فضيلت بسيار حاصل کرد و در زمان مختصر کتب مطول از عربی و پارسی استفادت نمود. . . .»

«و درسنة سبع وخمسين و سبعمائة که سن عمر بدوازده رسيد بر زعم (و آتيناه الحکم صبيا) تمام اقسام علوم ادب از لغت و تصريف و نحو و معانی و بيان و بديع و عروض و سياقت و حساب و منطق و حکمت و دواوين عربی و پارسی حل کرده بود» .(Bezm u Rezm, s. 58-60).

29 Bezm u Rezm, s. 62-62. Krş. Cami al-Duval, Bayezid Umumî Ktp. nr. 5019-20, II, s. 443-444; Tarihî Takvimler, Osman Turan nşr., s. 70, 73.

30 Bezm u Rezm, s. 63 - 65. Nitekim Sivas Ortaçağ Türkiye'sinin belli başlı harp âletleri imalathânelerinin bulunduğu bir şehir olarak kaynaklarda geçmektedir. Bk. Osman Turan, Selçuklular tarihi ve Türk - İslâm medeniyeti. Ankara 1965. s. 268 not 175.

1358 yılında 14 yaşında iken babası ile birlikte *Mısır*'a gitti. Orada tahsiline devamla fıkh, usûl-i fıkh, ferâiz, hadis, tefsir, heyet ve tıp derslerini görerek 4 mezhebe (Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî) vukuf kesbetti. Vekayie muasır Arap kaynakları da aslî kaynağımızın verdiği bu bilgiyi tamamlıyan ve doğrulayan bilgiler vermektedir. Nitekim Aynî, Burhaneddin'in tahsilini ikmal için *Kahire*'ye geldiğini ve burada *Sargıtmışıya Medresesi*'nde ders gördüğünü bildirmektedir[31]. İbn Arabşah da, Burhaneddin ilim tahsili için *Mısır*'a gitti demektedir[32].

Mısır'da bulunduğu zaman o devrin mümtaz ilim ve idare adamlarını tanımak fırsatını bulabilmişti. Nihayet devrinin büyük ûleması arasında en seçkini olarak tanınan Mevlâna Kutbeddin Râzî'nin *Şam*'da ikamet etmekte olduğunu haber alınca *Kahire*'den *Şam*'a geldi (1362 yılı ikinci yarısı). 1,5 yıl kadar onun derslerine devam ederek, tabiat, riyaziye ve ilahiyat dersleri gördü[33]. *Şam*'da bulunduğu sırada Seyyid Muhammed Neylî'den *Kulliyat-ı Kanun*'u okumuş ve bu zatın da taktirlerini kazanmıştır. *Şam*'dan 19 yaşında olduğu halde hacca gitmiş, *Medine*'de Fahreddin Akşehrî[34] ile görüşmüştür[35]. *Hicaz*'dan *Anadolu*'ya dönerken babası Şemseddin Mehmed *Maarrâ*'da (*Kuzey Suriye*'de) vefat etmişti. Babasının ölümü üzerine de *Haleb*'e gelen Burhaneddin burada bir yıl kalarak ilmî çalışmalar yapmıştır[36] İşte Burhaneddin'in *Mısır*, *Şam* ve *Haleb*'de geçirdiği beş yılı, ilk gençlik çağında, şahsiyetini olgunlaştıran ciddi bir çalışma ve faaliyet devri olarak kabul etmek lâzımdır. Nihayet 1364 yılında artık kemal bulmuş bir insan olarak yeniden babasının yerini doldurmak üzere *Kayseri*'ye dönen Burhaneddin, burada bazı kimselerin muhalefeti ile karşılaşmış, bunun sonucu olarak babasının görevini devr alışı bir yıl gecikmiştir. Neticede Eretna-oğullarından Mehmed tarafından 1365 yılı başında 21 yaşında iken kadı nasbedildiği gibi İbn Hacer ile İbn Hatib an-Nâsirîya'ya göre de bu hükümdara damat olmuştu[37]. Kısa zamanda şahsî meziyeti ve cömertliği ile dikkati çeken Burhaneddin kadılıkta büyük bir ehliyet gös-

31 Bezm u Rezm, s. 65 - 66. Aynî, Ikd., XX, «. . . إشتغل قديما و حصل شيأ كثيرا من العلوم و ورد الديار المصرية ايام إشتغاله و سكن فى مدرسة صرغتمش . . .». (s. 41)
İbn Hatib an-Nâsirîya, ad - Durr al-Muntahab. Lâleli Ktp. Arap yazm. nr. 2036, I. vrk. 47 b; İbn Tagribîrdi. al-Manhal as - Sâfî, vrk. 94b.

32 İbn Arabşah, s. 81.

33 Bk. Brockelmann, GAL, II, s. 209; Suppl. II , s. 293.

34 Bk. Brockelmann, GAL, II, s. 224.

35 Bezm u Rezm, s. 68-70. Ayrıca Kadı Burhaneddin bize, Mısır'ı ve Şam'ı gördüğünü Divanında yazdığı bir beyitle haber vermektedir: Tıpkı basım. s. 220:

"Görmedi gözüm hali gibi dünyada şame

Gördüm Mısırı bunca vü vardum nice Şame".

36 Bezm u Rezm, s. 71-72. Krş. İbn Hacer, Inbâ, I. vrk. 169 a; İbn Hatib an-Nâsirîya, I, vrk. 47b.

37 Bezm u Rezm, s. 74 - 77; İbn Hacer, Inbâ, I. vrk. 164 b; İbn Hatib an-Nasirîya, I, vrk. 47 b.

termiş, beylik dahilinde hüküm sürmekte olan idarî anarşi ve iktisadî buhran sebebiyle fırsatçıların eline geçmiş olan vakıf camileri, medrese, zâviye, darüşşifa, hankâh ve diğer vakıf müesseselerini bunların tasallutundan kurtarmış, vâkıflara nezaret ederek, irâd ve masrafların vâkıfın şartlarına uygun olarak ziyaa uğramamasını temin etmiştir. İstihkak sahiplerinin murakabe ve terfiinde gayret gösterip vakıfların vaziyetini süratle düzeltmiştir[38]. Ayrıca davaların hallinde, münazaa ve husumetlerin kaldırılmasında zengin, fakir, yabancı ve yakın arasında fark gözetmeden kaza görevini ifa eden Burhaneddin, kadılık müessesesinin haysiyet ve nüfuzunu tekrar tesise muvaffak olmuştu[39]. Bu hal şöhretinin kısa zamanda memleket dahiline yayılmasına, kendisine sevgi ve saygı duyan geniş bir halk kitlesinin doğmasına sebep olmuştu. Bu noktanın büyük bir önemi olduğuna özellikle işaret etmek gerekir. Çünkü bu memnun kitle, herhangi bir sülaleye veya hanedana mensup bulunmayan Kadı Burhaneddin'in ilerde siyasî hayatta yükselmesinde tek desteği ve bu alandaki başarının başlıca unsuru olacaktır.

ERETNA DEVLETİNİN SON YILLARI VE KADI BURHANEDDİN AHMED'İN İKTİDAR MÜCADELESİ II

(Kadılığı, Vezirliği ve Nâibliği)

1) Kadılığı devri

Kadı Burhaneddin'in *Kayseri*'deki kadılığı sırasında Eretna devletinin siyasî durumu iyiden iyiye karışmıştı. Zayıf bir kişiliğe sahip Eretna-oğlu Mehmed'in devlete hâkim olmaması bu çözülmenin başlıca nedeni olarak görünmektedir. Çünkü, babası Eretna'nın dirayetli idaresi altında devlete mutî hale getirilmiş *Moğollar* sözünü ettiğimiz devrede *Kayseri* bölgesinde geniş çapta düzen bozucu faaliyetlere girişmiş bulunuyorlardı. Mehmed Beğ ise, *Memlûklu* yardımına rağmen durumu düzeltememişti[39a]. Üstelik ümerâsının nüfuzlarını kırmak yolunda giriştiği tedip hareketlerinin birinde kendi devlet erkânı - Hacı Şadgeldi, Hacı İbrahim, Kılıç Arslan - tarafından 767/1365-66'de katledilmişti[40]. Bu olayda Burhaneddin'in rolü

38 Vakıf müessesesi hakkında bk. Fuad Köprülü, Vakıf müessesesinin ve vakıf vesikalarının tarihî ehemmiyeti, VD I (1938) s. 1-32.

39 Bezm u Rezm, s. 78-79.

39a Msl. bk. İbn Hacer, ad-Durar al-Kâmina, III, s. 378; Tarihî takvimler, s. 72.

40 « والیٔ آن عهد « امیر محمد بن ارتنا » عفاالله عنهما بر دست بعضی از ارکان دولت خود بفنا رسید وسریر سلطنت از پادشاه وقت خالی شد و چنانك حکما کفته اند..... مملکت چون خانهٔ بی کد خدا و کشتی بی‌نا خدا ماند و مردم از ربقهٔ ضبط و رابطهٔ نظام خلیع العذار شدند و شیاطین فتنه از شیشهٔ حبس بیرون افتادند » (Bezm u Rezm, s. 79).

bulunup bulunmadığını açıkça tayin edememekteyiz. Ancak muasır Arap kaynaklarında[41] şöyle bir kayıt vardır. "Burhaneddin memleketine döndü memleketin sahibine damat oldu-*Bezm u Rezm*'de de bu akrabalıktan bahsedilmektedir-sonra onun öldürülmesini hazırladı". Bu kayıt bizi bu işde Kadı'nın eli olduğu ihtimaline götürmekte ise de; Aziz'in[41] verdiği bazı ip uçları onun bu heyete dahil olmadığını göstermektedir. Nitekim Burhaneddin'in *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi'nin küçük hükümdar -Alâaddin Ali Beğ'in oğlu- Mehmed lehinde bir müdahalede bulunmak istediği sırada elçisine verdiği cevap kanımızı kuvvetlendirir mahiyettedir. Şadgeldi elçisine verdiği cevapla ilgili Aziz'in eserindeki kayıt şöyledir. "Emîrinize söyle Emîrzade'nin ceddini katletti ve babasını şehir şehir dolaştırdı ve mülk-i mahrusu olan *Amasya*'ya geldiği halde ona ehemmiyet vermedi[41a]".

Her ne suretle olursa olsun Eretna-oğlu Mehmed Beğ'in ölümü, devlet hudutları içinde esasen mevcut hoşnutsuzluğu daha da artırmış ve hadiseler süratle gelişmişti. En ehemmiyetli mesele, Mehmed Beğ'in ölümü ile patlak veren iktidar buhranı idi. Yerine geçen oğlu Ali Beğ genç, fakat zayıf iradeli kabiliyetsiz bir adamdı. Son derece gevşek olan yeni hükümdar dahilde duruma hâkim olamıyor, ümerâ arasında uyanan ikilik ve rekabet memleketi korkunç bir anarşi ile karşı karşıya getiriyordu. Nihayet devlet erkânı ve ümerânın devlet işlerindeki beceriksizlikleri idare mekanizmasını bozmuş devlet otoritesini yıkmıştı. Bölgenin esas halkını teşkil eden *Moğol*[42] ve *Türkmen* toplulukları müfsitlerle birlikte ayaklanmışlardı. Bu kanlı ayaklanmalar bir çok şehirleri harabeye çevirmiş, iktisadî ve ziraî hayat durmuş, şehirli ve köylü halk kitleleri arasında huzursuzluk had seklini almış, bölgenin *Türk* halkı Güney ve Batı *Anadolu*'ya göçe başlamıştı. Bilhassa *Kırşehir* ve *Aksaray* en fazla zarar gören şehirlerden idi. Dışta ise devletin içine düştüğü bu perişan hali görenler, devlete son darbeyi vurmak zamanının

Krş. Tarihî Takvimler, Osman Turan nşr. Ankara 1954, s. 72:
« و واقعه مرحوم سعید شهید میر محمد رحمه‌الله در سیواس...).

Ayrıca Mehmed Beğ'in mezar kitabesi (H. 767 tarihli) için bk. Halil Ethem, Kayseriyye şehri, s. 113; İsmail Hakkı, Sivas şehri, s. 71: « سلطان محمد ابن المرحوم ارتنا نورالله قبرهما »
« سنة سبع و ستين و سبعمایه طاب الله ثراهما ».

Kalkaşandî, Subh, V, s. 363 de Mehmed Beğ'in ölüm tarihini H. 780 olarak verirse de yanlıştır.

41 Msl. bk. İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 169 a.

41a Bezm u Rezm, s. 234-235:
«سلطان کفت باحاجی شاد کلدی بکوکه اولا جد امیر زاده را بقتل آوردی و پدرش را از شهر بشهر دو انیدی».

42 İbn Haldun, al-Ibar, V, s. 561'de bu tarihlerde bölgedeki Moğollar'ın (Tatarların) miktarını 30 000 olarak bildirmektedir. Nitekim Abu Bakr Tahranî, Kitab-ı Diyarbakriyya, Lugal-Sümer nşr. I, Ankara 1962, s. 46'da da miktar 40 000 bin hane olarak verilmektedir. Şarafaddin Alî Yazdî, Zafarnama, II, s. 501 de 30-40 bin çadır. İbn Arabşah, s. 125-126'da on sekiz bin alem.

geldiğine hükmetmişlerdi. Kısacası bu cülus içte ve dışta düşmanları ümitlendirip harekete geçirmişti. Toprak kaybı daha Ali Beğ'in iktidarının ilk yıllarında başlamıştı. Durumu müsait gören *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ, *Konya*'yı zaptetmiş (768/1366-67) ve bunu müteakip *Niğde*'yi de ele geçirerek aşağıda anlatılacağı üzere *Kayseri* için de yeni teşebbüslere girişmişti. Bu hadiselerden bir yıl sonra da Babuk, *Moğollar* ile birlikte *Sivas*'ı muhasara etmişti (769/1367-68)[43].

Memleketin anarşi içinde kaldığı bir sırada Kadı Burhaneddin endişe verici olan bu duruma son verecek bir çözüm şekli bulmak için çareler aramaktaydı. Ancak, bütün bu olayların bir numaralı mes'ulü olan Ali Beğ'e sıhrı yakınlığı sebebiyle, bir süre olup bitenlere seyirci kalmakla yetinmekte idi. Nihayet Kadı'nın işlerin çığrından çıktığını görerek *Kayseri* dahilindeki çiftliğine çekildiğini görüyoruz[44].

İşte bu inziva günlerindedir ki Kadı Burhaneddin, payıtaht *Sivas*'ta vukubulan hadiselerle birlikte beylikteki umumi durumu göz önünde tutarak Eretna tahtının büyük tehlikeler geçirdiğini hissetmiş ve fiili müdahale için takip edeceği yolun esaslarını tespit etmiş olmalıdır. Bununla beraber Kadı Burhaneddin'in çoktan beri Eretna tahtına göz koymuş olduğu ve bunun için bazı faaliyetlerde bulunduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Gerçekten de İbn Arabşah'da şöyle bir kayıt vardır: Bir gün *Mısır*'da (*Kahire*) dolaşırken bir fakire rastgelmiş ve ona bir miktar para vermişti. Fakir de Burhaneddin'i tanıdıktan sonra kendisine hitaben "burada size dolaşmak lâyik

43 Bezm u Rezm, s. 80-86; Şikarî, s. 100-102; Tarihî Takvimler, s. 32, 72:

" «...و جلوس پسرش سلطان الاعظم علاءالدين (على) در بيست و ششم محرم ...»

« ... و علاالدين بك ارتنا اوغل محمد بك ولادتندن، على زركر قونيه‌يى و بعضى يرلرى دخى اللدن برو سكسن ييلدر»

« ...قرب سه ماه و حصار كردن بابوق بخانه مغل سيواس را و اعراض مغول ازوى و اطاعتشان سلطان علاءالدين در غره ذى‌القعده جنك در بوك ضاحب و انهزام بابوق ثياً در اواخر ذى‌القعده در هفتصد و شصت ونه» ".

44 « (على بك بن محمدبن ارتنا) امير عهد و فرمان ده روزكار بود و او جوانى عياش و مدمن الشرب و عشرت دوست بود از صباح تا رواح بشراب و نشاط مشغول و از شام تابام بر سماع معازف و اغانى مفتون و مشعوف و اوقات بمعاقرت خمر و زمر مصروف كردانيده و ايام وليالى برود و سرود موقوف و مستغرق داشته در ارتكاب هوا و هواس عنان اختيار از دست داده و در مهاوى ملاذ و شهوات مدهوش افتاده »

« امراى دولت و اركان مملكت چون حال چنان ديدند دامن از مطاوعت او درچيدند و از صحبت اوعزلت كزيدند تا لا جرم خللى فاحش در اوضاع ملك و دولت راه يافت و خبطى شنيع در قوانين دين و دولت ظاهر كشت رئيس از مرؤس ممتاز نبود و فاضل از مفضول هويدا نه » (Bezm u Rezm, s. 90-96).

değildir, siz *Rûm Sultanısınız*" demişti[45] *Bezm'u Rezm*'de de[46] şöyle denilmektedir. "Burhaneddin *Şam*'da iken Şeyh Kutlu Şîr isimli bir zat ile tanışmıştı. Bu ulu kişi Eretna-oğlu Mehmed Beğ'in öldürülmesinden sonra *Kayseri*'ye gelmiş, Kadı'ya mülâki olmuştu. Kadı da bundan böyle her müşkülünün hallini ondan rica etmiş ve bir gün bu Şeyh'e işlerin kim vasıtasıyla düzeleceğine dair sorduğu suale bu işler senin vasıtanla düzelecek, nizam-ı âlem huzur bulacaktır, şeklinde cevap almıştı. Sohbetler sırasında bu zat Burhaneddin'e daima *Melik* diye hitap edermiş". Bu kayıtlar gösteriyor ki Burhaneddin, kendisi için hâkimiyetin mukadder olduğu inancını yaymayı ihmal etmemiştir. Öyle görünüyor ki Kadı Burhaneddin bu iş için dervişlerden geniş ölçüde istifade etmiş, devlet dahilindeki zaviyelerde bunlar vasıtası ile halk yığınları üzerinde propaganda faaliyetine girişmiştir. Nitekim onun hükümdarlığı ele geçirmesinde büyük yardımları olduğunu kuvvetle tahmin ettiğimiz bu şeyhler (msl. Şeyh Ali Beğ, Şeyh Adil, Mevlânâ Paşa) ile sıkı münasebetlerine dair *Bezm u Rezm*'de çeşitli kayıtlar mevcuttur[47].

Çok geçmeden payıtaht dışındaki ümerâ da, saz ve içki meclislerinde vakit geçiren hükümdar Ali Beğ'den yüz çevirmişlerdi. Her biri hiyle ve tehdit gibi çeşitli yollara başvurarak kendi çıkarlarına tavizler koparmışlar ve bir vilâyette müstakil emâret sürmeye başlamışlardı.

İşte devletin iç karışıklığından âzami derecede istifade etmiş ve etmeyi düşünen en yakın komşusu *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ, *Samağar* ve *Caygâzan Moğol* oymaklarının da yardımlarını temin ederek ansızın *Kayseri*'ye hücüm etti (777/1375-76). Bu esnada *Kayseri*'de bir hamamda eğlenmekte olan Ali Beğ, beklenmedik saldırı karşısında bütün ağırlıklarını düşmana bırakarak *Sivas*'a doğru kaçtı. *Karamanlılar* onu takip ettilerse de Kadı Burhaneddin hükümdarının imdadına yetişti; bu sayede Ali Beğ esir düşmekten kurtuldu ve rahatça *Sivas*'a dönmek imkânını buldu[48].

45 «... فكاشفه ذلك الفقير بلفظ معلوم و كشف له عن السر المكتوم و قال لاتقعد فى هذه الديار فانك سلطان الروم ... » (s. 81).

46 Bezm u Rezm, s. 84 - 85. Krş. Ravâmiz al-â'yan. Süleymaniye Hâlet efen. Ktp. nr. 583, III, vrk. 333 a.

47 Ayrıca Krş. Ömer Lütfî Barkan, İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zâviyeleri. VD II (1942) s. 279 - 304. Bu makalede Şeyhlerin, Beyliklerin kuruluşunda oynadıkları roller ile zâviyelerin işleyiş tarzları hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Bunlardan başka aynı yazıda - Kadı Burhaneddin devletinin hâkimiyet sahasına dahil bölgede kâdimden beri kalmış zâviyelere ait Defter-i Hâkani kayıtları da verilmektedir.

48 « پسر قارامان كه بمسافت از همه پيشتر بود و بعدت و عدت از جمله بيشتر خبر يافت كه چند شبانروز ست تا درحمام مجلس نهاده عيش مى كند ... وبا فوجى از حشم صماغار و جايغازان كه مردهٔ شياطين و كفرهٔ عفاريت تاتار بودند چون قضاى مبرم و اهب مضرم بر سراو تاخت ... على بك چون ازان هجوم خبر يافت كل بر سر وشانه در موى از حمام بيرون جست وبا معدودى چند بطرف سيواس كريخت و خيل و بغال و نقود و اجناس و الات وما يعرف به به دشمن رها كرد » (Bezm u Rezm, s. 96).

Ali Beğ'in kurtulmasında mühim rol oynayan Kadı Burhaneddin'den *Karamanlılar* çekinmiş olacaklar ki, Alâaddin Beğ hâdiseden sonra tekrar çiftliğe çekilen Kadı'ya yakın bir adamını gönderdi ve ondan anlaşma şartlarının tespitine yardımcı olmasını istedi. Ancak bir müddet sonra, maiyetindeki *Moğol* askerlerinin hareketlerinden şüphelenen Alâaddin Beğ *Konya*'ya döndü. Öyle anlaşılıyor ki *Karaman-oğlu*, *Kayseri*'de kalan *Karaman* askerlerine karşı herhangi bir tecavüzî harekette bulunmaması için Kadı Burhaneddin'i tatmin etmek istemiş ve bu maksatla onun *Konya*, *Lârende* ve *Herakliya* (Ereğli)'de bulunan emlâki hakkındaki dileklerini kabul etmişti. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin de buralardaki emlâk ve arazisini yiyicilerden temizleyip kendi vekil ve eminlerinin tasarruflarına teslimi işlemini yerinde izlemesi için yakın adamlarından birisini müşahit olarak *Karaman-oğlu* eşliğinde *Konya*'ya gönderdi[49], Fakat çok geçmeden *Kayseri*'de bulunan *Karamanlılar*'ın hareket tarzları şehirde kendilerine karşı umumi bir nefret uyandırmakta gecikmedi. Bu sırada Kadı Burhaneddin'in *Lârende*'ye giden müşahidi de eli boş dönmüş *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'in hak ve vecibelere karşı saygısızca tutumunu kendisine iletmişti. Nihayet bu haberden sonra *Karamanlılar*'ı *Kayseri*'den çıkarmaya kat'i olarak karar veren Kadı üzerlerine taarruza geçti. *Karaman Türkmenleri*'nin *Kayseri*'de yaptıkları tahribat ve mezalime son vererek, şehri geri aldı[50]. Kadı ilk defa bu seferde askerî kabiliyet ve enerjisini göstermek fırsatını bulmuştu. Fakat, bu zaferden sonra da iktidarı ele geçirmek için teşebbüse geçme zamanının henüz gelmediğine inanıyordu ve bu sebeple çiftliğindeki *"zühd u takva"* hayatına döndü. Aynı zamanda hükümdar Ali Beğ'in mevcudiyetine rağmen *Sivas*'ta bütün hüküm ve nüfuzu elinde bulunduran İbrahim'e (memlûk) bir postacı göndererek bu durumdan kendisini haberdar etti. Ayrıca ona, emârete geçme hevesi olmadığını anlatan ve şehrin sür'atle görülmesi gereken işleri için *Kayseri*'ye bir vali tayin etmesini rica eden bir de mektup yolladı[51]. Hacı İbrahim içinde bulunduğu anarşiden istifade ile Eretna devletinin mukadderatına hâkim olmak istiyor ve bu işde Kadı Burhaneddin'i kendisine en yakın yardımcı görüyordu. Bu sebeple o, Kadı'nın isteğine onu kırmayacak şekilde mukabelede bulunmayı uygun gördü. Hemen yakın adamlarından birini vali olarak *Kayseri*'ye gönderdi ve ona Kadı Burhaneddin'in arzusu-

49 «و سلطان ازان عهده استقالت نمود مفید نیامد و بعد از الحاح بلیغ ملتزم شد مشروط برانجمله که جمیع املاك و ضیاع را که در لارنده و قونیه و هرقلیه بسلطان منسوب و متعلق است از مانع و منازع مستصفی کردانیده تسلیم و کلا و امنای او کرداند وبا تصرف ایشان کذارد و برین شرط قرار دادند و امینی جهت قبض املاك متعین کردانیده در صحبت او روانه ساخت»
... تا بعد از مدتی نایب سلطان از لارنده رسید و تقرر کرد که پسر قرامان قول وقراری که در تسلیم املاك کرده بود زورو هذیان بیرون آمد...» (Bezm u Rezm, s. 96-97).

50 Bezm u Rezm, s. 98-99.

51 Bezm u Rezm, s. 100.

na uygun bir idare tarzı göstermesini tenbih etti. Hatta daha da ileri giderek şayet Kadı emâret makamına geçmek yolunda bir istekte bulunursa derhal *Kayseri*'yi terkederek *Sivas*'a dönmesini de valiye tenbih etmeyi unutmadı[52]. Bu esnada, Eretna-oğlu Ali Beğ'in devlet idaresindeki zaafî neticesi olarak devlet arazisinden elde kalan yerlerde[53] ümerâ biribirine düşmüştü memleket tamamiyle parçalanmış bir manzara arzetmekte idi. *Sivas*'ta[54] Hacı İbrahim, *Tokat*'ta Şeyh Necib, *Amasya*'da[55] Hacı Şadgeldi[56] (memlûk) ve *Koyul Hisar*'da Kılıç Arslan *(Türkmen)* müstakil bir hükümdar gibi davranmakta idiler. *Kayseri* ise şeklen hükümdara ait bulunuyordu. Görülüyor ki bu devrede Eretna devletinde (*Konya*'dan *Erzurum*'a kadar uzanan ülkenin sınırlarında) büyük bir gerileme olmuş, bütün toprak kazançları elden çıkmış, hatta bizzat devletin varlığı tehlikeye düşmüştü. Burada dikkati çeken bir husussta, devletin kurucusu Eretna'nın ülkesindeki şehir ve kalelerin idaresini kendi yetiştirdiği *Türkler*'e vermiş olduğu niteliğidir.

İşte böyle bir ortamda idi ki kendisini *"a'mâl-ı uhreviyye"* ye vakfetmiş olan Kadı Burhaneddin, *Kayseri*'de *Karamanlılar*'a karşı kazandığı başarıdan az sonra, Hacı İbrahim ile Hacı Şadgeldi arasında çıkan anlaşmazlık vesilesiyle açıkça siyasî hayata sürüklenmiş idi. Şöyle ki: Bu esnada *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi'nin zevcesi ölmüş bulunuyordu[57]. *Sivas* hâkimi Hacı İbrahim, akrabası olan bu hanımın ölümünden dolayı emîre baş sağlığı dilemek için bir ziyaret yapmak istedi. *Kayseri*'deki Kadı'ya haber gönderdi ve kendisini bu vazifenin yerine getirilmesinde yanında görmekten memnun kalacağını bildirdi. Daveti kabul eden Kadı Burhaneddin, hükümdar Ali Beğ'i de yanına alarak *Artukâbâd*[58] mevkiinde İbrahim'e mülâki oldu[59]. Ancak kaynağın ifadesinden anlaşıldığına göre *Amasya* seyahatı, bir baş sağlığı ziyaretinden çok emîr ile kendisi arasında esasen mevcut anlaşmazlığın halli amacı ile girişilmiş bir hareket olarak görülmektedir. Ni-

52 Bezm u Rezm, s. 100.

53 İbn Battuta, Emîr Eretna'ya tâbi vilâyetleri şöyle sıralar: Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Develi Karahisar, Ürgüb, Niğde, Aksaray (Şerif Paşa terc. I, s. 325). İbn Haldun, Sis ve Bilâd-i Ermen ve mulhakatının da Eretna'ya ait olduğunu söylemektedir (al-Ibar, V. s. 325).

54 Selçuklu Anadolu'sunun özü olan bu şehrin orta çağda unvanı Dâr ul-alâ idi. Bk. Osman Turan, Resmî vesikalar, s. 43; Adnan Sadık Erzi, Türkiye kütüphanelerinden notlar ve vesikalar. Belleten 53 (1950) s. 97.

55 Amasya'nın lâkabı ise Dâr ul-izz idi. Bk. Osman Turan, Resmî vesikalar, s. 15; aynı müell., II. İzzeddin Keykavus'a ait bir Temlikname. Zeki Velidî Armağanı, İstanbul 1955, s. 166; Aflakî, Manâkıb al-Ârifin, Tahsin Yazıcı terc., II. İst. 1954. indeks; Adnan Erzi, adı geçen makale, s.96.

56 Krş. İbn Arabşah, s. 82. Ayrıca bk. Gieseke, s. 26 not 1.

57 Bezm u Rezm, s. 100, Sivas valisi İbrahim için bk. Takvimler, s. 12: «و محمد بك، ارتنا بك (ا) وغل، واقعه‌سندن (و) ابراهیم بك قولی جلوســدن سیواس تختنه سکسن اوچ ییلدر».

58 Sivas-Tokat arasında bulunan bu günkü Artukova (Artukâbâd) hakkında bk. Hammer, Über die Geographie der asiatischen Türkei. "Jahrbücher der Literatur" XII und XIV (Wien 1822), s. 42; Tayyib Gökbilgin XV ve XVI. asırlarda Eyâlet-i Rûm. VD VI (1965) s. 54.

59 Bezm u Rezm, s. 100-101.

tekim buluşma sırasında eski bir öldürme hadisesinin ortaya atılması sohbet havasını değiştirmiş ve karşılıklı sert ithamlar, silahlı bir çatışmaya sebebiyet verecek kadar münakaşayı büyütmüş idi. Tartışma sırasında Ali Beğ Hacı Şadgeldi tarafını tutunca kendiliğinden bir ayrılma oldu[60]. Bu vaziyet karşısında Kadı'nın tutumu *Bezm u Rezm*'de kesin bir dille anlatılmıyorsa da sonraki hadiseler onu Hacı İbrahim taraftarı olarak göstermektedir. Nihayet Kadı'yı daveti de Hacı İbrahim ile aralarında bir anlaşmanın mevcudiyetine delil olarak gösterilebilir. Az sonra da *Sivas*'a dönmek üzere *Amasya*'dan ayrılan Hacı İbrahim *Tokat*'a geldiğinde, hükümdar Ali Beğ'in Hacı Şadgeldi tarafından kendisine verilen askerin başında *Kayseri*'ye gittiğini öğrendi[61]. Kendini bertaraf etmek amacı ile aleyhine hazırlanmış bir tertip olarak görünen bu haber üzerine Hacı İbrahim, *Kayseri*'yi kendine maletmek için zamanın müsait ve neticenin ümitli olduğunu görerek, yanında bulunan Kadı'yı Ali Beğ'e karşı koymaya teşvike başladı. Başlangıçta Burhaneddin tereddüt gösterdi. Fakat sonradan Hacı İbrahim'in *Kayseri* Ali Beğ'in elinden alındığı takdirde idaresinin kendisine bırakılacağını yemin ile temin etmesi üzerine teklifi kabul ederek buyruğu altındaki kuvvetlerle *Tokat*'tan *Kayseri*'ye doğru harekete geçti[62]. Sür'atle giderek Ali Beğ'den önce şehre girdi ve ileri gelenleri ile yaptığı kısa bir görüşmeden sonra da şehre hâkim oldu. Bu hali gören Ali Beğ ise ordusunun kuvvetli olmasına rağmen şehre yanaşmak cesaretini gösteremedi. Burhaneddin'in muhtemel bir saldırısından korktuğu için olacak, *Moğollar*'a ait *Birügüb* (*Ürgüp*) kalesine[63] çekildi. Ancak bütün bu olup bitenlere rağmen Hacı İbrahim, hükümdar Ali Beğ'in perişan bir vaziyette *Kayseri* önlerinden ayrılarak *Moğollar*'a sığınmasından memnun kalmamıştı. Çünkü o, Ali Beğ'in kuvvetlerini kaybetmemiş *Moğollar*'dan yardım istemesi neticesinde önüne geçilmesi güç birtakım karışıklıkların doğabileceğine kani idi. Bu yüzden derhal *Kayseri*'ye gelen Hacı İbrahim aradaki ihtilafa çözüm yolu aradı Ali Beğ'e elçi ve mektuplar göndererek kırgınlığı gidermeye ve meseleyi halletmeye çalıştı[64]. İhtilâfın tek sebebi olarak, *Amasya* görüşmeleri sırasında onun Hacı Şadgeldi tarafını tutmasını, bunun dışında anlaşmazlık için ortada herhangi bir sebep bulunmadığını belirterek Ali Beğ'i yatıştırmak istedi ve bunda muvaffak oldu. Netice de aralarında barış yapıldı. Hacı İbrahim Kadı Burhaneddin ile mevcut yeminli anlaşmaya rağmen Ali Beğ'i *Kayseri*'ye davetle şehri ona teslim etti. Fakat

60 Bezm u Rezm, s. 101.

61 Bezm u Rezm, s. 102.

62 Bezm u Rezm, s. 103-107, Gieseke, s. 26-27.

63 Ürgüb adı aynı şekilde (بروكوب) al Valad al-Şafik'da da zikredilmektedir (s. 306). Aksarâyî'de de aynı tarzda geçmektedir. Ayrıca müellif buranın bu günde meşhur olan mağralarını tavsif etmektedir (s. 288).

64 Bezm u Rezm, s. 108.

bununla iş kapanmış değildi. Burhaneddin'in, ahde vefasızlık gösteren Hacı İbrahim'in iki yüzlü hareketi neticesi olarak bir kenara itilmesi, şehir halkı arasında huzursuzluk doğurmuş, halk adeta iki kampa bölünmüş idi. Burhaneddin, kadılığı esnasında olduğu gibi, kısa süren *Kayseri* valiliği sırasında da geniş bir memnunlar ve destekleyiciler kitlesini etrafına toplamış idi. Bununla beraber Burhaneddin, Hacı İbrahim'in davetine uyarak *Kayseri*'yi bıraktı ve *Sivas*'a döndü[65].

Ancak meselenin bu şekilde çözümlenmesinin *Moğollar*'ı tatmin etmediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu hadiseden az sonra idi ki *Moğollar*'ın bir kolu olan *Samağar* kabilesi reisi Hızır Beğ'in[66], büyük bir ordunun başında yaylağa müteveccih olduğu, *Kayseri*'ye kastetmek niyetinde bulunduğu haberi *Sivas*'ta duyuldu. Bu beklenmedik istilâ tehlikesi karşısında paniğe kapılan Ali Beğ acele olarak *Kayseri*'den çıkarak *Sivas*'a geldi ve Hacı İbrahim'den yardım talep etti. Yapılacak yardımın şekli üzerinde cereyan eden uzun görüşmeler sırasında Hacı İbrahim, *Moğol* tehlikesinin ancak Burhaneddin tarafından önlenebileceğini Ali Beğ'e anlattı. Bunun üzerine Ali Beğ tekrar Burhaneddin'e yaklaşmak ve ona dostluk göstermek mecburiyetini duydu ve yakınlarından birini gönderip onu saraya davet etti. Fakat Burhaneddin *Kayseri* olayı yüzünden kırgın bulunduğu Hacı İbrahim ile her hangi bir anlaşmazlığa düşmemek için, bu görüşmenin *Sivas* hâkimi tarafından açık olarak tasvip edilmesini şart koştu ve ancak bu şart yerine getirildikten sonra davete icabet etti[67]. Ali Beğ, Burhaneddin'den *Moğol* tehdidi altında bulunan *Kayseri*'nin kurtarılmasını talep etti. Şahsiyetini ortaya atması sayesinde *Kayseri* halkının korku ve telaşının ortadan kalkacağını da

65 Bezm u Rezm, s. 109-111, Gieseke, s. 26-27.

66 Reşidüddin'in kayıtlarına göre 1270-71 tarihinde Anadolu umumî valisi (bir kaynağa göre "emîr-i leşker-i memâlik-i Rûm") Samağar Noyan'ın (ismin muhtelif kaynaklardaki yazılış şekli, hayatı ve faaliyetleri için bk. Ahmed Temir, Anadolu'da İlhanlı valilerinden Samağar Noyan. Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 496 - 98. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in Samağar'a yazdığı manzûme için bk. F. Köprülü, Türk dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar. İst., 1934, s. 171) kavim ve kabilesinin bir devamı olan ve Bezm u Rezm'e göre de Sivas-Kayseri arasında yaylak ve kışlakları bulunan Moğol ulusundan Samağarlılar'la ilgili olarak XVI. asra ait tapu defterlerinde de kayıtlar bulunmaktadır (XIV. yüz yılın ikinci yarısından sonra bunlardan kalma cemaatlerin başında bulunan reisleri-ki bunlar arasında Bezm u Rezm [s. 111, 234, 527]'de Hızır b. Samağar ve Pir Boldu adına rastlanmaktadır- ile Kayseri, Aksaray, Ürgüb'deki zeâmet ve tımarlarına ait bu defterlerdeki malumat için bk. Şahabeddin Tekindağ, Son Osmanlı-Karaman münasebetleri. TD 17-18 [1963] s. 59, 75). Bu bilgiler de Bezm u Rezm'in Samağarlıların Kayseri bölgesindeki İskânları ve faaliyetlerine dair verdiği malumatı teyid etmektedir. Nihayet Neşrî'ye göre, 1387'de Hızır Beğ maiyeti ile birlikte Karamanlılar safında Osmanlılar'a karşı Konya savaşına katılmıştır. (s. 218 ve müteakip).

67 « تا خبر دادند که خضر بلك صماغار باجیشی جرار و حشمی بی شمار متوجه ییلاق است و قصد قیصریه دارد علی بلك که این خبر بشنید اضطرب عظیم برو مستولی شد . . . » (Bezm u Rezm, s. 111 - 112).

ilâve etmeği unutmadı. Ayrıca bundan böyle daimi dostluk taahhüdünde bulundu. Kendini göstermek ve asıl gayesine doğru bir adım daha ileri atmak için iyi bir fırsat çıktığına sevinen Burhaneddin teklifi kabul etti ve derhal savaş hazırlıklarına başladı. Hazırlıkları tamam olunca *Sivas*'tan hareket ederek *Kayseri*'ye yetişti. Hudutlardaki dağınık askerin de gelerek bayrağı altında toplanmasından sonra kuvveti bir kat daha artan Kadı'ya *Kayseri* valisi de [68] iltihak etmek mecburiyetinde kalmış idi. Burhaneddin'in böyle davranışı tesirini göstermekte gecikmedi. Gerçekten giriştiği geniş çaptaki harp hazırlığını haber alan *Samağarlar* yaylağa çekilerek *Kayseri*'ye karşı bir şiddet hareketinde bulunmaya cesaret edemediler[69]. Böylece *Kayseri* bölgesinde sükûn sağlanmış oluyordu.

Fakat bu olay üzerine itibarı daha da artan Burhaneddin'in siyasî sahada kazandığı başarılar ve kendine taraftar ümerânın gün geçtikçe artması Hacı İbrahim'i büsbütün kuşkulandırıyordu. Nihayet çok geçmeden, aşağıda anlatılacağı üzere, ona karşı kökten tedbirler almak lüzumunu hissetti.

Hızır Beğ hadisesinden az sonra Ali Beğ'in ümerasından Seyyidî Hüsam *Sivas*'tan *Kayseri*'ye gelmiş ve hükümdardan Kadı'ya bir de mektup getirmiş idi, Ayrıca, *Sivas* hâkimi Hacı İbrahim'in bir kararını da kendisine tebliğ etmişti. Bu karara göre ümerâdan Hoca Beğ, kaza işleri ve sair önemli görevlerin ifasında Kadı Burhaneddin'e yardım edecekti. Aslında bu yardım, Kadı'nın faaliyetlerini daha yakından kontrol etmek için bir vasıtadan başka bir şey değildi. Gerçekte Hacı İbrahim *Kayseri*'de tek başına idareyi elinde bulundurmasının tehlikelerini çok iyi anlamış bunu bir dereceye kadar önlemek için bu tedbiri almıştı. Fakat Kadı Burhaneddin şehri müşterek idare teklifini kabul etmedi. Bütün işleri görünüşte dostluk gösteren Hoca Beğ 'e havale ederek bir köşeye çekildi. Hatta bu arada diğer vilayetlerden buyruğu altına gelmiş olan göçebe askerleri de Hoca Beğ'in emrine bıraktı. Kendisi ise ilim ve ibadetle meşgul olmaya başladı. Ancak onun bu halinden şüphelenen Hacı İbrahim peşine bırakmadı. Günün birinde de şehir içinde bir gezinti esnasında Hoca Beğ'in adamları tarafından ansızın bastırılarak tevkif edildi. Muhakkak ki bu tutuklama olayı, daha önce alınmış bir kararın icrasından başka bir şey değildi. Böylece Hacı İbrahim kendisi için kuvvetli bir rakîp gördüğü Kadı Burhaneddin'i tehlikesiz bir hale getirmiş oluyordu [70]. Hakikatte Kadı Burhaneddin, ümerânın gizli ittifakı sonucunda tevkif edilmiş *Kayseri*'de de bırakılmıyarak *Artukâbâd* yanında bir yer olan *Ağca-kale*'ye [71] götürülmüş idi. Ancak ümerânın bu ittifakı–ki

68 Kaynakta bu esnada Kayseri valisi olan zâtın adı yoktur.

69 Bezm u Rezm, s. 113.

70 Bezm u Rezm, s. 114-115.

71 Krş. Bezm u Rezm, s. 265.

Seyyidî Hüsam, Hacı İbrahim, Hoca Beğ buna dâhildi– uzun sürmedi. Aralarında anlaşmazlık başgösterdi. Bunun sonucu olarak, Hacı İbrahim yeniden Burhaneddin'i kazanmayı menfaatine uygun görerek bizzat *Kayseri*'ye geldi. Hoca Beğ'i bu işden sorumlu tutarak görevinden azletti. Bununla da yetinmeyerek onu Seyyidî Hüsam ile birlikte yakalatıp zincire vurdurdu[72]. Buna mukabil 51 günden beri tutuklu bulunan Burhaneddin'i serbest bıraktırdı[73]. Bu da gösteriyorki Hacı İbrahim ümerâ ile yaptığı işbirliğinden beklediği neticeyi alamıyacağını kısa bir zamanda anlamış ve tekrar Kadı'ya karşı mülâyım tavır takınmak siyasetine dönmeyi uygun görmüştü. Herhalde onun şahsiyetinden kendi gayeleri için faydalanmayı düşünüyordu.

Kadı ile birlikte payitaht *Sivas*'a dönen Hacı İbrahim'in, Eretna tahtına hâkim olma emelini, şimdi de *İlhanlılar* devrinden kalma ve çekinilen bir unsur olmakta devam eden *Moğol* göçebe zümrelerinden olup *Kayseri* vilâyeti hudutları dahilinde ve *Kırşehir* taraflarında yaşayan, *Samağarlılar*'a dayanarak gerçekleştirmek teşebbüsüne geçtiğini görmekteyiz. Bu iş için de topluluğun reisi Hızır Beğ ile dostane münasebetlere girişti ve Hızır Beğ'in kızı ile evlendi. Bununla da yetinmeyerek *Kayseri* şehrinin idaresini bu *Moğol Beğ*'ine bıraktı. Sonra da tahtı Ali Beğ'in elinden almak ümidiyle harekete geçti. Hükümdarı yakalatarak dışarı ile itibatını kesti. Ancak, bütün kötülüklerine rağmen hükümdarlarının tutuklanışı halk arasında hoşnutsuzluk uyandırmakta gecikmedi. Bunun üzerine payitahtta yeniden nümayişlerin çıkmasından korkan Hacı İbrahim, bu tepki karşısında Ali Beğ'i ve ümârasından Seyyidî Hüsam'ı serbest bıraktı. Bilâhara da *Amasya* emirî Hacı Şadgeldi'yi tatmin için tutuklu bulunan eski *Kayseri* valisi Hoca Beğ'i salıverdi. Serbest kalan Ali Beğ ise *Moğollar*'ın yanına çekildi. Orada Hacı İbrahim'e karşı, göçebe *Moğolların* diğer bir şubesi *Sivas-Kayseri* arasındaki bölgede oturan *Barambaylar*'ın[74]

72 Bezm u Rezm, s. 119 - 120.

73 Bezm u Rezm, s. 121.

74 Moğolların Diyarbekir eyaletine Mulay Noyan'ın ölümünden sona 1313 yılında Sutay Noyan vali tayin edilmişti. İşte orta Anadolu'da faaliyetlerini gördüğümüz Barambaylılar (Baranbaylılar), Sutay'ın üç oğlundan biri olan Barambay'ın isimlendirdiği Moğol boyudur. 1332 yılında vaki olan ölümüne kadar Diyarbekir eyaletî valisi kalan Sutay'dan sonra 1338 den itibaren oğulları güney-doğu Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde müstakil devletler kurmağa çalışmışlardır. Barambay'ın (Baranbay) ölümünden sonra oğlu İbrahim Şah boy beği olmuştur. İbrahim Şah Beğ, Çobanlarla Celâyirliler arasındaki uzun mücadelede Çobanlar tarafını tutmuştu. Nihayet 1350 senesinde İbrahim Şah'ın ölümü üzerine Sutay-oğullarının devleti son bulmuş, bu hanedanın hâkimiyeti altında bulunan toprakların -Musul, Ahlat- büyük bir kısmı da Celâyirlilerin eline geçmiştir. İşte Celâyirlilere tâbi olmak istemeyen Barambay ulusu, Türkmen Karakoyunlular'a da mukavemet edemiyerek Diyarbekir bölgesindeki yurdlarından, Orta Anadolu'ya göç etmeğe mecbur kalmış, Alâaddin Eretna'nın hizmetine girerek ondan Sivas-Kayseri arasındaki bölgede yaylak ve kışlak yeri almışlardır. Bk. Mükrimin Halil Yinanç, Diyarbekir madd., İA. Bu isim : Bezm -u Rezm, s 122 ve muteakip (بارمباى); Aksarâyî, s. 38 (بارنباى); Neşrî, Cihan-nüma, *Ankara* 1948, I, s. 226 (برامباى) şeklinde yazılmaktadır.

yardımını temin etmek için faaliyet gösterdi[75]. Kadı Burhaneddin ise bu olaylar karşısında seyirci durumunda kalmayı tercih etti. Henüz beylikteki iç savaştan âzami derecede istifade zamanının gelmediğine kani idi. Günlerini avlanmakla ve ulemâ ile sohbet meclisleri tertip ederek geçirmekte idi.

Nihayet büyük bir ihtimalle Ali Beğ'in tahrikleri neticesi olacak, *Samağarlılar*'a düşman olan *Barambaylılar (Baranbay)* kalabalık bir kuvvetle yaylağa çıkmak üzere harekete geçti. Gerçekte bu, *Sivas* hâkimi Hacı İbrahim'e karşı hazırlanmış bir taarruzdan başka bir şey değildi. Bunu haber alan *Samağarlılar*, *Barambaylılar*'a karşı umumî bir taaruz için Hacı İbrahim'den yardım istediler ve onunla düşmanları olan *Barambaylılar*'a karşı bir de ittifak yaptılar. Daha sonra da Hacı İbrahim, büyük bir ordu ile *Barambaylılar* üzerine yürüdü. Bunlar esarette bulunan beğlerinin serbest bırakılmasını Hacı İbrahim'den istediler. Arzuları yerine getirilmediği takdirde mücadeleye kararlı olduklarını sert bir dille *Sivas* hâkimine bildirdiler. *Barambaylılar*'ın üstün kuvvetlerine karşı koyamıyacağını anlayan Hacı İbrahim sulh teklifinde bulundu. Sadece bu kola mensup "*Alagözyân*" *(Ala Gözlü)* grubu ile mütareke mümkün olabildi. *Moğollar*'ın geri kalan kısımları ise, *Sivas*'a çekilen Hacı İbrahim'in ordusunun gerilerine taarruz ettiler ve ağır zayiat verdirdiler[76]. Öte yandan *Barambaylılar* kendi içlerinden bir grubun Hacı İbrahim'le mütareke yapmalarına hiddetlenerek *Ala Gözlü*'lerin üzerine yürüyüp onları tehdit ettiler. Bu tehdit karşısında *Ala Gözlü taifesi* Hacı İbrahim'e müracaatla ondan yardım istedi. Kendisi ile anlaştıkları için soydaşlarının tenkiline hedef olduklarını ve emîrleri Hasan'ın da öldüğünü acı acı anlattılar[77]. Nihayet Hacı İbrahim yeniden yanında müttefiki *Samağarlılar* ve *Ala Gözlü* grubu olduğu halde *Barambaylılar* üzerine harekete geçti. Vukua gelen muharebede yenildi ve öldürüldü (774/1372-73). Ölüm haberini gizleyen Hoca Beğ onun kesik başını *Havik*

75 «حاجی ابراهیم با خضر بك علاقهٔ محبت و اختصاص محکم کردانید و بعد از توثیق صداقت و اتحاد دختر اورا در عقد ازدواج آورد و بدالت آن مصاهرت و وسیلت آن مواصلت و مظاهرت قیصریه بخضر بك داد و اتحادو اعتضاد فیمابین ممهد شد» (Bezm u Rezm, s. 121-122).

76 «طائفهٔ بارمبای که با مغول صماغار دشمن بودند و عداوت و ضراوت مستحکم داشتند متوجه ییلاق شدند و صماغار چون قوت مقاومت أیشان نداشت از پیش بر خاست و بحاجی ابراهیم پیوست و با یکدیکر متفق و مشتبك شدند . . .»

«و چون حاجی ابراهیم را قوت و مقاو مت نبود و مکنت مدافعت و ممانعت ایشان نداشت با الا کوزیان که فوجی از ایشان بودند ملاقات کرده نقشی چند بر آب زد و بملاطفت و مصانعت و سر و پای قضیه فراهم کرفت و بصلح بازکشت وکوکبهٔ از مغول بارمبای در قفای او رسیدند و جنك پیوستند و اواز مناصبت و مغالبت ایشان عاجزشد و کوچ کرده منهزم بسیواس کریخت» (Bezm u Rezm s.123).

77 Bezm u Rezm, s. 123-24.

kalesine[78] götürdü. Bundan maksadı Ali Beğ'in sür'atle gelerek *Sivas*'ta duruma hâkim olması için zaman kazanmaktı[79]. Hacı İbrahim'in ölümü memleket içerisinde yeni isyan ve kaynaşmalara yol açtı. Devletin payitahtındaki panik havasını çağdaş kaynak *Bezm u Rezm* bize gayet açık bir şekilde aksettirmektedir. Bu kaynağa göre Hacı İbrahim'in kölesi olan Hacı Mukbil, şehrin valiliğini, hâmisinin çocuklarından birine vermek suretiyle duruma hâkim olmak istedi. Ancak bu davranışı şehrin ileri gelenlerinin sert tepkisi ile karşılaştı. Bunun üzerine Hacı mukbil, Kadı'ya baş vurdu ve kendisini vezarete davet etti. Kadı Burhaneddin *Sivas*'ta birçok taraftarlarının mevcudiyetine rağmen bu daveti, şehirde yabancı olduğunu ileri sürerek, reddetti. Gerçekten de *Sivas*'ta hüküm süren elektrikli hava yağmacı grupların ataklık ve yüreklilikleri artırmış çıkan karışıklıklar, halkın korku ve telaşını büsbütün çoğaltmıştı[80].

Bu suretle devletin başsız kaldığı ve iktidar buhranının gergin bir evreye girdiği günlerde idi ki Hacı Mukbil tarafından bir kere daha tutuklanan Ali Beğ ile Kadı arasında bir yakınlaşma oldu. Ali Beğ, ümerâsından birini gizlice Burhaneddin'e göndererek kendisini Hacı Mukbil gailesinden kurtardığı takdirde bütün isteklerini kabule hazır olduğunu bildirdi; ayrıca mülk ve devlete ait işlerin idaresinin de uygun gördüğü şekilde yürütüleceğini vaad ederek yeniden daimî bir dostluk taahhüdünde bulundu. Burhaneddin, Ali Beğ'in bu anlaşma ve birlikte hareket teklifini olumlu karşılamakla beraber mukabil bazı taleplerde bulundu. Bunlardan biri *Kayseri* ile *Aksaray* ve *Kırşehir*'in idaresinin kendisine bırakılması, diğeri ise Hacı Mukbil'in *Sivas* valiliğine getirilmesi idi. Fakat Ali Beğ, devlet merkezinin yani "*tahtın*" elde tutulması hükümdarın sıfat ve mevkiini tayin eden en mühim unsur olduğunu ileri sürerek *Sivas*'ı Hacı Mukbil'e bırakmamakta ısrar etti ve bu yüzden anlaşma olmadı[81]. Burada açıkça görülüyor ki, Kadı, Ali Beğ'in ümitsiz durumundan istifade ederek, yukarıda saydığımız şehirlere sahip olmak istemiş, böylece de onu merkezden uzaklaştırarak[82] devlet idaresine hâkim olmak arzusunu doğrudan doğruya açığa vurmuş oluyordu. Çaresizlik içinde Ali Beğ, *kabail* ve *aşair*'e sahip kuvvetli bir insan olan Kadı'ya yine mektup gönderdi meseleye acilen bir hal çaresi bulmasını rica etti ve *Sivas* üzerindeki isteklerini tekarladı[83]. Bu kez Burha-

78 Bu gün Hafik olarak geçen bu yer hakkında bk. İbn Bîbî, Houtsma nşr. IV, s. 259; İsmail Hakkı, Sivas şehri, s. 12; Tayyib Gökbilgin, adı geçen makale, s. 53.

79 Bezm u Rezm, s. 125. Krş. Tarihî Takvimler, (s. 12):
«. . . و حاجی ابراهیم بك واقعه‌سندن و محمد بك اوغلی شاهزاده جلوسندن برو یتمش بیش ییلدر».

80 Rezm u Rezm, s. 126-129.

81 Bezm u Rezm, s. 130-31.

82 Aynı kaynakta Kadı Burhaneddin'in onu Samağar-oğlu'nun muavenatı ile Moğol yanına gönderip oranın emîrliğini ele almasını istediğini söylemektedir (s. 131).

83 Bezm u Rezm, s. 131 - 132.

neddin, esasen kendisine rakîp olarak gördüğü Hacı Mukbil'i bu fırsatta zararsız hale getirmek için olacak, *Sivas* üzerinde ısrar etmiyerek Ali Beğ'in teklifini kabul etti. Hacı Mukbil'i de türlü vaidlerle ikna etmeyi başardı. Ona, Ali Beğ'i kendi payitahtından zorla uzaklaştırılarak *Moğollar*'ın kucağına atmanın sakıncalarını anlattı. Ali Beğ, serbest bırakılarak emâret mevkiine geçmesi sağlandığı taktirde Haci İbrahim gibi, bütün hüküm ve nüfuzun yine de kendi elinde kalacağını temin etti.

Kadı Burhaneddin ile Ali Beğ arasında kendi aleyhine yapılan gizli ittifaktan habersiz olan Hacı Mukbil, Burhaneddin'in tavsiyelerine uydu ve Ali Beğ'i serbest bıraktı, Ali Beğ de *Sivas*'a gelerek emâret tahtına oturdu. Çok geçmeden *Sivas* halkı, öteden beri davranışlarını hoş görmediği Hacı Mukbil'e karşı korkunç bir isyan çıkardı. Kadı ve Ali Beğ'de ayaklanmayı destekliyorlardı. Ali Beğ taraftarları şehir dahilindeki Hacı İbrahim'in hazine ve emlâkini yağma ettikten başka Hacı Mukbil'i de yakalayıp hükümdarın huzuruna getirdiler. Ali Beğ, önce Hacı Mukbil'e hayatını muhafaza edeceğine dair söz verdi ise de aynı gece öldürülmesi emrini çıkarmaktan kaçınmadı. Böylece emârete sağlamca yerleştiği kanaatına varan Ali Beğ, 1378 mayısında Kadı Burhaneddin'i de vezirlik mevkiine getirdi[84].

2) Vezirlik devri

Burhaneddin'in yukarıda bahsettiğimiz Kadılığı devri (1365-1378) şahsiyetinin teşekkülünde en önemli safhaya teşkil etmiştir. Ali Beğ'in iktidarını kırmak, faal bir fetih siyaseti takip etmek, merkeziyetçi bir idare kurmak ve devletin mukadderatına sahip olmak fikirleri hep o zaman zihninde gelişmiş olmalıdır. Nitekim aşağıda görüleceği üzere vezirliği ele alınca her fırsatta Ali Beğ'i bu fikirleri istikametinde bir politika gütmeye zorlamıştır.

Vezir olarak işlerin idaresine kısa zamanda hâkim oldu. Adalet ve idare mekanizmasının islâhı gibi iç siyasetle ilgili başlıca meseleleri düzene koyduğu gibi halkın iktisadî durumu ile de ilgilendi. Halkın devletle olan ilişkilerini düzenleyerek köylü ve şehirli büyük halk kitlelerini sıkmış olan iktisadî darlığı kısmen olsun gidermeği başardı. Bir yandan da devlet idaresinde eski ailelerin nüfuzunu bertaraf ederek emir ve arzusuna tâbi kimseleri mühim mevkilere getirdi ve bunlara bol bol ihsanlarda bulundu. Daha önce devlette çeşitli vesilelerle çıkan isyanlar, kanlı ayaklanmalar ve *Moğol* oymaklarının tecavüzkâr hareketleri memleketi harabeye çevirmiş iktisadî ve ziraî hayatı felce uğratmış idi. Bu yüzden, Eretna devrinde gerçekten rahat ve müreffeh bir hayat geçiren halk, zahire sıkıntısı çekmekte idi. Sür'atle buna müdahale ederek zahire ambarlarını kontrol altına aldırdı

84 Bezm u Rezm, s. 133 - 134.

ve halkın ihtiyacını dengeli bir şekilde sağlamaya muvaffak oldu. Böylece memlekette adilâne bir idare kurarak şehir halkının ve çiftçi sınıfının sevgisini kazandı. Askerî ve siyasî değişiklikler ve hareketler dolayısiyle bozulmuş olan nizamı yeniden kurdu, her tarafta türeyen eşkiyâyı (*Moğol* ve *Türkmen*) tenkil etti.

Bu sırada Ali Beğ, *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi'nin yeniden tecavüzkâr hareketlere başladığını haber aldı. Bunu karşılamak amacı ile bir miktar kuvvetin başında [85] *Amasya*'ya doğru hareket etti. *Tokat*'a vardığında kendilerine karşı büyük bir sevgi ve itimat beslediği Burhaneddin'e ve Seyyidî Hüsam'a "*tabl ve alem*" verdikten başka hil'atler giydirdi[86]. Ali Beğ'in *Amasya* civarında karargâhını kurduğunu haber alan Hacı Şadgeldi, yakınından birini Seyyidî Hüsam'a gönderdi ve bu hareketin sebebini öğrenmek istedi. Ayrıca Seyyidî Hüsam'dan Ali Beğ'e itaatini arzetmek üzere huzuruna çıkabilmesini temin hususunda aracılıkta bulunmasını rica ile[87] *Amasya* kalesine davet etti. Daveti kabul eden Seyyidî Hüsam görüşmek üzere kaleye gitti. Ancak Hacı Şadgeldi tam bu yatıştırma siyasetinde başarı kazanmak üzere iken *Amasya* kalesinde patlak veren yeni bir olay herşeyi altüst etti. Bu da, sarayda tertip edilen bir eğlence meclisinde kendi oğlu Ahmed Beğ ile ortaç Seyyidî Hüsam arasında çıkan bir münakaşa neticesinde Seyyidî Hüsam'ın buyruğu altındakilerle birlikte Hacı Şadgeldi tarafından tutuklanması olayı idi. En yakın ümerâsından birine yapılan bu muamele Ali Beğ'in canını fazlasıyla sıktı. Bunun üzerine Kadı ile durumu müzakere etti ve kalenin muhasarasına karar verildi. Bu sırada uyruku *Şarkî Karahisar* hâkimi Kılıç Arslan'da askeri ile gelerek Ali Beğ'e katılmış, ordusunun kuvveti bir kat daha artmış idi. Ordu *Amasya* kalesini tehdide başlayınca Hacı Şadgeldi, Kadı Burhaneddin ve Kılıç Arslan'a tekrar ricacılar gönderdi ve yaptıklarından dolayı özürler diledi. Fakat bu teşebbüsü olumlu bir sonuç vermedi, kale dört bir yandan muhasara altına alındı. Hacı Şadgeldi, her-

85 «سلطان چون در صدر وزارت بنشست و بر بساط سیادت استقرار یافت بجدی سعید و جدی سدید روی بتنظیم متفرقات امور و اصلاح مخلات احوال جمهور و تسدید عوج و تثقیف اودولدد نهاد و ابواب عدل و نصفت برارباب ظلامات و اصحاب غرامات بکشاد و خلل صوارف ایام بنسیج عناکب اقلام مرمت می کرد و شتات شمل خواص و عوام بسعی وتکاپوی آن مجموع می کردانید» (Bezm u Rezm, s. 134-137).

86 Devlet erkânı ve ümerâya tabl ve âlem verilmesi usulu Büyük Selçuklular'da da mevcuttu. Bk. Osman Turan, İkta madd., İA. Ayrıca Memlûklular'da da muharebe vukuunda emîrlere "sefer hil'atı" diye hil'at giydirilip iltifat edilmesi usuldendi. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı teşkilâtına medhal. İstanbul 1941, s. 355. Bezm u Rezm, s. 137 : «... تا علی بلك عزیمت «اماسیه» مصمم کردانید و باتفاق «قلیج ارسلان» که تابع و معاون او بود توجه نمود و چون بتوقات رسید منجهان را طلب داشت و اختیار وقت کرد و دریك مجلس سلطان و سیدی حسام را طبل و علم داد و بسیورغامیشی لایق و خلعت کرانمایه مخصوص کردانید ...».

87 Bezm u Rezm, s. 137.

hangi bir mukabil harekette bulunma cesaretini gösteremedi. Ancak kale sıkıştırıldıkça Ali Beğ'in telaşı artıyordu. Çünkü orada bulunan kendi adamı Hüsam'ın Hacı Şadgeldi tarafından öldürüleceğinden korkuyordu. Bu sebeple kale üzerindeki baskı hafifletildi[88]. Bu durum karşısında Kadı, Hacı Şadgeldi'nin bir dostu olan Rükneddin'i kaleye göndererek Seyyidî Hüsam'ın serbest bırakılmasını istedi. Cereyan eden müzakereler neticesinde Seyyidî Hüsam'ın iadesine karşılık muhasaranın kaldırılması kararlaştırıldı ve bu esaslar dahilinde iki taraf arasında anlaşma oldu. Ordu da *Sivas*'a çekildi[89].

Amasya üzerine hareketi Ali Beğ'in hükümdarlığı bakımından da önemli bir anlam taşır. Gerçekte iktidara geçtiği günden beri devlet içinde devam eden karışıklıklar artık yatışmış ve durum normale dönmüş görünmektedir. Herşeyden önce devlet sınırları dahilinde kendi malikânelerinde yaşayan nüfuzlu ailelerin saltanat iddialarını silah gücü ile bertaraf etmek kuvvetini Ali Beğ ancak şimdi bulabilmekte idi. Devletin tahtına göz dikmiş emîrlerden biri Hacı Şadgeldi idi ve gördüğümüz gibi Ali Beğ, veziri ile tam bir işbirliği halinde ona karşı harekete geçmek gücünü kendinde bulmuştu. İşte hükümdara bu gücü kazandıran veziri ve onun, memleketin çeşitli alanlarında almış olduğu isabetli tedbirlerdi.

Gerçekte büyük başarıları sayesinde Kadı'nın nüfuzu ve taraftarları günden güne artıyordu. Ancak bu hal Ali Beğ'in hoşuna gitmiyordu. Veziri tarafından gölgede bırakılacağı endişesine kapılan Ali Beğ, onu yıpratmak çareleri aramaya başladı. *Amasya* muhasarası olayından kısa bir zaman sonra Seyyidî Hüsam'ı veziri aleyhinde kışkırtmaya başladı. Fakat bu gibi tertipler bir meyve vermiyor tersine olarak Burhaneddin'in nüfuz ve şöhretini daha da çoğaltıyordu[91]. Hatta çok geçmeden ona "*Melikü'l ümerâ*" unvanı verilmek suretiyle mülki yetkilerine bir de askerî yetki katılıyordu[91].

Ali Beğ'in *Sivas*'a dönmesinden az sonra *Niğde*'den bir elçi geldi; ahalisinin şehri teslim etmek hususunda aralarında tam bir anlaşmaya varmış olduklarını ve teslim işlemi için kendisini beklediklerini bildirdi. Bu haberi alan Ali Beğ, ordusunu sür'atle hazırladı, yanında veziri Kadı olduğu halde *Sivas*'tan *Kayseri*'ye doğru yola çıktı. Yolda *Kayseri* valisi Cüneyd de kendisine iltihak etti. *Niğde* yolu üzerinde bulunan ve bölgenin kuvvetli kalelerinden biri olan *Karahisar (Develi)*[92] civarına konuldu. Kadı Burhaneddin, burayı zaptettikten sonra yürüyüşe devam edilmesini istedi. Ali Beğ ise kaleyi düşürmenin imkânsız olduğunu ileri sürerek bu işe pek yanaşmak istemiyordu. Fakat veziri, önce bu kaleyi ele geçirmek zorunluğunu ileri sürdü ve haklı deliller göstererek ısrar etti. Bunun üzerine kalenin muhasarasına başlandı. Çok geçmeden kale halkı ricacılar gönderdiler ve teslim olduklarını bildirdiler[93]. *Karahisar* kalesi kolayca ele geçirilmişti. Fakat *Niğde* önlerine gelindiği zaman umulanın tam tersi ile karşılaşıldı. *Şehir muhafızı* şiddetle mukavemete başladı. Gerçekte *Karahisar*'ın alınması haberi *Niğde*'de de korku ve heyecan uyandırmıştı. Nihayet ordu şehrin arkasına konmuş, *Niğde*'yi şiddetle muhasaraya başlamış idi. İki gün iki gece devam eden savaşın üçüncü gününde *Niğde* askerinde çözülmeler başlamıştı. Fakat *Karaman*'dan gelen imdat kuvvetlerinden sonra *Niğde* kalesi muhafızının tekrar muhasemata başlaması Ali Beğ'i endişelendirmekte gecikmemişti. "*Melikü'l ümerâ*"[94] Burhaneddin'e, biz buraya halkın daveti üzerine geldik, halbuki onlar şimdi bize karşı *Karaman-oğlu* askerlerini desteklemektedirler; bu durum karşısında daha fazla kalmak doğru değildir diyordu. Hükümdarın bu düşüncesine şiddetle itiraz eden Kadı ise şehir ahalisinin muhalefeti henüz kat'i olarak varit olmadığını söyleyerek muhasaraya devam olunmasında ısrar etti. Kadı'nın isteğine uyularak savaş yeniden başladı. Nihayet kale içinde bulunan Kadı'nın amcazadesi Mustafa Beğ, şehrin ileri gelenlerinin ittifakı ile *Karaman* askerlerinin üzerine hamle etti. Onları yararak Burhaneddin ile temas sağladı. Tam bu esnada idi ki Ali Beğ hareket sahasına geldi. *Karamanlılar*'ı huzuruna davetle onlardan alınan ganimetleri de geri vermek suretiyle mütareke yaptı, kaleyi fethetmekten vazgeçti[95]. Ali Beğ'in tam şehrin ele geçeceği bir anda bu tarzda hareketini izah etmek güçtür. Bununla beraber öyle tahmin olunabilir ki hükümdar, *Niğde*'lilerin davetini vezirinin hazırladığı sanısına kapılmış ve onun aşırı emeller beslediğinden şüphelenmiştir. Yahut da bu hareketi, *Niğde* seferinde bir kere daha kabiliyet ve enerjisini fazlası ile göstermek fırsatını bulan

88 Bezm u Rezm, s. 138-139.

89 Bezm u Rezm, s. 140-141.

90 Bezm u Rezm, s. 141.

91 Biraz sonra göreceğiniz Niğde seferi sırasında Kadı'nın bu ünvanı taşıdığını ilk defa görteyiz. Melikü'l- Ümerâ (Beylerbeyi) vazifesinin Selçukîler ve İlhanîler'deki şekli için bk. Fuad Köprülü, Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri. THİTM I (1931) s. 190-195.

92 Develi Karahisar için bk. Besim Darkot, Karahisar madd., İA.

93 Bezm u Rezm, s. 141 - 43.

94 Bk. yk. not 91.

95 « سلطان شهربان را استمالت داد و نزدیك شد كه شهر مستخلص كردد كه علی بك رسید و جماعت قرامان را پیش خود خواند و ایمان ساخت و هر غنیمت كه از ایشان ستده بودند استرداد كرد و این صورت در حقیقت لومی بود در لباس كرم و ضعفی در لباس قوت بل ظلمی در كسوت عدل.. » (Bezm u Rezm, s. 146).

Gerek Karaman - oğulları'na ait kaynaklarda, gerekse Osmanlı kaynaklarında bu hadiseye dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bezm u Rezm'de geniş şekilde anlatılan bu olaya göre 1377-78'lerde Niğde'nin Karaman-oğulları hâkimiyet sahasına dahil olduğu açıklıkla görülmektedir. Eretna'nın 1350 yılında ülkesine katmış olması pek muhtemel olan bu yerin, adı geçen devletin hâkimiyetine girdiği tarih kesin olarak bilinmemektedir. Bir Takvim'e göre, Karaman-oğlu Alâaddin Beğ (bk. Ş. Tekindağ, Karamanlılar madd., İA) iktidarı ele almasından sonra, Ertena devletine karşı Anadolu'da girişilen umumî taarruz sırasında (768/1366-67) bu yeri ilhâk etmiş olmalıdır. Bk. Tarihî Takvimler, s. 32.

Burhaneddin'in, şehir fethedildiği takdirde nüfuzunun ziyadesiyle artacağı korkusunun bir neticesi olarak kabul etmek gerekir. Her ne sebepten olursa olsun hükümdar ile veziri arasında esaslı bir fikir ayrılığı bu meselede kendini göstermiştir.

Niğde önünden ayrılan Ali Beğ, kendi hâkimiyet sahasına dahil olup, Babuk-oğlu Ali Paşa (*Moğol Beğ'i*) tasarrufunda bulunan *Aksara(y)*[96] üzerine yürüdü. Buranın fethi işini Kadı'ya havale etti. Muhasara esnasında Ali Beğ'in yine yersiz telâşı asker arasında tefrika doğurmuş, bunu gören kale halkı ise bir çıkış hareketinde bulunmuştu. Bu sırada düşman içinde kalan Ali Beğ Kadı'nın sayesinde canını zor kurtarabilmişti. Neticede *Aksaray* kalesi de alınamadan *Sivas*'a dönülmüştü[97].

1379 yılı ilkbaharında Ali Beğ, veziri Burhaneddin'i yanına alarak, *Niksar* üzerine hareket etti. Buranın hâkimi Taceddin Beğ idi[98]. O da idari anarşiden istifade ile bir müddetten beri bağımlılık şartlarını yerine getirmiyor, yıllık vergiyi de göndermiyordu. Ancak Taceddin Beğ'i tedip için girişilen bu seferde yine Ali Beğ'in beceriksizliği yüzünden tam bir ric'atle neticelenmiş, Kadı, ordunun ağırlıkları ile *tablhane*'yi[99] yağmalanmaktan güçlükle kurtarabilmişti. Üstelik orduda bulunan ve bu sefere iştirak eden *Samağar-oğlu*'na ait *Moğol* askerlerinin, *Niksar*'ı yağma ettiklerinde ele geçirmiş oldukları ganimet ve hayvanların Ali Beğ tarafından zorla ellerinden alınması bunları kırmış, devletin sadık yardımcılarını kendine düşman yapmıştı. Böylece de Ali Beğ fütuhatının başlıca dayanağı olan eyalet askerleri arasında sayıca çok olan çetin savaşçı *Moğollar*'dan mahrum kalıyordu[100].

Bu sırada *Erzincan* valisi Pir Hüseyin ölmüş, yeri boş kalmıştı. Devletin ileri gelenleri Ali Beğ'in etrafını almışlar, bu şehrin Eretna ailesi ile olan ilgisini ileri sürerek *Erzincan*'ın istirdadını istemişlerdi. Gevşek ve zayıf hükümdarı bu işe teşvik için de *Erzincan* halkının kendisini beklediklerini, hudutta olan *Şarkî Karahisar* hâkimi Kılıç Arslan'ın da bu işde kendisine yardımcı olacağını söylüyorlardı.

Erzincan üzerine hareket edilmesi için macera heveslisi ümerâ ve kumandanların baskısına Ali Beğ'in mukavemet edemiyeceği aşikâr idi. Buna rağmen mesele üzerinde veziri Kadı Burhaneddin ile uzun bir görüşme yapmayı ihmal etmemişti. Bu mulakat sırasında Kadı Ali Beğ'e, şehrin Eretna hanedanına bağlılığının olduğunu, ancak meşrû hâkimiyet sahasına dahil olan bu yerden evvel daha yakın ve ele geçirilmesi daha kolay yerlerin fethinin önceli'kle ele alınmasının daha uygun olacağını bildirdi. Ayrıca hükümdara şunları da söyledi. Uzun zamandan beri başkalarının idaresi ve himayesi altında kalmış *Erzincan* ahalisinin sizi dâvetine dair elde kesin bir delil yoktur. Üstelik Kılıç Arslan'ın da yardım teklifimize müspet cevap vereceği şüphelidir. Çünkü buranın alınması halinde onun hâkimiyet sahası iyiden iyiye daralacaktır. Fakat Ali Beğ, kendisini teşvik eden ümerânın düşüncelerinin tesiri ile kudretli vezirinin haklı görüşlerine katılmadı ve *Erzincan*'a hareket etti[101].

Ne var ki meselenin hallinde yardımcı olacağı kuvvetle umulan Kılıç Arslan, Kadı'nın tahminlerini yanıltmamış muhalefete başlamıştı. Bu hal, Ali Beğ'i bu işe teşvik eden ümerâyı son derece güç bir duruma düşürüyor-

---

96 Bezm u Rezm de اقسرا (s. 147) adı aynı şekilde al-Valad al-Şafik (s. 292) ve Aksarayî, (muhtelif sayfalarda)'de de zikredilmektedir. Kazvinî, Aksaray'ın hukuk-ı divanîsini 1500 dinar gösteriyor. Bk. Nüzhat al-Kulûb, G. Le Strange nşr. Leiden 1915 GMS., s. 94. Ayrıca bk. Zeki Velidi Toğan, Moğollar devrinde Anadolu'nun iktisadî vaziyeti. THİTM I(1931) s. 1. v. d. Ancak Bezm u Rezm de تیمار خانه اقسرا olarak kaydedilmektedir (s. 147). Herhalde bu ad Aksaray'da Selçuk devrinden kalma Dâr üş-Şifâ'ya izafeten verilmiş olmalıdır. Nitekim bu devirde, müstahkem kervansaraylar gibi sağlam yapıları dolayısıyla hastahanelerinde asilerin sığındığı mukavemet yuvaları haline gelmiş oldukları bilinmektedir. Krş. Aksarayî, s. 299, 306; Osman Turan, Selçuk kervansarayları. Belleten 39 (1946) s. 47. Ayrıca Selçuk hastahaneleri için bk. Süheyl Ünver, Selçuk Tababeti. Ankara 1940. Bu sebeple sözünü ettiğimiz devrede de bu hastahaneyi Moğol asileri ellerine geçirmiş ve müstahkem bir mevki haline getirmiş olmalıdırlar.

97 «علی بك از نیکده کوچ کرد و بتیمار خانهٔ اقسرا رفت و آن قلعه در تصرف نوکران پسر بابوق بود . . .» . (Bezm u Rezm, s. 147)

Şikâri tarihinde, Babuk'un oğlu olarak Esen, Mahmud ve Teberrük'ün adları geçmektedir. (bk. indeks). Babuk'un torularından Ali Paşa'nın oğlu Edhem'in, Karaman-oğlu İbrahim Bey'in emîrlerinden olduğu bilinmektedir. Bk. İ. Uzunçarşılı, Belleten I, s. 105.

98 Bk. aş. not.

99 Bk. İsmail Hakkı, Osmanlı teşkilâtına Medhal, s. 308 ve müteakip. Bezm u Rezm, s. 148:

«. . . بصوب نیکسار نهضت کرد و حاکم آن خطه تاج‌الدین بود و او شخصی از جملهٔ ارباب آن ولایت بود که در ما تقدم همیشه مطیع و منقاد تخت روم بود و بوظایف مال و لشکر و اتاوتی از دیوان مقرر و متوجه می شد قیام می نمود و در اواخر بعلت فتراتی که واقع شد و وهنی که در امور ملك و سلطنت متطرق کشت تمرد و تفرد پیش کرفت و باستبداد و استنجاد بیرون آمد» .

100 «. . . پس بفرمود تاتمام مواشی که غارت کرده بودند از مغول و حواشی که بعنف باز کرفتند وهمه را از خود ملول و متنفر ساخت و همان روز لشکر صماغار بدان واسطه از ورو یکردان شدند. . .» (Bezm u Rezm, s. 148-50).

101 Bezm u Rezm, s. 151 - 153. Eretna-oğlu Ali Beğ'in Erzincan seferinden önce ölen (1379) Erzincan hâkimi Pir Hüseyin Beğ, bir Takvime göre (Takvimler, s. 80), Kögonya (Şarkî Karahisar)dan Erzincan'a gelerek buraya hâkim olmuştur. Yine aynı Takvim'de onun Erzincan'a gelmesiyle halkın iki kısma ayrıldığı, emîrlerin yenilerek Bayburt ve Tercan'a kaçtıkları ve Pir Hüseyin'in nihayet Bayburt'u da zaptettiği kaydediliyor (H. 763):

«وصول امیر زادهٔ جوانبخت پیر حسین بك از کغونیه بارزنجان رابع عشر شعبان و دو کروهی مردم و انهزام امرا بطرف دیرجان و بایبرت و استقلال امیر زاده روز چهارشنبه رابع شوال سنه ثلاث و ستین و سبعمایه »

«فتح قلعهٔ بایبرت بر دست امیر زادهٔ جوانبخت پیر حسین بك از ملك الدین حسن جانبك و علاالدین علی و ساتی مولوی یازدهم ایلول بعد از سی و دو روزه محاصرت حادی عشرین ذی‌القعده سنه ثلاث وستین و سبعمایه ».

du. Bütün uğraşmalara rağmen bu emîrle anlaşma mümkün olamıyordu. Nihayet Kadı'nın *Erzincan*'ın alınması halinde idaresinin kendisine bırakılacağı yolundaki kat'i teminatından sonra ancak gelerek Ali Beğ'e katıldı[102]. Ali Beğ'in, *Bezm u Rezm*'de ayrıntıları ile anlatılan *Erzincan* seferinin hulasası şudur. Ordu *Erzincan* haricine konduğunda şehri Ali Beğ'e teslim yolunda hiçbir hareket görülmemiş idi. Bunun üzerine toplanan harp meclisinde *Erzincan*'a yapılacak taarruz şekli üzerinde uzun müzakereler cereyan etmiş, neticede Kadı'nın görüşüne uyularak *Sivas* cihetine karargah kurulmuştu. Bu esnada *Celâyir*[103] kabilesinden olup Kadı'nın dayı diye hitap ettiği Emîr Tuğrul ve şehir ileri gelenlerinden bir kaç kişi huzura gelerek uygun görülecek yerde teslim müzakeresinin başlamasını istediler. Ali Beğ tarafından vezir Kadı Burhaneddin, Seyyidî Hüsam ve Kılıç Arslan bu işe memur edildi. Uzun görüşmelerden sonra bir sonuç alınamadı. Nihayet savaş başladı. *Erzincan*'lılar hükümdar ordusunun dağınıklığından istifade ederek bir çıkış hareketinde bulundular. Karşı taarruza geçen Kadı kumandasındaki askerlerle aralarında çok şiddetli bir çarpışma oldu ve *Erzincan*'lılar geri püskürtüldü. Kadı'nın bu savaşta gösterdiği sevk ve idare kabiliyeti ona ümerâ yanında büyük bir itibar sağladı. Bu yenilgi üzerine *Erzincan* emîri Mutahharten, bir yandan *Dulkadır-oğlu* İbrahim Beğ'e[104], diğer yandan *Akkoyunlu* Kutlu Beğ'e (bk. aşğ. Kadı-*Akkoyunlu* münsebetleri) haberler gönderdi, kendilerinden çok acele yardım talep etti. *Bezm u Rezm*'de *Dulkadır-oğlu* İbrahim Beğ'in kalabalık bir askerle yardıma geldiğine işaret edilmekte, fakat muharebedeki faaliyetinden bir şey bahsedilmemektedir. Nihayet yeni gelen yardım kuvvetlerini karşılama görevi Kılıç Arslan'ın teklifi ile *Kayseri* valisi Cüneyd'e verildi. Fakat *Erzincan*'a yardıma gelen *Akkoyunlu* kuvvetleri ile ansızın karşı karşıya gelen Cüneyd, yapılan savaşta mağlup olarak esir düştü. Bu haber *Erzincan*'da büyük sevinç uyandırmış, halk silahlanarak yeni bir karşı taaruza geçmişti. Bilhassa *Erzincan* ordusunun sol cenahını yöneten Mutahhaten ve Tuğrul'un kahramanca döğüştükleri ve Ali Beğ'in ordusuna ağır zayiat verdirdikleri *Bezm u Rezm*'de açıklıkla anlatılmaktadır. Uzun çarpışmalardan sonra neticede kat'i bir sonuç alınamamış ve şehir de Mutahharten'in elinde kalmıştı(1379)[105]. Ali Beğ'in *Erzincan* üzerine seferinden hiddetlenmiş olacak ki Mutahharten,

102 Bezm u Rezm, s. 154 - 155.

103 Celâyirliler hakkında bk. Mükrimin Halil Yınanç, Celâyirliler madd., İA.

104 Bu Beğ hakkında geniş bilgi için keza bk. Mükrimin Halil Yınanç, Dulkadırlılar madd., İA.

105 « بعدازان واقعه خبر رسید که ابراهیم بك دلقادر باغلبهٔ از عساکر بمدد ارزنجانیان می آید »
« ناکاه از قلهٔ کوه سواری چند پیدا شدند و چون ثلث ساعتی بکذشت پنجاه سوار فراهم آمدند و معلوم شد که پسر قتلو بك است در ساعت جنك قائم شد » (Bezm u Rezm. s. 156 - 167).

tâbii *Erzurum* emîri Ordu Şah'a emir vererek *Bağdad*'dan *Sivas*'a gelmekte olan Ali Beğ'in nenesi İsfahanşah Hatun'u *Erzurum*'da bütün ağırlıkları ile alıkoydurtmuştu. Çok geçmeden bunu haber alan Ali Beğ, nenesinin kurtarılması için *Erzurum*'a sefer yapmaya karar verdi. Fakat buna mahal kalmadan *Erzurum*'un ileri gelenlerinin aracılığı ile sulh yapıldı ve ordu da *Sivas*'a döndü. Az sonra da İsfahanşah Hatun payitahta geldi[106].

1380 yılı (bahar-yaz) aylarında göçebe "*Moğol ulusu*" beğleri *Sivas*'a gelerek bağımlılık şartlarını yerine getirmişler ve Ali Beğ'i memleketlerine davet etmişlerdi. Fakat Ali Beğ'in, esir olarak ellerinde bulunan Hacı Şadgeldi'nin oğlunu kendisine teslim etmelerini sağlamak amacı ile onları tutuklamak istemesi yeni bir anlaşmazlık konusu ortaya çıkarmıştı. Bu fikre şiddetle muhalefet eden Kadı, Ali Beğ'e , onlara karşı mülâyım ve barışçı bir siyaset takip ederek lütûf ve ihsanlarda bulunmak suretiyle isteğine daha kolay erişebileceğini anlattı ve ona böyle davranması tavsiyesinde bulundu. Bu esnada Ali Beğ'in niyet ve emellerinden haberdar olduklarını kuvvetle tahmin ettiğimiz *Moğol* beğleri, memleketlerine dönmek üzere *Sivas*'tan ayrılmışlardı. Bunu öğrenen Ali Beğ, onları takibe başladı. *Moğollar* geri dönerek hükümdara kulluklarını sundular. Buna rağmen itaat ve inzibatı teminde tedhiş usullerine başvurmanın faydasına inanan Ali Beğ, Kadı'nın nasihatları hilâfına hareketle onları yakalatarak çıplak vaziyette zincire vurdurdu. Bunu duyan *Sivas* halkı da şehirdeki *Moğollar'a* karşı geniş bir katliame girişmekten geri kalmadı. Fakat çok geçmeden beğlerine sıkı sıkıya bağlı *Moğol* askerlerinin *Kayseri*'ye karşı büyük çapta bir yağma ve tahrip hareketine giriştikleri haberi payitahta yetişti[107]. Kadı Burhaneddin göçebe *Moğol* zümrelerini merkezin hükmü altına tutmanın kolay olamadığını bildiği için ta baştan beri daima onları kırmamaya dikkat etmişti. Çünkü, *Moğollar*'ı hükümdarlara bağlayan herhangi bir manevi değer olmadığını, menfaatlerini daima güçlü bir hükümdarın hizmetine girmekte gördüklerini biliyordu. İşte Burhaneddin'in bu davranışıdır ki sonradan hükümdarlığı esnasında göçebe *Moğol* unsurları eyâletlerde fiili iktidarını teşkil eden kuvvetlerden biri olmuşlar, selefleri gibi, ona pek güçlükler çıkarmamışlardı. Şüphesizki, Kadı Burhaneddin'in *Türkmen* beğlerinden bazılarını (msl. *Akkoyunlular*'dan Ahmed Beğ ile kardeşi Kara Yülük Osman'ı, *Dulkadırlılar*'dan Osman Beğ'i *Mardin-Musul* arasından yaşıyan *Bozdoğan-oğulları*'ndan Sa'du'l Mülk ve Ziyâu'l-Mülk kardeşleri) hizmetine almış olması hususunun da, bunda payı büyüktür.

Ali Beğ, bu hadiseden sonra Seyyidî Hüsam'ın intikamını almak aynı yıl içinde *Amasya*'ya gitmek üzere şehir dışında çadırını kurdurdu. Fakat

106 Bezm u Rezm , s. 167 - 168.

107 Bezm u Rezm, s. 172 - 174.

Anadolu'nun bu bölgesinde şiddetli bir *veba* salgının hüküm sürdüğünü öğrenince korku ile *Artukâbâd*'a inmiş idi. Orada da *Şeyh Nusret* yolunu[108] takip ederek *Kazabâd*'a (*Kazova*)[109]. geldi ise de burada hastalığı bahane ederek seferden dönmek arzusu gösterdi. Bize göre hastalık tehlikesine rağmen dönüşünün hakiki sebebi bu olmasa gerektir. Kaynağın deyimi iyi tetkik ve tahlile tabi tutulduğunda ordu içindeki askerin durumu asıl sebep olarak görülmektedir. Çünkü fetih gayeleri için kendilerinden takat üstü gayretler istenmiş fakat buna karşılık bir yıldan beri maaşları ödenmemişti. Seferlerin sıklığından zaman zaman orduda şikayetler başgösterdiğini *Bezm u Rezm*'deki kayıtlar da teyid etmektedir. Ali Beğ bu sebeple *Amasya*'ya yapılan yaz seferinde hoşnutsuzluklarını açıktan açığa ilân eden askerin muhasarada istenilen başarıyı gösteremiyeceklerini anlamış olmalıdır. Nitekim asker ve ümerâ arasında beliren hoşnutsuzluğu şiddetli tedbirlerle bastırmak istemiş, ümerâ çadırlarındaki sohbet toplantılarını bile yasaklamıştı. Bütün bunlara rağmen Kadı Burhaneddin, fiili iktidarını engelliyen bu iki kuvvetin–Ali Beğ ve Hacı Şadgeldi–nüfuz ve tahakkümünü kırmayı ve yıpratmayı mutlak iktidarının tek şartı kabul ettiğinden, Ali Beğ'in önünde tehditkâr bir şekilde durarak sefere devam olunmasını ona zorla kabul ettirdi. Ancak Ali Beğ'in 1380 ağustosunda *Kazabâd*'da kısa bir hastalığı (*taun, veba*) müteakip beklenmedik ölümü [110], böylece tahtın boş kalması, yeni rakîpler, iktidarı mutlak surette ele geçirmek azminde olan Kadı Burhaneddin'i yeni iç ve dış meselelerle karşı karşıya getiriyordu.

Vezir Kadı Burhaneddin, hükümdar çadırında ümerâ ve *Eshab-ı Divan*'ın iştiraki ile teşkil edilen mecliste yeni durum ve alınması gerekli tedbirler hususunda etraflı bir açıklamada bulundu; düşmanın yakın olması yüzünden asker arasında karışıklık ve yağmaya meydan verilmemesi için hükümdarın ölümünü şimdilik saklamak ve ancak *Tokat*'a varıldığında açıklamak gerektiğini bildirdi. Seyyidî Hüsam ve diğer kumandanlarca bu teklif be-

108 Bu yol için bk. F. Taeschner, Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen. Leipzig 1924 / 26, I, s. 239.

109 Bu gün Kazova olarak bilinen bu yer hakkında bk. Taeschner, Wegenetz, I, s. 213, tablo 28; H. v. Moltke, Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei. Berlin 1893, s. 216.; Tayyib Gökbilgin, adı geçen makale, s. 63.

110 « وعلى بك بتوجه آماسيه خيمه بيرون زد وچون يك مرحله برفت خبر دادند كه هواى آن حدود متعفن شده وبا و طاعون ظاهر كشته است . . . . وچون على بك قالب تهى كرد يكى را پيش سلطان فرستاد كه ترا مى طلبد بفراست معلوم كرد كه وفات يافته است . . . . واين واقعه در جمادى الاولى سنه اثنين وثمانين و سبعمائه بود ». (Bezm u Rezm, s. 174 - 180)
Nitekim Bafra'nın 5 km. kuzeyindeki Türbe köyündeki kitabesine göre H. 783'de inşa edilen bir türbede H. 782 yılında aynı hastalıktan ölenlere ait kabirler bulunmaktadır ki; bu keyfiyet Bezm u Rezm'in yukarıda ki kaydını teyid etmektedir. Bu da gösteriyor ki aynı tarihlerde hastalık kuzey batı Anadolu'da da korkunç bir tahribat yapmıştır. Bu mezarlar için bk. Zeki Oral, Durağan ve Bafra'da iki türbe, Belleten 79 (1959) s. 391 v. d. Eretna devrinde de Anadolu'da görülen veba (1347-48) sayısız insan'ın ölümüne sebebiyet vermişti (Makrizî, II, s. 774).

nimsendi. Ayrıca ümerâ ve *Eshâb-ı Divan*[111] Kadı'ya hiç bir şekilde arzusu hilafına harekette bulunmayacaklarına dair teminat verdiler. Ancak, kötü niyetli Seyyidî Hüsam'ın kimseye haber vermeden emri altında bulunanları toplayarak *Sivas*'a dönmesi ortalığın karışması için kafi geldi. Orduda ayaklanma alametleri görüldü. *Hükümdar hazinesi* yağma edildi. Bununla beraber vezirin büyük otoritesi ve enerjisi sayesinde çok geçmeden bu kargaşalığın önü alındı, Kadı, kalan askerler ile ağırlığını acele toplıyarak Ali Beğ'in cenazesini *Tokat*'a getirdi. Şehir halkı Kadı Burhaneddin'e hürmetleri dolayısıyla sadakat gösterdi. Kaynağın anlatışından Ali Beğ'in *Tokat*'ta gölmüldüğü çıkmakta ise de Âlî'ye göre cesed *Kayseri*'ye nakledilerek babasının yanına defnedilmiştir. Yalnız bu gün mezarının yeri ve kitabesine ait bir şey bilinmemektedir. *Tokat*'ta gerekli merasimi yerine getiren Kadı Burhaneddin oradan *Sivas*'a geldi. Doğruca Ali Beğ'in sarayına giderek burada da, yanında ölen hükümdarın yedi yaşındaki oğlu Mehmed olduğu halde, ölü için yapılması lüzumlu dinî merasimi icra ettirdi[112].

Vakit geçirmeden hükümdarın ölümü ile ortaya çıkan yeni meseleleri hal edebilmek için Seyyidî Hüsam'ı ve diğer ümerâyı çağırtarak onlarla uzun bir görüşme yaptı. Bu görüşme sırasında Seyyidî Hüsam'a ve mecliste hazır bulunanlara Ali Beğ'in ölümü üzerine iç ve dışta düşmanların harekete geçmelerinin her an beklenebileceğini, nitekim çok sayıda askere sahip Hacı Şadgeldi ile hükümdarlık sevdası dimağında yerleşmiş bulunan Kılıç Arslan'ın saldırıya hazırlandıkları haberlerinin payitahta gelmekte olduğunu söyledi [113]. Sükûnu iade için alınması gerekli tedbirleri şöyle sıra-

111 Herhalde Eshâb-ı divan ile askerî erkândan başka divânda vazife almış olan devlet ricali kasdedilmektedir. Bk. Bezm u Rezm, s. 181:

« امرا و اصحاب ديوان بروجمع شدند ».

112 Bezm u Rezm, s. 180 - 182. Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi (Anonim), Âlî, Fusûl al-hall. Nuri Osmaniye Ktp. nr. 3399, vrk. 138 b. Ahmed Tevhid, TOEM cüz 25, s. 20' de Ali Beğ'in Tokat'ta gömülü olduğu yazılmaktadır. Eretna-oğlu Ali Beğ'in devrinde Turhal'a bağlı Tazya köyünde inşa edilmiş (777/1375) bir zaviyenin kitabesi için, (burada Kadı Burhaneddin'in de adı geçmektedir) bk. İ. Uzunçarşılı, Belleten 126 (1968) s. 184; Erol Yurdakul, Tokat vilâyetinin Gümüştop (Dazya) köyündeki XIV. yüzyıla ait eski eserler. VD 8 (1969) s. 244:

1 — أنشأ هذه الزاوية المباركه أولا فى أيام السلطان على بن محمد بن ارتنا خلد الله سلطانه

2 — وجددها ثانياً فى ايام دولة السلطان برهان الدولة والدين خلد ملكه العبد الضعيف الحاج

3 — لولو بن عبد الله وجعلها وقفاً على العلماء والفقراء المسلمين عامة وقف على مصالحها جميع القرا المدعوة

4 — طازيه وكابنوس واغجه خان وارسلان طغمش وتوابعها بجميع الكروم الاربعة و وقف ايضاً جميع الكروم تمور

5 — يوسف على مصالح عين الجاريه تقبل الله منه لسنه سبع وسبعين و سبعمائة عمل يوسف بن شادى القنوى.

113 Bezm u Rezm , s. 182.

ladı. Dağınık askeri zaptu rapt altına alarak maaşlarını artırmak ve silahlarını yenilemek suretiyle merkezî kudretin ve fütûhatın başlıca dayanağı haline getirmek. İçlerinde *sipehsâlâr*'lığa[114] ehliyetli olanlara emâret vererek kale ve vilâyetler tevcih etmek. Merkezdeki daimi kuvvet olan (*Has*) *Kapı - kulu* askerine rütbe ve mansıb vermek. Şehir ve vilâyetler halkının hoşnutsuzluklarını bertaraf için yeni vergiler koymamak ve mevcut vergileri hafifletmek suretiyle onları bir müddet için rahat ettirmek. Bu tedbirlerin alınması sayesinde düşmanın tesirsiz hale gelebileceğini anlattı. Ancak mecliste hazır bulunanlarca tasvip gören bu teklifler Seyyidî Hüsam'ın muhalefeti yüzünden kat'i şeklini alamadı[115]. Tam bu esnada Hacı Şadgeldi'nin kuvvetli bir ordu ile *Sivas*'a yaklaştığı ve elçisini göndererek *Sivas*'ta bulunanları itaate davet ettiği haberi gelmiş idi. Şimdi bu beklenmedik istilâ haberi payitahtta kararsız bir durum yarattı. Çeşitli tedbirler arasında nihayet Kılıç Arslan'dan (*Şarkî Karahisar emîri*) yardım istenmeye karar verildi. Kılıç Arslan, esasen arzularına uygun düşen bu daveti alınca sür'atle *Sivas*'a yetişti. Seyyidî Hüsam, Kılıç Arslan'ı şehirde görmenin huzursuzluğu içinde olduğu halde, yine riyakârca hareketlerde bulunarak ona halûl etme yollarını aradı. Hattâ ordu kumandanlığı kendisine verildiği takdirde *Osmanoğulları*'nın bile kendisi ile boy ölçüşemiyeceğini söyliyecek kadar ileri gitti[116]. Ancak burada hemen şunu işaret etmeliyiz ki, bu son derece mühim kayıt bize, 1380 lerde (I. Murad) *Osmanlı* devletinin *Anadolu*'da güçlü bir kuvvet haline gelmiş olduğunu göstermektedir. Fakat *Sivas* üzerine yürümekte olan *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi payitahttaki hazırlıklardan haberdar olunca sür'atle memleketine döndü. Kılıç Arslan ise payitahtta kalarak emellerini gerçekleştirmek yollarını aradı. Her sınıf halktan kurulu bir meclis toplıyarak halkın kendi idarecisinin yine kendisinin seçmesini istedi. Toplantıda namzedler adına söz alan konuşmacı, bu üç kişiden (vezir Kadı Burhaneddin, Kılıç Arslan ve ümerâdan Seyyidî Hüsam) hangisini Ali Beğ'in ölümü ile boşalan emâret makamına getirmek istiyorsunuz diye sordu. Hazır bulunanlar çoğunlukla bu görev için Kadı'yı yaraşık gördüler; ancak eğer kendisi teklifi kabul etmez ve hakkını başkasına devrederse alınacak karara uyacaklarını da sözlerine eklediler. Bu beklenmedik cevap karşısında Kılıç Arslan Kadı Burhaneddin'in fikrini öğrenmek istedi. O da, Kılıç Arslan'a iktidarın en kuvvetli namzedi sizsiniz; yalnız ileri süreceğim bazı şartları kabul ettiğiniz takdirde hükümeti size devredebilirim dedi ve şartlarını şu

114 Büyük Selçuklular'da ve Anadolu Selçukluları'ndaki bu makam ve vazifeleri için bk. Uzunçarşılı, Medhal, s. 59 - 60, 112 - 113.

115 Bezm u Rezm, s. 183 - 185.

116 « ... باقلیج ارسلان کفت تو که بر من راه پدری داری و مخدوم و خداوندکاری اکر سایه بر کار من اندازی و بجال من پردازی پسر عثمان با همه قوت و شوکت در میزان اعتبار من وزنی نیارد وبامن مقابله و معارضه نتواند کرد ... » (Bezm u Rezm, s. 186).

şekilde sıraladı. 1- Memleketin mali işlerinin başı kalmak, 2-*Kayseri* ile *Harsenos*[117] kalesini kendisine bırakarak hiç kimsenin müdahalesine imkân vermemek, 3- Seyyidî Hüsam'ın ordu kumandanlığı görevinin devamını temin etmek. Ancak Seyyidî Hüsam, kendi şahsı ile alâkalı bir hususun anlaşma metnine girmesini istemediği için üçüncü şarttan vazgeçildi. Nihayet meclis Kadı Burhaneddin'in şartlarını kabul etti ve Kılıç Arslan niyâbete geçti. Az sonra da Seyyidî Hüsam'ın, kayıtsız şartsız Kılıç Arslan'a bağımlı olduğunu söylemesine rağmen, içkalede yaptığı tahkimat yıktırıldığı gibi tasarrufu altında bulunan *Havik* kalesi de elinden alındı[118]. Büyük bir ihtiras ve geniş emeller besleyen Burhaneddin'in bu şekilde davranışı nasıl izah edilebilir? Her halde o, kabiliyetinin mahdut olduğunu iyi bildiği Kılıç Arslan'ı sorumlu mevkie getirmek suretiyle beceriksizliğini meydana çıkarmak ve böylece onu yıpratmak istemiş olmalıdır. Bu suretle şu an için onunla bir iktidar mücadelesine girmekten kaçınmış ve istikbale kendisini saklamış olacaktı. Daha sonraki olaylar da bunu teyid etmektedir. Doğrusu kısa bir müddet sonra Kadı'nın tahrik ve telkinleri ile olacak, yabancı bulunduğu şehirde nâibe karşı muhalif bir parti teşekkül etmiştir.

Kadı Burhaneddin, meclisin kabul ettiği şartlar altında Kılıç Arslan'a işleri devirden sonra *Kayseri*'ye gitmek üzere hazırlıklara başladı. *Kayseri* hududuna yakalaştığı zaman o civarda bulunan göçebe *Moğollar* (ihtimalki *Samağar*'lılar) kendisini istikbal ederek itaatlerini arzettiler. Şehri ele geçirmek için hazırlıkların yapıldığı bir sırada *Sivas*'tan bir elçi nâib Kılıç Arslan'ın bir mektubunu getirdi. Nâib, Burhaneddin'den şimdilik *Kayseri*'yi zaptetmekten vazgeçmesini istiyor ve Hacı Şadgeldi meselesini kat'i olarak hal ettikten sonra *Kayseri* işinin birlikte ele alınmasını teklif ediyordu. Bir yandan da *Kayseri* valisi Cüneyd'e gönderdiği iltifat dolu mektuplarla onun da hiddetini yenmeğe çalışıyordu[119]. Bu arada Kılıç Arslan *Amasya* üzerine bir seferc çıkmak kararı aldı. Bundan maksadı, sadece ordu ve memleket ahalisini meşgul etmekti. *Sivas*'tan hareket eden Kılıç Arslan *Tokat*'a geldiğinde Seyyidî Hüsam'ın da kendisine katılmak istediğini haber aldı, fakat bu isteği reddetti. Nihayet *Tokat*'ta toplanan harp meclisinde Burhaneddin, daha ileri gidilmiyerek Hacı Şadgeldi'ye musâlaha teklif edilmesi tavsiyesinde bulundu. Kılıç Arslan, mutlak surette Hacı Şadgeldi'ye bir darbe indirmek istediğini söyleyerek önce bu teklif kabul etmedi. Fakat bilâhara Hacı Şadgeldi'nin üstün kuvvetleri karşısında bir netice alamıyacağını anlayınca da sulh için Emîr Yusuf'u yanına gönderdi. Ancak anlaşmayı temin mümkün olamadı. Vukua gelen muharebede Kılıç Arslan yenildi. Bunun üzerine Kılıç Arslan uğ-

117 Bu yer hk. bk. H. Giesecke, Das Werk des Azîz Ibn Ardaşîr Astarâbâdî. Leipzig 1940, s. 38 not 1.

118 Bezm u Rezm, s. 188 - 189.

119 Bezm u Rezm, s. 190.

radığı mağlubiyeti Kadı'ya yüklemek için faaliyet göstermeğe başladı. Ümerâ ve *Sivas* şehrinin büyüklerine yazdığı mektuplarla onun itibarını kırmaya çalıştı. Fakat bu gayretleri halk ve ümerâ arasında büyük nüfuz sahibi olan, sevilen, tecrübeli kudretli vezir Kadı Burhaneddin'i yıpratamadı. Üstelikte bu güç şartlar altında *Amasya* hududunda yaşayan ve Ali Beğ'in ölümünden sonra itaatten çıkmış olan bir takım aşiretlere *Moğollar*'ın *Ca'ungar* oymaklarına karşı geniş ölçüde harekâtta bulunarak uğranılan zayiatı kısmen olsun telâfi etmeğe muvaffak olmakla [120] itibarını sağlamlaştırdı. Bu hadiseden bir müddet sonra Kadı *Kayseri* meselesine henüz bir çözüm yolu bulunmadığını ve *Havik* kalesinin teslim işinin yerine getirilmediğini Kılıç Arslan'ın kumandanlarına hatırlattı. Onlardan, buyruğu altındakilerinin maişetini ve masraflarını karşılayabilmesi için bu yerlerin kendisine verilmesini sağlamak amacı ile Kılıç Arslan nezdinde teşebbüste bulunmalarını istedi. Kılıç Arslan ise Kadı'ya yeminli taahhüdünü bilmezlikten gelerek *Kayseri*'nin Mübârek Şah'a ilişkinliğinden söz etti. Bununla beraber emîrlerinden birine bir köy ikta ederek *Kayseri*'ye gönderdi. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin, şimdilik *Kayseri*'den vazgeçmiş gibi görünerek, Hacı Şadgeldi'nin hâkimiyet sahasına yakın *Tokat* şehrine girip çıkmanın zor olduğunu, bu engeli ortadan kaldırmak gayesi ile oraya yeni bir kale inşası için kendisine izin verilmesini istedi. Fakat bu isteği, Hacı Şadgeldi ile bir anlaşmazlığa sebep olacağını ileri sürerek kabul etmedi. *Gomanat*'ın [121] kendisine verilip verilmiyeceği hakkındaki düşüncesini öğrenmek istediğinde nâib Kılıç Arslan, burayı Emîr Bayezid Kör'e ikta etmiş olduğunu, ancak henüz teslim işleminin yerine getirilmediğini söyledi [122]. Kadı Burhaneddin, bundan da netice çıkmadığını görerek aralarındaki anlaşma hükümleri gereğince *Harsenos* kalesini ortaya attı ise de yine bir sonuç alamadı. Bütün bunlar gösteriyor ki Kılıç Arslan, Burhaneddin'e yükümlülüğünü yerine getirmek niyetinde değildi ve ona hiçbir şekilde kuvvetlenme fırsatını vermemek azminde görünüyordu. Böylece Kılıç Arslan'ın yakın zamanda yaptığı ahd ve yemini hiçe sayarak oynadığı kötü oyun, Kadı Burhaneddin'i Kılıç Arslan'ı bertaraf etmek zamanının geldiği görüşüne vardırıyordu.

Hâdiseler bu suretle geliştiği bir sırada, *Akşehir*'de [123] kalmağa mecbur tutulduğu anlaşılan Seyyidî Hüsam'ın savuşma ettiği haberi geldi. Derhal üzerine bir müfreze gönderen Kılıç Arslan onu tekrar yakalattı ve zincire vurdurup *Şarkî Karahisar* kalesine gönderdi.

120 Bezm u Rezm, s. 191 - 198.

121 Gomanat hk. bk. P. Wittek. Von der Byzantinischen zur Turkischen Toponymie. Byzantion X (1936) s. 59; Nuzhat al-Kulûb, s. 97. Ayrıca bk. Tayyib Gökbilgin, adı geçen makale, s. 53.

122 Bezm u Rezm, s. 198.

123 Bk. Giesecke, s. 40 not 1; Kitab-ı Diyarbakriyya, Lugal-Sümer nşr. I, s. 42 not 3. Ayrıca aşağıda not 135'de bu yer hakkında geniş bilgi verilmektedir.

Bütün bunlardan sonra Kılıç Arslan kendisine karşı payitahta rakîp bir partinin meydana çıktığını görerek korkmaya başladı. Onun idaresini beğenmiyenler Kadı Burhaneddin'in bir an evvel tam selahiyetle devlet dizginlerini eline almasını istiyorlardı. Kılıç Arslan ise bu cereyanı Kad'ıyı *Sivas*'tan uzak tutmak suretiyle yatıştırabileceğini zannediyordu. Bu sebeple onu *Şarkî Karahisar*'a göndermeyi kurdu. Bu esnada şehir halkının Kılıç Arslan'a karşı hoşnutsuzluğu azışık bir evreye girmişti. Nihayet halk, iktidara geçmesi için Kadı'yı desteklemeye kararlı olduğunu kendisine bildirdi. Bunu öğrenen Kılıç Arslan, karşı tedbirler almakta gecikmedi. Kadı ise, orduda mutlak otoritesini kurabilmek için yeni bir teşebbüste bulunmak zorunluluğunu duydu. Bunun için *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi üzerine bir sefer yapmak çok cazip görünüyordu. Böylece vilâyetini yağmalamak ve kazanacağı zaferlerle askerin şevkini artırmak mümkün olacaktı. Asıl maksadı anlayamayan Kılıç Arslan, bu hareketin kısa olsada Kadı'nın *Sivas*'tan uzak kalması demek olacağını düşünerek, onun bu arzusunu kabul etti. Savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra Kadı Burhaneddin *Sivas*'tan çıkarak *Amasya* üzerine yürüdü. Bu seferde yağmaya müsaade eden Kadı Burhaneddin elde edilen ganaimi de bol bol askere ihsan ettikten başka bir yıldan beri ödenmemiş ücretlerini de kendilerine verdi. Her nedense bu kere Hacı Şadgeldi en ufak bir karşı koyma teşebbüsünde bile bulunmamış idi. Zaferden sonra payitaht *Sivas*'a dönen Kadı Burhaneddin, Kılıç Arslan'ın mevkiini daha kuvvetlendirmek için Ali Beğ'in dul zevcesi ile evlendiğini ve amcası Keyhusrev ile birlikte aleyhine bir sûikast tertiplediklerini öğrendi. Fakat Kılıç Arslan'ın kendisine rakîp sayarak tuzağa düşürmeye çalıştığı Kadı, daha evvel davrandı. Evlenmenin emîrler ve halk arasında uyandırdığı hoşnutsuzluk ve kırgınlıktan da faydanalarak hemşirezadesi Şeyh Müeyyed [124] ile anlaşıp bir gezinti esnasında Kılıç Arslan'ı kendi eli ile hançerliyerek öldürdü. Bilâhara da onun maiyeti ve amcası Keyhusrev'i katletti. (782/1381). Böylece kısa bir müddet diktatör gibi *Sivas*'ta depdebeli hayat süren Kılıç Arslan'ın ölümü payitahtta şenliklere vesile oldu. Halk, grup grup Kadı Burhaneddin'in huzuruna gelerek bağlılığını bildirdi, Kılıç Arslan'ın şehirde kalan askerlerini de bir bir yakalayıp silâhtan sıyırdı [125].

c) **Nâibliği devri**

1381 de Kılıç Arslan'ın öldürülmesinden sonra payitahtta toplanan *halk meclisi* öldürme olayını etraflıca münakaşa ederek Kadı Burhaneddin'in bu katil işinde haklı olduğu kararına vardı. Yalnız toplantıda hazır bulunan

124 Bezm u Rezm, s. 208. Krş. Kitab-ı Diyarbakriyya, Lugal-Sümer nşr., I, s. 43.

125 Bemz u Rezm, s. 198 - 216. Krş. Takvimler, s. 12.

kumandan Ayne Beğ, Şadgeldi adına bazı faaliyette bulunmak istedi ise de bir netice alamadı. Nihayet meclis oy çokluğu ile Ali Beğ'in oğluna nâib olarak emâret mevkiine Kadı Burhaneddin'i getirmek kararını aldı[126]. Burhaneddin'in bu mevkii elde etmesi ile alâkalı Arap kaynağı İbn Haldun'-nun eserine intikal eden söylentide Kılıç Arslan'da bahsetmeden Kadı'nın çocuk hükümdarın vasisi ve nâibi olduğu kaydedilmektedir[127]. Kalkaşandî ise *Sivas* kadısı İbrahim'in çocuk hükümdarın nâibi Kılıç Arslan'ı öldürerek bu mevkie geçtiğini söylemektedir[128] Şüphesiz burada Kadı Burhaneddin yerine İbrahim'i koymakla Kalkaşandî yanılmıştır. İbn Tagrîbîrdi Manhal'-da [129] "Eretna evlâdı Mehmed (Ali olacak) H. 780'de vefat etti. Evlâdından birisi yerine hükümdar oldu. Kılıç Arsan hükümet işlerini tedvir ediyordu. Bir müddet geçtikten sonra *Sivas* kadısı bunu öldürerek yerine kaim oldu. O küçük hükümdarın işlerini devr aldı." demektedir.

İşte 14 zilkade 782 (9 şubat 1381)'de nâib olarak emâretin başına geçen Burhaneddin, memleketin her tarafına elçileri ile nameler göndererek iktidarı ele aldığını bildirdi. Sonra da paşaları, beğleri ve ordu kumandanlarını merkeze davet edip kendisine "*biat*" ettirdi. Onlara ikramda bulunarak *hil'at*'ler giydirdi ve tekrar yerlerine gönderdi. Bilâhara da halkın sıkıntısını hafifletecek tedbirler aldı. *Sivas*'taki taşkınlıklarına son vermek ve sükûneti iade için bir yazılı buyruk çıkartarak, münadiler vasıtası ile bunu halka duyurmaya çalıştı. Yazılı buyrukda şu hususlar yer almakta idi. Hiç kimse hak ve doğruluk hilâfinda başka birine kötülük etmeyecek, haksız edinmede bulunmayacaktır. Aralarında doğacak davalar şeriat hükümlerinin ışığı altında müslüman kadılar tarafından görülecek ve bu kadıların verdikleri kararlara kayıtsız şartsız riayet edilecektir. Hiç kimse şeriat kaidelerine karşıt ve Hanefi mezhebi kanunlarına aykırı olan bir harekette bulunmayacaktır. Yazılı buyrukda ayrıca çeşitli nedenlerle konulmuş vergilerin kaldırıldığı her sınıf halkın sükûnetle işi ve gücü ile uğraşması bildiriliyor, mal, can ve ırzının güvenlik altında olduğuna dair teminat veriliyordu. Bunlara ria-

126 «سلطان بادلى مسرور و سعيى مشكور و فتحى رايع و ذكرى شايع بدار الاماره شتافت و شرط (ماننسخ من آية اوننسهانأت بخير منها) بوفا رسيد و ارباب سيف و قلم و سائر خدم و حشم هريك در سلك خود قرار كرفتند و سماطى كه جهت قليج ارسلان ترتيب داده بودند كشيدند و چون از طعام بپرداختند سلطان شمشيرى كه بخون مدعيان خضاب كرده بود در ميان مجلس انداخت . . . » (Bemz u Rezm, s. 217 - 222).

127 al-Ibar, v. 561.

128 « . . . فاستولى عليه الامير قليج أرسلان أحد أمراء دولتهم و كفله ثم غدر به القاضى إبراهيم صاحب سيواس وقتله فى سنة اثنتين و تسعين و سبعمائة و استولى على مملكة سيواس » (Subh, V, s. 364).

129 vrk. 94 b.

yet etmeyen, her kim olursa olsun şiddetle ceza göreceği hususu da buyrukda yer alıyordu. Daha sonra nâib yakın adamları ile bir toplantı yaptı, onlardan yazılı buyruğun eksiksiz tatbiki ile gece gündüz görevleri başından ayrılmamaları ve yeni bir karışıklığın çıkmasına meydan vermemelerini istedi[130]. Görülüyor ki Kadı Burhaneddin bundan böyle sahip olduğu büyük kudret sayesinde devletin her türlü kaynaklarını, askerî, mülkî bütün kuvvet ve selahiyetlerini elinde toplamak istemiştir. Aynı zamanda alınan bu tedbirler, hükümdar ile reaya arasındaki münasebetler bakımından da dikkate değer bir değişikliği ifade etmektedir. Niyabet görevine başlayan Kadı'nın ilk icraatından biri şahsı emniyetini temin düşüncesi ile Kılıç Arslan'ın *Sivas*'taki kavim ve kabilesinden kalanları zararsız hale getirmek oldu. Sonra hergün adet üzere *Divan* teşkil ederek halkın dertlerini dinlemeye ve işlerini görmeye başladı; bu esnada Ali Beğ'in henüz çok küçük olan oğlu Mehmed'i de yanına oturtuyordu. Bu arada Kadı Burhaneddin'in, bilhassa *Amasya*'da daima fırsat bekliyen müddei Hacı Şadgeldi karşısında, iktidarda sağlamca yerleşmesini temin maksadı ile, şahsına bağlı *has* (*kapı-kulu*) ordusunu yeniden tensik ve takviye ettiğini görmekteyiz. Ancak bu sayededir ki Hacı Şadgeldi'nin tahrikleri neticesinde gizli faaliyetlerde bulunan Ayne Beğ'in *Sivas*'ta yeni karışıklıklar çıkarma teşebbüsleri önlenebilmiştir.[131] Buna rağmen rical arasında yine Kadı Burhaneddin'in durumunu çekemiyenler vardı. Bunlar Burhaneddin'i devirmek içi *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi, *Erzincan* emîri Mutahharten ve *Şam* ümerâsı katında faaliyet göstermekten geri durmuyorlardı. Bilhassa Hacı Şadgeldi kendisini saltanatın bir numaralı adayı olarak görmekte idi. Ancak Kadı Burhaneddin, Hacı Şadgeldi'yi bertaraf yolunda herhangi bir harekette bulunmak için

130 «سلطان بفرخى و بهروزى در مسند امارت متعكن بنشست و در تنسيق مهمات دين و دولت و تنظيم قضاى ملك و ملت تمكن و استبداد تمام يافت و باعلام كيفيت حال و شمول فضل ذوالجلال رسل و سايل باقطار و امصار روانه كردانيد و كماة اجناد و حماة انجاد را از ديار و بلاد مى خواند و بيعت مى ستاند و دست صلات و ميرات بركشاد و زر و سيم و اسب و جامه و سلاح و سلب بى دريغ مى داد و هريك را از كبار امرا و وجوه دولت و اعيان مملكت بمواعيد خوب و مقاصد مرغوب مستظهر و اميد و ارمى كردانيد و عقداين بيعت در رابع عشر ذوالقعدة الحرام سنه اثنين و ثمانين و سبعمائة هلاليه بود »

« و در شهر منادى فرمود كه هيچ آفريده كائنامن كان بخلاف حق وراستى مزاحم و متعارض كسى نشود و بى راه و نا واجب طمع و توقع نكند و مطالبتى نمايد و اكر كسى باكسى منازعتى باشد رجوع بشرع مطهر كند تاقضاة اسلام پرسيده و بغور قضيه رسيده بفيصل رسانند و حقوق در مراكز خود قرار دهند و بعلت شناقص يارغوى و قراقش مغولى و رسوم محدثه و بدع مذمومه و هرانچ مغاير قواعد شرعى و منافى قوانين دين حنيفى باشد معارض كسى نشوند و بتمسكات مموه و شهادت ناموجه تشويش و تحريش مردم ندهند و تعرض نرسانند سبيل كافه ارباب و اهالى و صناع و محترفه و متعيشان و متسببان آنك هريك بشغل و عمل خود اشتغال نموده . . . » (Bezm u Rezm, s. 222 - 223).

131 Bezm u Rezm, s. 224.

zamanın henüz erken olduğuna inanıyordu. Gerçi devlet işlerini sadık ve dirayetli adamlarına havale etmiş idi, fakat yine de *Sivas* halkı ve ordu arasında bazı kimseler Hacı Şadgeldi taraftarı idiler. Yeni bir buhran halinde *Sivas* halkından bir kısmının *Amasya* emîrini desteklemesi ihtimali vardı. Bu sebeple şimdilik *Amasya* emîrine karşı doğrudan doğruya cephe almayı yerinde görmüyordu. Bu yüzden hadiselerin gelişmesini bekleyen Burhaneddin, halkı tahrik etmemek için âzami derecede ihtiyatlı bir barış politikası güttüğü gibi, saltanatta bir nuramalı rakîbi olan ve devletin emniyetini her an tehlikeye sokabilecek güçte bulunan Hacı Şadgeldi'ye karşı da barışçı bir tavır takınmış idi[132]. Bu sayede işleri daha kolay yürüterek Hacı Şadgeldi etrafında toplanan ve kendisine karşı iktidar mücadelesinde bulunanlara hedef olmaktan kurtulup mutlak otoritesini üzüntüsüz devam ettirebileceğine inanmıştı.

Nihayet çok geçmeden *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi'nin ağır bir hastalığa yakalandığı haberi *Sivas*'a gelmişti. Haber Burhaneddin de bir ferahlık yarattı ise de şüphe ve endişelerini büsbütün gideremedi. Bu sebeple payitahtta kendisinin en büyük yardımcısı, bir nevi *vezir-i azamı* durumunda olan Ahî İsa'yı, görünüşte yeni değişiklikleri anlatmak, gerçekte ise haberin doğru olup olmadığını kontrol etmek düşüncesiyle Hacı Şadgeldi nezdine elçilik göreviyle gönderdi. Az sonra dönen Ahî İsa hiç de iyi haberler getirmemişti. Gerçi Hacı Şadgeldi hastalanmış, fakat iyileşmeye yüz tutmuştu. Tamamen sıhhatine kavuştuktan sonra saltanatı ele geçirmek niyetiyle *Sivas* üzerine yürümek niyetinde idi[133].

Böylece Hacı Şadgeldi'nin *Sivas* üzerindeki niyet ve emellerini kat'i olarak öğrenen Kadı Burhaneddin, daha çabuk davranmak amacı ile sefer hazırlıklarına başladı. Karardan sonra da *Sivas*'taki muhaliflerini merkezden uzaklaştırmak yolunu seçti. Öldürülen Keyhusrev'in kardeşi Zünnûn'u yanına çağırtarak ona yakınlık gösterdi ve dostluk taahhüdünde bulundu. Zünnûn da buna karşılık itaatinden çıkmayacağını yemin ile teyid etti. Sonra da onu, eskiden amcasının sahip bulunduğu bölgenin emîrliğine tayin etti ve ondan, burada bozulan devlet işlerini düzene koymasını ve halkın refahına çalışmasını istedi. Ayrıca dostluk hilâfına girişeceği herhangi bir hareketin cezasız kalmıyacağını da ihtar etmeyi unutmadı. Kaynakta Zünnûn'a verilen bölge tam olarak tasrih edilmemekle beraber burası *Sivas*'ın kuzey batı hududu (*Kovulhisar* tarafları) olsa gerektir. Daha sonra Nâib, Melik Ahmed'i hapisten çıkardı, *hil'at* ve ihsanlarda bulunarak *Şarkî Karahisar* emâretini kendisine verdi. Oraya gidince de kalede tutuklu bulunan Seyyidî Hüsam'ı serbest bırakarak *Sivas*'a göndermesini emretti. Zünnûn tayin

132 Bezm u Rezm, s. 225 - 227.

133 Bezm u Rezm, s. 228.

olduğu yere gider gitmez *Kovulhisar*[134] ve *Akşehir*[135] kaleleri kendisine teslim oldu. Melik Ahmed de *Karahisar*'a varınca Kadı'nın isteğini yerine getirdi ve Seyyidî Hüsam'ı salıverdi. Serbest kalan Seyyidî Hüsam ise bir müddet *Sivas*'a gelmiyerek kendi çıkarına bir takım faaliyetlere girişti. *Şarkî Karahisar* emîri Melik Ahmed ile anlaşarak Zünnûn'a karşı muhasemata başladı. Bilâhara da Zünnûn'la anlaştı, teşvik ve tahrikleriyle bunu Melik Ahmed aleyhine çevirdi. Ancak Zünnûn, Melik Ahmed'e karşı, bunun dostu olan *Erzincan* emîri Mutahharten'in hiddetini üzerine çekmek korkusu ile bir teşebbüste bulunamıyordu. Nihayet bu çeşit davranışlarından bir şey elde edemiyeceğini anlayan Seyyidî Hüsam, Burhaneddin'e itaatten başka çıkar yol bulamadı. Son derece umutsuz bir vaziyette *Sivas*'a geldi. Bütün olup bitenlere rağmen merasimle karşılandı, ikram ve iltifat gördü[136].

Bu arada 1381 yılı baharında *Samağar ulusu* reisi Hızır Beğ yaylaya çıktığı sırada *Sivas* hududuna kadar gelmiş itaatını arzederek aradaki bağı kuvvetlendirmiş ve Kadı'dan bir ricada bulunmuştu. Hızır Beğ, *Şam Türkmenleri*'nden bir grubun, *Samağarlılar*'a ait otlaklara kadar sokularak talan ve yağmada bulunduklarından şikâyet ediyor, bunların tedibi için kendisine yardımda bulunmasını istiyordu. Burhaneddin ricayı kabul etti. Emîr Pir Ali ile Seyyidî Hüsam kumandasında kalabalık bir kuvveti emrine verdi. Böylece de *Türkmenler*'e karşı girişilen tenkil hareketinde başarı kazanıldı. Bu arada vukua gelen çarpışmaların birinde Seyyidî Hüsam bir miktar *Moğol* askeri ile birlikte *Türkmenler* tarafından esir edilmişti. Fakat bilâhara ساقهء لشكر[137] olan *Moğol* emîri Nebî tarafından kurtarıldı.

Tam bu esnada idi ki Hacı Şadgeldi'nin *Yozgat* ve *Kırşehir* taraflarında yurd tutmuş oldukları kabul edilen *Cayğazan* kabilesine ait *Moğol (Tatar)* askerleri ile ittifak edip, *Tokat* şehri ahalisini de kendisi tarafına çekmeye muvaffak olduğu ve kalabalık bir ordu ile *Sivas*'a doğru hareket ettiği haberi payitahta ulaşmış idi. Haberden az sonra da Kadı huzuruna gelen Hacı Şadgeldi'nin elçisi emîrinin *Sivas*'a gelmekteki esas maksadının, Ali Beğ'in oğlunu emâ-

134 Bu günkü adıyla Koyulhisar Kelkit çayı kıyısında Şarkî Karahisar ile Niksar arasında bulunmaktadır. Bk. Kitab-ı Diyarbakriyya, I, s. 42 not 4.

135 Burası meşhur Erzincan Akşehir'idir ki, Sivas'ta Zara'nın kuzey doğusunda, Şarkî Karahisar'ın güney batısında, Koyulhisar ve bu günkü Suşehri'nin güney doğusunda bulunmakta idi. Şehir ile Kelkit çayı arasındaki ova da son zamanlara kadar "Akşehir ovası" adıyla anılmakta idi. Kipert haritasındaki (BV Sivas) Akşehir-âbâd olarak gösterilen yer burasıdır. Ayrıca Köylerimiz'de bulunan (İçişleri Bak., Ank., 1968, s. 28) Suşehri'ne bağlı Akşar köyü de aynı yer olacaktır. Krş. Le Strange, The Lands of the Eastern Caliphate. Cambridge 1905, s. 147, harita IV.

136 Bezm u Rezm, s. 232 - 233. Giesecke, s. 45.

137 Büyük Selçuklular ile Anadolu Selçukluları'ndaki harp nizamında ordunun bir artçı kolu olan ساقه için bk. Uzunçarşılı, Medhal, s. 60, 116. Bezm u Rezm'deki bu ve buna benzer kayıtlar Selçuklu harp nizamının Kadı tarafından aynen benimsendiğini göstermektedir.

ret makamına oturtmak olduğunu bildiriyordu. Burhaneddin elçiye verdiği cevapta Kılıç Arslan'ın hükümdar ailesine karşı giriştiği çirkin tecavüzler karşısında hareketsiz kalan emîrinizin merhameti fazla ise kendi yerini ona devretsin dedi. Ayrıca da durumu görüşmek için Hacı Şadgeldi ile şahsen bir buluşma istedi. *Amasya* elçisinin geri dönmesinden sonra da savaş hazırlıklarını hızlandırdı. Evvelce Hızır Beğ'in *(Samağarlı)* emrine verdiği askerin de noksanlarının tamamlanmasını emretti. Böyle kritik bir anda Kadı'ya muhalif olanların Hacı Şadgeldi'yi destekliyecekleri muhakkaktı. Gerçekten de bu yolda bazı teşebbüslere girişilmiş bulunulduğu, *Amasya*'da bulunan Kadı'nın dayızadesinden *Sivas* sarayına gelen mektuptan öğrenilmişti. Mektupta Hacı Şadgeldi'nin *Sivas*'ın ileri gelenlerinin tahriki ile payitaht üzerine yümeye karar verdiği yazılı idi. Hakikaten de bilâhara yapılan soruşturma sonucunda iki *Kethuda*[138] bu işle ilgili görüldü ve bunlar *Sivas*'tan sürüldü. Hacı Şadgeldi'nin bu hareketi Kadı'nın muhaliflerini ümitlendirmişti. Bunlar *Amasva* emîrinin kuvvetli ordusuna karşı Burhaneddin'in duramıyacağını zannediyorlardı. Durumu tehlikeli gören Kadı Burhaneddin şehrin şeyhlerini elde etti. Bunları muarızları arasına sokarak muhalefetlerini kırmağa muvaffak oldu. Kadı Burhaneddin'in elçi ile yolladığı cevabi notayı alan Hacı Şadgeldi, tayin edilecek yerde başlanacak müzakerelerin hazırlığını gördüğü bir sırada[139] kendisi için ağır neticeler doğuran bir hareket vukua geldi. Maiyetindeki *Cayğazan Moğolları*[139a] *(Tatarlar'ı)*, Kadı'nın hiddetini üzerlerine çekmek istemediklerinden, yanından ayrılarak memleketlerine döndüler. Bu suretle kuvvetli bağlaşığını kaybeden *Amasya* emîri *Sivas*'a yaklaşmadan *Amasya*'ya doğru çekildi. Bu dönüş emîrin itibarını büsbütün kaybetmesinde geniş ölçüde âmil oldu. Burhaneddin Hacı Şadgeldi karşısında sağladığı bu başarıdan sonra *Danişmendiye* bölgesinde "*hakim-i mutlak*" durumuna geçmiş ve şöhreti bir kat daha artmış idi. Evvelce Hacı Şadgeldi'ye taraftarlık etmiş bulunan bir kısım payitaht halkı da tekrar ona itaat etmişlerdi. Öte yandan *Amasya* emîrine tâbi olan bir kısım ümerâ da, onun bu son başarısızlığı üzerine, Kadı'ya iltihak etmeye başlamışlardı. Bu meyanda Hacı Şadgeldi'nin yakın bir dostu olan *Tokat* valisi, damadı ile birlikte *Sivas*'a gelerek itaatını bildirdi. Bunları müteakip de Emîr Said ile Emîr Arslan uymalarını arzederek *Havik* kalesini Kadı Burhaneddin'e teslim ettiler. Bu arada ümerâdan Şeyh Necib, yerine göz koyduğu *Tokat* kalesi kumandanı Mukbil'i azlettirmek maksadiyle Kadı'yı

138 Mülkî - idarî hususta kadıya yardım eden halk mümessili Kethuda için bk. Osman Turan, Resmî vesikalar, s. 13 - 14; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî tarihi, Ankara 1959, s. 341 - 342.

139 Bezm u Rezm, s. 234 - 235. Giesecke, s. 45-46.

139 a Kaynakların deyişinden Yozgat ve Kırşehir yörelerinde yurd tutmuş oldukları anlaşılan Cayğazanlar 1387'de Osmanlılar ile Karamanlılar arasında vukua gelen Konya savaşında, diğer Moğol oymakları gibi Karaman ordusu saflarında yer almışlardır. Bk. Neşrî. I, s. 219 ve müteakip.

tahrik etmekte idi. Fakat bunlara kulak asmayan Burhaneddin her kim olursa olsun devlet memurunun hata ve hiyaneti sabit olmadıkça azletmek, sorguya çekmek usulünün kat'i olarak terkedildiğini bildirdi. Kendi koyduğu kaideyi yine kendisi ihlâl edemiyeceğini de hatırlattı. Buna rağmen Şeyh Necib, Mukbil aleyhindeki tahriklerine devamla onun kaleyi satış suretiyle Hacı Şadgeldi'ye vermek niyetinde olduğunu, ayrıca Taceddin-oğlu ile de iktidarına karşı ittifak yaptığını söyledi. Ani karar vermenin sakıncalarını tecrübe ile öğrenmiş olan Burhaneddin, bütün bu ısrarlara rağmen yine meseleyi tahkik ettireceğini, suçu sabit görüldüğü takdirde ancak cezalandırılacağını bildirdi. Fakat Kadı Burhaneddin, Şeyh Necib'in bu isteğini yerine getirmemekle beraber ona ikram ve iltifatta bulunarak gönlünü almayı da ihmal etmedi. Öte yandan merkezî hükümet sistemini gerçekleştirme yolundaki faaliyetine devamla yeni tayinler yaptı. Eretna hanedanı akrabasından Feridun'u *Artukâbâd* emâretine tayin etti ve kendisine bu yeri *suyurgal*[140] verip görev mahalline gönderdi. Ayrıca Seyyidî Hüsam'ı *Danişmendiye* vilâyeti *Sipehsalar*'lığına *(Ser - leşker)*[141] getirdi, yine Şeyh Necib'le *Tokat* kalesi kumandanının damadı Can Ali'ye de *hil'at* giydirerek *Tokat*'a gönderdi. Ancak kısa bir müddet sonra Şeyh Necib'in Seyyidî Hüsam'la anlaştığı, *Tokat* kalesini Mukbil'den birlikte geri aldıkları, Feridun'un da onlara iltihak ettiği haberi geldi.

Bu olgular sırasında, Hacı Şadgeldi'nin *Tokat* kalesini zaptetmek üzere harekete geçtiği *Sivas*'a ulaşmış idi. Yine aynı günlerde Zünnûn, Emîr Mutahharten ile anlaşarak kız kardeşi ile de evlenmiş ve birlikte *Sivas* topraklarına taarruza başlamışlardı. Burhaneddin, bunlara kat'i bir darbe

140 Selçuklular'daki İkta (bk. Osman Turan, İkta madd., İA., aynı müell., Türkiye Selçuklularında toprak hukuku Belleten 47 (1948) s. 549 - 574; Cl. Cahen, Selçûki Devletleri feodal devletleri mi idi? L. Güçer trk. çev., İFM 1-4 (1955/56) s. 348-58) usulünün İlhanlılar'da, uygurca suyurgamak sözünen alınarak suyurgal tâbiriyle ifade edilmesidir (krş. Zeki Velidî Togan, Giriş. s. 280). Bu çeşit arazi ikta'ına Kadı Burhaneddin devletinde de rastlanmaktadır ki; bu hal Selçuklu ikta rejimi yanında bu hükümdarın İlhanlılar'ın suyurgal usulünü de benimsemiş olduğunu gösterir. Bunun İlhanlılar devrindeki tatbikat şekli için bk. Uzunçarşılı, Medhal. s. 252 s. d. Zeki Velidî Togan, Giriş, s. 280 v. d. Minorsky, A. Soyurgal of Qâsim b. Jâhângir Aq-quyunlu. BSOS, IX (1937-1939) s. 927-960.

141 Danişmendiye vilâyeti (Tokat ile Sivas arasında bu gün de aynı adlı bir yer vardır) devletin kuzey batı ucunu teşkil eden mühim askerî merkez olsa gerektir. Nitekim Anadolu Selçuklu devletinde de böyle mühim merkezlerde daimi muhafaza kuvveti bulunuyordu. Bu büyük merkezlere tâbi olan civar mıntıkalardaki tımar erbabı, göçebe kabileler ve sair askeri kuvvetler sipehsalar (Ser-leşker) unvanını haiz büyük bir kumandana tâbi idi (bk. Fuad Köprülü, Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri s. 245; Uzunçarşılı, Medhal s. 59 - 60, 112 - 113; Osman Turan, Resmî vesikalar, s. 75 - 76). Bu sipehsalar unvanını taşıyan kimseler aynı zamanda gittikleri yerlerin valisi idiler. Yukarıda notlarda değindiğimiz gibi az da olsa Bezm-u Rezm'deki bu gibi kayıtlar, bize, Kadı devletinde Selçuklu idarî ve askerî teşkilatının, büyük bir ihtimalle, aynen muhafaza edildiğini göstermektedir.

indirmek istemesine rağmen, şehirden uzaklaşması halinde bir iç harbin çıkmasından ciddi olarak endişe ediyor ve bu yüzden çok ihtiyatlı davranarak sadece üzerlerine küçük kuvvetler sevketmekle yetiniyordu. Kendisini tutan emîrler de Kadı'nın merkezden uzaklaşmasına taraftar değildi. Çünkü uzaklaştığı takdirde *Sivas*'ta bir takım karışıklıkların çıkması bu vesile ile iç savaştan kaçınan bir kısım halkın nâibi olan itimadını kaybetmesi ihtimalinden kuşkulanıyorlardı. Fakat Zünnûn'un daha da ileri giderek 2000 kişilik süvari kuvveti ile taarruza geçip *Sivas* vilâyeti hudutları dahilinde yağma ve tahrip hareketlerine girişmesi, durumu büsbütün ağırlaştırdı. Burhaneddin'in, askerin başına geçerek uslandırma hareketine girişmesi bir zaruret halini aldı. Sür'atle *Sivas*'tan çıkan Kadı, Zünnûn'a karşı giderek onu yendi. Bu zafer haberi *Tokat* kalesini muhasara etmekte olan Hacı Şadgeldi'yi son derece üzmüştü. Hemen *Erzincan* emîri Mutahharten'e bir elçi göndererek Burhaneddin'in orta *Anadolu*'yu hâkimiyeti altına alarak bir devlet kurmak arzusunda olduğunu, *Tokat*'ı da hâkimiyet sahasına dahil etmek istediğini ve günden güne nüfuz mıntıkasını genişlettiğini bildirip onu Kadı aleyhine harekete geçirmeğe çalıştı[142]. Maksadı Mutahharten'in de *Sivas* topraklarına taarruzunu temin edip, *Tokat* kalesini kolayca ele geçirmek idi. Gerçekte bu hal orta *Anadolu*'da Kadı'nın hükümdarlığına karşı duyulan endişe ruhunun tezahüründen başka bir şey değildi. Bu sırada *Tokat*'tan gelen postacı, Seyyidî Hüsam, Şeyh Necib ve Feridun üçlüsünün, Hacı Şadgeldi'nin bütün taarruzlarına kahramanca karşı koyduklarını, şayet *Sivas*'tan yardımcı kuvvetler gelirse *Amasya* emîrine karşı başarı kazanacakları haberini iletiyordu. Bunun üzerine nâib , teşkilini emrettiği ümerâ meclisinde vaziyeti etraflıca müzakere ettikten sonra devletin çıkarabileceği bütün kuvvetleri ile Hacı Şadgeldi üzerine yürüme kararı aldı. Nitekim o, *Amasya* emîrine karşı yapılacak fütuhatın, kendi nüfuzunu daha da yükselteceğine, mevkiine sağlam ve tam bir otorite ile yerleşmesini sağlıyacağına inanıyordu.

Alınan kararın ışığı altında, harekete geçmeden önce, *Sivas* kalesinin muhafaza görevini kendine sadık emîrlerden birine havale etmeyi uygun gördü, yani payitahtta yerine *kaymakam* bıraktı[143]. Daha sonra "*Râyet-i hümâyûn*"[144] başta olduğu halde ordu *Tokat* üzerine yola çıktı. Şehrin hududuna yakın gelindiğinde geniş bir karargâh yeri intihap edilerek ordu oraya kondu. Buradan Hacı Şadgeldi'nin hareketlerini yakından takip için Emîr Pir Ali kumandasında öncü kuvveti gönderdi. Bu kuvvetlerin gelmekte olduğunu duyan *Amasya* emîri, *Tokat* kalesi kapısına bir miktar kuvvet bırakarak, Pir Ali'ye karşı çıktı ve bu öncü müfrezesini mağlup etti. Bu yenilgiden habersiz olan Kadı az sonra Hacı Şadgeldi kuvvetleri ile temasa gelmiş idi. Hemen karşı taarruza geçerek *Amasya* emîrini ric'ate mecbur bıraktı[145]. Ancak o, payitahtta muhaliflerin her an karışıklık çıkarabilecekleri endişesi ile fazla zaman kaybetmek istemiyordu. Bu sebeple yenik orduyu takip etmedi ve derhal *Sivas*'a dönme hazırlığına başladı. Zira geçmişteki fesatçı hareketlerini hatırlayarak onlara hiçbir zaman itimat edemiyordu. Tedbir olarak da Şeyh Müeyyed'i önceden yola çıkardı. Hakikaten de bu esnada *Sivas*'taki durum hiç de kendi lehine değildi. Çünkü Hacı Şadgeldi'nin Emîr Pir Ali'ye karşı kazandığı kısmî zafer haberi *Sivas*'a yetişmiş, heyecan uyandırmış ve muhalifleri ümitlendirmişti. Nitekim *Sivas*'a dönen Kadı şehrin kapılarını kapalı ve ahaliyi kendisine karşı koymağa hazır bir vaziyette buldu. Bu isyanın başı; şehirde kalmış olan Hacı Şadgeldi taraftarı Ayne Beğ idi. Öyle anlaşılıyor ki Ayne Beğ, Şeyh Müeyyed'in verdiği zafer haberine de inanmamıştı. Bu hali gören Kadı, ise *Sivas*'a girerken çok hiddetli idi. Onun bu hali muhaliflerini sindirdi. Burhaneddin hemen harekete geçti. İlk iş olarak Ayne Beğ'in tevkifini emretti. Şehirde kendisine ait malları müsadere ettirip hasılatını kumandan ve askerin maaşı ile diğer ihtiyaçlarına tahsis ettirdi. Buna mukabil nâib şehir halkına mülâyim davranmak, bu hadiseye karışanları affetmek zaruretini duydu[146]. Çünkü tahtı garanti altına alabilmek için, payitaht halkına karşı barışçı ve bağışlayıcı bir siyaset takip etmesi gerektiğine inanıyordu. Bu hareketi, Kadı Burhaneddin'in ileri görüşlü bir politika ve devlet adamı olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Hacı Şadgeldi, Kadı aleyhine bir ittifak sistemi kurmak hususunda Mutahharten yanında yeni siyasî faaliyette bulunuyordu. Devamlı olarak elçi ve mektuplar göndermek suretiyle onu *Sivas*'a karşı taarruza geçirmeğe çalışıyordu. Nihayet *Erzincan*'daki harp taraftarlarının da destekledikleri bu teklifi kabul eden Mutahharten, *Sivas*'a karşı harekete geçmeğe karar vermiş idi. Zaten *Erzincan* emîri, çok sevdiği dostu Zünnûn'nun uğradığı yenilgiden dolayı Kadı'ya hınç beslemekte idi. Nitekim çok geçmeden ordusu ile *Erzincan*'dan çıkarak *Sivas* vilâyeti hududuna geldi. Burhaneddin'e karşı tehditkâr bir tavır takınarak nâibi Emîr Tuğrul'u elçilikle *Sivas* sarayına gönderdi. Görünüşte Eretna hanedanının hamisi tavrını takınan Mutahharten, elçisi vasıtasiyla Burhaneddin'den, devletin idaresini Ali Beğ'in oğluna terketmesini ve kendisinin sadece vezaret ile yetinmesini talep etti. Aralarında barışın hüküm sürebilmesi için de bu isteklerinin mutlak surette yerine getirilmesini şart koşuyordu. Fakat onun istekleri Kadı Burhaneddin için şimdiye kadar elde ettiklerini bir anda bırakıvermek, yani başka bir deyimle "*terk-i saltanat*" demekti ki kabulü im-

142 Bezm u Rezm, s. 236 - 239. Giesecke, s. 46-47.

143 Bu tabir için krş. Halil İnalcık, Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar. Ankara 1954, s. 35 not. 175.

144 Bezm u Rezm'de bulunan Râyet-i hümayun (hükümdar bayrağı) şeklinde bu ıstılâh Moğol kaynaklarında da aynı şekilde geçmektedir. Bk. Uzunçarşılı, Medhal, s. 247.

145 Bezm u Rezm, s. 240-241.

146 Bezm u Rezm, s. 242 - 243.

kânsızdı. Burada açıkça görülüyor ki, Mutahharten'i harekete geçiren âmil *Sivas*'ta vukua gelen son hadiselerdi. Bu hadiseleri o, Burhaneddin'in nüfuzunun büyük tehlikeler geçirmekte olduğuna delil olarak görmekte idi. İşte bunun sonucu olacak *Erzincan* sarayında yukarıda söylediğimiz tarzda yapılacak bir teklifin neticesi üzerinde ümitleri yüksek bir dereceye çıkarmıştı. Nihayet hususi itimadına mazhar bir şahsiyet olup, Kadı'nın da akrabası bulunan Emîr Tuğrul elçilik görevini yerine getirmiş ve davetnameler bırakarak geri Mutahharten'in yanına dönmüş idi. Bunun üzerine bazı plânlar kuran Kadı, Emîr Tuğrul'un damadını Mutahharten'in nezdine gönderdi. Maksadı, onu oyalamak ve harp gayretlerini gevşetmekti. Burhaneddin, elçisi vasıtası ile *Sivas*'ta yabancı olduğunu, şehirden çıkıp kendisini karşılayabilmesi için 1000 kişilik bir yardım kuvvetine ihtiyacı bulunduğunu bildirdi. Mutahharten de buna karşılık 200 kişilik bir kuvvetle Emîr Tuğrul'u tekrar *Sivas*'a gönderdi. *Sivas*'a gelen Tuğrul yine eski istekleri tekrarlayınca Kadı önce kendi emîrinin hâkimiyeti altında bulunan *Bayburt* ve *Erzincan*'ı emîrzadeye (Ali Beğ'in oğlu) terketsin, bilâhara biz de bu isteği yerine getirelim. Böyle bir şeye imkân olamaz diye cevap veren elçi Emîr Tuğrul'a, öyle ise *Kayseri* (Ömer-oğlu Cüneyd) veya *Amasya*'yı (Hacı Şadgeldi) alıp verelim. Şayet bu da olmazsa *Karaman-oğlu* ile *Osmanlılar*'dan elde edeceğimiz toprakları kendisine bırakalım dedi. Bu defa da elçinin bu yerler hakkında çeşitli mahzurlar beyan etmesine hiddetlenen Kadı Burhaneddin, *kılıç hakkı* ile zorba takımının elinden güçlükle kurtardığı *Sivas*'ı terketmesinin imkânsız olduğunu rakîbine karşı açıkça ilân etmekten çekinmedi. Hatta cüretkârane faaliyetlerinden dolayı akrabası olan Mutahharten'in elçisi Emir Tuğrul'u hapsederek *Sivas*'tan çıkmasını yasakladı. Bu haber *Erzincan* emîrine ulaştığında hemen yeni bir elçi göndererek yaptıklarından dolayı özür diledi ve dostluk göstermeğe başladı. Elçisi Emîr Tuğrul'un salıverilmesini rica ederek *Sivas*'a karşı her ne suretle olursa olsun savaşçı faaliyetlerde bulunmayacağını da bildirdi. Kadı Burhaneddin de elçiyi serbest bıraktı, ona ikram ve iltifatta bulunarak iade etti. Fakat Emîr Tuğrul dönerken Kadı Burhaneddin'e, Ömer - oğlu Cüneyd, Hacı Şadgeldi, *Şam Türkmenleri*, *Tatar* ve *Moğol* askerlerinin kendisine düşman olduklarını söyleyerek Mutahharten ile ittifak yapması tavsiyesinde bulunuyordu. Ancak Kadı Burhaneddin verdiği cevapta en yakın düşmanının Hacı Şadgeldi olduğunu, onun kesik başını en kısa zamanda *Erzincan*'a göndereceğini beyan etti. Mutahharten'in yakın dostu ve müttefiki olan *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi hakkında bu açık beyanatı Mutahharten için zimmî bir tehdit idi[147].

Böylece *Erzincan* tarafında serbest kalan Kadı Burhaneddin 1381 sonbaharında kendisi için daimî bir endişe kaynağı olan Hacı Şadgeldi'ye

147 Bezm u Rezm , s. 243 - 249. Giesecke, s. 47-48.

karşı yapacağı kesin savaş için askerî hazırlıklara başladı. Her tarafa asker ve yardımcı göndermeleri için emirler çıkardı. Bu arada *Moğollar*'ın yanına elçi olarak gönderdiği Mahmud Fic (Feyc) *Moğollar*'ın en kudretli kumandanlarından Babuk-oğlu Ali Paşa'nın[148] Kadı Burhaneddin'e yardıma hazır olduğu haberini getirdi. Geçmişteki fesadçı hareketlerini bilmezlikten gelerek Ali Paşa'yı merasimle şehre kabul etti. Kendisine ihsanlarda bulunduğu gibi maiyetindeki kumandan ve askeri de, kıymetli ve parlak elbiseler giydirerek sevindirdi. Kadı Burhaneddin'in hazırlıklarından haberdar olan Hacı Şadgeldi, bu tehlikeli durum karşısında her zamandan ziyade bir barış siyasetinin zaruretini anlamış olacak ki, *Sivas*'a gönderdiği elçisi vasıtası ile *Tokat*'ta bir buluşma teklif ediyordu. Hattâ daha da ileri giderek bundan böyle *Amasya* ile yetineceğine, *Sivas* arazisine dahil topraklarda harpçû faaliyetlerde bulunmayacağına dair de yüklenmede bulunuyordu. Fakat *Amasya*'ya sefere hazırlanan Kadı Burhaneddin, Hacı Şadgeldi'nin yeni sulh tekliflerine itibar etmedi. *Artukâbâd* yolu ile *Tokat*'a gitmek üzere yürüyüşe geçti. *Tokat*'a yaklaştığı esnada Ahmed (Daveti) adındaki bir mütemedini de *Amasya* emîrine göndererek gelmekte olduğunu bildirdi. *Danişmendiye* karyesine karargâhını kurarak ertesi günü savaşa girmek üzere hazırlıkların tamamlanmasını buyurdu[149]. Bu cümleden olmak üzere askere silah, zırhlı elbise tevzi ederek taburları tertip ve tabyası ile meşgul oldu. Kadı Burhaneddin, "*istiklâl*-i *Padişahî*" kazanabilmesini, Hacı Şadgeldi'nin gizli ve kışkırtıcı faaliyetlerine son vermesi şartına bağlıyordu. Bunun için de bir çarpışmayı zaruri görüyordu. Gerçekten de aralarında bir meydan savaşı oldu. Kadı Burhaneddin'in tam bir zaferi ile biten bu savaşta *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi öldürüldüğü[150] gibi emîrlerinden birçoğu da *Türkmen*

148 Şikâri'nin Karaman-oğulları tarihinde Babuk - Han ve oğulları adlı bir Moğol beğinin Kayseri - Konya ovasındaki bölgede Eretna - oğulları devrindeki faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Kaynakların deyişlerinden anlaşıldığı üzere XIV yüzyıldaki en tanınmış ailelerinden biri de Babuk oğulları'dır. Babuk 1363 yılında Eretna - oğlu Mehmet Beğ'e karşı kazandığı başarıdan bir yıl sonra Kayseri'de hükümdarlığını ilân etmişti. Ali Beğ devrinde ise (Burhaneddin'in kadlığı zamanı) Sivas'ı kuşatan (1367–68) Babuk, Moğollar'ın kendisini terk etmeleri sonucu bozguna uğramıştı. İşte Ali Paşa bunun oğludur. Bk. Mesut Koman nşr., Konya 1946, indeks; Tarihî Takvimler, O. Turan, nşr., indeks. Ayrıca bk. İ. H. Uzunçarşılı, Karaman-oğulları devri vesikalarından İbrahim Beğ'in Karaman imareti vakfiyesi. Belleten I; O. F. Sağlam, Şimdiye kadar yayınlanmamış bazı kitabelerle meskûkat'ın millî tarihe hizmetleri. IV. tarih kongresi zabıtları, Ankara 1952.

149 Bezm u Rezm, s. 249.

150 Hacı Şadgeldi'nin H. 783 tarihli mezar kitabesiyle devrine ait eserler için bk. Uzunçarşılı, Kitabeler. I, İstanbul 1927, s. 102 v. d:

«هذه تربة الامير المرحوم المغفور
السعيد الشهيد المقتول
زين الحاج شاد كلدى پاشا ....
سنه ثلاث وعانين و سبعمايه ».

Ayrıca bk. O. F. Sağlam'ın not 148'de adı geçen yazısı; Uzunçarşılı, Beylikler, s. 218.

ve *Moğol* askerleri tarafından esir edildi. Muharebe esnasında askerinin başarısını taktir eden Kadı Burhaneddin, zaferden sonra yağmaya müsaade etmek suretiyle onları mükâfatlandırdı. *Sivas* önünde Mutahharten'e yaptığı ihtarı hatırlayarak Hacı Şadgeldi'nin kesik başını önce *Sivas*'a oradan da *Erzincan*'a gönderdi. Bununla o, düşmanlarının ne hale düşeceklerini göstermek ve karşı gelenlere dehşet salmak amacını güdüyordu. Diğer taraftan maiyetinde yararlık gösteren kumandanları mükâfatlandırmayı da ihmal etmedi. Savaşta sivrilenlere *hil'atler*, ihsanlar dağıttı. Bu meyanda Ali Beğ'in oğlu ile anne tarafından akraba olan Nebî'ye de gayretlerinden dolayı *asker*, *tabl* ve *alem* verdi; onu satınalınmış olan *Karahisar-ı Behramşah*[151] vilâyeti emîrliğine gönderdi[152]

151 Sivas - Kırşehir arasındaki Karahisar-ı Behramşah için bk. Nuzhat al-Kulûb, s. 97; Taeschner, Wegenetz. II, s. 72.

152 Bezm u Rezm, s. 250-254. Giesecke, s. 49.

İKİNCİ BÖLÜM

KADI BURHANEDDİN AHMED'İN HÜKÜMDARLIĞI DEVRİ

I

1) İç mücadeleler, merkeziyetçi devleti tahakkuk ettirme yolunda faaliyetleri ve Komşu Beylikler ile ilk münasebetleri (1381-1388)

Kadı Burhaneddin, iktidarını fiilen hudutlandıran ümerânın sonuncusu olarak, Hacı Şadgeldi'yi savaşta yenerek (1381 sonbaharı) ortadan kaldırdıktan sonra hukuken de hükümdar mevkiine gelmek için kendisini kâfi derecede kudretli hissetti. Aslında Kadı Burhaneddin, Emîr Ali Beğ'in henüz küçük bir çocuk olan oğlu Mehmed'in[1] mevcudiyetine rağmen, nâibliğinden beri bütün hüküm ve nüfuzu eline geçirmiş, bir *Sultan* gibi hüküm sürmüştü. Şimdi de fiili vaziyetine İslâm hukuk ve ananelerine uygun olarak meşruiyet verip saltanatını ilân etti, adına *hutbe* okutup *para* bastırarak bundan böyle kendi adı ile anılacak devletini tek başına yönetmeğe başladı. Yeni tahta çıkan bir hükümdarın culûsunu bilhassa o zaman islâm hükümdarlara müjdelemesi adetine uyarak da *Anadolu*, *Şam* ve *Irak*'taki müslüman hükümdarlara elçileri ile nâmeler göndererek culûsunu bildirdi[2].

1 Ali Beğ'in oğlu Mehmed hakkında şimdilik bk. Uzunçarşılı, Sivas Şehri , s. 73 - 76; aynı müell., Belleten XXXII / 126 (Nisan 1968). s. 184 v. d.

2 «سلطان چون دل ازکار حاجی شاد کلدی که درمنصب ملك غریمی متعصب وزعیمی متغلب بود ودم استعلا و استیلا می زد بپرداخت و ساحت سینه از شواغل اهتمام و انتقام اوصاف ساخت بر سریر دولت متمکن بنشست و پشت بر مسند سعادت و سیادت مستقل بازداد و ابواب عدل و بذل و رافت و نصفت بر روی جهان و جهانیان مفتوح داشت و طریق اشفاق و اشبال و اصطناع و افضال بر وضیع و شریف و قوی و ضعیف کشاده کردانید و باعلام تیسیر اسباب دولت و تسخیر بیضهٔ مملکت و اعتلا بر معارج شاهی و ارتقا بر مدارج پادشاهی مبشران و منهیان باقصای دیار روم و شام و عراق مترادف و متتالی ساخت و خطبه و سکه بزیورنام و القاب همایون موشح و مزین کردانید و سایر آیین‌جهانداری و قواعد شهریاری کما هوحقه مرتب و ممهد ساخت و بجدی جدید و جهدی جهید روی باتساق امور و انتظام مصالح جمهور آورد.»

Kadı Burhaneddin'in müstakilen tahta oturması ile alâkalı olarak vekayie muasır Arap kaynaklarından biri olan İbn Haldun[3] *Ünvan al-İbar* adlı eserinde şöyle demektedir. "*Sivas*'ta H. 780 senesinden beri Eretna-oğlu sülâlesinden bir çocuk hükümran bulunuyordu. Fakat pederinin vasiyeti üzerine Kadı-ı belde onun vasî ve nâibi idi. Bu kadı o çocuğu öldürdü ve oranın hükümdarı oldu" Aynı mahiyette ikinci bir kaynak olan *İkd al-Cuman* sahibi Aynî[4], H. 785'de *Sivas* hükümdarı olarak zikrettiği Burhaneddin için "önce *Sivas* kadısı oldu, sonra yavaş yavaş ilerleyerek *Sivas* ve etrafına sahip olup adına hutbe okutup sikke bastırdı. *Sivas*'ta *Rûm Sultanı* oldu" diyerek *Bezm u Rezm*'deki hadisatı teyid eden bilgi vermektedir. Timur devrine ait ana kaynaklardan sayılan ve konumuz ile çağdaş olan İbn Arabşah'ın eserinde de Sultan Mehmed (Ali Beğ olacak) çocuk bırakmadan ölünce memleketin idaresi Kadı Burhaneddin, Feridun ve Gazanfer'in müşterek idaresinde kaldığı fakat bir müddet sonra Kadı Burhaneddin'in bu iki arkadaşını bertaraf ederek istiklâlini ilân ettiği kayıtlıdır[5].

Bezm u Rezm, s. 254. Adına bastırmış olduğu tarihsiz gümüş paraların bir kısmı bu gün elimizdedir. Bk. Ahmed Tevhid, Meskûkat-ı kadime-i İslâmiyye kataloğu, İst. 1321, ks. IV., s. 442.

1

ابوبكر
لا اله الا الله
محمد رسول الله
ضرب سيواس
[illegible]

المسمى العالى
العادلى البرهانى
خلدالله ملكه

ابوبكر
لا اله الا الله
محمد رسول الله
ضرب معدن
[illegible]

الملكى العادلى
العالى البرهانى
خلدالله ملكه

Ayrıca bu katologta tavsifi yapılan 903 numaralı paranın bir örneğinin Berlin darphanesinde bulunduğunu Giesecke bildirmektedir (s. 129).

3 V, s. 561. Ancak bu kaynağın ifadesinden Kadı Burhaneddin'in Ali Beğ'in oğlu Mehmed'i öldürerek H. 792 yılında devlet tahtına geçtiği çıkmaktadır ki, bu tarih yanlıştır. Üstelik Kadı'nın istiklâlini ilândan sonra Ali Beğ'in oğlunu hemen öldürmediği de çağdaş kaynak Bezm u Rezm deki kayıtlarla sabittir (bk. Hükümdarlık devri, iç mücadeleler). Burada İbn Haldun iki haberi – yani Kadı'nın hükümdarlığa geçişi ve Ali Beğ'in oğlunun öldürülmesi – biribirine bağlamış görünmektedir.

4 İkd, XIX, s. 287, XX, s. 41.

5 «... فبق حوالى السلطان محمد فريدون و غضنفر و برهان‌الدين احمد ثم توفى السلطان محمد عن غير ولد فبقيت الولاية بين الثلاثة على سبيل الاشتراك وراثة و قلما أتفق ضرتان على زوج واحد و التقتا و لوكان فيهما آلهة الا الله لفسدتا و مائة فقير يلتفون فى حصير و ملكان لايسعهما أقليم كبير فأراد برهان‌الدين الاستبداد بالملك و الاستقلال...» (s. 82)

Buradaki Feridun, Emîr Ertena'nın akrabası olarak Bezm u Rezm'de geçen ve Kadı'nın nâibliği devrinde Artukâbâd'a emîr tayin ettiği şahıs olmalıdır. Ancak burada müellif Feridun'un öldürüldüğünü söylemekle yanılmıştır. Çünkü, onun îstiklâl olayından sonra Kadı Burhaneddin ile mücadele eden emîrler arasında bulunduğu Bezm u Rezm'in verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır.

Osmanlı kaynaklarından Neşrî'de ise[6] Kadı Burhaneddin'in devletin idaresini ele alışı tarih gösterilmeden şu şekilde anlatılmaktadır. "Kadı Burhaneddin ki *Sivas*'ta bir suretle emîr olup, Rûm'u bi'l - külliye kabza-ı fethinde ve taht-ı tasarrufunda kılmıştı". Yalnız bir tek *Osmanlı* kaynağında, H. 850 tarihli takvimde *Bezm u Rezm*'de Kadı Burhaneddin'in culûs tarihi olarak verilen 1381'i doğrulayan kayıt mevcuttur[7].

İşte *Bezm u Rezm*'in kaydına göre de kat'î olarak 1381 sonbaharında resmen tahta çıkmış olan Kadı Burhaneddin saltanatının ilk yılını tahta yerleşerek ve devletin birliğini sağlamak için tehlikeli mücadelelerle geçirmişti. Bu devrede evvela Eretna emîrinin tabii varisi sıfatıyla devlet tahtı üzerinde hak iddia edebilecek hanedanları (ümerâyı) birbiri ardından ortadan kaldırmaya, hiç değilse bağımlılığına almağa dikkat etmiştir[8]. Çünkü *Selçuk* ve *Osmanlı* kaynaklarında *Rûm* bölgesi adı ile geçen bu yer soylu ve toprak sâhibi beğlerin meydana getirdiği *feodal* bir bünyeye sahip idi[9]. İşte bu topluluğu meydana getiren ailelerin nüfuzunu kırmak, onların *Sultan*'ın emir ve arzusuna bağımlı kimseler haline getirmek politikası, nâibliği devri bahsinde de söylediğimiz gibi merkeziyetçi hükümetinin temeli ve hareket noktası olmuştur. Bu *feodal* beğler (ümerâ), Kadı Burhaneddin'in devleti kurma ve genişletme teşebbüsüne karşı koyan ciddi bir siyasî kuvvet, rakîp ve muhalif bir aristokratlar cephesi teşkil etmelerine rağmen, hükümdarın baştan itibaren basiretli davranışı sayesinde, merkezî devlet idaresinin mutî aletleri ve basit askeri şefleri haline düşmekten kurtulamamışlardır. Zaten siyasî hayata atılmasından itibaren Kadı Burhaneddin'i çekemiyenlerin, şimdi tahta cülûsuna rıza göstermiyecekleri de açıktı. Nitekim Kadı Burhaneddin'in baş düşmanı kesilen Seyyidî Hüsam bundan sonra muhalefetin de ruhu olmuştur. Hatta hükümdarın kendisi tarafından *Artukâbâd* emâretine tayin edilen Feridun, *hil'at* giydirilerek *Tokat*'a gönderilen Şeyh Necib bile rakîpleri safında yer almışlardır. Eski *Amasya* emîri Hacı Şadgeldi'nin oğlu Ahmed Beğ'in, onun iş başına geçmesini istemeyenler arasında

---

6 Kitab-ı Cihan-nümâ, Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen nşr., I, Ankara 1949, s. s. 320. Krş. Kemal Paşa-zâde, Tavârih-i Âl-i Osman. Ali Emirî Ktp. nr. 27 (bizdeki mikrofilm); Ruhî, Tavârih-î Âl-î Osman. Oxford Bodlein Library, Ms. Marsh 313 (bizdeki mikrofilm).

7 İstanbul'un fethinden önce yazılmış tarihî takvimler. Osman Turan nşr. Ankara 1954, «.... و قاضى برهان‌الدين جلوسندن برو اتمش سكز ييلدر» (s. 14).

8 Bunlardan birkaçı şunlardır: Kayseri'de Ömer-oğlu Cüneyd, Tokat bölgesinde İnal-oğlu, Gözler-oğlu, Köpeklu-oğlu, Şeyh Necib. Bunlardan İnal-oğlu ve Köpeklu-oğlu Halep Türkmenleri'nden idiler (bk. F. Sümer, Oğuzlar, s. 262., 284). Gözleroğlu ise, Amasya - Tokat - Yozgat bölgesinde yaşayan Ca'ungar Moğollar'ı beğlerinden biridir. Osmanlı padişahı I. Mehmed bu beğ'in oğlu Ali ile savaşarak, mağlup etmişti (bk. Neşrî, I, s. 394 - 395).

9 Rûm bölgesindeki bu durum hakkında etraflı ve geniş bilgi için bk. Ömer Lütfi Barkan, Malikâne Divanî sistemi. THİTM II (1939) s. 119 - 184.

olacağı tabii idi. Nihayet İbn Arabşah, *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'in de bu yüzden Kadı Burhaneddin ile ihtilafa düştüğünü bildirmektedir.[10]

Ayrışıklar, Kadı Burhaneddin'in soyunda hükümdarlık yapmış bir kimsenin bulunmamasını bahane ederek tahtı işgal etmeğe hakkı olmadığını ileri sürüyorlardı[11]. Fakat bize göre asıl endişeleri, Kadı Burhaneddin'in resmen tahta geçmesinden sonra devletin iç ve dış siyasetinde radikal bir değişme olacağını bilmelerinden ileri gelmelidir. Çünkü o, vezirliği devrinde Eretna -oğlu Ali Beğ'e tamamiyle aykırı bir siyaset gütmüştü; nâibliği sırasında ise onun nereye gitmek istediği ana hatları ile meydana çıkmış bulunuyordu. Öte yandan, hakiki bir asker olan Kadı Burhaneddin'in saltanat ve iktidarının ilk şartı olarak bir fütuhat politikası düşündüğünü de muhalifleri gayet iyi biliyorlardı. Ancak bütün bunlara rağmen Kadı Burhaneddin, her tarafta düşmanın harekete hazır bulunduğunu ve Ali Beğ'in henüz bir çocuk olarak tahta çıktığı zamanki buhranlı durumun tekerrür etmek üzere olduğunu anlamakta gecikmemiştir. Bu müşkül durumda önce ister istemez bir sulh politikası takip etmek zorunda kaldı. Durumunu kurtarmak için bir çok fedakârlıklarda bulunmak suretiyle tahtını emniyete almağa çalıştı. Bu sırada *Tokat*'ta bulunan ve culûsuna karşı olan Seyyidî Hüsam, Şeyh Necib ve Feridun'a mektuplar yazarak gönüllerini almak istedi. Bir yandan da Emîr Pir Ali ile Emîr Yusuf Çelebi'yi askerî kuvvetlerle *Tokat*'a göndermeyi ihmal etmedi. Bunlara Hacı Şadgeldi'nin geri kalan kavim ve kabilesinin vaziyetlerini yakından takip ile *Tokat* kalesine kapanmış olan emîrlerin hareketlerini kontrol vazifesini vermiş idi. Bu arada kendisinden Hacı Şadgeldi'nin kalıntılarını isteyen Babuk-oğlu Ali Paşa'nın arzusunu da, şimdilik *Moğollar*'la yeni bir ihtilâfa düşmek istemediğinden, kabul etti. Bir de bu yolda *"tevki-i hümayun"*[12] çıkardı. Emîrler *Tokat*'a vardığında kaledekiler, bağımlılık şartlarını yerine getirmemek suretiyle Kadı Burhaneddin'in hükümdarlığına karşı olduklarını açıkça ilân etmiş oluyorlardı. Bu haber üzerine Kadı Burhaneddin, çok itimat ettiği bir kimseyi *Sivas*'ta bırakarak *has* (*kapu kulu*) askerleri ile *Tokat*'a hareket etti. Şehre girince Feridun, kale ahalisi ile beraber kulluğunu sunarak görünüşü idareye çalışmış idi. Ayrıca Seyyidî Hüsam, meşguliyeti yüzünden hemen gelemediğini, en kısa zamanda kapuyu öpmek şerefine nail olmak istediğini bildirmiş idi. Bu esnada daha önceden culûs haberini *Tokat* kalesine ileten elçi de karargâha dönmüştü. O da kaledeki havayı Kadı Burhaneddin'e anlattı. Elçi, Babuk-oğlu Ali Paşa'nın bir nökerinin de kaleye geldiğini ve bu üç muhalif emîr ile görüştüğünü, bundan sonra da onların (Seyyidî Hüsam, Feridun ve Şeyh Necib) küstahlıklarını büsbütün arttırdıklarını, Seyyidî

10 s. 82.

11 İbn Arabşah, s. 82.

12 Bu tâbirin Selçuklu ve Memlûklular'daki kullanılış şekli için bk. Uzunçarşılı, Medhal, s. 75, 419.

Hüsam bu işin liderliğini üzerine aldığını söylüyordu[13]. Devlet tahtını ele geçirmek için isyan çıkarmağa teşebbüs eden ümerânın durumu, Kadı Burhaneddin'i çok düşündürmüş olmalıdır. Kısa bir zaman önce yapılmış anlaşmayı ve gördükleri iyilikleri unutarak çok sıkışık bir anda oynadıkları bu kötü oyun, hükümdarda onları yok etmek azim ve kararını her zamandan daha kuvvetli bir hale getirmişti. O, bu tehditlere ehemmiyet vermez göründüyse de, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, bundan önceki hükümdarın tahta çıkışında cereyan eden karışıklıkların tekerrür edebileceği endişesi içinde idi. Bu sebeple onlara mülâyim tavır takınarak isyana teşebbüs etmelerinin nedenlerini öğrenmek istedi ve elçisini kaleye göndererek yatıştırma siyasetine başvurdu. Fakat onların yine de tehditkâr tutumlarını değiştirmediklerini görünce kale kapısına bir miktar kuvvet yerleştirerek giriş çıkışlarını yasakladı. Kendisi de şehre çekilerek karargâhını kurdu. Bu sırada muhalif ümerânın Kadı Burhaneddin'in şahsına karşı bir suikasd için geniş çapta faaliyet gösterdikleri *Bezm u Rezm*'in ifadesinden anlaşılmaktadır. Ölü Eretna hükümdarı Ali Beğ'in kumandanlarından Ahî Nevruz da komploculara dahildi. Bunlar, kendilerinden olan Babuk-oğlu Ali Paşa'nın tertip edeceği bir av partisinde tertiplerinin icraya konulmasını plânlamışlardı. Fakat buna muvaffak olamadılar. Üstelik *Sultan*'ın av için şehirden ayrıldığı sırada yapmak istedikleri bir çıkış hareketi de Emîr Pir Ali,[13a] Emîr Yusuf Çelebi ve Nebî'nin enerjik müdahaleleri ile neticesiz kaldı, Şehre dönen ve kale halkının da harekete katıldıklarını öğrenen Kadı Burhaneddin *Tokat* kalesini şiddetle tazyike başlamıştı[14].

Çok geçmeden Kadı Burhaneddin, sebep ve netice bakımından daha önemli bir nitelik arzeden bir suikasde daha maruz kaldı. Muvaffak olunup da Kadı Burhaneddin bertaraf edildiği takdirde, Ali Beğ'in oğlu Mehmed'in saltanata geçirilmesi kararlaştırılmıştı. Komplonun başında Mahmud Fic, Ahî Nevruz, Babuk-oğlu Ali Paşa, Seyyidî Hüsam, Feridun, Nebî ve Babuk-oğlu Ali Paşa'ya bağımlı bazı *Moğol* aşireti beğleri bulunuyorlardı. Hazırlanan plân gereğince Kadı Burhaneddin yine ava davet edilecek, bu suretle şehir ve ordu ile ilgisi kesildikten sonra mesele orada halledilecekti. Ancak, Babuk-oğlu Ali Paşa'nın ikametine tahsis edilen evin sahibinin ihbarı ve Emîr Pir Ali'nin de bunu doğrulaması üzerine suikasd tertibi meydana çıktı. Nihayet topladığı *ümerâ meclisi*'nde kendisine karşı hazırlanmış olan bu tertibi anlatan Kadı Burhaneddin, meclisin bunları top yekûn imha kararı almasına rağmen, sert tedbirlere başvurmaktan kaçındı. Her nekadar kaynak Kadı'nın bu şekilde davranışını onların daha önceki hizmetlerinin bir neticesi olarak göstermekte ise de, gerçekte henüz buna ce-

13 Bezm u Rezm, s. 255.

13a Neşrî'nin 1387'deki Konya savaşına Karamanlılar yanında katılan Moğol beğleri arasında ismi geçen Pir Ali, Bezm u Rezm'de geçen Emîr Pir Ali'mi?

14 Bezm u Rezm, s. 256-258.

saret edebilecek kadar mevkiini sağlam görmediği muhakkaktı. Burada kaynak her halde onun bağışlayıcı ve iyilik sever karakterini belirtmek istemiş olmalıdır. Nitekim Babuk oğlu Ali Paşa'yı huzuruna davetle kendisine fevkâlâde hürmet ve sevgi gösterdi. Ona *hil'at*'ler vererek memleketine (*Niğde* bölgesi) gönderdi. Nebî ise müşkül durumda bütün ağırlıklarını bırakarak kaçmak mecburiyetinde kaldı. Bu şekilde aleyhine tertiplenen suikasd teşebbüsünü önlemeğe muvaffak olan Kadı Burhaneddin, 1382 ilkbaharına kadar *Tokat* muhasarası ile meşgul bulunuyordu. Bir taraftan kalenin muhasarası, öte yandan "küçük *Sultan*'ın" etrafında toplanarak kendisine karşı iktidar mücadelesinde bulunanlarla uğraşmak, nihayet suikasd heyetine dahil Nebî'nin *Tokat*'tan kaçtıktan sonra Kadı'ın düşmanları ile anlaşması ve *Sivas* hudutları dahilinde harpcû faaliyetleri, iktidarının ilk kışını dolduran başlıca olaylar idi.

Bu arada "*ulus*" emîrlerinin büyüklerinden Babuk-oğlu'nun yeni hadiseler çıkarmak için faaliyette bulunduğunu gören Kadı Burhaneddin etraftaki düşmanların da her an harekete geçmek üzere bekledikleri bu müşkül anda (1382 ilkbaharı) *Tokat* muhasarasını kaldırmak zorunda kaldı. Sakinleri ile de kendisine muhalif üç emîr ile birleşerek reayaya karşı yıkıcı faaliyetlerde bulunmamaları şartıyla bir musalâha yaptı ve payitaht *Sivas*'a döndü[15]. Bu dönüş Seyyidî Hüsam'ı cesaretlendirdi. Zengin ve mâmur bir vilâyet olan *Tokat*'ın zenginlerini de hile ile kendi tarafına çektikten sonra Kadı Burhaneddin'e karşı umumî bir taarruz için Emîr Ahmed ve *Moğol* ümerâsı nezdinde teşebbüslere girişti. Eski dostu Nebî ile mevcut anlaşmayı yeniledi. Bu arada komşu beğleri ve etraftaki *zeamet* erbabını da tahrikten geri kalmadı, İhtiyar bir yiğit olan Hacı Şadgeldi öldü fakat kendisinden kat kat yüksek bir yiğit olan genç oğlunu arkada bıraktı diyerek onların taarruz şevkini arttırmak istedi. Nihayet Seyyidî Hüsam bunda muvaffak oldu. Kadı Burhaneddin'e karşı kurulan taarruzî ittifakta, bu devirde devlet içinde mühim bir rol oynayan ve sık sık saltanat müddeileri ile birleşerek büyük karışıklıklara sebebiyet veren aşiret *(Moğol)* ümerâsiyle *Kayseri*, *Erzincan* (Mutahharten), Taceddin-oğlu (*Canitî*)[16] ile etraftaki diğer zeamet erbabı yerlerini almışlardı[17]. *Bezm u Rezm*'de

15 Bezm u Rezm, s. 258-263. Giesecke, s. 52-53.

16 Karadeniz sahilinde Samsun'dan Batum'a kadar bu yerlerdeki Kommen hükümdarlarına da Melik-i Cânit, Tekfûr-i Cânit ve hattâ bazen sadece Cânitî diyorlardı. Bk. İbn Bîbî, Tıpkı basım, s. 50, 147, 150-154, 643; Aksarayî s. 31, 83, 256.

17 «... اکر حاجی شاد کلدی که مردی پیروسال خورده بود وفات یافت بحمد الله
پسری جوان و جوانمرد خلف کذاشت که بشجاعت و مردانکی اضعاف و آلاف اوست و
امرای الوس و قیصریه و ارز نجان و تاج الدین جانتی و دیکر زعمای اطراف باو اتفاق دارند و
با مثال این اباطیل مزور و اساطیر مبتر لافهای کزاف می زد و تفاخر و تکاثر می نمود»
(Bezm u Rezm, s. 263 - 264).

geçen bu «دیکر زعمای اطراف» tâbiri ile *Kubad-oğlu*, *Taşanoğlu*, *İnal-oğlu*[18], *Köpek-oğlu*[19] gibi *Türkmen* beğleri ile, *Gözler-oğlu*, (Moğol beğ'i) kastedilmiş olmalıdır. Nitekim bunların *Danişmendiye* bölgesinde bir kalenin sahibi olarak yaşadıkları, Neşrî'nin[20] Çelebi Mehmed devri hakkında verdiği son derece mühim malumatla sabittir. Yeni vaziyetten haberdar olan Kadı Burhaneddin, mahallî beylikler hâkimiyeti yerine geniş bölgeleri bir idare altında birleştirmeğe çalışan merkeziyetçi bir siyasetin mümessili olarak ordusunun eksikliklerini sür'atle ikmale çalışmağa başladığı sırada Seyyidî Hüsam, Nebî ve *Amasya* emîri Ahmed Beğ'in *Artukâbâd*'da birleştiklerini öğrenerek şehir haricinde çadır kurdu ve hemen hareketle Nebî'ye ait *Ağca-kale* üzerine yürüdü. Düşmanlarının toplanma mahalline yakın bulunan bu kaleye hücüm ederek hemen ele geçirdi. Muhafızlığını da Körpe Beğ'e verdi. *Ağca-kale*'nin fethi haberi bağlaşıklar arasında bir panik havası yarattı ve firar yolunu tutarak her biri kendi kalelerine çekildi. Hadisenin bu şekilde önlenmesinden az sonra bu defa ittifaka dahil bulunan Babuk-oğlu Ali Paşa *Barambay Moğol* cemaatı ile ittifak ederek *Sivas*'a akınlar yapmak istedi ise de bir kazanç sağlayamadı. Aradan çok geçmemişti ki bu umumî taarruz hareketine katılan *Erzincan* emîri Mutahharten *Sivas*'a taarruza karar verdiğini ilân etmiş, askerini hazırlamıştı. Bu arada kendi bağımlısı Zünnûn'u yakalatarak Melik Ahmed'e teslim etti. Bir müddet *Şarkî Karahisar*'da hapsedilmiş olan Zünnûn, daha sonra başı uçurulmak suretiyle öldürüldü. Bu hadiseler üzerine daha önce Kılıç Arslan'ın da hizmetinde bulunmuş olan askerleri, Kadı Burhaneddin'in maiyetine gelmişler Mutahharten'den acı acı şikayette bulunmuşlardı. Bunlar, Mutahharten'in önce hemşiresini vererek dostluk tesis ettiği halde bilâhara hâmilik usulune sadık kalmıyarak Zünnûn'u öldürttüğünü bildirdiler. Bunu yaparken de asıl maksadının *Koyulhisar*'ı elde etmek olduğunu, ancak bu esnada *Koyulhisar*'ın ölen Kılıç Arslan'ın akrabası Şeyh Mahmud'un tasarrufuna geçtiğinden burayı ilhak edemediğini de sözlerine eklediler. Fakat Mutahharten buna mukabil yakınlarından birini *Akşehir* kalesine göndermiş buradan onun vasıtasiyle *Koyulhisar*'a akınlar yaptırıp bir çok insanların ölümüne sebebiyet vermişti[21].

1382 yılı yazında ise Kadı Burhaneddin, Seyyidî Hüsam'ın iddia ettiği gibi gevşek ve zayıf olmayıp aksine Orta *Anadolu*'da nüfuz ve üstünlük iddia-

18 XIV. ve XV. asırlarda güney doğu Anadolu'da yaşayan en büyük Türkmen siyasî teşekküllerinden biri İnallu boyu için bk. Faruk Sümer, Avşarlara dair. Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 461 not 25; aynı müell., Oğuzlar, s. 229 ve müteakip.

19 XV. asır başlarında güney Anadolu ile Sivas bölgesindeki faaliyetlerine dair kaynaklarda kayıtlara rastlanan Köpek - oğlu Hüseyin Beğ'in ait olduğu Köpeklü Türkmenleri için keza bk. Faruk Sümer, aynı makale, s. 454 v.d., s. 455 not 5; aynı müell., Oğuzlar, s. 262 - 264.

20 Neşrî, I. s. 378 ve müteakip.

21 Bezm u Rezm, s. 265 - 266.

sında bulunanlara karşı sert tedbirler almağa muktedir olduğu görülmektedir. Bunu anlayan Emîr Ahmed itaate mecbur kaldı ve babasının mülkü *Amasya*'ya çekilerek sadece burası ile yetineceğini bildirdi. Memleket şartlarını yakından tanıyan Kadı Burhaneddin, Emîr Ahmed ve diğer *feodal* beğlerini mutlak surette bağımlı bir hale getirmek için onlara karşı tedricî hulûl ve fetih siyasetini takip etmek lüzumuna inanmıştı. Çünkü o, âni ilhakların çetin ve uzun mukavemetler doğurduğunu, komşu ve yabancı devletlerin müdahale ve himayesine yol açtığını tecrübe ile öğrenmişti. İşte bu düşüncelerin tesiri altında Emîr Ahmed'in teklifini kabul etti ve *Tokat*'a gitti. Maksadı, bir mukavemet yuvası haline gelen kaleyi teslime zorlamak için, halkının zahireyi biçerek içeriye nakletmeden önce yolları tutmak, kaleye girişi çıkışı yasaklamaktı. Kadı Burhaneddin'in kale üzerine hareketini haber alan Seyyidî Hüsam, kaleyi bırakarak Nebî ile ittifakı yenileyip birlikte o civarda bulunan *Moğollar*'ın (*Ca'unğar*) yanına çekildi. Burada boş durmayıp tek ülküleri ganimet elde etmek olan göçebe unsurları Kadı Burhaneddin aleyhine harekete geçirmek için tahrikçi faaliyetlere giriştiler. Bu esnada *Tokat* kalesinin muhasarası şiddetle devam etmekte idi. Nihayet kalede mahsur kalan Feridun da hükümdara itaatını arzetmek zorunda kaldı. Buna mukabil *Sultan*, çok geçmeden, Seyyidî Hüsam ve Nebî'nin tahrikleri ile bütün *Moğol* emîrlerinin kendisine karşı taarruz için bir ittifak meydana getirdiklerini öğrendi. Bunun üzerine *Tokat*'ta topladığı harp meclisinde bütün ayrıntıları ile meseleyi ümerası ile müzakere etti. Toplantıda Emîr Yusuf Çelebi, doğrudan doğruya düşmanla temasa gelinmesini şehirden hiçbir tarafa hareket edilmemesini esasen şehir kale olduğundan yağmacı ordunun burada uzun zaman isteyen geniş ölçüde bir savaş harekâtına girişmeden çekilip gidebileceğini söyleyerek harbi tavsiye etti. Neticede meclis Kadı'nın isteğine uydu. *Tokat*'a itimat edilir kumandanlarından birini bırakarak *Sivas* hududunda yüksekçe bir dağda gizlenmek ve *Moğol* ordusunun çekilmesinden sonra tekrar muhasaraya devam etmek kararı alındı. Karara göre Emîr Şeyh Müeyyed maiyetindeki kuvvetlerle kalenin muhasarasına devam edecek, Emîr Yusuf Çelebi de şehirde kalarak burayı muhafaza edecekti. Kadı Burhaneddin ise doğrudan doğruya şahsına bağlı *kapu kulu* askeri–ki kaynağımızda نوكر ان خاصه diye geçmektedir– ve diğer kuvvetleri kumandası altına alarak *Moğol* ordusunun her zamanki geçtikleri yolda–kale ile *Kazâbâd* (*Kazova*) arasında– pusuya yattı[22]. Bu sırada, yakında yapılmış anlaşma gereğince, *Amasya* emîrine yardıma gelmesi için gönderilen elçi geri

22 Bezm u Rezm, s. 266. Nökerân-ı hassa: Kapı kulu askeri yani hükümdarın şahsına ait asker. Bunlar Büyük Selçuklular ile Anadolu Selçuklularında da tımarlı asker ile birlikte ordunun esas kuvvetini teşkil etmekte idi. Nitekim Selçuk Türkiye'sinde telif edilmiş kaynaklarda bunlar مفارده ، غلامان دركاه، خلقه خاص ، ملازمان ييلاق

dönmüştü. Elçi, Kadı Burhaneddin'e Emîr Ahmed Beğ'in *Moğollar'ın* bu teşebbüsünü işittiğini, elindeki askerle *Turhal*'a gelerek müttefikan *Moğollar*'a karşı harekete geçmek üzere hazır olduğunu bildirmişti. Ayrıca kayın pederi olan *Candar-oğlu* Celâleddin Bayezid'in de, damadına muharip bir kuvvet göndermiş olduğu haberini getirmişti. Burada *Candar-oğlu*'nun da bu sıkışık durumunda Emîr Ahmed dolayısiyle Kadı Burhaneddin'e yardım etmek istemiş olması iki taraf arasında münasebetlerin iyi olduğunu bize göstermektedir. Bu haberden sonra, Emîr Eretna'nın maiyeti erkânından olup çok taktir ettiği Hoca Yakut'u, yardım esasları üzerinde bir karara varması için Emîr Ahmed Beğ'in yanına gönderdi. Ancak Hoca Yakut düşmanca bir davranışla talimatının aksine hareket etti. Hükümdarına ihanetle Emir Ahmed'i Kadı Burhaneddin aleyhine tahrik kasdiyle, babasının intikamını almak için ortamın müsait olduğunu söyledi. Bundan başka *Moğol* ordusunun da kendisine yakınlığına değinip onlarla birleşerek taarruza geçmek için tam fırsat olduğunu hatırlattı. Daha da ileri giderek onunla gizli bir anlaşma yaptı. Buna göre Emîr Ahmed'in askeri uzaktan göründüğünde Hoca Yakut muharebe dışı kalacak, bu suretle Kadı Burhaneddin ordusunun hezimetine yardım etmiş olacaktı. Hoca Yakut'un ısrarı ve tesirli sözleri üzerine nihayet Emîr Ahmed Babuk-oğlu Ali Paşa ile münasebet tesis etti. Ondan yakınlık ve *Moğol* ordusunun yardımı talebinde bulundu. Bu ihanetten habersiz olan Kadı Burhaneddin, kesin neticeyi beklediği ve askerin dağınık olarak etrafta dolaştıkları bir anda düşman ordusunun çok yakınına gelmiş bulunduğu haberini aldı[23]. *Moğollar*'ın, Kadı Burhaneddin'in kumandasındaki kuvvetlerle şehri müdafaa ile görevli kuvvetlerin arasına sızmayı başarmaları ve *Sivas* kuvvetlerinin bozulması şehirde çok nazik bir vaziyet yaratmıştı. Böyle buhranlı bir anda ordusuna hâkim olmakta güçlük çeken hükümdar nihayet mukabil taarruza geçmek kararını verdi ve böylece *Moğol* kuvvetlerini ric'ate mecbur etmeğe muvaffak oldu. Ağır şartlar altında düşmanı takip etmek istedi ise de kendisine karşı iki yüzlü bir siyaset takibeden hilekâr Hoca Yakut, görünüşte dostluk göstererek, Babuk-oğlu'nun biraz ilerde pusuda olduğunu söyleyip buna engel oldu. Gerçekte buna mani olurken bütün hatları ile dağılmış orduya Emîr Ahmed tarafından kat'i bir darbe indirilmesini arzula-

olarak 4 sınıf halinde geçmektedir. Bk. İbn Bîbî, Muhtasar, s. 38, 187, 196, 264.

Diğer asker tâbiri ile de yine Büyük Selçuklular ile Anadolu Selçuklularında olduğu gibi tımarlı kuvvetler ile devlet hizmetine girmiş aşiret kuvvetleri kastedilmiş olmalıdır. Bunların yanında icabında orduya alınan ücretli askerlerin de bulunduğu söylenebilir. Bezm u Rezm'deki bu ve buna benzer kayıtlar (meselâ s. 281) Kadı'nın Selçuklu askerî sistemini bünyesine aldığına delildir. Krş. Fuad Köprülü, adı geçen makale THİTM, I, s. 241 - 249; Uzunçarşılı, Medhal, s. 57 - 61, 108 - 114.

23 Bezm u Rezm, s. 267; Giesecke, s. 51 - 52.

makta idi. Nitekim çok geçmeden, Kadı Burhaneddin'in yardım için gelmesini beklediği Ahmed Beğ, ahde vefasızlık gösterip başka bir taraftan kendi üzerine hücuma geçmiş idi. Şimdi bu beklenmedik saldırıyı durdurmak çok müşkül görünüyordu. Bununla beraber Kadı Burhaneddin, Emîr Ahmed kuvvetlerine karşı çıkabilmek için sür'atle dağınık askeri toplamaya çalıştı. Ancak Hoca Yakut'un, Emîr Ahmed'le yaptığı gizli anlaşma gereğince hareket etmesi, ona Ahî Nevruz ve Hoca Beğ'in katılmaları ile çok sayıda bir kuvvet muharebe dışı kalmış idi. Böylece Emîr Ahmed'in süvari kuvvetleri ile yaptığı şiddetli taarruz karşısında *Sultan* ordusunun bütün hatları dağılmış, düşman Kadı Burhaneddin'in karargâhına kadar sokulmuştu[23a]. Düşmanın bu çemberleme taarruzu sırasında Burhaneddin savaş meydanında bir ara attan düştü, fakat, kendi ümerâsından olup karşı tarafa katılmış olduğu anlaşılan Bayezid Kör'ün müdahalesine rağmen, atına tekrar binmeğe, son bir hamle ile muhasara hattını yarmağa ve kendini kurtarmağa muvaffak oldu. Bu bozgun esnasında *Tokat* kalesini muhasara ile görevli Şeyh Müeyyed de savaşa müdahale etmek imkânını bulamadan firar yolunu tuttu. Nihayet mağlubiyeti kabul eden Kadı Burhaneddin çekilmeğe başlamış idi. Çekilişi sırasında bir kere daha düşman arasında kalan Kadı Burhaneddin bu tehlikeyi de zararsız atlatabilmişti. Daha sonra da harp anında düşman safında çarpışan *Dulkadırlı* Halil'in kendisine iltihak etmesinden ve parakende halde etrafa dağılmış emîrlerin birer ikişer gelerek maiyetinde toplanmasından sonra sür'atle *Sivas*'a yetişmeğe çalıştı. Çünkü Kadı Burhaneddin payitaht halkının büyük bir endişe içinde savaşın neticesini beklediğini biliyordu. Çarpışmalardan kaçan askerin getirdiği bozgun haberi *Sivas'ta* panik havası yaratabilirdi. İşte buna mani olmak için yanındaki suvarilerden birini hemen *Sivas*'a gönderdi. Halkın itimat etmesi için de "*hükümdarlık alâmetini taşıyan yüzüğünü*" de askere verdi. Bilâhara *Yıldız* kalesine[24], oradan da *Sivas*'a gelen Kadı Burhaneddin'i payitaht halkı sevinç gösterileri ve şenliklerle karşıladı[25].

Kadı Burhaneddin emîrlerinin bir kısmının ihaneti neticesinde uğradığı bu bozgundan sonra duruma hâkim olmakta gecikmedi. Ordu ve devlet erkânı yanında nüfuz ve itibarını yükseltecek icraata girişerek *Kazâbâd* muvaffakiyetsizliğinin tesirlerini hafifletmek istedi. Topladığı mecliste ümerâdan iç ve dış durum hakkında izahat isteyen Kadı Burhaneddin, Emîr Pir Ali, Bayezid (Kör) ve Emîr Veled'in düşman eline esir düştüklerini öğrendi, Yine kendisine verilen bilgiye göre mütemadi isyan halinde bulunan Seyyidî Hüsam ve Emîr Ahmed'le işbirliği yapan *Moğollar*, umduk-

23a Bezm u Rezm, s. 267 - 268.

24 Yıldız-eli için bk. Uzunçarşılı, Sivas şehri, s. 12; Taeschner, Wegenetz, I, Tablo 28; Tayyib Gökbilgin, adı geçen makale, s. 53 v. d.,

25 Bezm u Rezm, s. 268 - 272.

larını elde edemediklerinden ittifaktan ayrılıp pişman ve kırgın olarak yerlerine dönmüşler idi. Dönerken *Ağca-kale'yi* ele geçirmek istemişler ve bunun için ellerinde esir bulunan Emîr Pir Ali'yi kullanmayı denemişlerdi. Fakat bağlılığı tam olan halkının cesaretle karşı koyması neticesinde kaleyi alamamışlardı.

Ümerânın verdiği geniş izahattan memnun kalan Kadı Burhaneddin en sadık emîrlerinden Pir Ali'nin bu kale nedeniyle uğradığı kötülüklere bir son vermek düşüncesiyle, *Ağca-kale*'yi *Moğol* Körpe Beğ'den alıp başka birine vermeği zaruri görmüş idi. Bunu haber alır almaz *Moğollar* hemen Emîr Pir Ali'yi serbest bırakmışlar ve eman dilemişlerdi. Bundan sonra da muhtemel saldırılara karşı hazırlıklı olabilmek için askeri hazırlamağa koyulmuştu. Bu arada, Babuk-oğlu Ali Paşa'ya bağımlı *Moğollar*'ın çekilmesinden sonra bunlardan arta kalan bir kısım, *Sivas*'a karşı tehditkâr bir tavır takınarak yağmada bulunmuşlardı. Bunun üzerine *Sultan* onlara karşı harekete geçti. Bir yandan itaat ve inzibatı temin diğer yandan ibret dersi vermek için olacak, bu seferde fazlaca sert davranarak âsi *Moğollar*'ı şiddetle tenkil edip ellerinden bulunan mallarının tümünü geri aldı[26]. Bunları da emîrleri ile *hassa* askerine eşit şekilde dağıttı. Aynı günlerde idi ki *Kazâbâd* savaşında *Sultan*'ın atını almak isyerek ihanete yeltenmiş olan Bayezid (Kör) esaretten kurtularak huzura geldi. Kadı Burhaneddin onu affetti, kendisine ihsan da bulunup *Zara* ve *Todurga*[27] vilâyetlerini *suyurgal* olarak verdi. Ayrıca müşkül anında yanından ayrılmamış olan Halil'e (*Dulkadırlı*) *hil'at* giydirip arazi ikta ettikten başka "*Yoldaş Halil*" ünvanını verdi[28].

Böylece çok geçmeden Kadı Burhaneddin'in idarî ve askerî işleri düzene sokması, *Amasya* emîri Ahmed Beğ'i huzursuz kıldı. Hemen *Sivas*

26 Kaynakta Moğollar'dan alınan eşyanın 3000 koyun, 600 at, 300 deve ile 2000 öküz olduğu kaydedilmektedir. Aslî kaynağımız Bezm u Rezm'in bu kaydı XIV. yüzyılın ikinci yarısında nüfusça çokluk olarak Anadolu'da yaşayan, hernedense yerleşik hayata geçmemiş olan Moğollar'ın, koyun, at, deve ve öküzden oluşmuş zengin sürüleri olduğunu göstermektedir. Nitekim İbn Arabşah da Moğollar'ın varlıklı insanlar olduğuna işaret etmektedir (s. 125).

27 «و بایزید کور که روزجنك اسب سلطان کرفته بود و بر خطائی مثل آن اقدام نموده سلطان آن جرم ازو عفو فرمود و ازان کناه تجاوز کرد و نوازش ارزانی داشت و ولایت زره و تودرکا را بسیور غال برو مفوض کردانید». (Bezm u Rezm, s. 276).
Zara ile bunun yanında olan Todurga için bk. Taeschner, Vegenetz, II, s. 3.

28 Bezm u Rezm, s. 275 -277. Hükümdarın hiçbir zaman yanından ayırmadığı kimselere verilen "yoldaş" unvanı deyim olarak Moğolca nöker sözünün karşılığıdır. Nitekim Oğuz destanlarında da nöker sözü yoldaş'ın muradifi olarak kullanılmaktadır. Kadı Burhaneddin'in yoldaşlarının sayısı 40 kişi idi (Bezm u Rezm, s. 283). Anadolu Beyliklerinden Karaman-oğulları I. Mehmed Bey ve Alâaddin Beğ'inde daima yanında bulunan yoldaşları (yiğitleri)'nın sayısı 40 kişi idi (Şikarî, s. 34 - 36, 59). Ayrıca bk. F. Sümer, Oğuzlara ait destanı mahiyette eserler. DTCF Dergisi XVII/34 (1959) s. 359-455.

hükümdarına karşı eman ve uzlaşma siyasetine girişerek elçi ve mektupları gelmeğe başladı. Askerini *Moğollar*'a karşı hükümdara hizmet etmek için getirdiğini, ancak *Moğol* ordusunun ortadan taarruza geçmesinden sonra buna imkan bulamadığını, hiçbir şekilde onlarla bir ittifak yapmadığını bildiriyor, böylece Kadı Burhaneddin'in hiddetini yenmeye çalışıyordu. Bütün bunlara rağmen *Sultan* onun babası gibi davranarak tahtı ele geçirmek için fırsat kolladığını, elverişli bir zamanda düşmanla işbirliği yaparak onun aleti olmaktan geri kalmayacağını bildiği halde, yine durum icabı elçilerine iyi muamele etti. Her an Kadı Burhaneddin'in vaziyetinden azamî şekilde istifadeye çalışan muhalif siyaseti başı Seyyidî Hüsam ise, *Moğollar*'la esasen mevcut olan bağlaşmasını yenilemiş, idaresinde bulunan *Karahisar-ı Nevâs*[29] kalesini de Babuk-oğlu Ali Paşa'ya terkederek *Tokat*'a[30] çekilmişti. Burada da boş durmayıp Şeyh Necib'in idaresinde kalan *Tokat* kalesini *Moğollar*'ın yardımı ile elde etmeğe çalıştı, Hatta bir ara Şeyh Necib'i yakaladı ise de kale halkının israrla direnmelerine karşı kaleye giremeyince onu bırakmak zorunda kaldı. Sonra da Kadı Burhaneddin'in korkusundan *Amasya*'ya Emîr Ahmed Beğ'in yanına gitti. Burada Kadı Burhaneddin ile münasebet tesis etmişti. Nihayet aralarında, *Tokat*'ın kurtarılması halinde taksimi şartı ile *Gomanat*'ı kendisine bırakması esasına dayanan bir anlaşma olmuş idi (1382 yılı sonbaharı sonu)[31].

Bu suretle Burhaneddin aynı sene sonunda geri aldığı anlaşılan *Gomanat*'ın imari ile uğraştığı bir sırada idi ki büyük bir ihtimalle yine Seyyidî Hüsam'ın tahrikleri ile Emîr Ahmed'in bir ordu ile *Turhal*'a geldiği, taarruza geçmek niyetinde olduğu haberini aldı. Ahmed Beğ'e, bu sefer için ittifakına aldığı *Moğol Ca'unğar*[31a] kabilesi askerleri de katılmışlardı. Derhal savaş hazırlığı gören Kadı Burhaneddin, emîrlerle yaptığı görüşmede bizzat taarruza geçmek fikrini savundu, fakat kendisine karşı iki yüzlü siyaset takip eden bir kısım emîrler ile kumandanlar savunma muharebesi yapılmasını, bu suretle başarı ümidinin fazla olacağını ileri sürmüşlerdi. Gerçekte bu teklif, yani kat'i bir savaşa girmekten kaçınma, onları Emîr Ahmed

29 Bezm u Rezm de (s. 278) نواس şeklinde geçen bu yer Aksarayî'de (s. 105) Karahisar-ı Yavaş şeklinde geçmektedir ki bunun aynı yer olması kuvvetle muhtemeldir. Niğde hududunda bulunan Karahisar-ı Nevas (Yavaş) Kazvînî'ye göre Selçuklu devrinde hukuk-î divânisi 14 600 dînar olan bir kasabadır (Nuzhat al-Kulûb, s. 97: Burada Karahisar-ı Bevas).

30 Tokat'ın, orta çağda Selçuklu Türkiye'sindeki diğer şehirler gibi, bir lâkabı vardı. O da Dâr un-nusre idi. Çağdaş bir kaynaktaki kayıt için bk. Osman Turan, Resmî vesikalar, s. 13. Ayrıca bunu teyid eden ve Türkiye şehirlerinin lâkablarını toplayan muahhar bir müellifin listesi için bk. Adnan Sadık Erzi, Belleten 53, s. 97.

31 Bezm u Rezm, s. 278 - 279.

31[a] Kadı Burhaneddin devrinde, Amasya - Tokat ve Yozgat yörelerinde yaşayan Moğollar'ın bu Ca'unğar oymaklarının başında Ulu, Selâmet ve Gözler isminde beğler vardı (Bezm u Rezm, s. 331).

ile yine işbirliği halinde olduklarına telmih görünmektedir. Nitekim aşağıda savaş esnasında ümerânın vaziyetine dair verilen tafsilat bunu doğrulamaktadır. Fakat bu arada Kadı Burhaneddin Emîr Ahmed'e karşı tedbirler almayı da ihmal etmedi. Onun *Tokat*'tan geçmesine mani olmak için Şeyh Necib ile anlaşmayı uygun gördü. Bu mühim iş için de Ahî Nevruz'u Şeyh Necib'in yanına gönderdi. Fakat bu sefer esnasında Emîr Ahmed yanında bulunan Seyyidî Hüsam'ı tatmin için *Tokat*'a karşı bir saldırıya geçebilirdi. Bundan korkan Şeyh Necib daha önce davranarak dayısını *Gomanat*'ta bulunan Kadı Burhaneddin'e gönderdi ve böylece anlaşma kendiliğinden olmuş idi. Ancak *Tokat*'a varan Ahî Nevruz, iki yüzlü siyasetine uygun bir davranışta bulunarak onun Kadı Burhaneddin'e karşı muhalefete devamını sağlayınca işbirliği gerçekleşemedi. Ahî Nevruz'un *Sultan*'ın yanına geri dönmesinden az sonra da Emîr Ahmed *Tokat*'ı geçerek tehdidkâr bir vaziyette karşıya dikildi. Bu arada kendisine bağlı *Türkmen* kuvvetlerinin gelerek orduya katılmalarına rağmen, bozgun çıkarmak için türlü tedbirlere başvurmuş olan rakîp emîrler–Ahî Nevruz, Feridun, Bayezid (Kör), *Dulkadır-oğlu* Osman Beğ–, bir defa daha *Amasya* kuvvetleri karşısında firar yolunu tutunca ordunun iki cenahı hezimete uğramıştı. Merkezdeki kuvvetlere kumanda eden Kadı ise *Gomanat* önünde şahsi kahramanlığına rağmen (hatta bozgunu önlemek için harp meydanına atılarak bir ara atına isabet eden bir ok darbesiyle yere bile düşmüştü) ric'ate mecbur kalarak *Yıldız* kalesine doğru çekildi. 1382 kışında *Gomanat*'ta itaatsiz bir ordunun başında yaptığı savaştan inkisar ve gazap içinde *Sivas*'a dönerken daha önce bir karışıklığa meydana vermemek düşüncesi ile payitahta gelmekte olduğunu bir haberci ile bildirdi. Bu dönüş sırasında *Padişah sultasını* kayıt altında tutan ve varlığını tehlikeye düşüren muhalif emîrlerin nüfuz ve tahakkümünü kırmağa ve onları ortadan kaldırmağa karar vermiş olmalıdır. Çünkü o, umumî durum ve bir biri arkasından muvaffakiyetsizlikler sebebiyle bunu bir zaruret olarak duyuyordu. Nihayet *Sivas*'a yaklaşınca "*ümerâ ve beğler*" ve "*sigâr ve kibâr*" kendisini istikbal ederek "*ta'zîm* ve *tekrim*" ile karşıladılar. Öte yandan Emîr Ahmed ise Kadı'ya karşı kazandığı başarıdan cesaret alarak devlete bağlı *Türkmenler* üzerine bir taarruz teşebbüsünde bulunmuş, fakat hezimete uğrayarak *Amasya*'ya dönmüş idi.

İşte hadiseler 1382/83 kışında Kadı Burhaneddin aleyhine bu şekilde gelişmiş idi. Bilhassa şimdi payitahtta Ahî Nevruz'un etrafına toplanmış bir rakîp partinin meydana çıkması durumunu daha da ağırlaştırmakta idi. Bununla beraber 1382 baharını sukûnetle beklemeğe iç ve dıştaki gelişmeleri dikkatle takibe başlamıştı. Yorgunluğunu *şarap* ve *saz meclisleri* tertip ederek gidermeğe çalıştığı bir anda güneyde *Kayseri* sahibi Ömer-oğlu Cüneydin *Kızılırmak* nehri üzerindeki bir mağarayı müstahkem bir kale haline getirip bu bölgede yağma ve tahriplere başladığı haberini aldı. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin Ömer-oğlu'nun tenkili işini ümerâdan Yusuf

Çelebi, Pir Ali ve Ahî İsa'ya havale etti ve askerleriyle sür'atle o semte hareket etmelerini istedi. Ümerâdan Bayezid (Kör) in de bu tedip hareketine katılması kararlaşmış iken Ahî Nevruz, sefer için hazırlığının bulunmadığını bahane ederek *Sivas*'ta kalmasını sağlamıştı[32]. Bundan sonra da, payitahtta teşekkül eden muhalefetin lideri olan bu şahıs, bir yandan Kadı Burhaneddin'in çok itimat ettiği üç emîrin Ömer-oğlu'nu tedip için ayrılmaları, öte yandan da payitahttaki diğer askerin memleketlerine gitmek üzere dağılmalarından istifade ederek, hükümdara karşı çok tehlikeli yeni bir oyuna başvurdu. Yeni oyuna, yani hükümdara bir suikasd tertibine Feridun, *Dulkadır-oğlu* Osman, Bayezid (Kör), Mahmud Tugay Timur, Mevlâna Seyfeddin, Mahmud Fic, Seyyid Ebu Bekir, Hacı Ali ile bazı kumandanlar dahil idi. Hazırlanan gizli plâna göre suikasd, hükümdarın *cuma namazını* kıldığı sırada yapılacaktı. Kadı Burhaneddin bunu haber alınca çok hiddetlenmişti. Sıkışık anda oynanan bu kötü oyun, yukarıdan beri verilen tafsilâtla bağışlayıcı vasfını gördüğümüz hükümdarda Ahî Nevruz partisine dahil üyeleri yok etmek azim ve kararını her zamandan daha kuvvetli bir hale getirmişti. Payitaht halkı üzerinde nüfuz ve otoritesinin tam olmasına rağmen ricâl arasında güvendiği kimselerin *Sivas*'tan uzak olması kendisini haklı olarak endişelendirmekte idi. Ancak her ne olursa olsun tehlikeli gelişmeler gösterebilecek nitelikte olan bu teşebbüsün önlenmesi gerekmekte idi. Derhal şehirde itimat ettiği kimseleri yanına davet ederek onlarla istişarede bulundu. Bu görüşme sırasında Şeyh Müeyyed ve Hızır Çelebi hemen harekete geçilerek hepsinin tenkil edilmesini istediler. Fakat Kadı, temkinli davranmayı tercih etti. Önce gerekli tertibatı alarak şehir kapılarını kapattırdı. Sonra da bu esnada *Sivas*'a gelmiş bulunan Mutahharten'in elçisini kabul hazırlıkları için iç kaleye gitti. Nihayet namaz vakti *Sultan*'ın gelmediğini gören muhalifleri arasında bir panik başladı. İçlerinden sadece Tugay Timur şehirden kaçmağa muvaffak olabildi. Geri kalanlar ise çok kısa zamanda yakalanarak huzura getirildiler ve suçlarını bir bir itiraf ettiler. Hükümdar, geçmişte küçük ve bencil hesaplarla giriştikleri fesadçı hareketlerini onlara bir bir hatırlattı. Sonra haklarında kesin hüküm verecek olan "*Divan-ı Mezâlim*"[33] teşkili için güzide üç emîrinin - Ahî İsa[34],

32 Bezm u Rezm, s. 279 - 281.

33 Hükümdarın başkanlık ettiği adalet tevzi eden Divan-ı mezâlim'in (Dâr al-âdl) Memlûklular'da ve Selçuklular'daki işleyiş tarzı için bk. Uzunçarşılı, Medhal, s. 396. v. d., Osman Turan, Türk-İslâm medeniyeti, s. 222 , 280; Halil İnalcık, Adaletnâmeler. Türk Tarihi Belgeleri Dergisi II/3-4 (1965) s. 49-145. Bk. Bezm u Rezm, s. 287:

"سلطان بحبس ایشان فرمان داد و بفرمود تاایشان را مقید دارند تا اخی عیسی و امیر پیر علی و امیر یوسف چلبی حاضر شده دیوان مظالم نهاده بغور قضیه رسند پس ایشان را بحبس بردند".

34 Ümerâdan Ahî İsa'nın H. 795 tarihli mezar kitabesi için bk. Uzunçarşılı, Sivas, s. 155:

1 — توفی المرحوم المغفور السعید الشهید المحتاج الی رحمةالله تعالی

2—اخی عیسی بن المرحوم اخی محمد طاب ثراهما فی اواخر شهر شوال سنه خمس و تسعین سبعمایه.

Emîr Pir Ali ve Emîr Yusuf Çelebi-payitahta dönmelerini, o zamana kadar onların hapse atılmalarını emretti. Ümerâ *Sivas*'a geldikten sonra başkanlığında toplanan *Divan* rakîp partinin üyelerine hak ettikleri cezaları verdi. Bunlar arasında yalnız Feridun ile *Dulkadır-oğlu* Osman Beğ'i affetti. Seyyid Ebu Bekir'i ve şehir ahalisinden müfsidlerle işbirliği yapmış olan birkaç kişiyi de *Havik* kalesine sürgüne gönderdi. Lider Ahî Nevruz ise idam edildi. Böylece nihayet devlet idaresinde eski ümerânın nüfuzu da bertaraf edilmiş oluyordu. Kadı Burhaneddin payitahttaki Eretna ümerâsını tevkif bilâhara da öldürülmeleri için yeter derecede sağlam deliller bulduktan sonra, kendisini kafi derecede kuvvetli hissetmiş ve bunları bir bir ortadan kaldırmıştı. Bu olay aynı zamanda Kadı Burhaneddin'in durumundaki değişiklik ile kendinden önceki Eretna hükümdarlarının *Danişmendiye* bölgesinde *-Amasya, Tokat, Sivas, Osmancık-* öteden beri takip ettikleri *siyasî statuquo*'nun muhafazası politikasını bırakarak doğrudan doğruya ilhak veya sıkı bir şekilde bağımlılığına almak suretiyle merkeziyetçi devletini sür'atle gerçekleşmesini hazırlayan esas hadise niteliğindedir.

Burada aslî kaynağımızın üzerinde dikkatle durulması gereken şu kaydı:

« عثمان بك دلقادر و اگرچه در غدر شریك بود اما چون مردی غریب بود و بتجدید بملازمت حضرت آمده »

Kadı Burhaneddin'in *Sivas*'ta saltanatını ilân etmesinden itibaren rakîbi olan diğer Eretna ümerâsı ile mücadele edebilmek için *Dulkadır-oğulları* ile dostluk tesis ederek onlardan yardım almış olduğuna telmihtir. Yine aynı kaynaktaki diğer kayıtlardan katiyetle anlaşılıyor ki *Dulkadır-oğlu* Halil Beğ[35] kardeşi Osman Beğ'i bir miktar kuvvetle Kadı Burhaneddin'in maiyetine göndermiş ve o da hükümdarın emîrleri arasına girmiştir. Bilâhara da, yukarıda anlattığımız suikasd tertibine dahil olan Osman Beğ'in Kadı Burhaneddin tarafından öldürülmeyerek kardeşi *Harput* kalesi sahibi Sârimüddin İbrahim'in yanına dönmesine[36] müsaade etmesi, aradaki mevcut eski dostluğun bir neticesi olmalıdır. Nitekim aşağıda Kadı *-Memlûklu* münasebeti kısmında görüleceği gibi Arap kaynaklarındaki bilgilere göre [37] 1381'de kurulan dostluk daha uzun bir zaman devam etmiştir.

Kadı Burhaneddin'in öldürülerek tahttan uzaklaştırılmasını hedef tutan bu harekette *Amasya* emîri Ahmed Beğ'in de müfsitlerle işbirliği halinde bulunduğunu ve neticeyi ümitle beklediğini gösteren kuvvetli deliller mevcuttur. Gerçekten de o, *Sivas*'tan kaçarak *Tokat*'a yetişen Tugay Timur'un şehirde bir karışıklık çıktığına dair getirdiği haberi duyar duymaz

35 Bu beğ hk. bk. Mükrimin Halil Yinanç, Dulkadırlılar madd., İA.

36 Bezm u Rezm, s. 285; Aynî, İkd. XIX, s. 304; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 90 b; İbn Kadı Şuhba, II, vrk. 13b.

37 Krş, Aynî, İkd , XIX, s. 291; Makrizî, as - Sulûk, III, vrk. 121 a.

hemen payitahta doğru yürüyüşe geçmiş idi. Şüphesiz bu davranışı, onun suikasdçıların başarıya ulaşacaklarına muhakkak nazarı ile baktığını göstermektedir. Ne var ki sevinç ve neş'esi yarıda kalıyordu. Çünkü yolda aldığı ikinci bir haberde suikasdçıların yakalanarak bir kısmının öldürülmüş, bir kısmının da sürgüne gönderilmiş olduğunu öğrenerek üzüntülü bir halde *Yıldız* kalesine çekildi. Az sonra da burada Kadı Burhaneddin'in kendisini tedip için şehir önünde çadır kurduğunu öğrenince yanında Seyyidî Hüsam ve Nebî olduğu halde her çeşit harp ağırlığını bırakıp sür'atle *Amasya*'ya yetişmeğe çalıştı[38]. Dönüşü müteakip Kadı Burhaneddin'e karşı bağlaşık olan Seyyidî Hüsam, Nebî ve Emîr Ahmed arasında anlaşmazlık çıktı. *Amasya* emîri, ötedenberi aralarında anlaşmazlık konusu olan *Tokat*'ı Seyyidî Hüsam'a bırakmıştı. Bunu haber alan *Tokat* muhafızı Şeyh Necib tekrar Kadı Burhaneddin'e temayüle başladı. Çok geçmeden Nebî'nin *Moğol-lar*'ın desteğine güvenip *Amasya* hududunda Emîr Ahmed'in ihtarlarına aldırış etmeyerek bir kale inşasına başlaması, ikisi arasındaki dostluğu da sona erdirmişti.

1383 ilkbaharında göçebe *Moğol* (*Samağar*) ve *Şam Türkmenleri* yaylaya çıktıkları sırada "*ümerâ ve tuşimelân-ı ulus*" Kadı Burhaneddin'in huzuruna gelerek itaatlerini bildirmişler ve *Kayseri* şehrinin sahibi Ömer-oğlu'dan şikayette bulunmuşlardı. Kendilerine karşı giriştiği zararlı faaliyetleri önlemek istediği takdirde bütün kuvvetlerini Kadı Burhaneddin'in emrine vermeğe hazır olduklarını bildirerek onu *Kayseri*'nin fethine teşvik etmişlerdi. Bu teklifi olumlu karşılayan Kadı Burhaneddin'in, hemen hazırlıklara başladığını görüyoruz[39]. Fakat aynı günlerde idi ki *Erzincan* emîri Mutahharten de eski iddialarını tazeleyerek *Sivas'a* karşı muhasemata başlamış bulunuyordu. Müttefiki *Akkoyunlu Türkmen* beğlerinden Kutlu Beğ oğlu Ahmed Beğ de başka bir taraftan *Sivas*'a taarruza geçmişti. Kadı Burhaneddin, bunların tedibi işini Emîr Yusuf Çelebi'ye havale etti. Ancak yeteri kadar hazırlıklı olmadığı anlaşılan Emîr Yusuf Çelebi vukubulan savaşta yenilerek şehid oldu. Bu karışıklık esnasında yukarıda temas ettiğimiz partinin belli başlı rukûnlerinden olan, fakat suikasd olayına karışmayan Hoca Beğ *Sivas*'ta bir buhran yaratmak istemiş, bunun için de payitahtta bulunan *Moğol* emîrlerinden istifadeyi kurmuştu. Hoca Beğ Emîr Yusuf Çelebi'nin ölümü ve yeni dış gaileler sebebiyle *Kayseri*'ye hareketini ertelemek zorunda kalan Kadı Burhaneddin'i korkaklıkla itham ederek emîrleri tahrik etmeğe başlamıştı. Bu faaliyetlerinden haberdar olan hükümdar hemen üzerlerine yürüdü. Ancak ricaları karşısında onları cezalandırmaktan vazgeçerek memleketlerine dönmesine izin verdi. Fakat hilekâr ve yağmacı *Moğollar*, mü-

38 Bezm u Rezm, s. 281 - 291.

39 Bezm u Rezm, s. 291 - 292. Tuşimelân'a dair geniş bilgi için bk. VD I (1938) s. 160.

tareke şartları hilafına hareketle, vilâyet hudutlarında yağmada bulunmaktan geri kalmadılar. Nihayet *Sultan*'ın sıkı takibi neticesinde birçok esir bırakarak kaçtılar.

Moğol gailesinin bu şekilde hallinden sonra, bir taraftan Emîr Yusuf Çelebi'nin intikamını almak, öte yandan *Erzincan* hududuna yakın bölgede aleyhine bozulan dengeyi kurmak için Kadı'nın bu tarafta harekete geçebileceğini tahmin eden Mutahharten, âzami şekilde yumuşak davranarak mektuplar göndermeğe başlamıştı. *Sivas* topraklarında tahribat yapanların hiç bir suretle kendisi tarafından himaye görmediklerini ve mevcut anlaşma gereğince haklarında gerekli cezaları verdiğini bildiriyordu. Kadı Burhaneddin aynı tarihte *Şam Türkmenleri*'nin *Sivas* topraklarına akınları her zamankinden daha tehditkâr bir hal aldığından, Mutahharten'in sulh talebini kabule mecbur kaldı. Beğlerinin emrinde *Gazza*'-dan *Diyarbakır*'a kadar olan sahada yerleşen bu *Türkmenler*, kaynaklarda *Şam, Halep* ve *Kasrivan Türkmenleri* genel ismi altında anılmaktadırlar[40]. İşte *Halep* bölgesinde kışlayan, *Uzunyayla* ile *Sivas* güneyindeki yerlerde yaylayan *Şam Türkmenleri* (*Boz-oklu kolu*) bu akınları sırasında halka ve reayaya ait malları yağma ve tahrip ediyorlardı.

Kadı Burhaneddin Orta *Anadolu*'da tutunabilmek için *Sivas*'ın güneyinden *Akdeniz*'e kadar uzanan dağlık bölgedeki bu harpcû *Türkmen* kabilelerini inkiyad altına almak zaruretine inanmış olmakla beraber başlangıçta bunlara karşı barışçı bir tavır takındı. Ancak *Türkmenler Sivas* hudutlarında giriştikleri harpcû faaliyetleri şiddetini arttırınca bu işi neticelendirmek azmi ile hazırlıklarını tamamladı. Bütün ordu ile *Şam Türkmenleri*'nin üzerine yürümeden önce de yine yakınlarından birini elçiliklе yanlarına gönderdi ve sert bir ihtar notası verdi. Notada giriştikleri düşmanca hareketlerine son vermeleri ve vilâyet hudutlarından çekilip gitmeleri, yağma suretiyle halktan ve reayadan alınanların iadesi istenmekte idi. Notada ayrıca "*karar-ı sâbık*" üzere yıllık *şölen koyun*'u[41] ve eskiden kararlaştırılan vergileri (*rüsûm*) de ödemeleri bu istekleri yerine getirildiği takdirde himayesine mazhar olacakları, aksi halde savaşa hazırlanmaları bildiriliyordu. Kadı

40 Bu Türkmen'lerle ilgili geniş bilgi için bk. Kalkaşandî, Subh, VII, s. 190, 281, v. d; Ahmed Refik, Türk aşiretleri. İstanbul 1930, s. 81 v. d; Fuad Köprülü, Avşar madd., İA; Faruk Sümer, Avşarlara dair, "Köprülü Armağanı", s. 354, 456; aynı müell., Anadolu'da Üç-Oklu Oğuz boylarına mensup teşekküller, s. 461 - 477, aynı müell., Çukur ova tarihi. DTCF Tarih araştırmaları dergisi 1(1963) s. 8 ve müteakip; aynı müell., Oğuzlar, s. 148 ve müteakip.

41 Büyük Selçuklular zamanında da (Sancar devri) hükümdara Oğuzlar yıllık vergi olarak 24 000 şölen koyunu (Şılân) taktim ediyorlardı. Bk. Gaffarî, Cihân ârâ. Bayezid Umumî Ktp. nr. 2397, vrk. 64 a; Hasan Yazdî, Camî at - tavârih-i Hasanî, Fatih Ktp. nr. 4507, vrk. 20 a.
«... و از عراصات ولایت بر خیزید و بمقام و مسکن خود روید و بر قرار سابق کوسفند
شیلان و رسومی را که تاغایت معهود بوده التزام نمایید ...». (Bezm u Rezm, s. 294).

Burhaneddin'in bu teklifleri reddedilmiş olacak ki toplanmış ordu nihayet *Türkmenler*'e karşı yürüyüşe geçti. Sefer esnasında takip ve harekât sırasında birliklerin dağılmalarını önlemek için sıkı tedbirler aldı. Orduya çıkardığı bir buyrultu ile, hiç kimsenin malına dokunulmamasını ve izin verilmedikçe yağmaya geçilmemesini istedi, buyruğu hilâfına harekette bulunanların derhal idam edileceklerini ilân etti. Böylece düzenli ordu âsi *Türkmenler*'e boyun eğdirdi ve ellerindeki sayısız ganimetlere sahip oldu[42].

Türkmen ve *Moğol* tehlikesi bertaraf edildikten sonra hudutlardaki sükûnu sağlayan Kadı Burhaneddin kız kardeşini *Tokat* kalesi sahibi Şeyh Necib'e vererek sıhriyet tesisi suretiyle burayı ilhaka hazırlanan ve devamlı isyan halinde bulunan *Amasya* emîri Ahmed'i tedip zamanının geldiğine inanarak harp tedarikine başladı. Bu sırada *Tokat* kalesi meselesinden dolayı Emîr Ahmed'e büyük iğbirar duymakta olan Seyyidî Hüsam, *Sultan* ile eski dostluğu ihyaya çalışıyordu. Bunu temin için de *Sultan*'ın yakın ümerâsından ikisinin, Emîr Pir Ali ve Ahî İsa'nın iltimaslarını rica etmiş idi. Neticede talebi hükümdarca da kabul edilen Seyyidî Hüsam, geçmişte yaptıklarına rağmen ikram gördü ve makamına döndü. Kadı Burhaneddin 1383-84 kışında bir kuvvet gösterisinde bulunmak üzere *Kazâbâd*'a hareket etti. Oranın "*mahsulât*" ve "*müteveccihat*" ından bir miktar alarak askerin ihtiyaçlarına karşılık kendilerine verilmesini ilgililere emretti. Bir müddet *Azine Pazar*'da[43] ikamet ettiği sırada *Turhal*'a gelen Emîr Ahmed, buyruğu altındaki kuvvetlerle Kadı Burhaneddin'e karşı bir akın teşebbüsünde bulunduysa da büyük zayiat vererek güç hal ile canını kurtarabildi ve *Amasya*'ya çekildi. Bu olayı müteakip Kadı da *Sivas*'a döndü[44]. Fakat henüz aradan çok kısa bir zaman geçmişti ki Seyyidî Hüsam, Emîr Ahmed'in savaş hazırlıkları gördüğünü, bu cümleden olarak *Candar-oğlu* Kötürüm Bayezid'e elçi[45] gönderip yardım talebinde bulunduğunu, onun da bu teklifi kabul edip oğlu İsfendiyar[46] kumandasında bir kuvvet gönderdiğini ve *Gomanat*'a yakın geldiğini haber veriyordu. Bunu öğrenen Kadı Burhaneddin düşmana karşı harekete geçti. *Kazâbâd*'a vardığında Emîr Ahmed'in *Turhal*'da olduğunu haber aldı ve bütün sür'atiyle oraya yetişmeğe çalıştı. Burada her iki tarafın öncü kuvvetleri arasında vukubulan çarpışmalarda Emîr Ahmed Beğ yenildi ve *Turhal*'dan çekildi. Ancak *Amasya* emîrinin yeniden

42 Bezm u Rezm, s. 291 - 295.

43 Bk. Taeschner, Wegenetz, I, s. 215. Osman Turan Amasya - Tokat arasında bulunan Azine de pazar yeri kurulduğu için Azine Pazar adı ile anıldığını ve Ortaçağ Türkiye'sindeki panayır yerlerinin (pazar) en mühimlerinden biri olduğuna işaret etmektedir. Bk. Türk-İslâm medeniyeti, s. 270. Tarihî Takvimler, s. 72 (Âzine mescid), İ. H. Uzunçarşılı, Kitabeler I, s. 135.

44 Bezm u Rezm, s. 295 - 296.

45 Candar-oğlu Kötürüm Bayezid'in hayatı ve faaliyetleri için bk. Yaşar Yücel, Kastamonu'nun ilk fethine kadar Osmanlı - Candar münasebetleri TAD I (1963) s. 133 - 137.

46 Keza İsfendiyar Beğ için bk. Yaşar Yücel, Çelebi İsfendiyar Beğ. TAD II/2-3 (1964) s. 157-174.

bir taarruz hareketinde bulunabileceğini tahmin eden Kadı Burhaneddin, *Zile*'ye çekilerek[47] on gün kadar burada ikamet etmeği uygun gördü. *Zile*'den *Amasya* emîri Ahmed Beğ'in durumunu takibe başladı. Nihayet Ahmed Beğ'in, *Candar-oğlu*'ndan gelen yardım kuvvetinin yetiştiğini görerek *Turhal*'a döndüğü haberini aldı. Hemen ordusunu harp nizamında tertip ederek tekrar *Turhal*'a yürüdü ve o civarda emîre ait *Endiz* kalesini muhasara etti. Nihayet hasmını *Kazâbâd* ovasında savaşı kabule mecbur etmek istedi. Bu gaye ile maiyetindeki kuvvetlerinin bir kısmı ile adı geçen kaleyi muhasaraya başladı. Kuvvetlerinin geri kalanının da, düşmanın henüz uzak olduğu düşüncesi ile, hayvanlarının ihtiyaçlarını temin için, dağılmalarına izin verdi. Fakat bu anda Emîr Ahmed'in beklenmedik bir baskınına uğradı. Kaynaktaki ifade açık olmamakla beraber, *Amasya* emîrinin ağır süvari kuvvetleri (ki 7000 kişi idi) ile yaptığı şiddetli taarruz başlangıçta muvaffak olmuş ve Emîr Ahmed Kadı Burhaneddin'in karargâhına çok yaklaşmış idi. Ancak, dağılmış askerin hükümdarın bayrağı altında toplanmasından sonra Kadı Burhaneddin yanında Seyyidî Hüsam olduğu halde karşı taarruza geçti ve zaferi kazandı. Emîr Ahmed ve yardımına gelen İsfendiyar Beğ güç hal ile kaçabildiler. Zafer *Sivas*'a beşâretnâmelerle duyuruldu. Askerin bol bol ganimet elde ettiği bu savaştan sonra *Endiz* kalesi önüne gelen Kadı Burhaneddin, burayı yeniden muhasaraya başladı. Kale halkı bu şiddetli baskı karşısında kalelerini teslime mecbur kaldı, hükümdar da *Endiz*'i Seyyidî Hüsam'a bıraktı ve *Tokat*'a döndü. *Sivas*'a hareketinden önce uzun zamandan beri mukavemet eden *Tokat* kalesini harpsiz ele geçirmek için yeni tedbirler alan Kadı Burhaneddin, *Yakın-Şark*'ta *Türk-Moğol* imparatorluklarında yerleşmiş eski bir ananeye uyarak *Tokat* şehri ahalisini *Gomanat*'a naklettirdi. Bu sayede kaleyi tam bir iktisadî abluka altına almış oluyordu. Böylece de her türlü mübadele imkânı kalkarak kalede hayat durunca başta kale sahibi Şeyh Necib olmak üzere kale halkı arasında bir kaynaşma ve huzursuzluk belirmiş idi. Hattâ bununla yetinmeyen Kadı Burhaneddin, *Tokat* kalesinin yanına daimi abluka maksadiyla yeni bir kalenin inşasını emretmiş, bu vazifeyi de yakın emîrlerinden biri olan Şeyh Müsafir'e havale etmiş idi[48]. Bu suretle 1383 - 84 kış aylarında Emîr Ahmed'e karşı giriştiği askerî harekât neticesi *Amasya* hududuna kadar olan bölgede kısmen olsun kendi hâkimiyetini yerleştirmiş olarak nihayet *Sivas*'a dönmüştü.

1384 baharında 40 yaşında olduğu halde, yukarıda söylediğimiz gibi, nâibliğinden itibaren devletin her türlü kaynaklarını elinde toplamak istemiş olan Kadı Burhaneddin, bunda şimdi bir dereceye kadar muvaffak ol-

47 Taeschner, Wegenetz, I. s. 185; Tayyib Gökbilgin, adı geçen makale s. 53 ve müteakip.

48 Bezm u Rezm, s. 296 - 299; Giesecke, s. 57-58,

muş görünmektedir. Bu başarıları onu mutlak merkeziyetçi hükümetinin tam bir mümessili haline getirmiş ve her taraftan kendisine katılmalar başlamıştı. Bu arada payitahta gelerek itaatlerini tazeleyen *Moğol* emîrleri yine *Kayseri* hâkiminden şikâyette bulunmuşlar, tedibini rica etmişlerdi. Esasen Kadı Burhaneddin, Feridun'a ait *Gedük*[49] kalesini muhasara ederek devlet toplarına tecavüze yeltenecek kadar hareketlerini ileri götürmüş bulunan Cüneyd gailesini bertaraf etmeğe kat'i olarak karar vermiş idi. Öte yandan Cüneyd aynı tarihlerde *Karaman-oğulları* hâkimiyet sahasına dahil *Berukut*[50] kalesini de fethetmeğe teşebbüs etmiş, fakat üzerine gönderilen *Karaman* kuvvetlerine mağlûp olarak esir düşmüş idi. Ancak, her halde iki taraf arasında yapılan anlaşmadan sonra serbest kalan Cüneyd, bu kere *Kayseri*'ye gelen hacı kafilesini yağmalamış idi. Bunu duyan Kadı Burhaneddin, Cüneyd'i yok etmek azmi ile savaş tedarikine başladı. Hemen *Kayseri*'ye hareket etti. Şehir haricinde karargâhını kurarak *mancınık* ve *merdivenleri* tespit ettiren hükümdar emîrler ve ordu kumandanlarını (*Sipehsalaran*) da uygun gördüğü yerlere mevziledikten sonra kaleye karşı çemberleme taarruza başladı ve kale kapılarını da ateşe verdirdi. Bu umumî taarruz esnasında kale halkı, bir ara, *Moğollar*'ın kontrolü altındaki kale kapısından başarılı bir çıkış hareketinde bulundu. Bunu gören ordunun hatları çözülür gibi oldu ise de hükümdar, askerin dağılmasına mani olarak onları tekrar topladı. Yeniden büyük bir taarruz için hazırlıklarla bizzat meşgul olmağa başladı. Fakat tam bu sırada *Erzincan* emîri Mutahharten, *Sivas* ordusunun *Kayseri* ile uğraşmasından istifade ile tekrar taarruza geçerek *Sivas* şehri sırtlarına kadar ilerlemiş, *Fars* (فارس) kalesini harben teslim almış ve kumandanı Hızır Beğ Çelebi'yi de şehid etmişti. Bu müşkül durumda *Kayseri* topraklarında, uzun zaman isteyen geniş ölçüde bir harekâta girişilemezdi. Bu sebeple *Sultan*, bu tarafta daha fazla kalmayarak *Kayseri* muhasarasını kaldırıp *kapu kulu* (*has*) ile *Sivas*'a erişmeğe çalıştı. Yolda *Abdulvahhab*[51] mevkiinde üslenmiş olan Mutahharten'in kuvvetlerine rastladı ve onları çekilmeğe mecbur bıraktı. Artık, Orta *Anadolu*'da barışın bozulmasına sebep olan ve *Sultan*'a karşı kurulan ittifakların elebaşılarından biri bulunan bu beğ'i cezalandırmak zaruretini iyiden iyiye hissetmişti. Nihayet Mutahharten'e mükabelede bulunmak için harekete geçen *Sivas* ordusu *Akşehir*'e (*Erzincan*) girerek şehri şiddetle yağma ve tahrip edip ateşe verdi. Ayrıca *Akşehir* kalesine de başarılı taarruzlarda bulunup birkaç yerden yıkmayı başardı. Fakat savaş esnasında askerin yağmaya dalması sonucu olarak, kat'i netice alınamadı. Esasen mevsim de kış (1384-85) olduğundan Kadı Burhaneddin harekâta son vererek *Sivas*'a döndü[52].

49 Bk. Taeschner, Wegenetz, I, s. 182, II. s. 57.
50 Yeri tam olarak tespit edilemedi.
51 Sivas'ın iki kilometre kuzey doğusundadır.
52 Bezm u Rezm, s. 299 - 302.

Aynı aylarda *Osmanlı* padişahı I. Murad, *Candar - oğlu* Kötürüm Bayezid ile Emîr Ahmed'in birlikte Kadı Burhaneddin'e karşı giriştikleri savaşta *Turhal* önünde yenilmesinden sonra durumu müsait görerek *Candar-oğulları* beyliğine yapacağı sefer için hazırlanmağa başlamış idi. Bu haber *Amasya* bölgesindeki kuvvetler dengesini bozmuştu. Çünkü *Osmanlılar*'ın niyet ve emellerinden malûmattar bulunan Kötürüm Bayezid, Kadı Burhaneddin ile son *Amasya* hadiseleri üzerine iyice bozulan münasebetlerini düzeltme gayretlerine ve *Osmanlılar*'a karşı ittifak temini yolunda teşebbüslere girişmişti. *Sivas* sarayına elçiler gönderip Emîr Ahmed ile *Sultan*'a karşı yaptığı düşmanca hareketlerinden dolayı özür diledi. Bundan böyle Emîr Ahmed'e muhalefet edeceğini de bildirdi. Sözünün bir teminatı olarak da maiyetindeki kuvvetlerin Emîr Ahmed'e ait *Merzifon*'u yağmalamalarına emir verdiğini beyan etti. Fakat Kötürüm Bayezid yaptığı bütün yeminlere rağmen, Kadı Burhaneddin tarafından iltifat gö ren elçilerinin yanına gelmesinden sonra yüklenmelerini unutup *Merzifon* yağmasında elde edilmiş eşyayı *Amasya* emîrine iade etmekte bir sakınca görmedi. Zira öyle anlaşılıyor ki o, yalnız bu diplomatik temasların *Osmanlı* padişahını, *Kastamonu*'ya karşı girişeceği seferden alı koymağa yetebileceğine inanıyordu. Oysa ki çok geçmeden bu sadakatsızlığı ile hem Kadı Burhaneddin gibi kuvvetli bir bağlaşığını, hem de tahtını kaybedecekti. Gerçekten *Osmanlı* padişahı I. Murad, Kötürüm Bayezid'e isyan eden oğlu II. Süleyman Paşa'yı himaye ile *Kastamonu*'yu zaptetti, Kötürüm Bayezid de *Sinop*'a çekilmek zorunda kaldı[53]. Böylece Emîr Ahmed de sadık bir yardımcısını kaybetmiş oldu.

1385 ilkbaharında Mutahharten, Kadı Burhaneddin'in ikinci defa büyük bir ordu ile yarım kalan seferini tamamlamak için *Erzincan*'a yürümesinden korkmuş olmalı ki onu tahrikten kaçınmış, eski anlaşmayı yenilemek için elçi ve mektuplarını *Sivas*'a göndermeğe başlamıştı. Nihayet uzun diplomatik yazışmalardan sonra uygun görülecek yerde ikili görüşmelerin başlaması hususunda mutabakata varılmıştı. Tespit edilen mevkide açılan müzakereler sonunda varılan anlaşmaya göre her iki taraf da birbirlerine düşmanca davranışlarda bulunmayacak, üstelik Mutahharten Kadı Burhaneddin'in seferlerine yardımcı asker gönderecekti[54]. Böylece Kadı Burhaneddin *Erzincan* emîrine müsait bir muahede imzalatmış ve onu bağımlılığı altına almayı başarmış idi. *Erzincan* üzerindeki nüfuzunu kuvvetlendirmiş olan Kadı Burhaneddin'e *Moğollar* yeniden müracaat ederek Ömer-oğlu Cüneyd'in *Kayseri* yöresinde giriştiği tahrip ve saldırgan faaliyetlerine bir son verilmesini rica ettiler; *Kayseri*'yi fethetmenin kendisine büyük şöhret sağlıyacağını söylediler. Bunun üzerine *Sultan*, *Moğollar*'ın isteklerini yerine ge-

53 Bk. Yaşar Yücel, TAD I (1963) s. 135 - 136.
54 Bezm u Rezm, s. 303.

tirmek amacı ile *Kavseri* üzerine yürümeğe karar verdi ve kalabalık bir ordu ile harekete geçti. *Kayseri* hududundaki bütün kaleleri teslim aldı. Şehir dışında *Sahra-i Kasr*'da[55] ordugâhını kurarak muhasara için gerekli hazırlıkların ikmalini emretti. Hükümdarın hayatının bu yöne akışı ve *Kayseri*'yi mutlaka fethetmek niyeti divanındaki bir beyitte şu şekilde dile getirilmektedir.

"Gözlerümü yaşını ahıdub ırmag idûben
Kayseri'yi dahi bu yaş ile *Bağdad* idelüm"[56].

Bu sırada şehrin ileri gelenlerinden biri huzura gelerek ahalinin itaate hazır olduğunu bildirmişti. Fakat bilâhara fikirlerini değiştiren halkın mukavemete karar vererek *Boyacılar* kapısında[57] toplandığı haberini alınca hemen şehre taarruza geçti. İç kalede müdafaa hazırlıklarında bulunmuş olan Ömer-oğlu bu şiddetli hücüm karşısında kaleden inerek bağımlılığını arz edince şehir de harpsiz elde edildi (786/1385) Bu suretle Kadı bir çok kereler tahriplere uğrayan şehri, bu defa fazla zedelemeden idaresi altına almış oluyordu. Fetihten sonra doğruca giderek emâret sarayına yerleşen Kadı Burhaneddin, *Kayseri* şehri halkının can ve mal emniyetini temin hususunda gerekli tedbirleri aldı. Aynı zamanda askerî tedbirlerle yeni fethi emniyet altına almağa çalıştı. *Kayseri* harekâtı esnasında bölgedeki diğer bütün kaleleri de devletine ilhak etti. Yalnız *Develi*[58] alınamadı. Çünkü, *Kayseri*'nin fethi haberi üzerine kendi topraklar için de aynı akibetten kormağa başladığı anlaşılan *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ, Cüneyd'i hapisten çıkartıp maiyetine verdiği kuvvetlerle buraya göndermişti. Kaynağın bu kaydından, *Kayseri* kalesi sahibi olan Cüneyd'in ihtimal bu olaylardan sonra hemen kaçarak *Karaman-oğlu*'na iltica ettiği ve onun da esasen iğbirar duyduğu Cüneyd'i hapsettiği anlaşılmaktadır.

Kayseri havalisinde sükûnu temin ettikten sonra yağma ve tahripler neticesinde iktisadî hayatta meydana gelen durgunluk kalkmış, halk ile reayanın toprak üzerindeki tasarruf haklarının tanınması ve yolların emniyetinin sağlanması sonucu olarak da iktisadî ve ticarî faaliyet yeniden canlanmıştı. Uzun anarşi devri sırasında bir yıla yakın bir zamandan beri *Kayseri*'nin her türlü ihtiyaç maddeleri *Sivas*'tan temin edilmekte idi[59]. Böylece *Kayseri*'nin fethi devlete bu tarafta askerî ve iktisadî bakımdan büyük bir gelişme sağlamış oluyordu. Nihayet daha güçlenmiş olarak payi-

55 Burası kaynaklarda Kayseri sahrası diye geçen yer olmalıdır. Bk. Halil Ethem, Kayseriyye şehri, s. 110: Taeschner, Wegenetz, I, tablo 22.
56 Divan, Tıpkı basım.
57 Bu gün de Kayseri'de aynı isimle anılan semt bulunmaktadır.
58 Bu yer için bk. Taeschner, Wegenetz, I, s. 181.
59 Bezm u Rezm, s. 303 - 306.

taht *Sivas*'a dönen Kadı Burhaneddin, bir müddet *şarap meclisleri* tertip ederek yorgunluğunu gidermeğe çalışıyordu. Diğer yandan *Amasya-Tokat* bölgesinde hadiseler, arzu ettiği şekilde devletin lehine gelişmekte idi. Uzun bir zamandan beri şiddetli bir abluka altında bulundurulan *Tokat* kalesinde başgösteren kıtlık kale halkını ümitsizliğe düşürmüştü. Bu sebeple kale muhafızı Şeyh Necib bizzat Emîr Ahmed'e giderek durumun ciddiyetini anlatmış, yardım talep etmiş idi. Teklifini kabul eden Emîr Ahmed'in verdiği yardımın kâfi gelmediğini görerek bu kere kaleyi kendisine teslim etmek istemiş ise de bu arzusu cevapsız kalmıştı. Öyle anlaşılıyor ki Emîr Ahmed'-in, Kadı Burhaneddin ile arasında daimî mücadele mevzuu olan bu kaleyi teslim almak istemeyişi, kudretli *Sultan*'a karşı beslediği çekingenlik ve korku duygusunun tezahüründen başka bir şey değildir. Nihayet bu şartlar altında kaleyi Kadı Burhaneddin'e teslimden başka bir çare göremeyen Şeyh Necib, *Sivas*'a gelerek itaatını arz ile kalesini teslim etti. Kısa bir süre *Sivas*'ta kalan Şeyh Necib, Bilâhara hastalığını bahane ederek akrabası *Amasya* emîri Ahmed'in yanına döndü. *Sultan* ise, devlet topraklarına katılmış *Tokat* kalesine bir kumandan tayin ettiği gibi şehrini de mâmur ve meskûn hale getirerek valiliğini Seyyidî Hüsam'a verdi. Böylece onun arzusunu tatmin etmiş oluyordu. Fakat çok geçmeden, gösterilen bu dostluğa rağmen iki yüzlü ve hilekâr bir ruha sahip olan Seyyidî Hüsam, hükümdarın muhalifleri ile temas kurdu. *Taceddin-oğlu*'nu kendi tarafına çekti ve *Akşehir*'i yağma ettirdi. Bununla kalmayarak Emîr Ahmed ile de Kadı Burhaneddin'e karşı yeni bir tecavüzî ittifak yaptı. Seyyidî Hüsam'ın bu hareketlerinden haberdar olan Kadı Burhaneddin, *Amasya-Tokat* bölgesinde aleyhine bozulan muvazeneyi iade için vakit geçirmeden o tarafa hareket etti. *Tokat*'a geldiğinde görünüşte dostluk gösteren Seyyidî Hüsam'ı derhal yakalattı. Üzerinde bulunan *Endiz* kalesi muhafızlığını da geri aldı. Ancak az sonra onu affetti ve bir daha düşmanları ile temas etmemesi şartı ile tekrar anlaşarak hacca gönderdi. Daha sonra da bölgede imar faaliyetlerine girişti. *Tokat* ve *Kazâbâd*'ın imarı için gereken emirler verdi. Emîrlerden Ahmed (devati)'i *Turhal* kalesi ablukasına memur etti. *Zile*'yi de kat'i olarak tasarrufuna alarak orada sağlam bir medrese inşa etmesi görevini Ahî Âdil Şah'a verdi. Bu arada Nebî tarafından *Amasya* hududuna yakın inşa ettirilmiş olan *Karacahisar* kalesini[60] muhasara ederek teslim aldı. Kalenin elinden gittiğini gören Nebî ise yeniden Emîr Ahmed ile anlaşma yolları aramaya başladı. Tam bu sırada hicaza yolcu edilen Seyyidî Hüsam da *Haleb*'den geri dönmüş, Nebî'nin yanına gelmiş, yaptığı yeminin hilâfına *Moğol* emîrlerine mektuplar yazmağa başlamış idi. Bu haberlerden sonra onlara karşı harekete geçen Kadı Burhaneddin, *Zile*'de ordusunu savaş nizamına soktuğu esnada bir oğlunun dünyaya geldiğini öğrendi ve çok

60 Amasya-Tokat bölgesindeki bu kale hk. bk. Taeschner, Wegenetz, I. s. 197.

sevindi. *Zile*'den *Amasya-Merzifon* bölgesine geçerek Emîr Ahmed'e karşı muhasemata girişti. Emîr, Kadı Burhaneddin'in baskısı karşısında *Amasya* kalesine çekildi. 1385 - 86 kışı boyunca hükümdar *Amasya*'yı tehdit etti durdu.

1386 baharını bu bölgede bekleyen *Sultan*, civar vilâyetlerin gelirlerinden de askerin istifadesini sağladı. Emîr Ahmed'in bu korkakça tutumunu gören *Ca'unğar* ümerâsı Ulu Beğ, Selamet Beğ ve Gözler Beğ, Kadı Burhaneddin'i metbû tanıyarak ona katılmışlardı. Nihayet baharın gelmesi ile birlikte *Amasya*'yı muhasaraya başladı[61]. Ancak son derece metin olan kaleyi almak mümkün olamadı. Bu esnada huzura gelen *Moğol* emîrleri *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'in kendilerine karşı düşmanca tutumlarından şikayette bulundular. Ayrıca onun Cüneyd'i desteklediğini ve *Kayseri*'yi ele geçirmesi için ona yardım ettiğini haber verdiler. *Develi* yolundan *Darende*'ye yürüyerek intikam almak için de izin talep ettiler[62]. Esasen *Karaman-oğlu*'nun öteden beri Cüneyd'e yardım etmesinden alınmış olan Kadı Burhaneddin, teklifi kabul etti ve *Karaman* diyarına yollandı. Bu intikam seferi, *Karaman-oğulları*'nın *Hamid-İli* bölgesinde *Osmanlı* topraklarına vâkî taarruzları sonucu *Osmanlı* ordusunun *Konya* üzerine hareketi ile aynı zamana tesadüf ediyordu[63]. Bu vaziyette iki cephede birden savaşmak mecburiyetinde kalmak istemeyen *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ, bizzat *Develi*'ye kadar geldi ve elçisini göndererek sulh talebinde bulundu. Teklifi kabul eden Kadı Burhaneddin de daha ileri geçmeyerek payitahtta dönmeğe karar verdi. Bize göre, kendisi için kazançlı olabilecek bu seferden savaşa girişmeden geri dönmesini, *Karaman-oğlu*'nu daha fazla yıpratarak I. Murad'ın *Karaman İli*'ni inkiyad altına almasını kolaylaştırmak istememiş olması ile izah etmek gerekir. Çünkü buranın fethi halinde *Osmanlılar*'ın *Kayseri*'ye karşı tehditkâr bir duruma geçecekleri muhakkak idi. Burada hemen şuna işaret edelim ki Neşrî'nin, *Moğol* oymakları *(Samağarlılar, Cayğazanlar)*'nın *Osmanlılara* karşı Konya savaşında *Karamanlılar* yanında yer aldıklaıı kaydı, yukarıda değindiğimiz Kadı-Alâaddin Beğ anlaşmasının sonucu olmalıdır.

---

61 «و امرای جاونقار چون اولو بك و سلامت بك و كوزلار بك جملكی از و اعراض نمودند و باطرف سلطان كرديدند و درسلك سواد لشكر منصور منسلك و منحصر شدند و سر بر خط امرو فرمان نهادند». (Bezm u Rezm, s. 311–312)

Acaba Çelebi Mehmed'in Tokat bölgesinde cenk ettiği Gözler-oğlu ile aynı kimse mi? Neşrî, I., s. 394 v. d.

62 Bezm u Rezm, s. 306 - 312.

63 I. Murad'ın 1386/87 tarihinde yaptığı bu seferi için bk. Bezm u Rezm, s. 313–314: «. . . و چون با دولو رسيد خبرداد ند كه پسر عثمان بالشكری جرار و سپاهی چون مور و مار بر سر قرامان آمد. . . و پسر عثمان قلعهٔ اكريدور را بقرامان تعلق داشت فتح گرده مراجعت نمود».

Krş. Neşrî, I. s. 221 v. d.; Ahmedî, İskendername. Nihat Sami Banarlı nşr., TM VI (1939) s. 123; Ruhî; Şükrûllah, Bahcat at-tavârih. Th. Seif. nşr., Mitt. z. Osman. Gesch, II (1924-26) s. 90 v. d.; Kemal Paşa-zâde; Haşt Bahişt; Nuri Osmaniye Ktp. nr. 3029, vrk. 139 b.

Kayseri'de iken, daha önce kendisinin *Koyulhisar*'ı fethe memur ettiği Siraceddin'in (bu yerin eski emîri Kılıç Arslan'ın amcazâdesi) burayı teslim aldığını ve aynı zamanda Taceddin'in halazadesini de tutukladığını öğrendi ve kale muhafızlığını Siraceddin'e verdi. Fakat az sonra Taceddin'in bir başka halazadesi olan Mehmed, *Sultan*'a gelerek tutuklanan kardeşi için eman dileyince o da suçlarını affederek kardeşini serbest bıraktırdı. Aynı günlerde idi ki Sivas'ta iken *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'in *Osmanlı* tehlikesinden kurtulunca barış şartlarını unutup *Kayseri*'yi sıkıştırmağa ve Cüneyd'i desteklemeğe devam ettiğini haber aldı[64]. Fakat Kadı Burhaneddin'in güneydeki meşguliyeti *Amasya* emîri Ahmed'i daima cesaretlendirdiğinden o tarafa sefer yapması icabediyordu. Bu sebeple *Karaman* işini bilâhara ele almağa karar vererek *has* askeri *göçebe* ve *ücretli* askerden mürettep bir ordu ile *Amasya*'ya hareket etti. Şehir halkının firar ettiğini gören *Sultan*, *Kâzankayası*[65] kalesini muhasara ederek teslim aldı. Muhafızlığını Hacı Ârif Şah'a verdi. Kendisinden, *Çekerek*[66] kalesine akınlar yapmasını istedi ve payitahta döndü. Burayı muhasara görevi üzerine verilen Hacı Ârif Şah ise, hükümdarın bölgedeki harekâtına başlamasından az önce *Amasya* emîri tarafınan Seyyidî Hüsam'a bırakılmış olan bu kaleyi sıkı bir abluka altına almıştı. Bir müddetten beri burada ikamet eden Seyyidî Hüsam, yine rahat durmamış, Emîr Ahmed'in de yardımı ile *Zile*'de Ahî Âdil Şah medresesine akın yapmış, hatta bir seferinde Ahî Âdil Şah'ı da esir almağa muvaffak olmuştu. Fakat bilâhara Âdil Şah'ı serbest bırakan Seyyidî Hüsam buradan bir netice alamayınca, yine Emîr Ahmed'in tahrikleri ile olacak, bu defa *Karahisar*'a hücüm etmişti. İşte bu şartlar altında payitahtta Kadı Burhaneddin bir müddet sonra *Çekerek*'i feth için sefer hazırlıklarına başlamıştı. Az sonra düzenli bir ordu ile *Sivas*'tan hareket ederek *Çekerek* kalesine inip burayı muhasaraya koyuldu. Seyyidî Hüsam kaleyi terketmiş olduğundan, kardeşi müdafaa için gayret sarfetmekte idi. Kadı Burhaneddin, başlangıçta bir takım iyi vaidlerde bulunarak kaleyi harpsız ele geçirmek istedi ise de onu ikna edemediğinden, muhasaraya başladı. Çetin bir kuşatmadan sonra da kaleyi teslim alan hükümdar, muhafızlığını, *Kazankayası* kalesi ile birlikte idare etmesi kaydı ile, ümerâdan Pir Ali Siyâh'a verdi. Sıranın kendisine geldiğini gören Nebî ise *Osmanlı* devletine ilticaya hazırlanıyordu. Gerçekten de Nebî, *Osmanlılar*'ı *Danişmendiye* bölgesine sokup Kadı Burhaneddin'i kuvvetli bir rakîple karşı karşıya bırakmak düşüncesi ile, *Amasya* hududuna yakın *Karahisar*'ı[67] onlara teslim edebilirdi. Bundan endişelenen *Sultan*, sür'atle

---

64 Bezm u Rezm, s. 312 - 314.

65 Taeschner, Wegenetz, I. s. 239.

66 Yeşilırmak'ın bir kolu olan ve Zile yakınlarından geçen Çekerek suyunun batısında bu gün aynı isimle anılan bir köy bulunmaktadır. Kalenin de vaktiyle burada olması ihtimal dahilindedir. Bk. Taeschner, Wegenetz, I. s. 239.

67 Çelebi Mehmed'in Danişmendiye bölgesindeki beğler ile mücadelesi sırasında bu bölge (Tokat-Amasya) kaleleri arasında adı geçmektedir. Bk. Neşrî, I. s. 394 v. d.

bu kaleye karşı yürüdü[68]. Nebî'nin kalede yerine bıraktığı kardeşi, bu tehdit karşısında Kadı Burhaneddin'e ricacı gönderdi ve kaleyi hiçbir suretle *Osmanlı* devletine teslim etmiyeceğini yemin ile taahhüt ederek eğer kalenin mutlaka bir kimseye devri gerekirse bu şahsın ancak *Sultan*'ın kendisi olacağını bildirdi. Zaten bu esnada Nebî de öldüğünden kale büsbütün sahipsiz kalmıştı. Nitekim kısa bir müddet sonra kaleden gelen bir elçi teslim için bir mutemed bekleyen davetname getirmişti. Böylece bu kaleyi de topraklarına katan Kadı Burhaneddin'in *Amasya* için iyiden iyiye tehditkâr bir duruma geldiğini gören Emîr Ahmed, komşularının yardımlarını sağlamaya çalışıyordu. Neticede Kadı Burhaneddin'e karşı Taceddin ile taarruzî bir ittifak yaptı. Hakikaten bu sırada hükümdar, uzun zamandan beri mukavemet gösteren *Turhal* kalesini daimi abluka maksadı ile bu kale karşısında yeni bir kale inşa etmeyi düşünüyordu. Bu sayede giriş ve çıkış yollarını göz altında tutarak kaleyi teslime mecbur edebileceğini tahmin ediyordu. Bunun için *Turhal*'a gelen *Sultan*, buradaki eski bir mescidi kaleye çevirerek tahkime başladı. Bu işi bitirdikten sonra da muhasara için bir miktar kuvvet bırakarak geri döndü. Kadı Burhaneddin'in bu kadar yaklaştığını gören Taceddin sözde iki taraf arasında sulhu temine çalışan bir aracı rolünü üzerine aldı. Elçisini göndererek Kadı Burhaneddin'den, Emîr Ahmed'e karşı giriştiği harekâta son vermesi için ricada bulundu; Emîrin memleketinde rahat edebilmesi için de *Turhal*'da inşa ettiği kaleyi yıktırması talebinde bulundu. Fakat Kadı Burhaneddin bu istekleri kabul etmediği gibi hazırlıklarını bitirinceye kadar da Taceddin'in elçisini yanında oyaladı. Zamanı gelince kalabalık ordusu ile müttefiklere karşı yürüdü. Vukubulan savaşta yenilen Emîr Ahmed ve Taceddin güç hal ile kaçabildiler. Çok geçmeden bunlar, o zaman *Danişmendiye* vilâyetinde nüfuz sahibi olan Şeyh Nusret'in oğlunu sulh ricacısı olarak *Sultan*'a gönderdiler. Nihayet Taceddin ile, bir daha Emîr Ahmed'le işbirliği yapmaması şartıyla, anlaşma oldu, Taceddin bizzat *Sultan*'ın huzuruna gelerek kulluğunu sundu. Bilâhara *Sultan*'dan oğullarının da kapuyu öpmek şerefine erişmelerini temin bahanesiyle izin istedi ve sür'atle *Sunisa*'ya[69] kaçtı. Mağlubiyetten sonra *Turhal* kalesine kaçan Emîr Ahmed ise Taceddin'in firarından habersizdi; onun sulhu sağladığını tahmin ederek yanına gelmesini beklemekte idi. Bu ümitsiz bekleyiş ânında Kadı Burhaneddin, *Turhal*'a gönderdiği kuvvetlerle Emîr Ahmed'in ağırlıklarını yağma ettirdi ve *Tokat*'a döndü *Ramazan bayramı* (1386 kışı) ziyafetini burada verip "*ayş u işretle*" savaş yorgunluğunu çıkarmakta olan Kadı Burhaneddin, Emîr Ahmed ile Taceddin'in *Sunisa*'da bu-

68 Bezm u Rezm, s. 314 - 318; Giesecke, s. 62-63.

69 Buranın eski Osmanlı tarihlerinde (msl. Âşık Paşa-zâde, İstanbul 1332, s. 112, 160) Sivas kazaları arasında ismi geçmektedir. Niksar'ın batısında, Amasya'nın kuzeybatısında ve Lâdik'-in doğusunda, Kelkit'e yakın bir yer olan Sunisa hk. bk. Taeschner, Wegentz, I, s. 217; Tayyib Gökbilgin, adı geçen makale, s. 52 v. d.

luşarak durum için çareler aradıklarını haber aldı. Ancak Kadı Burhaneddin, uğradıkları utandırıcı bozgundan sonra bunların herhangi bir faaliyette bulunabileceklerine ihtimal vermiyordu. *Tokat*'ta fevkalâde bir meşveret meclisi toplayarak devlet erkânı ve ümerânın genel durum üzerinde fikirlerini aldı. Bu görüşme neticesinde muhaliflere karşı yeniden sefere çıkılarak onların kat'i olarak te'dibine karar verildi. Karardan sonra da harp tedarikine başlandı ve çok geçmeden *Niksar* vilâyetine taarruz olundu. İlk hamlede *Sultan*, bu vilâyeti koruyan Taceddin-oğlu Alp Arslan'ın kuvvetleri ile karşı karşıya geldi. *Sivas* kuvvetleri kılıç ve ok darbeleriyle bu *Türkmen* Beğ'i askerlerini dağıttılar ve zengin ovayı talan ettiler. Hatta savaş esnasında Alp Arslan elinden yara bile almış idi. Bu zaferden sonra *Tokat*'a dönen Kadı Burhaneddin'i yatıştırmak isteyen Emîr Ahmed, mektup ve elçi göndermeğe başladı. Neticede onun sulh teklifi kabul edildi. Ancak kışı orada geçirmekte olan hükümdarın tehdidi yine de ortadan kalkmış değildi.[70]

1387 ilkbaharında *Sivas*'a dönen Kadı Burhaneddin, Cüneyd'in *Kayseri* şehri ve yöresine karşı giriştiği tahripkâr hareketlere mani olmak üzere hazırlıklara başladı. Cüneyd'i bir savaş hilesiyle gafil avlamak istiyordu. Bu maksatla *Sivas*'tan hareketinden önce de Ahî İsa'yı «*Kayserili askerle*»[71] *Kayseri* üzerine gönderdi. Böylece Cüneyd'in *Kayseri* ahalisinin kendisine karşı cephe aldığını zannederek sığındığı kaleden çıkabileceğini, bu suretle de üzerine âni taarruzla onu ezebilceğini umuyordu. Bu düşünce ile bir müddet pusuda bekleyen Kadı Burhaneddin, Cüneyd'in tuzağa düşmediğini görünce kaleye yürümeğe mecbur kaldı. Kaleye yakın bir tepede mevzilenen *Sultan*, kale kapısını zorlamakta olan Ahî İsa'nın, Cüneyd'in mukabil taarruzu karşısında güç duruma düştüğünü ve imdatçı istediğini öğrendi. Bunun üzerine hükümdar takviye kuvvetleri gönderdi ise de düşman, Ahî İsa'yı esir alarak kaleye girdiğinden, bir netice alınamadı. Buna fazlasiyle hiddetlenen Kadı Burhaneddin, bir kaç gün sonra Cüneyd'e karşı yeni bir genel taarruzda bulundu ve şehri de yağmalattı. Bu sırada Cüneyd, yine bir çıkış hareketine girişti ise de ağır zayiat vererek kaleye döndü. Nihayet Kadı Burhanedin, kesin bir sonuç alamıyacağını görerek geri çekilmeyi uygun buldu.

Böylece neticesiz bir seferden sonra *Sivas*'a gelen hükümdar, yayla mevsiminde *Kösedağı*'na çıktığı zaman evvelce te'dip etmiş olduğu *Şam Türkmenleri* huzura gelerek itaatlerini bildirdiler, vermekle mükellef oldukları vergileri (*rüsûm*) ve *şölen koyunu* takdim ettiler. Burada dinlendiği sırada yanına gelen bir yakınından şehir ahalisinin isyan ederek muhalefet yoluna saptıklarını öğrendi. Ali Beğ'in oğlu Mehmed etrafında toplanan macera heveslisi bir

70 Bezm u Rezm, s. 318 - 324. Giesecke, s. 63 - 64.

71 Bunun tımarlardan gelme iktalı asker olması mümkündür.

bir grup, düşmanı Cüneyd'i şehre davet ederek onun yardımıyla Ali Beğ'in oğlunu emârete geçirmek suretiyle şehir ve vilâyeti tasarruflarına almayı kararlaştırmışlardı. Kadı Burhaneddin'in bu olaya fazla önem vermediği anlaşılmaktadır. Gerçekten de o, Emîr Abdullah Çelebi'yi huzura davet etti, durumu anlattıktan sonra bunları te'dip için kendisini *Sivas*'a göndermekle yetindi. Bu arada kendisi, *Erzincan* emîri Mutahharten'in akıncı kuvvetleriyle Kılıç Arslan'ın geri kalan cemaatinin zararlı faaliyetlerine karşı bölgeyi koruyan *Burtuluş*[72] kalesinin tahkimi ile uğraşmağa başladı. *Sivas*'ta daima fırsat beklemekte olan Ali Beğ'in genç oğlunun başlıca âmil olduğu görülen bu ayaklanma kısa zamanda bastırılmış ve elebaşları bir bir yakalanarak huzura getirilmiştir. Burada genç müddei etrafında toplanarak kudretli hükümdara karşı iktidar mücadelesine yeltenen yeni partinin belli başlı rükünlerini ve aralarındaki anlaşmanın mahiyetini tanıtmak yerinde olur.

Ali Beğ'in oğlunu nüfuzları altına alarak destekleyenler arasında Kadı Burhaneddin'in bendelerinden Sarraf Bayezid[73] ile Ahî Mehmed, yine vaktiyle işlemiş olduğu bir suçtan dolayı şehirden sürdüğü, fakat bilâhara *şehir kethudası*[74] na olan akrabalığı dolayısıyla *Sivas*'a girmesine izin verdiği ve şahsına bir zaviye ile daimî maaş tahsis ettiği Ahî Nasreddin[75], Emîr-i Hac namıyla maruf muhalif partinin lideri Ali Beğ'in terzisi ve bir de papaz[76] bulunuyordu. Yapılan anlaşmaya göre teşebbüs başarıya ulaştığı takdirde

72 Erzincan hududunda olsa gerek.

73 Beylikler devri iktisadî hayatına dair son derece mühim olan bu kayıt, İslâm dünyasında umumiyetle bankerlik ve sarrâflık Yahudilerin elinde olduğu halde XIV. asırda Ortaçağdaki ticarî canlılığını kazanan Sivas'ta Türklerin para ticaretini elinde tuttuğunu göstermektedir. Ortaçağ Selçuklu Türkiyesi'nin ticarî ve iktisadî vaziyeti için bk. CL. Cahen, Pre - Ottoman Turkey. New York 1968, aynı müell., Le Commerce anatolien au début du XIIIe siècle. Mélanges L. Halphen, Paris 1951; W. Heyd, Histoire du Commerce du Levant au Moyen-âge, Paris 1936; Osman Turan, Türkiye Selçukluları, aynı müell., Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti. Ankara 1965 ve müellifin İA'deki Selçuklular'la ilgili maddeleri.

74 Selçuklu idarî düzeninde de bulunan bu sınıf için bk. M. Akdağ, Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi, s. 12 v. d., 341.

75 Bu hadise, Sivas'ta aynı tarihlerde de şehir burjuvasını teşkil eden Ahî'lerin yalnız iktisadî ve içtimaî hayatta değil siyasî hadiseler üzerinde de müessir bir amil olduklarını ispat etmektedir. Yine başka araştırmalar da göstermiştir ki, Ahî'ler Anadolu'nun bütün şehirlerinde bu ve buna mümasil roller oynamışlardır. Ahî'lik hakkında bk. Franz Taeschner, İslâm ortaçağında Fütüvvet teşkilâtı. İFM XV 1-4 (1953/54) s. 3 - 25. Ayrıca bu hususta geniş bibliyografya için aynı yazı, s. 25 not 9. Keza devlet tarafından kurulan zaviyeler için bk. Ömer Lütfi Barkan. Kolonizatör Türk dervişleri, VD, II, s. 302 v. d.

76 Bu kayıt Hiristiyan ahalinin XIV. asırda da Sivas'ta kendi mevcudiyetini dinî inançları ile muhafaza ettiğini göstermektedir. Nitekim XIII. asrın sonlarına doğru Anadolu üzerinden Çin'e giden Marko Polo'da Türkmen İli dediği Orta ve Batı Anadolu'da Ermeni ve Rum'ların yaşadığını bunların ticaret ve hirfetle geçindiklerini Sivas ve Kayseri'de piskoposlukları bulunduğunu, güzel halılar ve kumaşlar imal ettiklerini bildirmektedir (Marko Polo, Charignon nşr., I. s. 34).

Ali Beğ'in oğlu Mehmed muhalif partinin rükünlerine birer mevki ve rütbe vereceğini taahhüt etmişti. Bu cümleden olarak şehrin riyaset ve *kethüdalığı* Emîr-i Hac'a verilecekti. Diğerleri de ümerâ ve devlet erkânının yer ve ve iktaatından[77] birine aday olmuşlardı. İşte Kadı Burhaneddin'in tesis ettiği merkeziyetçi hükümetin kuvvetliliği sayesinde bu defaki hareket emîrlerinden biri tarafından kısa zamanda tasfiye edilmiş, mesulleri «şeriat ve akıl hükümlerine» göre hakettikleri cezaya çarptırılmışlardı. *Sultan* içlerinden sadece genç olduğu için Ahî Mehmed'i ve babasının hukukuna hürmeten de müddeiyi (Ali Beğ'in oğlu Mehmed) affetmişti.[78]

Kadı Burhaneddin devletin emniyetini tehlikeye düşürebilecek olan bu iç meselenin hallinden sonra *Kösedağı*'ndan *Sivas*'a dönmüş ve buradan *Amasya* bölgesindeki yeni siyasî gelişmeleri dikkatle takibe başlamıştı. Bir önceki hareketler gibi bu son olay da, devlette çıkabilecek bir iç harpten âzami istifadeyi düşünen Emîr Ahmed'i *Sivas*'a taarruz için ümitlendirmişti: Güzel bir sayfiye mahalli olan *Kaynar Pınar*[79] mevkiinde ordugâhını kurarak harp hazırlıklarına başlamıştı. Kendine müttefik aramayı ihmal etmemiş, *Kuvvaddar-oğlu*[80] ile de ittifak yapmıştı. Bunu öğrenen hükümdar hemen harekete geçti ve Emîr Ahmed Beğ'in ordusuna âni bir baskında bulundu. Baskın karşısında ordusunda başgösteren bozgun ruhunu gören Emîr Ahmed kat'i muharebeyi kabul etmedi ve savaş ağırlıklarını bırakarak kaçtı[81].

Bu olaydan sonra *Sivas*'a dönen Kadı Burhaneddin, Cüneyd ile işbirliği halinde devlet hudutları dahilinde müslüman mallarını yağma ve tahrip etmekte olan *Moğol-Türkmen* eşkiyalarını tenkil için hazırlıklara başladı (1387-88 kışı). Sultan, mevsimin kış ve yolların karla kapalı olmasına rağmen yağmacıların bu mevsimde soğuk dağ sırtlarından daha mutedil vadi ve ovalara inmiş bulunacaklarını, bu suretle Cüneyd imdatlarına gelmeden kolayca onları tenkil edebileceğini düşünerek bu harekâta karar vermişti. Böylece de Cüneyd kuvvetten düşecek ve uzun zamandanberi mukavemet etmekte olan *Kayseri* kalesinin de fethi kolaylaşacaktı. Bu plân gereğince o semte hareket etti. Şiddetli bir kışta eşkiyalara karşı girişilen umumî tedip hareketi sırasında âsiler birbir yakalandıkları gibi civarda Cüneyd'e ait bir kale de teslim alındı ve onun müttefiki bulunan göçebelerin reisi Hüseyin esir edilip zincire vuruldu.

77 Buna dair bk. Osman Turan, İkta madd., İA.

78 Bezm u Rezm, s. 324- 329.

79 Kat'i olarak yeri tespit edilemedi.

80 Bk. aşğ. not.

81 Bezm u Rezm, s. 330.

Daha sonra bu civarda bulunan tarla ve meraları da diğer vilâyetlere katan Sultan, *Divan-ı âlî* [82] ile "müşâvere" [83] için geri *Sivas*'a döndü. Bu görüşmeyi müteakip de plânın ikinci kısmını tatbik, yani esas gayesi olan *Kayseri* kalesinin fethi ve Cüneyd'i tenkil işini kat'i olarak tahakkuk ettirmek için askerin yorgunluğuna bakmadan şiddetli kış ortasında tekrar *Kayseri*'ye geldi. Kalenin sür'atle fethi için lüzumlu harp aletlerinin (*mancınık*, *arrade*, *sapan*, *merdiven*) tedariki ile meşgul olmaya başladı. Burhaneddin'in yapmakta olduğu bu hazırlıklar karşısında durumunu son derece güçleşmiş gören Cüneyd, nihayet elçisini gönderdi ve şefaat diledi. Ayrıca kalede tutuklu bulunan Ahî İsa vasıtası ile de Kadı Burhaneddin'den ricada bulundu. Burhaneddin bunlara kulak vermedi ve Ahî İsa'nın serbest bırakılarak yanına gönderilmesini istedi. Bu tehdit karşısında sadakatini arzetmekten başka çare olmadığını gören Cüneyd, Ahî İsa'yı iade ettiği gibi işlediği suçlardan dolayı özür diledi; bundan böyle kayıtsız şartsız itaat edeceğini, istenilen vergi ve askeri de muntazam göndermek suretiyle bağımlılık şartlarını noksansız yerine getireceğini yemin ile taahhüt etti. Böylece arada sulh oldu. Kadı Burhaneddin aldığı yerleri Cüneyd'e bırakarak *Sivas*'a döndü. Bir müddet dinlenmek isteyen Kadı Burhaneddin, *Sivas* etrafında av ve gezmekle vakıt geçirdi. Bu maksatla *Erzincan* hududuna yakın geldiği sırada Timur'un *Aladağ*'a karargâhını kurduğu ve *Erzincan*'da panik başladığını öğrenerek sür'atle *Sivas*'a döndü ve şehrin kalesini tahkime başladı. *Erzincan*'da esen korku fırtınası neticesinde Emîr Mutahharten ailesi ve ağırlığını *Şarkî Karahisar* (dostu Melik Ahmed'e aitti)'a göndermiş, vilâyet halkı da *Erzincan*'ı terk ile etrafa göç etmişlerdi. Hakikaten'de aşağıda Kadı-Timur münasebetleri bölümünde anlatılacağı üzere *Nahçivan* yoluyla *Anadolu*'ya giren Timur, *Memlûklu* nüfuz sahasında oturan *Karakoyunlu Türkmenleri*'nin ülkesini istilâya başlamış, nihayet *Erzurum*'u da alınca tutunamayan *Karakoyunlu Türkmenlerin* reisi Mehmed Beğ *Malatya*'ya sığınmak zorunda kalmıştı[84] Ancak Timur *Erzurum*'dan geri dönmüş, böylece *Erzincan* ve *Sivas* üzerine düşen baskı da ortadan kalkmıştı.

82 Elimizde Kadı Burhaneddin devletinin idari teşkilâtı hakkında kesin bilgiler yoktur. Ancak onun da diğer Beylikler gibi Selçuklu - İlhan devlet teşkilâtını taklit etmiş olduğu Bezm'u Rezm ve Divan'ındaki bazı kayıtlardan (s. 98, 102, 113, 243, 276, 280, 298, 332, 349) anlaşılmaktadır. Öyle görünüyor ki, Kadı zamanında idarî teşkilatın merkezi büyük divan idi. Bu, Büyük Selçuklular'da (ديوان سلطان) Büyük Divan (Medhal, s. 42) Anadolu Selçukluları'nda da aynı isimle (ديوان عالى) Divan-ı âlî diye geçmekte idi. Bu divana icabında Kadı devletinde olduğu gibi vezirden başka hükümdar da riyaset ederdi (İbn Bîbî, Muhtasar, s. 53, 57, 211). İlhanlılar'da da buna benzer Divan-ı Büzürg veya Divan-ı Memâliki a'lâ var idi (Medhal, s. 223); bütün devlet işlerinin mercii bu yer idi.

83 Bezm u Rezm, «و بمؤامره ٔ ديوان اعلى در آمد. .» s. 331. Krş. Uzunçarşılı, Medhal, s. 480

84 « و امير تمور بارزن الروم رسـيد و بر تراكه ٔ قراقينلو تا خت و اكثر ايشان را اسير و دستكير ساخت و قتل و غارت كرد و باز كشت و ارزنجان از شراو سالم ماند» (Bezm u Rezm, s. 330-332).

Krş. Hafiz Abrû, Zubdat at-tavârih. Fatih Ktp. nr. 4371, vrk. 218 a; Şarafaddin Alî Yazdî, Zafarnâma, I, Calcutta 1887, s. 418 v. d.; İbn al - Furat, IX, s. 10; İbn Kadı Şuhba, II, vrk. 23 a.

Öte yandan Timur'un büyük bir ordu ile *Anadolu*'ya doğru yürüdüğü haberi Kadı Burhaneddin'in düşmanları tarafından sevinçle karşılanıyordu. *Amasya* bölgesinde babasının satvetini ihya etmek emelinde olan Ahmed Beğ, *Sivas* devleti topraklarına akınlara başlamış *Zile*'ye kadar sokularak birkaç ev yaktıktan sonra kalesine çekilmişti. Bu sebeple Kadı Burhaneddin, Timur tehlikesi kalkar kalkmaz büyük bir ordu ile *Amasya* üzerine yürüdü. Bu defa davranışı çok şiddetli oldu, *Amasya* bölgesini şimdiye kadar görülmemiş derecede yakıp yıktı[85]. Fakat kuzeydeki *Türkmen* beylikleri arasındaki durumu göz önünde tutarak daha ileri gitmeden *Sivas*'a döndü. Çünkü bu sırada *Canik* havalisinin Türkleşmesinde en mühim etken olan iki *Türkmen* beyliği, yani *Çepniler* tarafından kurulmuş olan Taceddinoğulları beyliği ile *Niksar*'ın doğu tarafında hükümet süren Hacı Emîr beyliği[86] arasında münasebetler hiç de dostça bir görünüş arzetmemekte idi. Hacı Emîr oğulları beyliği karışıklıklar ve iktidar mücadeleleri içinde bulunuyordu. Şöyle ki: Aynı sene içinde ağır bir hastalığa yakalanan Hacı Emîr İbrahim'in ölümü yakın görünüyordu. Bu sebeple emâret tahtına çok sevilen

85 Bezm u Rezm, s. 332, Giesecke, s. 65-65.

86 XIII. asrın sonu ile XIV. asrın ilk yıllarında Selçuklu devletinin tamamen yıkılıp az sonra da Moğol - İlhanlı hâkimiyetinin de zayıflamasiyle Anadolu'da açılan "Tevâif-i Mülûk" devri sırasında Samsun-Trabzon'u çevreliyen bölgede sivrilen Taceddin ve Bayram-oğlu Hacı Emîr İbrahim Beğler de maiyetleri ile burada birer beylik kurmayı başarmışlardı. Ancak kaynaklarda bunların kuruluşları hakkında geniş bir bilgi bulunmamaktadır.Bununla beraber kurucuların Selçuklular tarafından, Canik bölgesindeki hıristiyanlara karşı bu hudutların emniyeti ve bu havalinin fethi için yerleştirilmiş olan Oğuzlar'ın bir kolu Çepniler (bk. Faruk Sümer, Anadolu'da Üç-Oklu Oğuz boylarına ait teşekküller, s. 446 v.d.)'den geldikleri kesin olarak söylenebilir. Ancak bu Çepnilerin Anadolu'ya hangi tarihte geldikleri hakkında kati bir söz söylemek mümkün değildir. Selçuk kaynağı İbn Bîbî'de Selçuk devletinin Cimri isyanı ile uğraştığı sırada (676/1277) Trabzon Komnenleri bunu fırsat sayıp kara ve denizden Sinop'a saldırdıkları zaman karşılarında bu *kavmi* bulduklarını ve Çepnilere yenilerek ric'at ettikleri kaydedilmektedir (Tıpkı basım, s. 729). İşte Çepnilerin bu bölgedeki faaliyetleri sonunda sahil mıntıkası çok kısa bir zamanda Türkleşmiş ve XIV . asır ortalarına kadar da bu boy emîrlerinin idaresi altında kalmıştır. Nitekim Timur'a giden İspanyol elçisi Clavijo (1404) Ordu ve Giresun'un Hacı-Emîr'in hâkimiyetinde olduğunu, bu emîr'in 10000 kişilik bir ordusu bulduğunu bildirmektedir (Clavijo, Embajada à Tamorlan nşr., F. Lôpez Estrada, Madrid 1943, s. 73). Çepniler yukarıda değindiğimiz akınlarına beğlerinin emri altında bir dereceye kadar müstakil siyasî teşekküller haline geldikten sonra da devam etmişlerdir. Trabzon Komnenleri nihayet kendileri için can mal, toprak kaybına sebebiyet verdikleri akınlarına mani olamayınca bunları durdurmak için başka tedbirlere başvurmuşlardı. Bu tedbirler de, Çepni beğleriyle akrabalık bağları tesis ederek dostluk kurmak olmuştur. Nitekim de I. Basilios kızı Theodora'yı Bayram-oğlu Hacı Emîr ile, III. Alexios da kızı Eudokia'yı Emîr Taceddin ile evlendirmişlerdi ((bk. Cronique de Trebizonde composée en grec par Michel Panarete, publiée pour la premiere fois, d'après un manuscrit de Venise, par M. Tafel, à la suite, des opuscules d'Eustathe, en 1929 et traduite en français par M. Brosset Jeune. Histoire du Bas-Empire par Lebeau. Nouvelle éd. par M. de Saint-Martin et continuée par M. Brosset Jne, XX. 1836, s. 493, 505). Bu Türkmen beğlerinin Anadolu'daki diğer siyasî kuruluşlarla olan ilişkileri ise çalışmamızın ilgili bölümlerinde etraflıca anlatılmıştır. Yakında bu beyliklerle ilgili neşredeceğimiz tetkikimiz'de de görüleceği üzere XVI. asıra ait Tahrir defterlerindeki kayıtlara göre bu beyliklerden bazılarının sınırları Trabzon içlerine kadar dayanıyordu.

ve takdir toplayan *"seyf ve kalem"* sahibi *"erşed evlât"*[87] Süleyman Beğ'i geçirerek sağlığında idare ve hükümet işlerini ona devretmeyi arzu etti. Bu suretle ölümünü müteakip kardeşler arasında çıkması muhtemel olan iktidar mücadelesi neticesinde emîrliğinin vahim bir buhran içine sürüklenmesini önlemek istemişti. Bu düşünce ile yakın akrabası ve vilâyet ileri gelenlerini huzuruna davet ederek durumu ve niyetlerini onlara anlattı. Maksadının sağlığında kendisinden sonra yerine geçecek olan veliahtı huzurlarınızda tayin edip şimdiden işlerin tanzim ve idaresinin ona devretmek olduğunu söyledi. Meclis de bu teklifi uygun görerek emâret mevkiine Süleyman Beğ'in getirilmesini kararlaştırdı. Bundan sonra da memleketin ileri gelen büyükleri Süleyman Beğ'e biat ile and içtiler. Ayrıca Hacı Emîr İbrahim Beğ, iyi olsa bile bu ahdı bozmıyacağını ve kendisini *"zühd ü takva"* hayatına vereceğini de taahhüt etti. Ancak devlet erkânı önünde resmen tahttan feragat eden baba Hacı Emîr İbrahim'in, hastalığı iyi olunca yemin ve taahhütleri hilâfına hareket ederek emâret mevkiindeki oğlunu hal, için çareler aramaya başladığı görüldü. İşte bu hal beyliği vahim bir buhran içine atmış, devlet ricali arasında doğan bu meseledeki şiddetli fikir ayrılığı ve rekabet neticesinde beylik mühim karışıklıklara sahne olmuştur. Süleyman Beğ tahtı bırakmak istemeyince babası kendisine taraftar emîrlerin yardımı ile silahlı harekete geçmişti ki böylece endişesini duyduğu iç harbe bizzat kendisi sebebiyet vermiş oluyordu. Bu sırada fırsat bekleyen ve beylikteki iç harpten âzami derecede istifadeyi düşünen diğer düşmanlar gibi Taceddin de beyliği kendi topraklarına ilhak için teşebbüse geçmişti. Ancak Süleyman Beğ'in topraklarına yaptığı iki akında da bir kazanç sağlayamamıştı. Fakat Taceddin'in yeni bir taarruz için geniş ölçüde hazırlıklara başladığını haber alan Süleyman Beğ, bu saldırıyı önleyebilmek için Kadı Burhaneddin'e mektup gönderdi ve yardım talep etti. Eski düşmanı Taceddin'e karşı ona yardım etmeğe karar veren Kadı Burhaneddin *Şeyhü'l İslâm*[88] Şeyh Yar Ali'yi bir kumandan ile birlikte Taceddin'in nezdine gönderdi. Kendisine de şu yolda bir tebligatta bulundu; "Hiçbir sebep yokken Süleyman Beğ'in vilâyetine birkaç kere taarruzda bulunarak düşmanlık yoluna saptığınızı ve komşuluk hukukuna riayet etmediğinizi haber aldım. Bu davranışınız hiç de hoş değildir. Size düşen vazife baba ile oğlun arasını bulmak iken, siz beyliğin topraklarını ilhaka çalışıyorsunuz. Eğer bu tarz hareketleriniz devam edecek olursa Süleyman Beğ'e yardımda bulunmak mecburiyetinde kalacağım". Henüz elçilik heyeti dönmemişti ki payitahta gelen

87 Buna dair en iyi malumat Halil İnalcık tarafından yapılmış olan şu tetkikte verilmektedir. Osmanlı Saltanat veraseti usulü ve Türk Hâkimiyet telâkkisi ile ilgisi. Siyasal Bilgiler Fak. Der. XIV 1(1959) s. 1 - 28.

88 Selçuklu devri Anadolu şehirlerinde ilim ehlinin başı olan birer Şeyhü'l İslâm bulunurdu. Büyük bir ihtimalle Kadı devleti devrinde Sivas'ta görülen bu memuriyet de aynı görevin bir devamı olmalıdır (bk. Mustafa Akdağ, İktîsadî tarih, s. 10-12.)

haberle *Sultan*, tekrar taarruz eden Taceddin'in Süleyman Beğ tarafından öldürüldüğünü ve 500 süvarisinin de esir alındığını öğrendi. Bunun arkasından da Şeyh Yar Ali *Sivas*'a geldi, teşebbüsleri ve olgular hakkında *Sultan*'a bilgi verdi[89].

Kadı Burhaneddin, Taceddin'in ölümü haberi üzerine derhal Emîr Said'i *Niksar*'a gönderdi ve kendisi de sefer hazırlıklarına başladı. Bu esnada *Niksar* ahalisi şehrin anahtarlarını getirip kendisine teslim etti. Buna rağmen ordusu başında o semte karşı yürüdü. *Niksar* önünde karargâhını kurdu ve ancak şehid Melik Danişmend Gazi türbesini[90] ziyaret ettikten sonra *Niksar*'a girdi. Burada Mevlâna Celâleddin Rumî için yapmış olduğu bir adağı da yerine getirmeyi ihmal etmedi[91]. *Niksar*'da bulunduğu sırada Süleyman Beğ de akrabasından birini yanına gönderdi, zaferini haber vererek itaatinde olduğunu bildirdi. Kadı Burhaneddin harpsiz teslim aldığı *Niksar*'dan sonra evvelce Taceddin'e ait bulunan *İskefser*[92] kalesini sıkıştırdı. Kale halkı başlangıçta mukavemete yeltendi ise de bilâhara itaat gösterek kaleyi teslim etti. Kadı Burhaneddin de burayı Süleyman Beğ'e *"resm-i suyurgal"* da kendisine ait olmak üzere ikta etti ve *Niksar*'a döndü. Bu fetihlerden sonra kendi toprakları içinde aynı akibetten korkmağa başlayan Taceddin-oğlu Mahmud Çelebi, Kadı Burhaneddin ile uzlaşmayı uygun buldu. Emîrlerinden birini yolladı bir daha itaattan çıkmayacağına dair yemin ederek seferlerine asker ve mal göndermek yükümlülüğüyle Kadı Burhaneddin'in bağımlılığına sıkı bir şekilde girdi. Bunun üzerine affını esirgemeyen *Sultan*, bütün vilâyetini kendisine bıraktı ve bu yolda bir de *"hükm-i şerif"* çıkardı. Ayrıca da bu iki küçük *Türkmen* beyliğinin vâris oldukları topraklarla yetinmeleri ve Süleyman Beğ'in Taceddin oğlu'nun topraklarına bir daha taarruz etmemesi karar altına alındı. Böylece Kadı Burhaneddin 1387 kışında Hacı Emîr İbrahim'in hastalanması ve beylik tahtı için mücadelenin başlaması neticesinde *Canik* bölgesinde vukubulan olaylardan istifade ederek iki küçük *Türkmen* beyliği üzerinde hâkimiyet kurmaya ve her iki *Türkmen* beğini de – Taceddin-oğlu Mahmud Çelebi, Hacı Emîr oğlu Süleyman Beğ – sadık bağımlıları arasına katmaya muvaffak olmuştu.

89 Bezm u Rezm, s. 332 - 336.

90 Bk. A. D. Mordtmann, ZDMG XXX (1876) s. 468; Halil Ethem, Anadolu'da İslâmi kitabeler (Melik Gazi) TOEM VI 32 (1331) s. 449-67; Tahsin Özgüç–Mahmud Akok, Melik–Gâzi türbesi ve kalesi. Belleten 71 (1954) s. 331 - 336.

91 Her ne kadar elde başka deliller yoksa da gerek asli kaynağımız Bezm u Rezm'de gerekse Divan'ındaki bazı kayıtlar Kadı Burhaneddin'in Mevlâna'ya karşı duyduğu sevgi ve saygıyı dile getirmektedir. Buna dair bk. Bezm u Rezm neşrine Fuad Köprülü tarafından yazılmış olan mukaddime, s. 12.

92 Taeschner, Wegenetz, II, s. 54. tablo 41.

Aynı günlerde *Erzincan* hududundaki *Koyluhisar* kalesi muhafızı Siraceddin, *Sultan*'a, Emir Mutahharten'in *Karakoyunlu Türkmenlerin*'den[93] kurulu kalabalık bir ordu ile sınırı aştığı haberini verdi. Kuzey hududunda sükûnet avdet etmiş olduğundan buna mukabelede bulunmak için seferberlik yapan Kadı Burhaneddin, Hacı Emîr oğlu Süleyman Beğ'den bağımlılık şartlarına göre buyruğu altındaki kuvvetlerle ordugâha gelmesini istedi ve hemen *Sivas*'a hareket etti. *Sivas*'a gelince, şehir sırtlarına kadar sokulmuş bulunan Mutahharten'den bu hareketinin sebebini öğrenmek istedi, *Erzincan* emîri verdiği cevapta anlaşma hükümlerine göre yardıma gelmeye hazır olduğu halde *Niksar* seferine çağırılmadığından dolayı duyduğu üzüntüyü belirtiyordu. Nihayet şehir haricinde çadırını kurduran Kadı Burhaneddin, kışa rağmen Mutahharten'in üzerine yürüdü. Ancak korkak Mutahharten hemen memleketine geri döndüğü için silahlı bir karşılaşma olamadı. Hükümdar da o kışı *"aşy u işretle"* *Sivas*'ta tamamlamaya çalıştı. Bir yandan da *Erzincan*'a baharda yapmayı plânladığı sefer için harp hazırlıkları ile de meşgul olmayı ihmal etmiyordu. Nitekim 1388 baharında *Memlûklular*'ın *Malatya* nâibi Mintaş'ın *Sultan* Berkuk'a karşı dostluk teklif için *Sivas*'a gelen elçisi, onu, *Erzincan* seferi hazırlığı içinde bulmuştu[94].

KADI BURHANEDDİN AHMED'İN TAKİP ETTİĞİ SİYASETİN ANA HATLARI

II

1) Kadı Burhaneddin'in Memlûklularla münasebetleri

Kadı Burhaneddin Ahmed ile hâkimiyeti *Anadolu*'da *Malatya* ve *Divrigi*'ye kadar uzanan *Mısır Memlûklu sultanlığı* arasındaki münasebetler, Berkuk'un iktidarı ele alışından (784/1382) hemen sonra başlamıştır. Muhtelif safhalar arzeden ve zaman zaman pek yoğunlaşan bu münasebetlerde uzun zaman hiç de dostane hisler taşınmadığı görülmektedir. Bir dostluk, ancak uzun bir mücadele devresinden sonra, Timur tehlikesi *Yakın Şark*'ta belirdiği zaman kurulabilmiştir (bk. aşğ. Kadı-Timur münasebeti).

Kadı Burhaneddin'in Berkuk'a karşı ilk defa cephe alışı, *Memlûklu* hükümdarının, memleketinde yeni bir iç düzen kurmağa teşebbüs ettiği günlerde görülmektedir. Şöyleki: Saltanata geçer geçmez Berkuk'un kendine taraftar ümerâyı önemli mevkiilere getirme siyaseti tepkilere yol açmıştı. *Türk Memlûk* ümerâsından olan bir kısım valiler mukavemete başlamışlar,

93 Bu Türkmenler Timur'un Erzurum'u istilası sırasında kaçarak Erzincan bölgesine sığınmışlardı.

94 Bezm u Rezm, s. 336 - 339. Giesecke, s. 66-67.

bu cümleden olarak *Gazza* valisi Akboğa Abdülvahid, yanında köleleri olduğu halde kaleyi terketmişti. Diğer yandan *Elbistan* valisi Altunboğa es-Sultanî Çerkeze bende olmıyacağını ilân etmiş, *Dulkadır Türkmenleri* ile anlaşarak *Darende*'yi muhasaraya başlamıştı. Ancak bu hal uzun sürmemiş, Berkuk'a sadık emîrler tarafından bastırılmıştı[95]. İşte bu umumî tedip hareketi sırasında, çağdaş Arap kaynaklarındaki bilgilere göre[96] Yelboğa an-Nasirî'ye mağlûp olan *Elbistan* valisinin, Kadı Burhaneddin'e sığındığını ve onun tarafından himaye edildiğini görmekteyiz. Burhaneddin *Sivas*'ta devlet tahtına geçtiği zamandan itibaren rakîbi olan diğer Eretnalı emîrleriyle mücadele edebilmek için *Dulkadır-oğlu* ile dostluk tesis etmiş idi ve zaman zaman ondan yardım görüyordu[97]. Bu iltica olayından sonra *Dulkadır-oğlu* ile anlaşarak Berkuk aleyhine faaliyete girişti. Burada Kadı Burhaneddin ile *Dulkadır Türkmenleri*[98] arasında daha önceki dostça davranışlara kısaca işaret etmek yerinde olacaktır. *Dulkadır-oğlu* Halil Beğ, kardeşlerinden Osman Beğ'i uzun iktidar mücadelesi devrinde bir miktar kuvvetle Kadı Burhaneddin'in maiyetine göndermiş idi. Nihayet Kadı Burhaneddin, *Amasya* emîri Ahmed ile *Kazâbâd*'da vukua gelen muharebede büyük bir tehlikeye düşünce *Dulkadır*'lılardan Halil adında cesur bir kimsenin yardımı ile canını kurtarabilmişti (1383)[99].

Dulkadır-oğulları'nın *Mısır Memlûklu* sultanlığına karşı giriştikleri harpcû faaliyetleri zor kullanarak tenkile muvaffak olamayan Berkuk, bir müddet beğlerine teşrif göndermek ve emâretlerini tanımak suretiyle münasebetlerin çok dostça bir hal almasını temine muvaffak olmuştu[100]. Ancak bu hal çok devam etmemiş, *Dulkadır-oğlu* Halil Beğ yeniden *Memlûklere* karşı düşmanca hareketlere girişmişti. *Dulkadırlılar*'ın 786/1384-85 yılında *Üç-Ok Türkmenleri* ile işbirliği ederek *Maraş* ve *Elbistan*'ı almaları ve *Memlûklular*'a bağlı *Türkmenler*'i dağıtmaları iyi münasebetler devrini sona erdirmişti. Bu işde *Dulkadır-oğlu* Halil Beğ'in Kadı Burhaneddin'den geniş ölçüde destek gördüğü daha sonra cereyan eden olaylardan açıkça anlaşılmaktadır. Bu hadiseler üzerine *Maraş*'a gelen *Haleb* valisi Yelboğa, *Dulkadırlıları* bozguna uğrattı. Bir müddet burada kalan Yelboğa, *Dulkadır-oğlu* Halil Beğ'in *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin ile ittifak etmek suretiyle *Memlûklular*'a tâbi *Darende* ve *Divrigi* havalisini yağma ettikleri haberini aldı. Bu haber üzerine, *Elbistan*'a gelen Yelboğa

95 Bk. Ş. Tekindağ, Memlûk Sultanlığı. İstanbul 1961, s. 54. Krş. not 104.

96 Makrizî, as-Sulûk, III, vrk. 112 a; Aynî, Ikd. XIX, s. 283; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 74 b.

97 Bk. Bezm u Rezm, s. 285.

98 Bu Beyliğin tarihi için bk. Mukrimin Halil Yinanç, Dulkadırlılar madd., İA.

99 Bezm u Rezm, s. 277.

100 Bk. Ş. Tekindağ, Memlûk Sultanlığı, s. 86.

müttefik kuvvetleri önce *Darende* yakınında *Aslantaş* mevkiinde, bilâhara *Sivas*'a yakın bir yerde bir biri arkasından mağlup etti ve bunlarla işbirliği eden *Ras al-Ayn* ve *Harran Türkmenleri*'ni de dağıttı[101]. Nihayet Berkuk esasen akınlarından bıktığı *Dulkadır-oğlu* Halil Beğ'i *Türkmen* emîrlerinden Umur-oğlu İbrahim Beğ vasıtası ile öldürttü[102]. İşte bu hadiseden sonra Kadı Burhaneddin, *Memlûklu* sultanı Berkuk'a açıktan açığa cephe almış ve ona karşı yeniden düşmanca teşebbüslere girişmiştir.

1388 baharında Kadı Burhaneddin, ahidlere sadakatsızlık gösteren *Erzincan* hükümdarı Mutahharten'i tedip için harp hazırlıklarına başladığı bir sırada *Malatya* nâibi Mintaş'ın elçisi *Sivas* sarayına ulaşmıştı. Berkuk'un *Malatya* nâibi bulunan Mintaş, elçisi vasıtasıyla Kadı Burhaneddin'e Berkuk'a karşı bir ittifak teklifinde bulunuyordu[103].

Böylece ortaya çıkan yeni durumu izah etmeden önce Mintaş'ı bu yolda bir harekete iten sebep ne idi, onu görelim. Berkuk'un, *Memlûklu* sultanlığının belli başlı nâibliklerine kendi yakın adamlarını tayin etmesi yanında Çerkez memlûklarını çoğaltmasını dikkatle izleyen *Türkmen* emîrleri, yine onun *Mısır*'dan zorla sürdüğü Aşrafiya memlûklarını kendi taraflarına çekmek suretiyle harekete geçmişler idi[104]. İşte, İbn Hatib an-Nasirîya'nın [105] kaydına göre Berkuk'a intisabı bulunan, önce Aşrafiya

101 Aynî, Ikd., XIX, s. 291; Makrizî, as - Sulûk, III, vrk. 121a.

102 Bk. Kadı Şuhba, II, vrk. 13 b; İbn Tagribirdî, Nucûm, V. s. 196.

103 « سلطان را عزیمت ارزنجان و انتقام از امیر مطهرتن تصمیم یافت و بترتیب عدد و تکثیر عدد و مدد سعی پیوست و از نایب ملطیه منطاش ایلچی رسید مبنی بر تأسیس مبانی مخالصت و مصادقت و تمهید قواعد مصافات و موالات و یکجهتی و یکانکی ...» (Bezm u Rezm, s. 339).

104 « . . . كه چون سلطان برقوق بر مملکت مصر استیلا یافت اولاد و احفاد ملك ناصر» را تتبع کرد و باطفای جمره و اخماد نائرهٔ ایشان مشغول شد و ایشان را از شعار ملك و سلطنت خلع کرد و بر سریر دولت متمکن کشت و اوچرکسی بود مملوك که بنسبی و حسبی منتمی نبود و بفضلی و ادبی اعتزا و انتساب نداشت و اکثر امرا و اجناد ممالك مصر و شام از مغول دشت بودند که ایشان را ترك خوانند و برقوق بعلت نزول رتبت و جهالت نسب از صنادید اتراك مستشعر و متوهم شد و بتفریق جمع و تبدید شمل ایشان و تعظیم شان و انتظام حال طوایف چرکس غایت اهتمام و اعتنا مبذول داشت و بعضی را از امرای بزرك بجرمی اندك و جنایتی مختصر بقتل آورد و بعضی را محبوس و مقبوض کردانید و باقی را مفلوك و معزول ساخت و بدین سبب امرای اتراك از وخائف و متوهم کشتند و عداوت او در ضمائر و سرایر ایشان مستحکم شد و منطاش یکی از مشاهیر آن جماهیر بود و بجهت تشبه و انتساب ببرقوق و خلاص از دبیب عقارب شر و نوائب ضر او برقیت و غلامی بازر کانی اقرار کرده بود و خود را ببرقوق فروخته و مع ذلك این تزویر و افتعال فائده نمی داد و این تدبیر و احتیال نافع نمی آمد وهمواره از بطش و بأس او مرهوب و مرعوب می بود...» (Bezm u Rezm, s. 340).

105 I, vrk. 263 a. Krş. Bezm u Rezm, s. 440.

sonra az-Zahirîya memlûkları tarafını tutan, İbn Hacer'de[106] İbn Abdullah at-Turkî adı ile geçen Mintaş, bu hareketin liderliğini üzerine almıştı. Mintaş, ayrıca etraftaki mülûk ve ümerâya da haberler göndermek suretiyle *Mısır* sultan'ına karşı kuvvetli bir muhalefet cephesi teşkiline çalışıyordu. Bu arada yukarıda söylediğimiz iyi ilişkiler kurmak ve Berkuk'a karşı birlikte hareket etmek isteğini *Sivas*'a ulaştırmak üzere elçisini Kadı Burhaneddin'e göndererek onu da kendi müttefikleri arasına almak istiyordu. *Bezm u Rezm*'de Mintaş tarafından yapılan bu teklife hemen müspet bir cevap verildiğine dair herhangi bir malumat yoktur. Ancak çağdaş *Memlûklu* tarihçileri İbn al-Furat ile Aynî'nin[107] Sultan Berkuk'a karşı Mintaş'la ittifak yaparak muhalefette başlayan ümerâ yanında Kadı Burhaneddin'in de ismini zikretmeleri, *Malatya* nâibi tarafından yapılan teklifin kabul edildiğini göstermektedir. Timur'a karşı *Memlûklu* sultanlığının hudutlarını muhafaza ile görevli kuvvetlerin tehlike geçer geçmez üzerine yürüyeceğini gayet iyi bilen Mintaş, *Sivas* hükümdarına daha da yaklaşmak lüzumunu duymuş ve elçisini ikinci kez göndererek *Malatya*'yı teslim etmek istediğini Kadı Burhaneddin'e bildirmiştir. Bu yeni teklifi alan Kadı Burhaneddin, Mintaş'a daha da fazla dostluk göstermeğe başlamış ve Mutahharten'e karşı yapmayı tasarladığı *Erzincan* seferini tehir etmiştir[108]. Ancak, Mintaş'ın *Malatya*'yı teslimi teklifinin Kadı Burhaneddin tarafından kabulunun nedenlerini daha iyi anlayabilmek için, Kadı Burhaneddin-Berkuk ilişkilerine de kısaca değinmek gerekmektedir. Hakikaten de bu sırada iki taraf arasındaki gerginlik son haddini bulmuştu.

Kadı Burhaneddin'in *Suriye* dolayısıyla *Mısır*'la olan münasebetlerinde öteden beri bir düşmanlık hâkim idi. Ta baştan beri devamlı olarak Berkuk aleyhinde gelişen her hadisede az çok ilgisi olduğunu gördüğümüz Kadı Burhaneddin'in bilhassa yakın dostu *Dulkadır-oğlu* Halil Beğ'e yapı-

106 İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 86 a.

107 İbn al-Furat, IX, « وفى يوم الاثنين ثاني عشر ذي‌القعدة الشهر المذكور ورد الى الابواب الشريفة بريد و اخبر بان الامير تمربغا منطاش الافضلي نايب السلطنة بملطية خامر و خرج عن طاعة السلطان الظاهر برقوق و اتفق هو و القاضي ابراهيم صاحب سيواس و قرا محمد و الياس الماحارى نايب البيرة و الامير يلبغا المنجكي و الامير الطنبغا الاشرفي والامير اسندمر الشرفي بن يعقوب شاه و خرجوا الجميع عن الطاعة » (s. 20).

Aynî, Ikd, XIX, s. 324. Ayrıca bk. Inbâ, I, vrk. 95a.

108 «... و یقین می دانست که بعد از فراغ خاطر از قضیهٔ امیر تمور و امن از حادثهٔ او لشکر دمشق را بر سر او خواهد فرستاد و در استهلاك و استیصال او جد بلیغ خواهد نمود پس بدین علت باسلطان اختلاط و اتفاق آغاز نهاد و علاقهٔ مودت و محبت محکم می ساخت و سلسلهٔ دوستی و ارادت می جنبانید تادرسیل طوفان خیز حوادث و هیجان عواصف نوازل وکوارث او را کهفی منیع و سدی سدید باشد و عهد بست و شرط کرد که چون عساکر مصر و شام بقصد او بر خیزند ملطیه بسلطان تسلیم کند و از میان بر خیزد » (Bezm u Rezm, s. 340).

Krş. İbn Haldun, al-Ibar, V. s 482; Zaynaddin Tâhir, Durrat al-Aslâk, vrk. 427 b.

lan hareketi bir türlü hazmedemiyordu. Öte yandan iki taraf arasındaki husumetin derinleşmesine sebep olarak aşağıdaki hususların da dikkate alınması gerektir. *Sivaslı* bir tüccar Eretna hükümdarı Ali Beğ'in iznini alarak satmak üzere mallarını *Suriye*'ye götürmüştü[109]. Fakat Ali Beğ'in öldüğü haberini alınca *Suriye*'de ikamete karar vermiş ve mallarını geri getirmemişti. İşte Kadı Burhaneddin'in, bu malları Ali Beğ'in varislerine vermek için tüccarın ve eşyaların geri gönderilmesi yolunda *Mısır* hükümeti nezdinde yaptığı müteaddit teşebbüsler hep cevapsız kalmıştı. Fakat aradan bir müddet geçtikten sonra Berkuk'un tüccarlarından biri *Sivas*'a geldiğinde Kadı Burhaneddin, bir misilleme hareketinde bulunmuş, tüccarın elindeki malların bir kısmını müsadere ile Ali Beğ'in varislerine dağıtmıştı. *Şam*'a dönen tüccar ise durumu Sultan Berkuk'a bildirmiş ve Kadı Burhaneddin'den acı acı şikâyette bulunmuştu. Timur'a karşı *Dımışk*'ı müdafaa ile görevli askerin kumandanı Yunus'un bu işe dair *Sivas*'a yazdığı mektup hükümdarı adamakıllı hiddetlendirmiş idi. İkinci bir husus şudur. Kadı Burhaneddin, 789/1387 yılında *Yakın Şark*'a gelen Timur'un[110] niyetini anlamak kasdiyle nezdine bir elçi göndermişti. Elinde Timur'un cevabî mektubu ile dönmekte olan elçiyi *Erzincan* emîri Mutahharten yakalamış ve mektubu *Şam*'daki *Memlûklu* makamlarına göndermişti. Ayrıca, Kadı Burhaneddin'i Timur'un dostu ve taraftarı diye ihbar eden Mutahharten bu mektubu iddiasının sağlam bir ispatçısı olarak ileri sürmüştü. Fakat aradaki düşmanlığa asıl sebep, *Sivas* hükümdarının bir sohbet sırasında bundan böyle Çerkez kölelerine *Anadolu*'dan geçme izni vermeyeceği şeklindeki konuşması olmuştu[111].

109 Anadolu'da hükümetlerin sermâyedârlarla ortak ticaretlerine güzel bir örnek olarak gösterilebilir. Krş. Osman Turan, Türk - İslâm Medeniyeti. s. 285.

110 Şarafaddin Alî Yazdî, I,s. 418 v.d. ; Zubdat, vrk. 218a; İbn Kadı Şuhba, II, vrk. 23 a.

111 XIII. asırda İslâm dünyasına en çok köle ihrac eden bölge Kıpçak ülkesi idi. Mısır ve Suriye Eyyubîlerinde büyük bir yekûn tutan Kıpçak köleleri, zamanla bu devletin yerine geçip Memlûklular devletini kurunca Kıpçak kölelerinin ehemmiyeti büsbütün artmıştı. Kıpçak sahasına Altınordu devleti kurulunca bu devlet çok defa vergi olarak tebaasının çocuklarını sattığı gibi müslüman, hıristiyan ve şamanî olan Kıpçaklar'ın kıtlık zamanlarında bizzat kendi çocuklarını sattıklarına dair de kayıtlar bulunmaktadır (al-Omarî, Masâlik al-absar. Ayasofya Ktp. III, nr. 341, vrk. 60 a; W. Heyd, Histoire du Commerce du Levant au Moyen-age. II, Paris 1936, s. 556). 1303'de Toktay'a tâbi memleketlerde, üç yıl süren kıtlık neticesinde, halk çocuklarını Mısır ve başka islâm memleketlerine götüren tüccarlara satmıştı (Quatremere, Histoire Sultan Mamlouks, II, s 2, s. 214). İşte Kıpçak sahasından gelen bu köleler, Karadenizin kuzey sahillerine nakledildikten sonra, Sivas şehrinde toplanıyordu. Burası bu sebeple her bakımdan olduğu gibi esir ticareti yönünden de büyük bir pazar halini almış bulunuyordu. Memlûk sultanı Baybars burada satılmıştı ki bu keyfiyet, Abaga'yı, onu tezyife sebep teşkil etmiştir (Aynî, Ikd. XIX, s. 549; Makrizî, as-Sulûk, I, Kahire 1934, s. 574). Sivas'ın bir köle pazarı halinde durumunu muhafaza etmesi XV. yüzyıla kadar devam eder. İşte Kadı Burhaneddin, bir konuşması esnasında, Türk kölelerini işden uzaklaştırıp yerlerine Çerkez kölelerini koymak isteyen Memlûklu sultanı Berkuk için, "Bundan sonra, Anadolu'dan Suriye'ye köle sevkine izin vermiyeceğim" dediği zaman bu söz Mısırlılar arasında Sivas hükümdarına karşı büyük bir nefret duyulmasına vesile teşkil etmişti (Bezm u Rezm, s. 342).

Nihayet vaktiyle *Şam*'lıların *Türkmenler*'e karşı yaptıkları yağma ve tahripler de Kadı Burhaneddin'in Sultan Berkuk'a olan düşmanlığını kamçılıyordu[112].

Bize göre, bütün bu subjektif sebepler yanında teklife müspet cevap verdiren asıl unsur, Mintaş tarafından gelen elçinin, *Suriye* emîrlerinin Berkuk'tan yüz çevirdikleri ve Mintaş'ın idaresi altında toplanarak *Memlûklu* sultanına karşı muhalefete başladıkları tarzındaki beyanı olmalıdır ki, bunu Kadı Burhaneddin'in *Suriye* üzerindeki emelleri ile de telif mümkündür. Nitekim *Divan*'ında:

"Tolu sun bize camı irür canuma kâmı
Yitür göklere namı kul i t R u m ile Ş a m ı"

beytiyle bu tasavvurunu bize açıklamaktadır[113]. Fakat her ne olursa olsun Kadı Burhaneddin, *Mısır Memlûklu* ordusunun *Sivas*'a kadar gelebileceğine hiç ihtimal vermiş görünmemektedir. Çünkü devletin iç idaresindeki istikrarsızlık ve bunun neticesi kendisine karşı zaman zaman girişilen suikasd teşebbüsleri de içde durumunun hiç de kuvvetli olmadığını göstermektedir. *Mısır Memlûklu* ordusunun *Sivas* önlerinde görüldüğü bir sırada şehir halkının *Mısırlılar*'a olan sevgi gösterisi de bu husustaki düşüncemizi desteklemektedir. Bütün bunlara rağmen Kadı Burhaneddin, diplomatik muhaberelerle Mintaş'a yakın dostluk göstermeğe başlamıştı. Çok geçmeden de Mintaş *Sivas* sarayına bir elçi gönderdi ve *Malatya* kalesinin teslimi için yakın bir adamını yollamasını Kadı Burhaneddin'den istedi. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin, emîrlerinden birini, maiyetine verdiği az bir kuvvetle *Malatya*'ya gönderdi. Kendisi de hemen arkadan aynı semte hareket etti. *Malatya* hududuna geldiğinde şehir halkı kendisini istikbal ederek gereken merasimi yerine getirip bağlılık gösterisinde bulundular. Fakat tam bu sırada Kadı Burhaneddin, Mintaş'ın ahdı bozduğu ve gönderilen öncü kuvveti yağmalayıp esir aldığı haberini aldı. Kadı Burhaneddin, bu haber üzerine, yanında bulunan elçiyi tutsak ederek *Sivas*'a doğru yola çıktı. Ancak henüz *Kalmah* civarına gelinmişti ki *Malatya*'dan birçok at ve kıymetli kumaşlarla gelen yeni elçi kendilerine yetişti. Az sonra da *Malatya* kalesini teslim almaları için gönderilen, fakat Mintaş tarafından esir edilen asker de gelerek kendisine iltihak etti. Bunun üzerine daveti reddetti. Fakat tutuklu bulunan elçiyi *hil'at* giydirerek onu *Malatya*'ya gönderdi ve Mintaş'a da şu yolda bir tebligatta bulundu. "Ahde vefasızlık sizden başlamıştır. Maksat her birimizin kendi şehir ve vilâyetlerimizde oturarak dostluk kurulması ise *Malatya*'yı teslim için davet edilmemize ne lüzum vardı?" Böylece *Sivas*'a eli boş dönen, bir müddet payitahtta ikamet eden Kadı Burhaneddin, burada Cüneyd'in isyan ederek karışıklıklara sebebiyet verdiği ve *Kayseri*'yi is-

112 Bk. Bezm u Rezm, s. 341 - 342.

113 Divan, tıpkı basım.

tirdat etmek istediği haberini aldı. Derhal Cüneyd'in elindeki *Kayseri* kalesinin fethi için gerekli *sapan*, *mancınık*, *arrade* gibi savaş aletlerinin hazırlanmasını istedi[114]. Bu sırada 789/1387 yılında *Suriye*'ye kadar *Yakın Şark*'a gelen ve fakat Toktamış Han üzerine yürüyen Timur'un memleketine döndüğü haberi veriliyordu[115]. Az sonra Mintaş kardeşi ile nâibi Hasan Kurd'u (شَيْخ حَسَن كُرد) Kadı Burhaneddin'e göndererek mevcut ahidname hükümlerine göre *Malatya* kalesini teslim edeceğini bildirdi; Kadı Burhaneddin bu isteğe hemen cevap vermedi. Zira Mintaş'ın bundan önceki tutumunu ve sadakatsızlığını henüz unutmamıştı. Ancak elçilik görevini uzatan Hasan müteaddit görüşmelerinde, kat'i deliller, vesikalar ibraz ederek Mintaş'ın *Malatya* kalesini koruyacak kudrette olmadığını, *Mısır Memlûklu* ordusu *Malatya* üzerine yürüdüğü takdirde burada tutunamıyacağını söyleyerek Kadı Burhaneddin'i bu iş için ikna etmeğe çalışıyordu. Ayrıca *Malatya*'nın *Anadolu-Suriye-Mısır* ticaret yolu üzerinde bulunduğuna ve iktisadî bakımdan son derece önemli olduğuna işaretle bir an evvel harekete geçirmek için onu tahrikten geri durmuyordu. Bunlara ilaveten de *Sultan*'a isteklerine müspet cevap verilmeyip görüşmelerin uzaması halinde Mintaş'ın kaleyi müttefiki ve Berkuk'a karşı kurulan bağlaşmanın üyelerinden *Karakoyunlu* Kara Mehmed'e veya başka bir kimseye teslim etmek niyetinde olduğunu da bildirmekten geri kalmadı[116].

Nihayet *Kayseri*'de toplanan ümerâ meclisinde görüşülen bu teklif meclis üyelerince uygun görülmüş, iktisadî ve stratejik öneme haiz *Malatya* kalesinin devlet hudutları içine katılması kabul edilmişti. Bilâhara da Cüneyd'i tekrar itaata mecbur bırakan Kadı Burhaneddin, ondan bir daha *Kayseri* şehri ve ahalisiyle devlete bağlı *Moğol* oymaklarına karşı düşmanca faaliyetlerde bulunmayacağına dair teminat alarak *Kayseri*'den payitahta dönmüş idi. Mâhir bir diplomat olan Kadı Burhaneddin, yine ihtiyatlı bir politika takibini uygun görerek *Sivas*'a gelir gelmez Mintaş'a bir elçi gönderdi. Ancak *Malatya* şehrini terkederk *Sivas*'a geldiği takdirde teklifini kabul edebileceğini kendisine bildirdi. Fakat Mintaş, hükümdarın ileri sürdüğü şartları kabule imkân olmadığını, çünkü durumdan haberdar olan emîrler ile şehir ileri gelenlerinin kendisine karşı isyan için fırsat kolladıklarını elçiye anlattı. Şayet hükümdarın arzusuna göre hareket edecek olursa bir daha *Malatya*'nın ele geçmesi diye bir şeyin bahis konusu olamıyacağını beyanla yakın bir adamını göndererek kaleyi teslim almasının daha doğru bir yol olacağını, teslim muamelesinin ikmalinden sonra derhal *Sivas*'a gelebileceğini sözlerine ekledi[117]. Karşılıklı elçi teatisi ve uzun görüşmelerden sonra nihayet Kadı Burhaneddin kuvvetli bir ordu ile *Sivas*'tan *Malatya* üzerine hareket etti. *Suriye*'nin ilk hudut mevkii olan *Kalmah*'a vardığında Emîr Yusuf Çelebi'yi öldüren *Akkoyunlu* Kutlu Beğ oğullarından birine rastgeldi. Mukavemete imkan bulamayan bu şahıs Kadı Burhaneddin'e itaatini arzederek sayısız ihsanlara nail oldu (bk. aşğ. Kadı-*Akkoyunlu* münasebetleri). Daha sonra *Malatya* hududuna gelen hükümdarı karşılayan Mintaş, her türlü bağımlılık şartlarını yerine getirdi. *Malatya* şehri haricinde başlayan siyasî görüşmelerin ağırlık merkezi, yine kalenin teslim şekli üzerinde idi. Görüşmeler sırasında Mintaş'ın *Şam* tarafına birlikte bir askeri harekâtta bulunulmasına dair teklifini hükümdar bazı şartlara bağladı. Önce kalenin ikili anlaşma hükümleri gereğince kendisine teslimi ve buna karşılık *Niksar*'ın ikta olarak idaresine bırakılacağı tezini ortaya attı[118]. Ancak bu şartların yerine getirilmesinden sonra *Suriye* topraklarına karşı taarruzî bir yürüyüşün yapılıp yapılmayacağının müzakere konusu olabileceğini kesinlikle Mintaş'a bildirdi. Bize göre Mintaş'ın böyle bir teklifi yapmasının asıl sebebi, onun muhtemel bir *Memlûklu* taarruzuna karşı muhalif *Şam* emîrlerine vermiş olduğu yardım taahhüdü olmalıdır.

Öyle anlaşılıyor ki, müzakereler sonunda Kadı Burhaneddin'in görüşünü kabul eden Mintaş, nihayet kaleyi teslim işine başladı. Fakat buna rağmen Kadı Burhaneddin, bir türlü sözüne itimat edemediği Mintaş'ın çadırını göz altında tutturmayı ihmal etmedi. Hakikaten de kısa bir müddet sonra gelen haberci, Arap kaynaklarının şahadetine göre, Mintaş'ın Berkuk taraftarı olduğu anlaşılan Davâdar'ının isyan ederek kaleye kapandığı ve kaleyi teslim için gönderilen kumandanı ile maiyetindeki askeri tevkif

---

114 Bu harp aletleri için bk. Uzunçarşılı, Medhal, s. 146.

115 « ... و دران اثنا خبر رسید که امیر تمور بمملکت خود مراجعت نمود و متوجه ملك تختامیش خان است چه بعضی از ممالك اورا چون خوارزم و کات و خیوه و نواحی آن خراب و یباب ساخته بود و در دائره مملکت خود کرفته » (Bezm u Rezm, s. 344).

Krş. Kadı İbn Şuhba, II, vrk. 23 a (1387 yılında Anadolu'ya gelen Timur'un Karakoyunlu Kara Mehmed'i yenerek Malatya'ya kaçırması); İbn Haldun, al-Ibar, V, s. 483.

116 « ... و روز دیکر نائب شیخ حسن بحضرت سلطان آمد و بر صدق دعوی و صحت سخن خود دلیلی چند کفت و در تاکید آن مبالغه نمود و بایمان مغلظه و مواثیق موکده مقید کردانید و کفت بر رای ملك آرای پوشیده نباشد که قوت و قدرت منطاش از محافظت قلعه ملطیه قاصر است و باع اختیار و ذراع اقتدار اواز اعتناق آن شغول کوتاه و باوجود هجوم لشکر شام اقامت او آنجا ناممکن و آن خطه شهری آراسته و ولایتی معمور دارد و مجاز تجار و قوافل مصر و شام و عراق است و از قدیم الزمان بحدود و حواشی ممالك روم مضاف و منسوب اولی آنکه در مجمل سائر قلاع و بقاع سلطان معدود و مفصل کردد و اکردر اجابت این مسؤل و قبول این مأمول تبر می رودیا تأخیری افتدبضرورت قلعه بـ قرا محمد یاغیر او تسلیم خواهد کرد و آن ولایت در معرض ضیاع و تلاف خواهد ماند و مارا درین میان جزمزید دولت و شوکت و اتساع دائره مملکت سلطان و نظام امور ز قوام جمهور غرضی دیکر نیست »
(Bezm u Rezm, s. 344 - 345).

117 Bezm u Rezm, s. 345 - 346.

118 Bezm u Rezm, s. 347 - 348.

ettiği haberini getirdi. Buna son derece hiddetlenen Kadı Burhaneddin de Mintaş'ı adamları ile birlikte tutsak ettirdi. Davâdar'a gönderdiği elçi ile tevkif edilen askerlerine karşı Mintaş'ı serbest bırakabileceğini bildirdi. Fakat red cevabı gelmesi üzerine Mintaş'da yanında olduğu halde payitaht *Sivas*'a döndü[119] Mintaş'ın *Sivas*'a gelişi bazı Arap kaynaklarında değişik şekilde anlatılmaktadır. Bunlardan İbn Dokmak, Aynî, İbn Hacer ve İbn Hatib an-Nasirîya'nın eserlerinde Mintaş'ın Kadı Burhaneddin ile olan ilişkilerinden hiç söz edilmiyerek onun Berkuk'a karşı isyan ettiği, üzerine kuvvetler gönderilince de *Malatya*'yı terkederek *Sivas*'a kaçtığı ve Kadı Burhaneddin tarafından himaye edildiği kaydedilmektedir[120] *Sultan* Kadı Burhaneddin hareketini *Halep* nâibi olan *Mısır Memlûklu* ordusu *seraskeri* Yelboğa'ya da bildirdi. Maksadı Yelboğa'nın *Malatya* üzerine asker göndermesine hiçbir sebep kalmadığını, çünkü âsi Mintaş için yapılması istenilenin kendisi tarafından yerine getirilmiş olduğunu anlatmaktı. Ancak Yelboğa haberi ileten Kadı elçisine: "Siz *Mısır* Sultanının kölesini ne sebep ile tuttunuz? Ve onun mal, eşya ve levazımatını almağa sebep ne idi? Şimdi ben geleyim *Sivas*'ı ve belki tamam *Memâlik-i Rûm'u* sizden alayım" tehdidinde bulunmuştu[121].

Fakat, Kadı Burhaneddin'in *Malatya*'yı almak üzere teşebbüse geçmesini *Memlûklu* sultanlığına karşı girişilen tecavüzî bir hareket olarak kabul eden Berkuk, Mintaş'a karşı harekete geçen kuvvetlerin *Haleb* nâibi Yelboğa kumandasında *Sivas*'a yürümelerini emretti[122]. Nihayet, *Bezm-u Rezm*'e göre, Kadı'nın rakîpleri olan *Amasya* emîri Ahmed Beğ, *Erzincan* emîri Mutahharten ve *Kayseri* kalesi sahibi Ömer-oğlu Cüneyd'in teşvik ve tahrikleriyle harekete geçen Yelboğa 799 (= 1388) yılı rebi'ülâhirinde *Sivas* önlerine kondu. Kadı Burhaneddin, *Memlûklu* ordusunun *Sivas* önlerine gelmesinden sonra karşı koyma kararı alarak sür'atle müdafaa harbine hazırlanmağa koyuldu. Muhasamatın başladığı ilk günde iki taraftan da hayli ölü ve esir düşmüş, ağır zayiat verilmişti. Savaşın ikinci gününde bizzat Mintaş'ı da harp kıyafeti ile *Memlûk* ordusu karşısına çıkaran hükümdar, kaleye kadar sokulan düşman askerlerini burclardan yağdırdığı *ok* ve *taş* darbeleri ile ric'ate mecbur bıraktı. Bu hususta *Bezm u*

119 Bk. İbn al-Furat, IX, s. 25 ; Bezm u Rezm, s. 340, 349- 348; İbn Kadı Şuhba, II, vrk. 28 b; İbn Haldun, al-Ibar, V. s. 482.

120 Aynî, Ikd. XIX, s. 327; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 95 a ; İbn Hatib an-Nasirîya, vrk. 47 b.; İbn Dokmak, Mecmuası. Topkapı Sarayı. III Ahmed Ktp. Arap. yazm. nr. 2984, vrk. 171 b; Zaynaddin Tâhir, Durrat al-Aslâk. Topkapı Sarayı. Hazine Ktp. nr. 1459, I-III (bir arada), vrk. 427 b.

121 Bezm u Rezm, s. 439, Krş. İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 95 a; İbn Hatib, vrk. 47 b.; İbn Haldun, al-İbar, V, s. 482.

122 Aynî, Ikd. XIX, s. 327; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 95 a; İbn Dokmak, Mecmua, vrk. 171 b.; Zaynaddin Tâhir, Durrat al-Aslâk, vrk. 427 b.

Rezm'i teyid eder mahiyette değerli bilgi edindiğimiz Arap kaynaklarında açıklıkla kaydedildiği üzere, göçebe *Moğol* ve *Tatar* Uluslarından aldığı yardım sayesinde Kadı Burhaneddin, *Memlûklular*'ın saldırılarına başarı ile karşı koymuştur[123]. Bu uzun çarpışma günlerinden birinde Kadı Burhaneddin'e gelmekte olan *Moğol* yardımını önlemekle görevli olan *Divrigi* nâibi Valad Şuhrî de vukubulan savaşta maktul düşmüştü[124]. Bir müddet sonra yeni *Moğol* yardımcı kuvvetlerinin gelmekte olduğu haberini alan *Memlûklular*, muhasarayı geçici bir süre için kaldırmak mecburiyetinde kalmışlardır. Fakat bir yandan *Amasya* emîri Ahmed Beğ ile *Memlûklular*'a klavuzluk eden *Kayseri* kalesi sahibi Cüneyd'in, öte yandan da ölen Eretna-oğlu Ali Beğ'in oğlu Mehmed'in[125] devamlı tahrik ve teşvikleri neticesinde Yelboğa, çok geçmeden yeniden taarruza geçti. Bir ara şehrin suyunu bile kesmeğe teşebbüs eden düşman bundan da bir netice alamadı. Bilâhara imdatçı *Moğol* kuvvetlerinin gelerek *Murkum* kenarında harp nizamına girdiğini gören hükümdar, bu kere genel bir karşı taarruz için kendisini yeter derecede güçlü buldu ve *Memlûklu* ordusunu iki cephede savaşmak zorunda bıraktı. Bir kısmı şehri muhasaraya devam ederken, diğerleri *Moğollar*'a mukavemetle meşgul oluyordu. İki taraf arasında şiddetli bir savaş başladı. Nihayet *Moğol* ve hükümdar kuvvetlerinin birbirleri ile teması sağlaması neticesinde *Memlûklu* ordusu firar yolunu tutmağa hazırlanmıştı. Tam bu sırada Kadı'ya muhalif siyasetin başı Seyyidî Hüsam'ın tahrikleri sonucunda *Moğollar* savaş meydanını terkettiler. Bunun üzerine Kadı kuvvetleri dağıldı ve düşman payitahtın *Kayseri kapısına*[126] kadar sokuldu. Bu yenilgi karşısında *Sultan*, ordusunda başgösteren bozgun ruhunu önlemek için fevkâlade tedbirlere başvurdu; bu arada maiyetini teskine ve maneviyatlarını takviyeye çalışarak kısa bir zamanda ordusunu toparladı. Çok geçmeden *Memlûklular*, Kadı Burhaneddin'in kahramanca direnmesi karşısında neticeden ümitlerini keserek sulh teklifinde bulundular ve Mintaş'ın iadesi halinde *Sivas*'ı terkederek memleketlerine döneceklerini bildirdiler. Fakat Kadı Burhaneddin teklifi kabul etmedi. Uzun görüşmelerden sonra nihayet, sulhtan sonra Mintaş kendi rızası ile dönmek istediği takdirde hükümdarın buna mâni olmıyacağı kaydıyla anlaşmaya varıldı. Barışın akdi için *Şeyhü'l islâm* Şeyh Yar Ali elçilikle *Memlûklu* karargâhına gönderildi. Tam barışın imza edileceği sırada şehirden firar eden *Hama*'lı bir şahsın tahrikleri sonucunda müzakereler kesildi. *Memlûklular*

123 Bezm u Rezm, s. 351 - 352. Krş. Makrizî, as - Sulûk, III, vrk. 135 b, Aynî, Ikd, XIX, s. 327'de Kadı Burhaneddin'e Moğollar'dan 60 000 süvarinin geldiği kaydedilmektedir; İbn Hatib an-Nasirîya , vrk. 48 a.

124 Bezm u Rezm, s. 353; Aynî, Ikd, XIX, s. 333; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 101 a; Kadı İbn Şuhba, II, vrk. 28 b.

125 İbn Haldun, al-Ibar, V, s. 561'de onun H. 792 yılında öldüğü kayıtlıdır.

126 Sivas'ta bu gün de aynı isimde bir semt bulunmaktadır.

yine eski iddialarını tekrarlıyarak Mintaş'ın iadesini sulh için ilk şart olarak kabul edebileceklerini bildirdiler. Muhasemat yeniden başladı. Bu defa şehrin *Subaşı*[127] semtinden taarruza geçen *Memlûklu* ordusu, yine Kadı'nın yerinde müdahalesiyle tesirsiz bırakıldı. Ancak çok geçmeden şehirde Kadı Burhaneddin'e muhalif partinin üyelerinden bazılarının *Erzincan kapısını* kırarak düşmanın şehre sızmasını sağlamaları son derece tehlikeli bir durum yaratmıştı. Fakat cesur bir karşı taarruzla bu kuvvetleri de şehirden dışarıya atmaya muvaffak olan Kadı Burhaneddin, bu arada işin faillerini de ağır bir şekilde cezalandırmayı ihmal etmedi. Bu yenilgiyi müteakip *Memlûklular* Mintaş'ı unutarak yeniden sulh istemeye başladılar. Öteyandan *Moğollar*, Hükümdarın başarılarından haberdar olarak tekrar Kadı'ya, yardım için geriye dönmüşlerdi. Fakat biraz önce *Memlûklu* ordusu, memleketlerine müteveccihen savaş meydanından çekilmiş bulunuyordu. Bıraktıkları çok sayıda teçhizat, harp malzemesi ve erzak, Kadı ordusuna ganimet oldu. Bu vaziyeti gören *Moğollar*, çekilmekte olan *Memlûklu* ordusunun gerilerini yağmalamak istedilerse de Kadı Burhaneddin, anlaşma olduğunu ileri sürerek buna müsaade etmedi. Buna rağmen yağmacı *Moğollar* Mintaş'ın tahrikleri ile, *Sivas suyunu (Kızılırmak)* karşı tarafa geçmiş olan *Memlûklular*'a saldırdılar. Fakat *Memlûklular*'ın karşı taarruzu neticesinde, Mintaş'ın da dahil bulunduğu *Moğol* kuvvetleri bozuldular ve ancak tam zamanında imdada yetişen Kadı Burhaneddin'in yardımı ile esir olmaktan kurtulup güç halle *Kızılırmak*'ı geçebildiler.

Böylece, Yelboğa'nın Kadı Burhaneddin'in kuvvetleri ve *Moğollar*'la giriştiği ve kırk gün devam eden savaşlar sırasında[128] *Mısır Memlûklu* sultanı Berkuk, birçok defalar takviye kuvvetleri (para, yiyecek) göndermiş, fakat bir netice elde edememişti. Nihayet, Mintaş taraftarı olduğu anlaşılan Yelboğa da, yukarıda anlatıldığı üzere *Sivas* muhasarasını kaldırarak *Haleb*'e dönmüştü[129].

Ancak, bu hadiseyi müteakip yeniden Yelboğa ile Kadı Burhaneddin arasında münasebetlerin düzelmiş olduğunu görüyoruz. Nitekim bu kere de onunla anlaşan Kadı Burhaneddin Berkuk'a karşı düşmanlığını bir müddet daha devam ettirmişti. Şöyle ki: Daha *Sivas* muhasarası devam ettiği sırada Burhaneddin ve Mintaş'la ilişki kuran Yelboğa, Aşrafiya Memlûklarını etrafına toplamağa muvaffak olmuş ve böylece daha da güçlenmişti. Buna rağmen,

127 Keza aynı isimle bu semt Sivas'ta bu gün de muhafaza edilmektedir.

128 Bezm u Rezm, s. 351 - 361; İbn al-Furat, IX, s. 31; Aynî, XIX, s. 327; İbn Haldun, al-İbar, V, s. 483. İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 99 a ; İbn Hatib an-Nasirîya, vrk. 48 a; İbn as-Şihna, Ravdat al - Manâzir. Veliyüddin Efendi Ktp. Arap. yazm. nr. 2426, vrk. 164 a; İbn Dokmak, al-Cavhar, Ayasofya Ktp. nr. 3172, s. 182. İbn Dokmak, Mecmuası, vrk. 171 b, 172 a.

129 Bk. Bezm u Rezm, s. 363; Aynî Ikd. XIX, s. 329; İbn al-Furat, IX, s. 29, 32; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 99 a. İbn Dokmak, Mecmua, vrk. 172 a; İbn Haldun, al-İbar, V, s. 483.

sefer dönüşü *Haleb*'e girmemiş, şehir dışında karargâh kurmuştu. Çünkü, Berkuk'un Davâdarı Yunus an-Navruzî vasıtası ile hareketlerini kontrol ettirdiğini biliyordu. Onun, Yelboğavî Memlûklarını da kendi tarafına çekmesi sonucu endişesi artan Berkuk, Emîr'in çaşnigirini elde edip, onu ortadan kaldırmak istemiş ise de teşebbüsü neticesiz kalmıştı. Bu olay nedeni ile isyan eden Yelboğa[130], *Dulkadır-oğlu* Suli Beğ, Kadı Burhaneddin ve onunla anlaşmazlığa düşerek *Amasya*'ya kaçmış olan Mintaş'a[131] haberler göndererek Berkuk'a karşı ittifaka davet etmiş ve Halep Atabeği Sudun el-Muzafferî'yi de öldürüp şehre ikinci kez hâkim olmuştu[132]. Burhaneddin ile Berkuk arasında ancak, Timur *Yakın-Şark*'ta göründüğü zaman bir dostluk kurulabilmiştir (bk. aşğ. Kadı-Timur münasebetleri).

2– **Kadı Burhaneddin'in Osmanlılarla münasebetleri**

Kadı Burhaneddin ile *Osmanlı* devleti arasında daha I. Murad zamanında başlamış olan münasebetler, I. Bayezid devrinde de devam etmiştir.

Devlet tahtına geçtiği 1381 tarihinden 1389 *Kosova* savaşına kadar olan devrede, öyle görünüyor ki, Kadı Burhaneddin, *Osmanlılar'a* karşı dostane duygu ve davranışlara ön plânda yer vermiş, bütün düşmanca davranışlarına rağmen *Osmanlılar*'ı tahrikten kaçınmıştır. Gerçekte sözü edilen devrede Kadı Burhaneddin iç ihtilâf ve mücadelelerle uğraşıyordu ve herşeyden önce bu sebeple *Osmanlılar'a* karşı ihtiyatlı bir barış politikası gütmek zorunluluğunu duyuyordu.

I. Murad, *Sırplar'a* karşı *Balkanlar*'da harekete geçtiği zaman (1388) Kadı Burhaneddin'in kumandanları arasındaki *Tatar* ve *Moğol* ümerâsı, *Osmanlılar'a* saldırmak için tam fırsat olduğunu ileri sürdüler. Hükümdarı bu işe tahrik için de, uzun iktidar mücadelesi yıllarında *Osmanlılar*'ın Hacı Şadgeldi'yi kendisine karşı desteklediklerini, yine *Mısır Memlûklu* ordusunun *Sivas*'ı muhasarası sırasında (1388) *Osmanlılar*'ın onlarla iş birliği ettiklerini ve devlet topraklarına karşı tecavüzî bir de ittifak yapmış olduklarını hatırlattılar. Çağdaş *Mısır* tarihçisi Makrizî'nin *as-Sulûk*'-

130 Bezm u Rezm, s.363; İbn aş Şıhna, ad durr al-Muntahab, J. Sauvaget nşr., Beyrut 1933, s. 206. Zaynaddin Tâhir, Durrat, vrk. 431 b; İbn Dokmak, Mecmua. vrk. 172 a, b.

131 Bezm u Rezm, s. 364; Zaynaddin Tâhir, Durrat, vrk. 432 b. Kadı İbn Şuhba, II, vrk. 29 b; Makrizî, as-Sulûk, III,
قدم الامير تلكتمر الدوادار و اخبر بان منطاش قد فر من سيواس خوفاً من القاضي برهان الدين احمد صاحبها ان يقبض عليه (vrk. 136 a).

132 Bezm u Rezm, s. 364; İbn Dokmak, Mecmua, vrk. 172 b. İbn al-Furat, IX, s. 31; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 99 b, 103 a; İbn Sasra, ad-Durr al-Mudî'a fid-Davla. M. Brinner nşr., Berkeley and Los Angeles 1963, s. 39; İbn Tagribirdî, Nucûm, V, s. 178-180.

unda[133] bu tarihlerde *Osmanlı-Memlûklu* münasebetlerinin çok dostane olduğunu gösteren kaydı da bunu doğrulamaktadır. Ancak bütün bu ısrarlara rağmen Kadı Burhaneddin böyle bir teşebbüsün islâmı zayıflatmak ve küffarı kuvvetlendirmek demek olacağını söyleyerek reddetti. Burada şunu belirtmek lâzımdır ki Kadı Burhaneddin bu kararı verirken herşeyden önce bir müslüman olarak düşünmekte, *İslâm* memleketlerinin koruyucusu sıfatını benimsemekte ve hareketlerini bu esasa göre meşrulaştırmağa çalışmakta idi. Kadı Burhaneddin'in bu temkinli davranışı I. Murad'ın ölümüne kadar devam etmiştir.

Gerçi bu esnada *Osmanlılar*'ın *Anadolu*'nun bu bölgesinde nasıl bir siyaset güttükleri hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Fakat *Sivas* devletindeki gelişmeleri endişe ile izledikleri muhakkaktır. Gerçekten Kadı Burhaneddin'in 1389 dan sonra batıya yayılma siyaseti *Osmanlı* nüfuz sahasını tehdide başlamıştı. İşte Orta *Anadolu*'da istirdat siyaseti gütmenin zamanı geldiğini görerek *Kırşehir*'i alması, hele 1389-1393/94 yılları arasında faaliyetinin ağırlık merkezini *Amasya-Tokat-Canik* bölgesine doğrudan doğruya hâkim olmak ve Emîr Ahmed meselesini halletmek noktasında toplaması, Kadı Burhaneddin'i büyük rakîp I. Bayezid ile karşı karşıya getirecektir. Nihayet *Danişmendiye* bölgesinde Kadı Burhaneddin'in nüfuzunun yerleşmekte bulunduğunu ve bu suretle muvazeninin kendi aleyhine alt üst olduğunu gören *Osmanlı* padişahı I. Bayezid, 1391 de görünüşte Emîr Ahmed ve *Canik* bölgesindeki *Türkmen* beğleri lehine, gerçekte ise *Amasya-Tokat* bölgesinde *Osmanlı* nüfuzunu kurmak için harekete geçecektir. Aşağıda askerî ve siyasî tarih incelenirken bu nokta daha iyi görülecektir. Neticede iki devlet arasındaki uzun mücadele devri Timur'un *Anadolu*'ya taarruzu sebebiyle sona erecek ve münasebetler dostane bir safhaya girecektir (bk. aşğ. Kadı-Timur münasebetleri.).

Türklerin *Rumeli*'de kat'î olarak yerleşmelerini temin eden *Kosova* Savaşında (791/1389) I. Murad'ın şehadeti taraflar arasındaki *statuquo*'yu bozmuştu. Babasının ölümünü müteakip erkân ve ümerânin ittifakı ile hükümdar ilân edilen I. Bayezid'in, yine bunların teşviki ile kardeşi Yakub'u katletmesi[134], *Osmanlı* ülkesinde bir iç buhranın doğmasına esas âmil olarak görülmektedir. Yakub Beğ'in katli, *Osmanlı* emîrleri arasında

133 Bk. Bezm u Rezm, s. 381. Makrizî, as-Sulûk, III, vrk. 134 a'da Alâaddin Beğ'e karşı girişilen savaşlar sonunda Bursa'ya gelen Memlûklu elçilerine mukabil Mısır'a gönderilen Osmanlı elçisinden bahsedilmektedir (H. 790 muharremi = ocak 1388). Bu sırada, Berkuk'un Malatya meselesinden harp halinde bulunduğu Kadı'ya, karşı Orta Anadolu'yu tehdit ettiğinden dolayı esasen Osmanlılar'da bir endişenin hâkim olduğuda kabul edilirse, bu elçi alış verişi esnasında müşterek düşman olan Burhaneddin aleyhine Berkuk'la tecavüzî bir ittifak yapmış olmaları mümkün görünmektedir.

134 Aşık Paşa-zâde, s. 64; Ruhî; İbn Hacer, Inbâ, II, vrk. 140 b.

I. Bayezid'e karşı derin bir tiksinme ve muhalefet uyandırmıştı. Nitekim Âşık Paşa-zâde bu durumdan "o gece askere ıstırap düştü" diye bahsetmektedir[135]. Aynı hal, çağdaş kaynak *Bezm u Rezm*'de de "devlet idaresinin yoluna girmediği" şeklinde yorumlanmaktadır[136]. Kadı Burhaneddin'in yeni *Osmanlı* padişahına karşı ilk tepkisini gösterme imkânları böylece kendiliğinden yaratılmış oluyordu. Babasının emîrlerinden –Yakub Beğ taraftarlarından– bazıları kendisine karşı geldikleri gibi, diğer taraftan o zamana kadar *Osmanlı* devletinin bağlaşığı görünen komşu beylikler, kendisini "*Saltanat-ı Rûm*'un" yani *Selçuklular'a* ait *Anadolu* hâkimiyetinin varisi ve diğer uc beylerinin hâmisi sayan[137] *Karaman-oğulları* hanedanı etrafında birleşerek *Osmanlı* devletine karşı bir ittifak meydana getirdiler. *Karaman-oğlu* başta olmak üzere Kadı Burhaneddin, Saruhan, Germiyan, Menteşe ve hatta Hamid-İli Beğleri bu ittifaka dahil oldular[138]. Müttefikler Şehzade Yakub'un ölümünü bahane ederek I. Bayezid'e karşı genel bir taarruz hareketine giriştiler[139]. Bu hususta Arap vekayinamelerinde kayıtlar vardır. Bunlardan İbn Hacer[140], aynen şöyle demektedir. "Bu sene içinde *Rûm* melikleri arasında ihtilâf vukubuldu, Bunun sebebi, şu idi. Geçen sene içinde *Osman-oğlu* Murad Beğ öldürüldüğünde hükümdarlığa Bayezid geçmiş ve diğer oğlu Yakub katledilmişti. Bu vaziyeti *Rûm* melikleri öğrendiler. *Karaman-oğlu* etrafına toplanarak Bayezid'e karşı muharebeye giriştiler."

Kaynakların verdikleri bilgilerden Kadı Burhaneddin'in de *Osmanlı* aleyhine teşekkül eden bu siyasi ittifaka dahil bulunduğu açık olarak görül-

135 Bk. Aşık Paşa-zâde, s. 64.

136 «... و دران عهد مراد بك بغزای کفار رفت و آنجا شهید شد و پسر ش بایزید بك بر جای او بنشست و چون اول جلوس بود و کار دولت انتظامی نیافته ...» (Bezm u Rezm, s. 387.)

137 Bu iddia Karamanlı Yarcanî'nin Şehnâmesinde açık ifadesini bulmuştur. Bk. Wittek, Menteşe Beyliği, s. 50.

138 Bk. Bezm u Rezm, s. 388; İnbâ, II. vrk. 140 b; Hoca Sâdeddin, Tac al-Tavârih, I., İst. 1280, s. 126'da Aydın, Saruhan ve Menteşe beğlerinin Karaman-oğlu ile anlaşmış olduğunu zikreder.

139 «... مغول و قرامان از اطراف کردن طمع در ملك او دراز کردند و مروت بك قیرشهر بکرفت و بسلطان تسلیم کرد و سلطان ولایت کدوك باتوابع و لواحق بدو ارزانی فرمود و جماعت قرامان قلعهٔ بك شهری بکرفتند و ولدشاه چلبی کرمیان مواضع و ولایات خودرا که بدست عثمانیان افتاده بود بعضی را انتزاع کرد و دراستخلاص باقی سعی می نمود» (Bezm u Rezm, s. 387-388.)

Osmanlı kaynaklarında yalnız (Neşrî, I, 310; Anonim Tavârih-i Âl-i Osman, Giese nşr., Breslau 1922, s. 28) Karaman-oğlu'nun Osmanlılar'a karşı taarruzundan bahsederler.

140 «فيها وقع الخلف بين ملوك الروم و ذلك ان مراد ابن عثمان لما قتل فى السنة الماضية عهد لابنه ابى يزيد بالمملكة و امر بقتل ابنه الاخر صوجى لان امه نصرانية فقتل فبلغ ذلك ملوك الروم وكانت منقسمة على ست ملوك منهم ابن قرمان و عيسى باك و غيرهما فاجتمعوا و حاربوه فكانت النصرة له و اسر الجميع فاوقفهم بين يديه ولم يعاقب منهم سوى ...» (İbn Hacer, Inbâ, II, vrk. 140 b).
İbn Tagribirdî, al-Manhal, Bayezid madd.

mekte ise de *Osmanlı* devletine karşı girişilen silahlı tecavüzlerde direkt bir rol oynadığına dair kayıt yoktur. Nitekim aşağıda izah edeceğimiz saldırılara ait başlıca Osmanlı kaynaklarında (Âşık Paşa-zâde, Neşrî, Ruhî, Oruç ve Anonimler) rastlayamadığımız fakat çağdaş kaynak *Bezm u Rezm*'de bulduğumuz son deree ilgi çekici bilgi de düşüncemizi desteklemektedir. Bu kaynağa göre *Anadolu*'da *Kara Tatar* denilen *Moğollar*'ın reisi Mürüvvet Beğ *Kırşehir*'i zaptetip, dostu *Sivas Sultanı* Kadı Burhaneddin'e teslim etmişti. *Sultan* da karşılık olarak bütün mülhakatıyla *Gedük* vilâyetini[141] ona vermişti. *Karaman-oğulları* ise *Osmanlılar*'ın *Hamid-oğullar*'ından aldıkları yerleri işgalle *Beyşehir*'i almış, *Germivan-oğlu* II. Yakub Bey de evvelce kız kardeşinin çeyizi olarak *Osmanlılar*'a terkedilmiş olan *Kütahya* ve diğer mevkiileri istırdada muvaffak olmuştur[142]. *Osmanlı* padişahı I. Bayezid, *Rumeli* ve *Bizans* işlerini yoluna koyduktan sonra aleyhinde *Anadolu*'da *Karaman-oğulları* etrafında meydana gelen bu ittifakı dağıtmak düşüncesiyle, maiyetinde Stefan Lazereviç kumandasındaki yardımcı *Sırp* kuvvetleri olduğu halde *Anadolu*'ya geçti. İmparatorun oğlu Manuel de *Bizans* kuvvetleri ile Padişaha katıldı. Nihayet bu bağlaşmanın dışında kalan ve yardım çağrısına olumlu cevap veren *Candar-oğlu* II. Süleyman Paşa'yı da yanına alarak birlikte müttefik beylikler grubuna karşı, taarruza geçti (792/1389-90 yılı kışı)[143] ve *Alaşehir, Aydın, Menteşe* ve *Germiyan* topraklarını ele geçirdi[144]. Hemen bütün kaynaklar, sıralamada biribirinden ayrılmakla beraber *Candar-oğlu* II. Süleyman Paşa'nın katılması ile yaptığı bu ilk Batı *Anadolu* seferinde I. Bayezid'in *Alaşehir, Aydın* ve *Saruhan*'ı ele geçirmiş olduğunu bildirmektedirler[145].

Ancak bu yeni durum, daha açık bir ifade ile Bayezid'in *Anadolu*'nun siyasî birliğini kat'i surette tahakkuk ettirme yolunda elde ettiği ilk başarı, Orta *Anadolu*'da merkeziyetçi devletini sür'atle geliştirmekte olan Kadı Burhaneddin-I. Bayezid rekabetinin başlangıcı olarak kabul etmek yerinde olur. Çünkü çok geçmeden Batı *Anadolu* beyliklerinin kaldırılmasında

141 Taeschner, Wegenetz, I, s. 182, II, s. 57. Tatarlar için bk. Faruk Sümer, Oğuzlar, s. 8 ve müteakip.

142 Bk. Yaşar Yücel, TAD I (1963) s. 138. Bk. yk. not 139.

143 Bu Beğ hk. bk. TAD I(1963) s. 138-139.

144 Bk. Yaşar Yücel TAD I (1963) s. 139 not 42.

145 Bk. Bezm u Rezm, s. 388; Ruhî (Aydın, Saruhan, Menteşe); Şükrullah, Mitt. Osman. Gesch., II, s. 94 (Aydın, Saruhan Beylikleri); Oruç (s. 26 v. d.-97 v.d.) Âşık Paşazâde, s. 64 v. d., Neşrî, I, s. 312, Karamanî Mehmet Paşa, Tevârihu's-Selâtini'l Osmâniyye. Mükrimin Halil Yinanç terc. Millî Tarihimize dair eski bir vesika. TTEM XIV, 1924, s. 92, Tâc al-tavârîh I, s. 127-129 (Alaşehir, Aydın, Saruhan, Menteşe), Ahmedî, (TM VI, 1939, s. 130) bu sıraya Teke'yi ve Germiyan'ı ilave ediyor. Bu sıra farklı olarak Dukas) V. Mırmıroğlu terc. Bizans Tarihi. İstanbul 1956, s. 8-9) ve Chalkokondyles (s. 64-65)'da vardır. Bu iki kaynak (önce Alaşehir'in alındığını, sonra da Karadeniz seferine çıkıldığını ve onu müteakip Aydın ve Saruhan'ın ele geçirildiğini kaydetmektedirler.

Bayezid'e yardım eden *Kastamonu* emîri II. Süleyman Paşa durumu endişe verici görerek *Osmanlı* ittifakından ayrılmış, Kadı Burhaneddin ile münasebetlere girişmişti[146]. Kadı Burhaneddin, *Candar-oğlu* II. Süleyman tarafından yapılan ve durumunu kuvvetlendirmeğe matuf olan dostane münasebetler kurmak teklifini müspet karşılamıştı; *Amasya* emîri Ahmed Beğ'in tasarrufunda bulunan *Simre (Vezirköprü)*[147] kalesi yakınında görüşmeğe karar verdiğini bildirerek buraya gelmesini istemişti. Bu esnada her zamanki gibi ahdı bozan Emîr Ahmed yine ittifaktan çıkarak Kadı Burhaneddin aleyhine zararlı faaliyetlere girişmiş bulunuyordu. Ancak Kadı Burhaneddin'in *Simre* üzerine geldiğini haber alan kale kumandanının II. Süleyman Paşa'nın emîrlerinden birini davetle kaleyi teslim etmesi, münasebetlerde geçici bir gerginlik yaratmış ve bunun üzerine Kadı Burhaneddin, *Simre*'yi muhasaraya başlamıştı. Bu baskı karşısında kumandan, II. Süleyman Paşa'nın adamlarını dışarı atarak kaleyi *Sivas* hükümdarına teslim etmek gibi güç bir durumda kalmıştı[148]. Fakat çok geçmeden *Candar-oğlu* Emîrinin kendisinden habersiz girişilen bu teslim olayından duyduğu üzüntüyü bildirerek özür dilemesi ve ona tâbi olduğunu bildirmesi, durumu düzeltmiş ve iki taraf arasında görüşmeler açılmıştı. Neticede de *Osmanlı* devleti aleyhine müşterek harekât ve yardımlaşma hususunda anlaşmaya varmışlardı[149]. Bu anlaşma, *Osmanlı* hâkimiyetine karşı Orta *Anadolu*'da kendini gösteren endişe ruhunun bir tezahüründen başka bir şey değildir.

Anlaşmayı müteakip *Sivas*'a dönen Kadı Burhaneddin, çok geçmeden *Osmanlı* padişahının *Karaman-oğlu* üzerine yürüdüğü ve *Konya*'yı muhasara etmekte olduğu haberini aldı. Yıldırım Bayezid 1390 yılının sonbaharında, kendi aleyhine kurulan ittifakın öncüsü *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ üzerine yürümüş, hiçbir mukavemetle karşılaşmadan *Beyşehir*'i alarak *Konya*'ya kadar sokulmuş ve şehri kuşatmıştı. Alâaddin bu olay üzerine *Larende*'ye çekilmiş ve Kadı Burhaneddin'den yardım istemişti. Evvelce *Karaman-oğlu* hizmetinde bulunan *Tatar* ve *Moğollar*'ın çoğu, bu hareket sırasındaki başarısından dolayı I. Bayezid'in maiyetine girmişlerdi. Kadı Burhaneddin, *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'in yardım çağrısını kabul ederek *Osmanlılar*'a karşı birlikte harekâtta bulunmak için yukarıda sözü edilen anlaşma hükümlerince *Candar-oğlu* II. Süleyman Paşa ile münasebet tesis etti. Ayrıca *Karaman-oğlu*'na yapılacak yardım şeklinin esaslarını

146 Bezm u Rezm, s. 388 - 389.

147 Simre'nin tarihi coğ. için. bk. Wittek. Menteşe Beyliği, s. 33 not 104.

148 Bezm u Rezm, s. 389.

149 Bezm u Rezm, s. 389.

tespit içine de onu *Karahisar*'a davet etti[150]. *Karahisar*'da *Karaman-oğlu*-na yapılacak yardımın şekli için müzakereler başladı. Cereyan eden bu gizli görüşmeler sırasında müttefiki II. Süleyman Paşa, *Ankara* ve *Çankırı* taraflarına akınlar yapılması halinde Bayezid'in *Konya*'yı muhasaradan vazgeçerek dönebileceği tezini ortaya attı. Fakat Kadı Burhaneddin, bizzat *Karaman-oğlu* ile birleşerek harbe müdahalede kararlı olduğunu söyleyip teklifi kabul etmedi. Bu görüşmeler sırasında bir taraftan *Osmanlılar*'la doğrudan doğruya karşı gelmekten çekinen, öbür tarafta *Osmanlılar*'la çarpışmak isteyen iki cereyanın mevcut olduğu, *Bezm u Rezm*'in verdiği bu tafsilât ile açıkça meydana çıkmaktadır. Neticede Kadı Burhaneddin'in teklifini kabule mecbur kalan II. Süleyman Paşa, onunla birlikte *Kırşehir*'e geldi. *Bezm u Rezm*'e göre *Kırşehir*'in, *Osmanlılar*'a karşı girişilen tecavüzî hareketlerin sonucu olarak, Mürüvvet Beğ tarafından alındığını ve Kadı'ya verildiğini yukarıda söylemiştik. Burada Kadı Burhaneddin *Kara Tatar* ve *Moğol* emîrlerine haberler göndererek maiyetleri ile birlikte ordusuna iltihak etmelerini istedi. Bunlardan o civarda bulunanlar çağrıya uydularsa da, diğerleri yaylak ve kışlaklarının yakınlıkları dolayısıyla[151] *Osmanlılar*'a karşı tecavüzî bir davranışta bulunmalarının imkânsız olduğunu, bu halin durumlarını tehlikeye sokacağını beyanla gelemeyeceklerini bildirdiler. Bunlar arasında yalnız hükümdar Kadı Burhaneddin'e kızını vermek suretiyle bağımlılığını arzetmiş olan Misir Beğ, kendi mıntıkasına geldiğinde *Osmanlı* ordusuna karşı muhasemata girişeceğini yükümlendi.

Bu esnada *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'e sür'atle *Kırşehir*'e gelmesi lüzumuna dair Kadı Burhaneddin tarafından yapılan teklif cevapsız kalmıştı[152]. Bu siyasî muhaverenin cereyanı esnasında, I. Bayezid'in *Konya* muhasarası bütün şiddetiyle devam ediyordu. Nihayet *Karaman-oğlu*'nun *Beyşehir*'i ve daha bazı yerleri vermek ve *Osmanlı* bağımlılığını kabul etmek üzere yaptığı sulh teklifinin Yıldırım Bayezid tarafından kabulu, müttefiklerin bu tasavvurlarını akîm bıraktı[153].

Yalnız burada cevaplandırılması gereken iki soru vardır. Birincisi, Kadı Burhaneddin'den ve onun müttefiki II. Süleyman Paşa'dan yardım istediği halde *Karaman-oğlu* neden hasmına sulh teklifinde bulunmuştur? Diğeri, kendisi için hiç de elverişli olmayan barış şartlarını Bayezid niçin kabul etmiştir? Bize göre birinciye cevap yani *Karaman-oğlu*'nu böyle bir teklife zorlayan âmil, müttefiklerinden beklediği yardımın gecikmiş olması; ikinciye cevap da *Kırşehir*'de üslenmiş bağlaşık yardım kuvvetlerinin muhtemel taarruzuna karşı yorgun *Osmanlı* askerinin başarısından Bayezid'in şüphelenmesi ve *Rumeli*'de *Tuna* boylarındaki yeni gelişmeler olmalıdır.

Diğer taraftan öyle görünüyor ki Kadı Burhaneddin, bu yardım sayesinde, *Karaman-oğlu* ile bozulmuş olan dostane münasebetlerini düzeltebileceğini ve *Osmanlılar*'a karşı *Karaman-oğlu*'dan istifade etmeyi ummuştu.

Ancak Kadı Burhaneddin, *Karaman-oğlu* meselesinin halli üzerine yarıda kalan teşebbüsünden sonra müttefiki II. Süleyman Paşa ile birlikte, ihtimal yardım çağrısına itaat etmeyen *Moğol* emîrlerini cezalandırmak için olacak Misir Beğ'e ait olup oğlunun muhafızı bulunduğu *Kırşehir* yakınındaki *Cemele* kalesi[154] üzerine yürüdü, kaleyi aldı ve Mısır Beğ'in oğlunu da esir etti. Bunu müteakip bağlaşığı II. Süleyman Paşa *Kastamonu*'ya, Kadı Burhaneddin de *Kayseri*'ye döndü.

1391 baharında *Kayseri*'de devlete bağlı "*ulus*" emîrleri adet üzere hükümdarın kapusuna gelerek kullluklarını sundular ve istediği zaman yardıma hazır olduklarını beyan ederek sayısız ihsanlara nail oldular. Bundan kısa bir zaman sonra hükümdar, bir mukavemet yuvası haline gelen *Eyyübhisar* kalesinin (*Kayseri-Kırşehir* arasında) itaat ve inzibatını temin gayesi ile *Kayseri*'den hareket etti. Kalenin sulh ile teslimi için yapılan tekliflere kumandanca red cevabı verilmesi üzerine mühasemata başladı. Bunun üzerine kumandan eman diledi, sadakatını arz ederek kaleyi teslime hazır olduğunu bildirdi. *Eyyübhisar* kalesinin fethini müteakip *Sivas*'a dönen Kadı Burhaneddin, *Amasya* emîri Ahmed'in *Osmanlılar*'la anlaştığı ve *Amasya* bölgesinin en güçlü kalelerinden *Simalu* kalesi kumandanı-

---

150 «... سلطان بسیواس آمد و تا آخر فصل تابستان اقامت کرد تامنهیان رسیدند و خبر دادند که پسر عثمان بر سر پسر قرامان آمد و قونیه را حصار کرد و اکثر مغول با او اتفاق کردند پسر قرامان پیش سلطان رسول فرستاد و استمداد و استعانت خواست.
سلطان صواب چنان دید که باتفاق سلیمان پاشا بمساعدت و مظاهرت قرامان نهضت کند و مطمح نظر آنك چون قرامان را از دست دشمن رهانیده باشد و کردن او بطوق احسان مطوق کردانیده و حق معاونت بر ذمت او ثابت کرده از انجا که طریق حریت و مروتست قرامان سر بمخالصت و مصادقت درآرد و دست از عقوق و عصیان باز دارد و شیوهٔ صلاح و سداد پیش کیرد و بوجهی احسن انس والفت درمیان آید و مخالفت و مشاجرت بر خیزد و برین عزیمت متوجه دانشمندیه شد و بقراحصار نزول کرد»
(Bezm u Rezm, s. 390).

151 «.... سلیمان پاشا کفت صواب آنست که بر ولایت عنقریه و انکوریه تاخت کنیم و بنهب و خرابی آن بقاع و رباع مشغول شویم تاچون پسر عثمان این حال معلوم کند بضرورت از سر قونیه بر خیزد و این مهم بنوع اسهل تمشیت یابد و مقصود بآسانی بحصول پیوندد»
(Bezm u Rezm, s. 390–91).

152 «... و با پسر عثمان مصالحت کرد و قلعهٔ بك شهری را بدو داد بدان راضی شد که متعرض قونیه نشود و آن خطه بدو باز کذارد»
(Bezm u Rezm, s. 392.)

153 Bk. Bezm u Rezm, s. 392; Oruç, s.31/101, Muhyî Çelebî, Tavârih-i Âl-i Osman, Ali Emirî Ktp. nr. 17, vrk. 52 (Çarşamba iki taraf arasında sınır oldu).

154 Eyâlet-i Rûm'da mevcut kaleler arasında ismi geçen bu kale hakkında bk. Tayyib Gökbilgin, adı geçen makale, s. 55. Ayrıca Emîr Süleyman'a karşı Çelebi Mehmed ile Karaman-oğlu arasında Kırşehir yakınında Cemele kalesinde bir görüşme oldu (bk. Tac al-Tavârih, I, s. 245).

nında bu kaleyi *Osmanlılar*'a terkedeceği haberini aldı. Ezelî rakîbi olan Emîr Ahmed Beğ'in *Osmanlılar*'ı *Yeşilırmak* bölgesine sokmak suretiyle kendisini kuvvetli bir düşmanla karşı karşıya getirmeğe matuf olan bu hareketi üzerine *Sultan*, askerî hazırlıklarını tamamlayarak ayni yılın yaz aylarında *Simalu*'ya doğru yola çıktı. Kaleyi muhasaraya başladı. Kadı Burhaneddin'in kaleyi mutlaka fethetmek azminde olduğunu gören kumandan, Emîr Ahmed'den gelmesini beklediği imdat kuvvetinden de ümidi kesilince sulh diledi[155], oğlunu huzura göndererek bazı isteklerde bulundu. Arzularının Kadı Burhaneddin tarafından kabulunden sonra kaleyi teslim etti. İn'âm ve ihsanlara mazhar oldu ve kalenin idaresi yine kendisine bırakıldı. Buranın fethi ile alâkalı olarak *Divan*'daki kayıt son derece ilginçtir. Bir gazelinde fetihden duyduğu sevinç ve *Simalu*'nun durumu bizzat kendi kalemiyle şu şekilde dile getirilmektedir[156]:

"Nola eger fetih oldise bize S ı m a l u
Ki görmemiş ola göz hubi işbu sımalu
Bu vadiyile bu dağda muhayyar oldı gönül
Deresidür tolu keklik ü tağı ımalu
Gönül nide ne kıla fürkatinde ol yarun
Ki merkebi öle düşmüş edüği yamalu
Ne kıydı canuma bu kaşları ulaşıhlu
Ki fürkate sala diler bu gözi kıymalu
Eteği bilüne soh al ayah ele saki
Ki der döke bu gözüm ayaguna simalu
Sacun şemaili ger asar ise gönülüme
Şımal yili döşeğim ola ne simalu
Hevayile çu .... ikümüz üleşdük
Bu kismet içre revamı ola kasimalu".

Simalu'nun fethini müteakip *Kayseri*'ye dönen Burhaneddin, *Osmanlı*, ve II. Süleyman Paşa elçilik heyetlerini kabul etti. Ancak kaynakta *Osmanlı* elçisinin ne maksatla huzurda bulunduğu kaydedilmiyorsa da muhtemelen bu elçi, *Simalu*'nun *Osmanlılar*'a verilmesi diye bir niyetin söz konusu olmadığını bildirmek ve Emîr Ahmed'e karşı dostane duygular beslenmesini rica etmek için gönderilmiş olmalıdır. *Candar-oğlu* elçisine gelince o, *Osmanlılar*'ın *Kastamonu* üzerine taarruza geçtiklerini haber vermekte ve müttefikinin sür'atle yardıma gelmesini istemekte idi. Dostunun güç durumda olduğunu gören Burhaneddin, II. Süleyman Paşa'nın elçisine kendi elçisini de katarak I. Bayezid'in yanına yolladı ve yazdığı nâme ile *Kastamonu*'ya karşı giriştiği harekâta son vermesini, aksi halde kendisine harp açmağa

155 Bezm u Rezm, s. 392 – 393.
156 Divan, Tıpkı basım, s. 108.

mecbur kalacağını ihtar etti. Kendisi de askerini toplayarak *Amasya*'ya doğru harekete geçti[157]. I. Bayezid, hiç şüphesiz bu teşebbüsten dolayı olacak, *Osmanlı* devletine karşı düşmanca hareketlerinden dolayı tedibine karar verdiği II. Süleyman Paşa'ya karşı giriştiği askerî harekâttan vazgeçerek geri döndü[158]. *Osmanlı* vekayinameleri çoğunlukla Padişah'ın bu dönüşünü, *Eflak* voyvodası Mircea'nın *Tuna*'yı geçerek *Karinâbâd* ovasına kadar ilerlemesine bağlamakta ve onun *Rumeli*'ye geçtiğini kaydetmektedirler[159]. Bu yorum pek isabetli olmasa gerektir; çünkü *Rovina* savaşına (1394) sebep olan bu hareketi tenkil için I. Bayezid'in *Rumeli*'ye geçmesi, Batı kaynaklarına göre 1393 yılından sonradır[160].

Osmanlı ordusunun dönmesinden sonra *Tokat*'a gelen Kadı Burhaneddin bir müddet burada oturarak olayları takibe başlamıştı. Nihayet 1392 yılı kışında *Osmanlılar*'ın tekrar *Kastamonu* üzerine yürüyüşe geçtiği haber verildi. Bu kere de Kadı Burhaneddin, dostu *Candar-oğlu*'na yardım için çok sayıdaki kuvvetleriyle, hâkimiyet sahasına dahil *Maden* mevkiine geldi. I. Bayezid'in yaklaştığını haber alan Kadı Burhaneddin, Şeyh Müeyyed ve Körpe Beğ kumandasında öncü kuvvetleri *Osmanlıları* karşılamaya memur etti. Arkasından bizzat kendisi harp sahasına hareket etti. Ancak bu defa da I Bayezid kat'i muharebeyi kabul etmeyerek geri çekilmişti[161]. Öyle anlaşılıyor ki *Osmanlı* padişahı silahlı bir çatışmayı göze alacak kadar hazırlıklı değildi.

Fakat çok geçmeden II. Süleyman Paşa'nın *Osmanlı* tehlikesine karşı sık sık yardımına başvurduğu Kadı Burhaneddin aleyhine faaliyetlerine şahit oluyoruz. Şöyle ki; II. Süleyman Paşa, I. Bayezid'in memleketine dönmesi ile beyliği ve payitahtı üzerine düşen tehlikelinin ortadan kalktığını sanarak Kadı Burhaneddin'in düşmanları olan *Amasya* emirî ve bu bölgenin diğer *Türkmen* emîrlerinden olan Taşan-Oğulları, Taceddin-oğulları ve Bafra emîrleri ile münasebetlere girişti[162]. *Sivas* sarayının gözünden kaçmayan bu hareketlerinden maksadının, Emîr Ahmed Beğ'i yakalayıp *Sultan*'a teslim etmek olduğunu söyleyerek durumunu kurtarmak istiyordu. Bu esnada I. Bayezid'in ilerlemelerine karşı huduttaki *Kırşehir*'i tahkim için valisi Âdil Şah tarafından yapılan teklifi uygun gören Kadı Burha-

157 Bezm u Rezm, s. 393 - 394.
158 Bezm u Rezm, s. 394.
159 Msl. Ruhî.
160 Bk. Yaşar Yücel, Çelebi İsfendiyar Beğ, TAD II/2-3 (1965) s. 158 - 159 not 10; s. 160 not 18.
161 Bezm u Rezm, s. 394.
162 Bezm u Rezm, s. 396 - 397. Ayrıca bu Türkmen emîrlikleri için bk. Kâzım Dilcimen, Canik Beğleri: Hacı Emîr ve evlatları, Taceddin ve evlatları, Altınbaş evlatları, Taşan-oğulları. Samsun 1940; Mevlûd Oğuz, Taceddin - oğulları. DTCFD 6(1948) s. 469 v. d.

neddin 1392 baharında, bizzat buraya gelerek şehir surlarını kısa zamanda tamir ettirdi. Tahkim işini bitirdikten sonra da isyan alametleri görülen *Eyyübhisar* kalesi kumandanını tekrar itaat altına almak üzere *Kayseri*'ye yollandı. Nihayet o tarafta sulhu temin eden Kadı Burhaneddin payitahta döndü. Bu esnada, *Bursa*'ya avdetini müteakip *Candar-oğulları*'na karşı kat'i harekât için hazırlıklarını tamamlayan I. Bayezid'in güçlü bir ordu ile *Kastamonu*'ya hareket ettiği haberini aldı. Aynı zamanda *Candar-oğlu*'nun elçisi de *Sivas*'a gelmişti. *Candar-oğlu* II. Süleyman, müşterek düşman *Osmanlı* devletine karşı dostu ve müttefiki *Karaman-oğlu* Alâaddin ile birlikte imdadına gelmesini Kadı Burhaneddin'den istiyordu. Ayrıca II. Süleyman Paşa, bundan böyle Kadı'nın muhalifleriyle temas etmiyeceğine dair vaidlerde bulunmayı da ihmal etmiyordu[163]. Kadı Burhaneddin bu yardım teklifini şarta bağlı olarak kabul etti. Ondan Taşan-oğlu, Taceddin-oğlu ve Bafra emîri ile ilişkilerini kesmesini istedi. Ancak ahde vefasızlık gösteren II. Süleyman Paşa'nın dostluğuna bir türlü güvenemediği için de *Amasya* a'yanından olup, Taceddin-oğlu ile akrabalığı bulunan ve Emîr Ahmed'in de uzun zaman vezirliğini yapmış olan Mehmed Çelebi'yi onun yanına göndererek vaidlerinin samimiyet derecesini anlamak istemişti. Fakat Mehmed Çelebi, talimatın aksine hareket etti. Kadı Burhadin'e ihanet ederek akrabası olan Taceddin-oğlu ile işbirliği kurdu, *Candar-oğlu* II. Süleyman Paşa'yı da kazanarak Kadı'yı karşı beslediği menfur emellerini tahakkuka imkân verecek, kuvvetli bir birlik teşkil etmeyi başardı[164]. Sonra *Amasya* emîri Ahmed'e, Taşan-oğlu'na ve Bafra emîrine de mektuplar yazarak bu birliğe katılmalarını ve birliğin lideri olan II. Süleyman Paşa'ya itaat etmelerini istedi.

İşte 1392 yılı baharında *Orta Anadolu*'daki bu genel durum ve kuvvetler muvazenesindeki değişiklik, *Osmanlı* sarayında bu bölgeye yapılacak yeni bir seferin başarı ile neticeleneceği ümidini en yüksek dereceye çıkartmakta idi. Gerçekten de I. Bayezid büyük bir ordu ile *Candar-oğlu* ülkesine girdi. Taarruz, mevcut durumu alt üst etmiş oldu ve II. Süleyman Paşa, yeni bağlaşıklarından ayrılarak, tekrar Kadı Burhaneddin'den yardım istemek gibi son derece güç bir vaziyete düştü[165]. Bu maksatla yukarıda sözü edilen ve kısa bir müddet önce Kadı Burhaneddin'e ihanet etmiş olan Mehmed Çelebi'yi kendi elçisi ile birlikte *Sivas*'a gönderdi. Şartlarını kabul ettiğini yemin ile yükümlenerek eman diledi ve çok acele yardımına gelmesini istedi.

Bu şartlar altında Kadı Burhaneddin'in, en basit diplomasi kaidelerinden habersiz eski dostuna bütün bu olup bitenlere rağmen *Osmanlı* tehdidi

163 Bezm u Rezm, s. 398 – 399.
164 Bezm u Rezm, s. 399 – 400.
165 Bezm u Rezm, s. 400.

karşısında yardım etmek için harekete geçtiği görülmektedir. Nihayet sür'atle ordusunu toplayan Hükümdar, *Sivas* şehrinden dışarı çıkıp *Tavra*'da karargâhını kurduğu bir sırada I. Bayezid'in *Kastamonu*'da yapılan savaşta II. Süleyman Paşa'yı yenerek öldürdüğü haberini aldı. *Kastamonu*'nun fethi üzerine Kadı-*Osmanlı* münasebetleri yeniden gergin bir safhaya girmişti. Nitekim çok geçmeden I. Bayezid, bu zaferini mağrurane eda taşıyan bir mektup ile Kadı Burhaneddin'e bildiriyordu ve onu zimmen tehdit ediyordu. Mektuba sert ve tehditkâr bir cevap veren Kadı, bilâhara karargâhından hareketle, *Artukâbâd*'a geldi[166]. Bu esnada I. Bayezid yürüyüşüne devamla *Osmancık*'ı muhasara altına almış bulunuyordu. Aynı zamanda elçisini gönderen *Osmanlı* padişahı, Kadı Burhaneddin'den son fütuhatının tasdiki ve *Osmancık*'ın kendisine terkini isteyerek sulh teklifinde bulundu[167]. Kadı Burhaneddin ise, *Osmancık*'ın kendi hâkimiyet sahasına dahil olduğunu ve reayasından zorla alınmış eşyayı iade ile saldırıya son vermesini, aksi halde sulhun mümkün olamıyacağını beyanla isteği reddetti. Bu sırada yemini bozan *Amasya* emîri Ahmed ile bu bölge emîrlerinden Taşan-oğlu, maiyetleriyle I. Bayezid'in yanına gitmişlerdi. Ayrıca, Kadı Burhaneddin'in *Niksar*'ı fethederek kendisine ikta olarak verdiği Taceddin-oğlu Mahmud Çelebi ise kardeşi Kılıç Arslan'ı *Osmanlı* padişahına göndererek inkiyadını bildirmişti. Bunlardan başka bir kısmı açıktan açığa *Sivas* hükümdarına muhalif olan, bir kısmı da istemiyerek onu metbû tanıyan *Kelkit*, aşağı *Yeşilırmak* ve *Canik* bölgesi emîrleri de birer birer gelerek I. Bayezid'e iltihak etmişlerdi. Aradan bir kaç gün geçtikten sonra I. Bayezid'in Kuvvaddar-oğlu'na[168] ait *Kırkdilim* kalesini[169] zorla aldığı

166 «... و متعاقب این خبراز پسر عثمان رسول آمد و مکتوب آورد مضمون آنك سلیمان پاشا را که دوست شما بود بفنا رسانیدیم و تمام مملکت او در تحت حکم آوردیم سلطان در جواب نوشت که امور فتح و نصر و هزم و کسر بمشیت قاهر بر حق و قادر مطلق جلت قدرته منوط و مربوطست نه بقوت و قدرت آدمی چنانك در محکم تنزیل و ار داست ...»

Bezm u Rezm, s. 402; Oruç, s. 31; Tac al-Tavârih. I, s. 136. II. Süleyman Paşa'nın öldürülerek Kastamonu'nun alınmasıyla sonuçlanan bu olayın tarihi için bk. H. 865 tarihli takvim, Topkapı Sarayı müzesi Bağdad Köşkü, nr. 309; Osman Turan, Tarihî takvimler, s. 18; Osmanlı tarihine ait takvimler. Nihal Atsız nşr., İstanbul 1962, s. 68.

167 Takvimlerde Osmancık'ın Kastamonu seferi esnasında Bayezid tarafından alındığı kaydedilmektedir. Bk. Osman Turan, Takvimler, s. 55:

«سلیمان پاشا واقعه‌سندن و عثمانجوق و قسطمونیه و اماسیه الندلاً برو الی سکز یلدر».

Nihal Atsız, Takvimler, s. 68(794/1392); Tavârıh-i. Mülûk-ı Kurûn-i Mazi. Ali Emîrî Ktp:

"واقعهٔ سلیمان وکرفتن غثمانیان عثمانجق را ثلاث وتسعین وسبعمایه".

Taeschner Wegenetz. I,s.199, 216. Saltuknâme de Osman Gazi ve Saltuk burayı beraberce fethettikten sonra adını verdiler diye bir kayıt bulunmaktadır. (Topkapı Sarayı müzesi Hazine Ktp. nr. 1612, vrk. 376 b).

168 Kuvvaddar-oğlu için bk. aş. not.

169 Kırkdilim kalesi için bk. Taeschner, Wegenetz, I, s. 203. Kuvvaddar-oğlu'na ait mezar kitabesi için bk. Zeki Oral, Kuvvaddar-oğulları. Belleten 73 (1955) s. 99- 102.

ve kale kumandanını hapsettiği haberini aldı. Bir müddet sonra da Kadı Burhaneddin'in ordusu ile *Tangludağ*'da [170] üslendiğini gören Hacı Çelebi itaatten çıkarak *Maden* kalesini; bunun arkasından da Abdullah Çelebi, sağlamlığı ile tanınmış olan *Osmancık* kalesini kendi arzusu ile I. Bayezid'e teslim etmişlerdi.

Kaçınılmaz bu hayatî savaş için büyük askerî hazırlıklara giriştiği sırada idi ki Kadı Burhaneddin, kendisine *Çorumlu* sahrasında [171] savaşı kabul ettirmek isteyen I. Bayezid'in bir elçisi ile karşılaştı. *Sultan* savaş hazırlığını tamamlayıncaya kadar elçiyi oyaladı. Hazırlıkları tamam olunca da daveti kabul ettiğini bildirerek elçiyi iade etti [172]. O zamana kadar mütereddit vaziyette kalmış bulunan *Tatarlar*, *Osmanlı* devletine karşı kat'i harekâta giriştiğini görerek Kadı Burhaneddin'e iltihak ettiler. *Çorumlu* sahrasında Kadı Burhaneddin'in öncü kuvvetleriyle I. Bayezid'in öncüleri arasında vukua gelen şiddetli bir çarpışmada *Osmanlı* askeri bozguna uğrayarak geri çekildi (794/1392) [173]. *Sultan*, *Osmanlı* ordusunu takip etti. Aynı zamanda o, Emîr Ahmed üzerine de bir miktar kuvvet göndermişti. Bunu gören emîr, bütün ağırlıklarını terkederek *Amasya* kalesine sığınmıştı.

Bu başarı üzerine Kadı Burhaneddin'in *Anadolu*'da şöhretinin daha da arttığını, *Kastamonu* seferinden sonra Bayezid'e tâbi olan bir kısım ümerânın tekrar kendi bağımlılığına girdiklerini görüyoruz. Nitekim *Moğol* ve *Tatar* emîrleri savaşın bitiminden hemen sonra Kadı'nın huzuruna gelerek *Osmanlı* memleketlerini talan etmeyi teklif ettiler, teklife uyan Kadı Burhaneddin, *İskilip*, *Ankara*, *Kalecik* ve *Sivrihisar* bölgelerini 40 gün müddetle yağma ve tahrip etti [174]. *Osmanlı* padişahı I. Bayezid ise, ya *Rumeli*'de *Macarlar*'ın taarruzunu duyduğundan [175] kuvvetlerini *Anadolu*'da yıpratmamak düşüncesiyle yahut da Kadı Burhaneddin'i kuvvetçe kendisinden üstün gördüğünden, en ufak bir mukabelede bulunmamıştır. Her ne olursa olsun bütün bu olaylar I. Bayezid'in *Çorumlu* sahrasında ağır bir yenilgiye uğradığını açıklıkla ispat etmektedir.

170 Yeri tespit edilemedi.

171 Taeschner, Wegenetz, I, s. 233.

172 Bezm u Rezm, s. 403 - 404.

173 Bezm u Rezm, s. 405; Neşrî, I. s. 320; Ruhî; Kurûn-i Mâzî (Takvîm), Ali Emirî Ktp: «کریختن عثمانیان از سلطان برهان الدین فی ثلاث و تسعین و سبعمایه».

174 «بولایت اسکلیب و انکوریه و قلعه جوق و سوری حصار درآمد لشکر منصور داخل و خارج آن حدود و نواحی فرو کرفتند و نجم و شجر و حجر و مدر آن چون حطام هشیم و عظام رمیم در هم کوفتند و مدت چهل روز برین نسق غارت می‌کردند و عقارات می کندند و عمارات می افکندند و قلاع می‌کشودند و متاع می ربودند و پسر عثمان در پس زانوی ادبار افتاده بود و سر در کلیم مهانت و انحصار کشیده مجال بروز و ظهور نداشت و عجز حزم و جبن احتیاط می پنداشت» (bk. Bezm u Rezm, s. 406-408).

Osmanlı kaynakları ise bu olaydan bahsetmedikleri gibi Kadı Burhaneddin hakkında da çok kısa ve yanlış bilgiler vermektedirler. Ayrıca İskilip ve Kalecik için bk. Taeschner, Wegenetz, I. s. 200, 205, 206, 210.

175 Krş. Mukrimin Halil Yinanç, I. Bayezid. madd. İA.

Kadı Burhaneddin bu yağma ve tahripten sonra *Kayseri*'ye döndü. Burada bir müddet istirahat etmekteyken iki oğlunun birden ölüm haberini alarak çok üzüldü ve acele olarak *Sivas*'a geldi ve burada, kış olmasına rağmen, *Amasya* üzerine sefer için hazırlıklara başladı. Kaleyi kat'î olarak hâkimiyetine almak istiyordu. Tam bu sırada Emîr Ahmed, akrabası bulunan Şeyh Necib'i bir elçilik heyetiyle *Sivas*'a göndererek yeniden anlaşma teklif etti. Teklifleri arasında Kadı'nın huzuruna gelmek arzusu, sıhrî münasebet sayesinde gerçek bir yakınlığın kurulması amacıyla en güzel kızını vermek isteği, ayrıca *Osmanlı* bağımlılığından çıkarak bundan böyle *Sultan*'a tâbi olacağı hususları yer alıyordu. Ancak, dostluğun kurulması yolundaki elçinin gayretleri henüz meyvesini vermeden Emîr Ahmed Beğ'in, Kadı Burhaneddin aleyhine yeni teşebbüslerde bulunduğu haberi geldi.

Yukarıda değindiğimiz gibi, *Çorumlu* savaşının yankıları sonucu olarak vukubulan iltihak ve inkiyadlar zincirine *Candar-oğlu* İsfendiyar Beğ de katılmıştı. *Osmanlı* padişahı I. Bayezid'in dostu, maktul II. Süleyman Paşa'nın kardeşi ve *Sinop* emirî olan bu *Candar-oğlu* Çelebi İsfendiyar Beğ [176], vezirini kıymetli hediyelerle Kadı Burhaneddin'e göndermişti. İşte bu elçi *Amasya*'dan geçerken Emîr Ahmed tarafından tutuklanmıştı. Hediyeleri ile birlikte I. Bayezid'e yollanacağını duyan hükümdar, kendisine gelmekte olan elçiye yapılan bu muamele üzerine *Amasya*'ya kat'i bir darbe vurmaya karar verdi ve karar, ileri gelen devlet adamları ve emîrlerinin iştirakiyle toplanan harp meclisinde de kabul edildi. Kadı'nın burayı kesin olarak hâkimiyetine almak istediğini, yaptığı ciddi hazırlıklardan anlıyoruz. O, kalenin fethi için gerekli *mancınık*, *arrade sapan* ve *merdiven* gibi harp aletlerini de teminden sonra sür'atle hareket ederek, *Tokat*'tan gece geçti ve sabahla birlikte *Amasya*'yı muhasaraya başladı. Şiddetli muhasaraya fazla dayanamayan şehir, kısa zamanda fethedildi. Savaş sırasında Emîr Ahmed'in maiyetinde bulunan beğlerin bir kısmı hatta hemşiresi de esir alınmıştı. Ahmed Beğ'in kendisi ise, canını zor kurtarmış, ancak bir kaç yakın adamı ile kaleye kapanabilmişti. Kadı Burhaneddin de şehrin alınmasından sonra bir müddet *Amasya*'da kalarak kalenin muhasarasını emretti. I. Bayezid, bu sırada *Kastamonu*'da bulunuyordu [177]. Bu mağlubiyet üzerine Emîr Ahmed ile *Kelkit* bölgesi emîrlerinden Taceddin-oğulları Alp

176 Bk. Y. Yücel, TAD II/3-4 (1965) s. 157. v. d.

177 Bezm u Rezm, s. 410 - 411; Giesecke, s. 88-89.

Arslan, Mahmud Çelebi, Kılıç Arslan kardeşler, *Osmanlı* padişahından yardım istediler; Kadı Burhaneddin ordusunun zahire ve levazım yokluğundan perişan bir halde dağılmak üzere bulunduğunu haber vererek sür'atle yetişmesini rica ettiler. Fakat *Çorumlu*'da bir defa yenilgiye uğrayan I. Bayezid'in kolay kolay saldırıya geçmediği görülmektedir. Bununla beraber Kadı Burhaneddin, kıştan ve muhtemel bir *Osmanlı* taarruzundan çekindiği için olacak, burada daha fazla kalmayarak *Tokat*'a geldi. Kışı burada geçirdikten sonra ilkbaharda dinlenmiş ordu ile *Fanariyya* sahrasına indi. *Osmanlı* dostu Taceddin-oğulları'na ait olan *Fanariyya* havalisini zaptetti ve burayı korumak üzere bir de kale inşa ettirmeğe başladı. Bu sırada Taceddin-oğulları burayı geri almak için I. Bayezid'den yardım istiyorlardı.

Böylece hükümdar, *Çorumlu* harbinden önceki durumu iadeye muvaffak olmuş ve Orta *Anadolu*'da kuvvetli bir varlık, muarızları için korkulu bir kuvvet haline gelmişti.

1393 senesi ilkbaharında yine *Tatar* ve *Moğol* emîrleri Kadı Burhaneddin'e gelerek *Osmanlı* ülkesinde geniş çapta bir istila hareketine girişmek teklifinde bulundular; fakat teklif devlet erkânı ve ümerâ tarafından reddedildi. Buna mukabil aynı sene başında Kadı Burhaneddin ordusunun çekilmesi üzerine, Emîr Ahmed tarafından bütün mülhakatîyle *Osmanlılar*'a teslim edilmiş olan *Amasya*'nın [178] kurtarılması işinin öncelikle ele alınmasını istemişlerdi. Emîrler, ayrıca *Amasya*'nın stratejik bakımdan Orta *Anadolu*'nun en mühim bir mevkii olduğunu ve *Osmanlı* memleketlerine karşı girişilecek fetih hareketleri sırasında da iyi bir üs olabileceğini belirtmişler, buranın alınmasından sonra yukarıdaki teklîfin daha rahat tahakkuk edeceğini de sözlerine eklemişlerdi[179]. Kadı Burhaneddin karara uydu. *Osmanlılar*'ın bu bölgede kesin olarak yerleşmemiş olmalarından faydanabileceğini düşünerek derhal harekete geçti ve *Merzifon*'a gelerek karargâhını kurdu. Buradan kol kol akıncılar gönderip şehri muhasaraya başladı. Bu esnada, daha önce Kadı'nın elinde iken yukarıda değindiğimiz umumî iltihaklar zincir meyanında *Osmanlı* hâkimiyetine giren *Maden* kalesini tekrar alan hükümdar, yıkılmış kalenin tamirini emretti. *Zeamet*'ini de *Candar-oğlu* Kötürüm Bayezid'in küçük oğlu Murad Beğ'e verdi[180]. Bilâhara da bizzat *Amasya*'ya giderek harekât sahasına yakın bulunmak istedi. Şiddetle devam eden muhasara sırasında *Osmanlılar* ağır kayıplara uğratıldı. Bu baskı karşısında korkuya kapılan Taceddin-oğulları da I. Bayezid'i Kadı Burhaneddin'e karşı harekete geçirmek için yeniden tahriklere başladılar. Nihayet *Osmanlı* padişahı kalabalık bir ordu ile *Merzifon*'a geldi. Bu kere orada silahlı bir çatışmanın vukua gelip gelmediği hususu çağdaş kaynaklarda sükûtla geçilmektedir. Bununla beraber öyle anlaşılıyor ki Kadı Burhaneddin, I. Bayezid'in üstün kuvvetleri karşısında muharebeyi kabul etmemiş, *Turhal*'a oradan da *Tokat*'a doğru çekilmiş, hatta burada da duramıyarak *Sivas*'a dönmüştür. Ric'at esnasında Kadı Burhaneddin o havalideki kale kumandanlarının kuvvetli bir ordu ile *Amasya* bölgesine gelmiş olan I. Bayezid'e dehâlet ettiklerini, bir kısım halkın da yerlerini terkederek firar yolunu tuttuklarını öğrenmişti. Böylece de *Yeşilırmak* havzasındaki birçok yerler tekrar *Osmanlı* hâkimiyetine girmiş oluyordu. Fakat Kadı Burhaneddin, çok geçmeden bölgede kendi aleyhine bozulan denkliği kurmak için yeniden savaş hazırlıklarına başladı. Bir yandan da *Tokat* zaîmi Emîr Veled ile Emîr Hüseyin'e imdatçı kuvvetler göndererek kendi gelinceye kadar *Osmanlılar*'ın daha güneye inmelerini önlemek üzere bütün yol ve geçitlere tahkimat yapılmasını istedi. Bu hazırlıklardan haberdar olan I. Bayezid'in, yeni bir çarpışmayı kabul etmeyerek geri döndüğünü görmekteyiz. Bunu gören Emîr Veled, *Osmanlı* ordusunun gerisine âni bir baskınla, ağırlıklarını yağma etmiş ve bir miktar at, silah ve eşya ele geçirmeğe muvaffak olmuştu[181]. *Osmanlı* padişahının uzaklaştığını öğrenen Kadı Burhaneddin tehlikeli durumun ortadan kalktığını görerek maaşlarını verdikten sonra askerini dağıttı. Fakat bir sefer vukuunda çağrıya uyarak sür'atle ordugâha gelmelerini tenbih etmeyi de unutmadı.

Ancak çok geçmeden devlet hudutları içerisinde yeni gerilemeler oldu. *Sultan*'a verdiği sözü unutan Taceddin-oğulları ile Taşan-oğlu ve Bafra

178 Anonim Tavârih-i Âl-i Osman'da (Revan Köşkü, nr. 1099 vrk. 33 a) Amasya'nın Bayezid'e teslimine dair şu önemli malumat vardır: "Amasya hâkimi olan Hacı Şadgeldi oğlu akıl ve ehli tedbir ki mesne idi Sultan Bayezid hanın teveccühünden kasdın fikir edip Sivas beği Kadı Burhaneddin'den kendisi rencidei hatır olmağın mudara edip Padişah Amasya'ya gelmeden mukaddem bir nice yol karşu varub vafir pişkeşler çekip Amasya kalesini Sultan Bayezid hana teslim eyledi". Âşık Paşa-zâde de Amasya'yı sahibinin kendi isteği ile Bayezid'e teslim ettiğini söyler (s. 73). Schiltberger (Reisebuch, nşr. Dr. Valantin Langmantel, Tübingen 1885; İng. terc. The Bondage and Travels of Johann Schiltberger, A Native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa, 1396 - 1427, translated by J. Buchan Telefer, London 1879) ise (s. 10) bunlardan farklı olarak Emîr Ahmed'in Bayezid'i çağırdığını ve Kadı Burhaneddin'in bu bölgeden kovulmasını istediğini, bunun üzerine I. Bayezid'in 30.000 kişilik bir kuvvetin başında oğlu Mehmed Çelebi'yi gönderdiğini, Kadı'yı buradan kovduğunu, Emîr Ahmed'in Amasya şehri dahil olmak üzere bütün ülkesini Padişah'a verdiğini o da orasının idaresini ilk başarılı seferi olduğu için Mehmed Çelebi'ye bıraktığını buna karşılık Emîr Ahmed'e başka bir yerde arazi ikta ettiğini söyler.

179 Bezm u Rezm, s. 415 - 418.

180 Bezm u Rezm, s. 419.

181 «... و امیر ولد باجمعی از مناجیب رجال و مخاریق ابطال چون سهم مرسل و قضای منزل در قفای ایشان بشتافت و شیاطین آن خیل و ملاعین آن حشم را در مضایق اعلام و معاقل آجام در یافت و مر هفات حسام رااز مشارع اجسام ایشان سیراب ساخت و طائرات سهام را از حوصلهٔ جماجم ایشان آشیانه داد تاجمعی کثیر از ایشان بفنا رسانید و بعضی را در غل اسر و کمند قهر و قسر کرفتار کردانید واز خیول و مراکب و اسلحه و امتعهٔ ایشان باحظی اوفی و غنیمتی مستوفی‌بتر خال آمد»
(Bezm u Rezm, s. 419 - 420).

emîri, I. Bayezid'in tâbiyetini kabul ederek ümerâsı meyanına girmişlerdi. Ayrıca, *Candar-oğlu* II. Süleyman Paşa'nın *Osmanlı* padişahı tarafından öldürülmesinden (1392) sonra Kadı Burhaneddin'e iltica etmiş ve iltifat görmüş olan 500 kadar *Kastamonu* atlısı da Taceddin-oğulları ve dolayısıyla *Osmanlı* tarafına geçmişti[182]. Bu sırada elçilikle Taceddin-oğlu'na gönderilen Vezir Mahmud Çelebi de ihanet ederek Kadı Burhaneddin aleyhine çalışmakta ve Taceddin-oğlu'nu hükümdarına karşı harekete geçirmek için gayret sarfetmekte idi. Öte yandan *Yeşilırmak* bölgesine yerleşen *Osmanlı* padişahının liderliğinde Kadı Burhaneddin'e karşı bir muhalefet cephesinin kurulduğu da göze çarpmakta idi. Fakat Kadı Burhaneddin'i asıl endişelendiren, ordu ve emîrler arasında başgösteren ayrılıklardı. Çünkü *Anadolu*'da o yıl vukua gelen zahire darlığını bahane ederek kıtlık olacağını ileri süren bir kısım asker ordu içine nifak tohumları atmak için gayret sarfediyorlardı. Bilhassa iktisadî durumu bozuk olan devletin maaşları vermekte güçlük çekeceği, asker arasında tartışılan başlıca konu olmuştu. Bu sebeple ordunun esas kuvvetini teşkil eden bir kısım asker, Kadı'nın maiyetinden ayrılarak *Erzincan* hudutlarına doğru çekilip gitmişti. Ancak bütün bunlara rağmen I. Bayezid, *Tokat* ve *Sivas*'a el uzatmak için *Amasya* gibi önemli bir üsse sahip olduğu halde *Çorumlu* yenilgisini unutmadığı için olacak, Kadı Burhaneddin'in ölümüne kadar[183] bu taraflara bir hareket yapmamıştır (bk. aşğ. Kadı-*Akkoyunlu* münasebetleri).

Ne var ki sözünü ettiğimiz bu çözülme hali çok sürmemiştir. Herşeyden önce dağınık askeri bayrağı altına toplamağa muvaffak olması sayesinde Kadı Burhaneddin, rahat bir nefes almıştı. Bir müddet sonra da mütad üzere bağlılıklarını sunmak için payitahta gelen *Moğol* ve *Tatar* emîrleri *Osmanlı* topraklarına karşı girişilmesini istedikleri taarruzdan vazgeçilmiş olmasından duydukları üzüntüyü kendisine bildirmişlerdi. Ayrıca eğer o işe izin verilmiş olsa idi, bu gün *Osmanlı* kale ve vilâyetlerinin bir çoğunun hükümranlığı altında olacağını da hatırlatmışlardı.

Ancak burada bir husus üzerinde durmak yerinde olacaktır ki o da, *Anadolu*'da uzunca bir müddetten beri otu'malarına, *Müslüman* olmalarına rağmen hayat görüşlerinde hiçbir değişme olmamış ve henüz yerleşik hayata geçmemiş göçebe *Moğol* oymaklarının zaman zaman devlet aleyhine bir takım zararlı hareketlerde bulunmuş olmalarıdır. *Amasya* başarısızlığı bunun açık bir delilidir. Burada *Tatar-Moğol* oymaklarından çoğunun I. Bayezid'e yardım ettikleri çağdaş kaynakta açıklıkla anlatılmaktadır.

Danişmendiye bölgesinde devlet aleyhine meydana gelen bu hadiseler sırasında *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ, Kadı ile yeniden münasebet

182 Bezm u Rezm, s. 421.
183 Msl. bk. Aynî, Ikd. XX, s. 41.

tesis etmiş, elçi göndererek *Amasya*'nın kurtarılması için dostane ve müşfikâne yardımdan söz etmeye başlamıştı. Daha sonra da bizzat Kadı Burhaneddin ile görüşmek niyeti ile *Niğde*'ye geldi. Buradan gönderdiği bir mutemedi vasıtasiyle müşterek düşman I. Bayezid'e karşı birlikte tedbir almak için Burhaneddin'i *Niğde*'ye davet etti ve iki devlet arasında mevcut anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi isteğini bildirdi[184]. Bu teşebbüslerden haberdâr olan *Osmanlı* padişahının, Kadı Burhaneddin ve *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'e karşı savaş hazırlıklarına başladığı Arap kaynaklarındaki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak I. Bayezid, *Memlûklu* Sultanı Berkuk'un bu sırada *Bursa*'da bulunan elçisi *Kerak* valisi Hüsameddin'in ricası üzerine her ikisi ile de sulhe razı oldu[185]. Öte taraftan *Karaman-oğlu*'na bir türlü güvenemiyen Kadı ise onun devamlı ısrarları karşısında nihayet *Kayseri*'ye doğru hareket etti. Fakat aynı zamanda Şeyh Müeyyed'i *Uchisar* kalesini muhasaraya memur etti. Fakat bu şiddetli muhasara karşısında Cüneyd'in kardeşi olan kale kumandanı durumunu tehlikede görerek *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'in oğlu Mehmed Beğ'den yardım istedi ve kaleyi ona teslim etme teklifinde bulundu. Bunu haber alan Kadı Burhaneddin, Şeyh Müeyyed vasıtasiyle derhal harekete geçti ise de beklediği neticeyi alamadı, Zira kumandan Kadı'nın kesin müdahale kararından az önce kaleyi *Karaman-oğlu*'na teslim etmişti. Kale önüne gelen Şeyh Müeyyed elçi göndererek uzun zamandanberi muhasara altında bulunan kalenin tam teslim olacağı bir sırada yapılan bu hareketin, kurulması arzulanan dostluk ile bağdaşamıyacağını bildirdi. Kaledekiler de durumu *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'e haber vereceklerini ve her iki hükümdarın karşılıklı alacakları karara uyacaklarını söyliyerek elçiyi geri gönderdiler. Bunun üzerine Şeyh Müeyyed muhasarayı kaldırmaya karar verdi. Askerin çekilmiş olmasını fırsat sayan kale halkı bir çıkış hareketinde bulunduysa da herhangi bir başarı sağlıyamadı. Fakat bu hadiseden henüz bir gün geçmişti ki *Karaman* tarafından kale'ye kalabalık bir imdatçı kuvvetin gelmekte olduğu haberi verildi. Kadı'nın yakınlarından olan Feridun, bu sırada asker arasında tefrika çıkarmak için gizli faaliyetlerde bulunuyordu. Feridun daha önce de hükümdara karşı vakit vakit düşmanca davranışlarda bulun-

184 Bezm u Rezm, s. 422 - 424.

185 « و في يوم الاثنين ثالث شهر رمضان المعظم قدره من شهور هذه السنة وصل الى الابواب الشريفة بقلعة الجبل بمصر المحروسة البريدي الذي كان توجه صحبة الامير حسام الدين حسن الكجكني الذي كان نايب الكرك المتوجه الى السلطان ابا يزيد بن عثمان صاحب الروم عند حركته لاخذ بلاد ابن قرمان و سيواس و اخبر السلطان انهم لما وصلوا الى صاحب الروم ابن عثمان التقاهم ملتقا حسناً الى الغاية و انه لبس التشريف الشريف الذي كان السلطان الظاهر ارسله اليه و تقلد بالسيف وقال انا مملوك مولانا السلطان و مهما رسم فعلى الرأس و العين و حصل الصلح بينه و بين ابن قرمان وكذلك حصل الصلح بينه و بين صاحب سيواس وكتب جوابه الى السلطان في او صال شامي بالعجمي و اخبر عنه بكل خير»
bk. İbn al-Furat, IX, s. 339; İbn Kadı Şuhba, II, vrk. 91 a.

muş, bir keresinde, *Develi* kalesi muhafızı iken, I. Bayezid'in üzerine gelmekte olduğu haberini alınca kaleyi terkederek uzaklaşmıştı. Bu kere de Feridun'un tahrikleri bir netice vermedi, Şeyh Müeyyed yerinde müdahale ile askeri yatıştırdı ve *Karamanlılar*'a karşı mukavemete karar verdi. Vukubulan çarpışmada Şeyh Müeyyed ve yanında bulunan Ahî Âdil Şah başarı kazanarak birçok esir almağa muvaffak oldular. Bu hadiseleri Kadı Burhaneddin, ancak *Kayseri*'ye geldiğinde bütün açıklığı ile öğrenmek fırsatını bulabilmişti. Bilâhara da *Uchisar* bölgesinde *"ayş u işret"* meclisleri tertip ettirip *Karamanlılar*'a karşı kazanılan zaferi kutluyordu. Şenlikler esnasında idi ki uzlaşma isteyen yeni *Karaman-oğlu* elçisi huzura geldi. Neticede Kadı sulha razı oldu. Huzura gelen *Moğol* ve *Tatar* ümerası, *Karaman-oğlu*'nun saldırıları sonucunda uğradıkları zararlardan ötürü elçisine hakaretlerde bulundular. Hükümdara da elçi ile birlikte yakın adamını göndererek *Uchisar*'ın tesliminde ısrar etmesinin tam zamanı olduğunu hatırlattılar. Ayrıca, bu istek reddedildiği takdirde *Karaman-oğlu*'na, memleketinin yağma ve tahrip edileceği tehdidinin de iletilmesini arzu ettiler. Görevini yerine getiren *Karaman-oğlu* elçisi tekrar dönerek Alâaddin Beğ'in *Uchisar* ile civardaki kaleleri terke hazır olduğunu, bundan böyle devlet arazisi dahilinde fesatçı hareketlerde bulunmıyacağını taahhüt ettiğini bildirdi. Bundan başka Alâaddin Beğ'in, Kadı'nın *Moğol* ve *Tatar* ümerâsının *Karaman İli*'ne karşı yağma ve tahripte bulunmalarını önlemesini rica ettiğini, kalelerin teslim muamelesinin yerine getirilmesi için de bir mutemed gönderilmesini istediğini söyledi. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin, *Moğollar*'ın ileri gelenlerinden bir şahsı mutemedi ile birlikte kale'nin teslim muamelesini ikmal etmeleri için *Karaman-oğlu* nezdine gönderdi. Ancak birkaç gün sonra dönen mutemedi, mevcut taahhütnameye göre teslim işleminin Kadı Burhaneddin *Kayseri*'ye geldiğinde yapılacağını bildirdi. Hükümdar bunu öğrendikten sonra *Kayseri*'ye geldi. Buradan *Uchisar*'ın teslim alınması için bir miktar kuvvet gönderdi, kendisi de *Sivas*'a döndü. Fakat bu teşebbüsü de bir netice vermedi. *Karaman-oğlu*, taahhüdü hilafına hareketle kale'yi yine teslim etmemişti. Böylece, *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'in müşterek düşman I. Bayezid'e karşı birlikte tedbir almak için yapılmasını istediği işbirliği şöyle dursun, *Uchisar* hadisesi olayı iki taraf arasını büsbütün bozmuş ve münasebetler yeniden gergin bir döneme girmiştir. Bu hal ise *Osmanlı* devleti'ne karşı yapılması istenen teşebbüsün de sonu demekti. Hakikaten de I. Bayezid rakipleri arasındaki bu ayrılık ve düşmanlıktan istifade ile durumunu daha da kuvvetlendirmiş idi[186]. *Anadolu*'da hegemonyası genişleyen *Osmanlı* padişahının muhtelif kale ve kasaba ümerâsı ile göçebe aşiret reisleri arasında nüfuz ve şöhreti de artmıştı. Nihayet Kadı

186 Bezm u Rezm, s. 425 - 432.

Burhaneddin'in *Karaman-oğlu* ile yeniden ihtilâfa düştüğünü gören I. Bayezid bundan böyle tamamiyle *Rumeli* işleriyle uğraşmak imkânını buluyordu[187].

3) Kadı Burhaneddin'in Timur'la münasebetleri

Kadı Burhaned'din, 1393-94 kışında kuzeydeki *Türkmen* beylikleri -Hacı Emîrli, Taceddin-oğulları, Taşan-oğulları, Bafra emîri, Kuvvad-dar-oğlu - üzerinde nüfuz ve ve hâkimiyet kurmağa çalıştığı sırada Timur'un büyük bir ordu ile *Anadolu*'ya yürüdüğü haberini aldı. *Irak-ı Arab*'a nüfûz ettikten sonra Timur'un *Memlûklu* sultanlığı sınırındaki kaleler yakınına kadar gelmesi, bilhassa *Suriye* ve *Anadolu*'yu istilâya hazırlandığı şayiası[188] üzerine Kadı Burhaneddin, yeni *Tatar* istilâsının *Anadolu* için arzettiği tehlikeyi anlamakta gecikmemişti. Nihayet harekât sahası *Niksar*'dan derhal Payitahta dönerek şarktaki gelişmeleri endişe ile takibe başlamıştı. Burada kısaca Timur'un *Yakın Şark*'taki istilâlarını özetlemek ileriki hadiseleri anlamak bakımından yerinde olacaktır.

1393 senesi kışında *Mazenderan*'ı zapteden Timur oradan *Irak* içlerine doğru ilerlemeğe devam etmişti[189]. Karargâhını *Mazenderan* civarında kuran Timur gönderdiği akıncı kuvvetlerle *Kazvin* ve *Sultaniye*'yi zaptetmiş, kendisi de bizzat *Lüristan* ve *Hûzistan*'a yürüyerek bu kentleri işgal etmişti. Sonra *Şiraz*, *İsfehan* ve *Ebrkuh* şehirlerini Zeynel - Abidin'in elinden almış ve bu hükümdara baskı yapan *Muzafferiye* sülâlesi reislerinden Şah Mansur'un üzerine yürüyerek onu da mağlup etmişti[190]. Bilâhara da *Celâyir* hükümdarı Sultan Ahmed'e *hil'at* ve para göndermek suretiyle onu bağımlılığına almak istemişti. Çok geçmeden de *Şiraz* üzerine yürüyerek, bağlılıklarını daha önce bildirmiş olmalarına rağmen, bütün *Muzafferiye* sülâlesi reislerini öldürmüştü[191]. Sonra sadakatini arzederek adına para bastırmış olan *Sultan* Ahmed'i tedibe karar veren Timur, *Bağdad*'a hareket

187 · Bk. M. Halil Yinanç, I. Bayezid madd., İA.

188 Bezm u Rezm, s. 448; İbn al - Furat, IX, s. 350.

189 Hâfız Abrû, Zubdat, vrk. 252 b.

190 «...و خبر رسید که امیر تمور ممالك پارس و آذربیجان و عراق و کران و خوزستان مسخر کردانید و دیار ایران بکلی خراب و ییاب ساخت و اینك با لشکری حشمی بی کران از ملاعین کفار و عفاریت چغتای و تاتار که اوهام محاسبان از حصر و احصای آن قاصر آید و قیاس مهندسان از تعدید و تحدید ایشان عاجز روی ببلاد روم دارد...» (Bezm u Rezm, s. 19, 448).

Hâfız Abrû, Zubdat, vrk. 255 a; Şarafaddin Alî Yazdî I, s. 612; Thomas de Medzoph, Exposé des guerres de Tamerlan et de Schah - Rokh dans l'Asie Occidentale. Frans. terc, F. Nève, Bruxelles 1860, s. 33.

191 Bk. Şarafaddin Alî Yazdî, I, s. 612; Nizamaddin Şamî, s. 165, Hâfız Abrû, Zubdat, vrk. 255 a.

etmiş[192] esasen hükümdarlarından memnun olmayan *Bağdadlılar*'ın kapıları açmaları üzerine de kolayca şehre girmişti. Ancak Timur'un, şehrin ileri gelenleri huzuruna gelerek bağlılıklarını sunmuş olmalarına rağmen *Bağdad*'da geniş çapta bir tenkil hareketine girişmiş olduğu, kaynakların ifadesinden anlaşılıyor[193].

Böylece Timur, 1394 senesi başında *Dicle*'yi aşıp *Anadolu*'ya girdiği zaman ilk safta düşman olarak, *Malatya*'ya kadar sokulmuş olan *Mısır* sultanı Berkuk'u ve Orta *Anadolu*'da kuvvetli bir devletin başında bulunan Kadı Burhaneddin'i buldu. Hakikaten de *Bezm u Remz*'de mevcut son dece ilginç bilgiden Timur'un batıdan ilerleyen I. Bayezid'e karşı başlıca engel olarak görünen Kadı Burhaneddin'i kendisi için de kuvvetli bir rakîp olarak gördüğü anlaşılmaktadır ki; bunu çağdaş Arap kaynaklarının şahadetleri de doğrulamaktadır. Nitekim Timur *Anadolu* hakkında bilgi sahibi bir şahıstan Burhaneddin'in düşmanlarını ve kuvvetlerinin miktarını öğrenmek istemiştir. Kendisine verilen cevapta Kadı'nın düşmanlarından *Erzincan* emîri Mutahharten'in 5000, *Karaman-oğulları*'nın 10 000, Taceddin-oğlu Mahmud Çelebi'nin 6 000 Taşan-oğlu'nun 1000, Bafra emîri'nin 2000, *Moğol*, *Tatar* ve *Diyarbakır* ve *Şam Türkmenleri*'nin de 2c 000 kadar süvari kuvvetlerine sahip oldukları bildirilmiştir[194]. Timur, bu kadar düşman karşısında Kadı Burhaneddin'in kendisini nasıl koruyabildiği hususunda hayretini gizliyememiştir. Gerçekten de âlim ve şair bir hükümdar olan Kadı Burhaneddin'in iktidarı zamanında mücadele ettiği başlıca siyasî kuruluşlar bunlar olmuştur. Ancak bunlar, mahir bir siyaset adamı olan Kadı'ya karşı, hiçbir zaman birleşip tek bir kuvvet halini alamamışlardır.

İşte *Irak*'ı *Arab*'a nüfuz edip, *Anadolu*'ya hücuma hazırlandığı bir sırada Timur, etraftaki *El-Cezire* hâkim ve emîrleri ile Mutahharten, *Karaman-oğlu* Alâaddin, *Dulkadır-oğlu* Suli Beğ, *Karakoyunlu* ve *Akkoyunlu* beğlerine ve Kadı Burhaneddin'e haberler göndererek kendisine itaat etmelerini istemişti[195].

192 Timur devri kaynaklarında bu yürüyüşün Bağdadlılar'ın isteği üzerine yapılmış olduğu bildirilmektedir. Bk. Şarafaddin Alî Yazdî, I, s. 630; Nizamaddin Şamî, s. 166; Hâfiz Abrû, Zubdat, vrk 258 b.

193 Bk. Bezm u Rezm, s. 19 - 23; İbn Dokmak, Mecmua, vrk. 181 b, 182 a. Aynî, İkd, XIX, s. 452; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 129 b.

194 امیر مطهرتن با پنج هزار مردو «پسر قرامان باده هزار و محمود چلبی با شش هزار و پسر طاشان بایك هزار و والی با وره بادو هزار مرد این مجموع باوومعارض و دشمنند و در سایر نواحی از لشکر مغول و تاتار و تراکمه' دیاربکر و شام قرب بیست هزار سوار باو مخالف اند»
(Bezm u Rezm, s. 449).

Ayrıca Timur'dan ve I. Bayezid'den korkmadığına dair Arap kaynaklarındaki kayıtlar için bk. Kadı - Timur münasebetleri.

195 Bezm u Rezm s. 449 - 450; Şarafâddin Ali Yazdî, I, s. 658.

Kadı'ya göndermiş olduğu, özeti *Bezm u Rezm*'de verilen bir mektupla Timur, *Irak-ı Arab*'ı tamamen fethettiğini bildiriyor, bundan böyle namına hutbe okunmasını, sikke bastırılmasını ve kuvvetlerini dağıtmasını ondan istiyordu[196]. Ancak, henüz Timur'un elçi heyeti *Sivas*'tan ayrılmamıştı ki; Timur'un *Dicle*'yi geçip *Ra'sal-Ayn* havalisindeki *Karakoyunlular*'ı darmadağın ettikten sonra *Urfa*'ya geldiği ve şehir civarında bir müddet kaldıktan sonra *Mardin*'e doğru yürüdüğü, *Mardin* hükümdarı Malik al-Zahir İsa'nın inkıyadına rağmen şehir ahalisi ile Timur askerleri arasında bazı hadiselerin zuhûr ettiği haberi ulaştı.[197]

Anadolu için tehditkâr bir vaziyet alan Timur'a karşı hazırlığa girişen Kadı Burhaneddin, devletin büyüklerini 1394 yılı başlarında sarayına topladı. Mecliste *Sultan*, daha evvel *Moğollar*'ın bu defa da *Tatarlar*'ın *Sivas* ve *Anadolu* için arzettiği tehlikeyi belirtti. Söylenenleri doğru bulan ümerâ, yeniden asker techizini ve şehir istihkamlarının inşaasını kabul etti ve neticede Timur'a mukavemete karar verildi[198]. Bu arada ileri harekâtına devam eden Timur ise Mardin'i aldıktan sonra *Diyarbakır*'ı muhasara ile fethederek *Muş* ovasına inmişti. *Karakoyunlu* Kara Yusuf'u takip ettiren Timur, Mısır Hoca'nın muhafazasındaki *Avnik* kalesini kuşatmış, 43 gün süren bir muhasaradan sonra nihayet zaptetmişti[199].

Kaynaklardan anlaşıldığına göre *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ, *Avnik*'in Timur tarafından zaptından sonra gerek Kadı Burhaneddin ve gerekse I. Bayezid'den intikam almak maksadiyle Timur'un yukarıda değinilen talebini kabul etti ve *Suriye*'ye sefer yaptığı taktirde oğlu Mehmed Beğ'i göndermek, Şayet *Osmanlı* ülkesine yürüyecek olursa, bizzat gelmek yükümlülüğünde bulundu. *Dulkadır-oğlu* Suli Beğ ise Timur'a elçiler göndererek, onu *Suriye*'nin fethine teşvik edip bu mıntıkanın zaptında rehberlik yapacağını bildirmişti. *Erzincan* emîri Mutahharten'de derhal inkiyadla para ve hutbedeki hakkını ona devretmişti. Bunlardan başka, doğu *Anadolu Türkmen* emîrlerinden birisi olduğu kuvvetle muhtemel Emîr Yelman da[200] Mutahharten'i takip ile ona tâbiiyetini arzetmekten geri kalmamış

196 Bezm u Rezm, s. 451.

197 Bezm u Rezm, s. 452; Nizamaddin Şamî, s. 179. Şarafaddin Alî Yazdî, I, s. 663; v. d.; İbn al-Furat, IX, s. 378; Aynî, İkd, XIX, s. 461.

198 Bezm u Rezm, s. 452-453.

199 Bezm u Rezm, s. 454 - 455; Şarafaddin Alî Yazdî, I. s. 691 - 702; Nizamaddin Şamî, s. 154 - 156.

200 Emîr Yelman için M.Halil Yinanç (I. Bayezid madd., İA) Çemişkezek ve Dersim havalisi hükümdarı demektedir.

ve birlikte Timur'u *Anadolu*'yu zaptetmesi için tahrik etmeğe başlamışlardı [201]

İşte bu olup bitenler karşısında Orta *Anadolu*'nun kudretli *Türkmen* hükümdarının, Timur'a karşı bir blok kurma yolunda samimî teşebbüslere girdiğini görmekteyiz. *Mısır Memlûklu* sultanı Berkuk'un Mutahharten gibi inkiyad edeceğinden korktuğu ve dostluğuna bir türlü güvenemediği Kadı Burhaneddin, İbn Hacer'e[202] göre, Timur'un itaat isteğini reddetmiş ve mektubunun bir nüshasını Berkuk'a diğer bir nüshasını da I. Bayezid'e göndermiştir. İbn Arabşah'a[203] göre ise bu esnada gelen Timur elçisini öldürmüş, bu hareketini hem I. Bayezid'e, hem de Berkuk'a bildirmiştir. Ayrıca bir taraftan *Mısır* sultanı Berkuk'a, diğer taraftan *Osmanlı* padişahı I. Bayezid'e, Timur'un *Müslümanlar*'a yaptığı zulümden dolayı tenkilinin vâcip olduğunu yazarak tehlikeyi bildirmiş ve müşterek düşmana karşı birlikte mücadele teklif etmiştir. Bu toprakları yakınında Timur'un görünmesi üzerine hummalı bir hazırlığa girişen Berkuk'un[204], korkulu düşman Timur'a karşı Kadı Burhaneddin, I. Bayezid, *Altun Ordu* hanı Toktamış[205] ile müzakerelere girişerek bir blok vücüda getirme çabası ile aynı zamana rastlıyordu. Çok geçmeden I. Bayezid'den ittifak ve ittihadı tazammun eden

201 «و امیر مطهرتن که . . پیش امیر تمور رفت ورکاب او ببوسید و درسلك خدم و حشم ذلیل و حقیر باستاد و در دائرهٔ اتباع و اشیاع اوخوار و وضیع مقدار منحصر کشت و سکه و خطبه بنام و القاب اومبدل ساخت.

«و امیر یلهان بسیرت و طریقت او اقتفا نمود و بر اختیار و اعتبا را و اکتفا کرد و هردو کمر طاعت و تباعت بر میان بستند و بدلالت و خفارت در پیش افتادند و تسخیر ممالك روم را متعهد شدند و در استیصال بلاد اسلام و اراقت دما و اباحت ذما و هتك استار و قتل احرار سعی و اجتهاد پیوستند

و امیر علاءالدین قرامان رسل و رسائل متواصل ساخت و اموال و تنسوخات کران مایه فرستاد و بذیل حمایت و فتراك عنایت او اعتصام ساخت و اوامر و نواهی اورا التزام و استسلام نمود و متقبل شد که دروقت توجه شام پسر خود امیر محمد را بالشکر و آیین تمام بدو ملحق سازد واکر بطرف روم و مملکت عثمان توجه نماید بنفس خود بدو پیوندد و مکتوبی بامیر تمور نوشت و چنان نمود که قلاعی چند که در تصرف منست همه را زاویه ساختهام و جهت رعایت درویشان و مسافران و سائر صادر و وارد در هرقلعه سفرهٔ روان کرده اکر قبول می فرماید مجموع مهیا و مرتبست و اکر از حساب صدقات عمیمه مسلم می دارد حاکم و صاحب اختیار است

و پسر دلقادر سولی دائما قصاد می فرستاد و ملتزم می شد که بطرف شام دلیل و راه بر شود»

Bezm u Rezm, s. 456. Ayrıca Timur'la mektuplaşan Arap kabileleri için bk. İbn Kadı Şuhba, II, vrk. 106 a.

202 İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 135 a.

203 s. 69 v. d. Ravamiz al-Âyan, V, vrk. 146 a.

204 Krş. Ş. Tekindağ, Memlûk Sultanlığı, s. 79 v. d.

205 Bu hadiseler sırasında kurulduğunu tahmin ettiğimiz Altunordu hanı Toktamış ile Bayezid arasındaki dostluk daha sonraki han Uluğ Mehmed tarafından II. Murad'a yazılan mektupta anılmaktadır. Bk. Akdes Nimet Kurat, Topkapı sarayı müzesi arşivindeki Altunordu,Kırım ve Türkistan hanlarına ait yarlığ ve bitikler. İstanbul 1940, s. 6-16.

mektuplar gelmeğe başladığı[206] gibi *Mısır* sultanı ile de çok sıkı diplomatik ilişkiler kuruldu. Bu temaslar sırasında karşılıklı alınması gerekli tedbirler hususunda görüş teatisinde bulunuluyordu. Ancak, diplomatik temaslar ve devamlı elçi teatisinden, Berkuk'un, bütün iyi niyetlerine rağmen Kadı Burhaneddin'e bir türlü güvenemediği meydana çıkıyordu. *Mısır* sultanı onun da Mutahharten ve diğer emîrler gibi kolayca Timur'a tâbi olabileceği endişesini gizliyemiyordu. Oysaki, bu esnada Timur tarafından Kadı Burhaneddin'e gönderilmiş olan yeni elçi Kutluşah *Sivas*'ta ikamete mecbur edilmişti. Sadece bu hareket Kadı'nın Timur'a karşı koymak azminde olduğunu ispata kafi idi. Nihayet Kadı Burhaneddin derhal bir elçilik heyeti tertip ederek *Memlûklu* sultanına gönderdi[207]. Berkuk'a, kendisinin hiçbir surette Timur'la dostluk ve ittifak yapmasına imkan olmadığını, bunun kesinlikle bilinmesini, ayrıca Timur'a karşı durmak gerektiğini, bir kere daha hatırlattı. Bir müddet sonra gelen *Mısır* elçisi Timur'a karşı ittifak ve ittihad teklifini kabule havi Berkuk'un mektubunu *Sivas* sarayına getirmişti. Mektupda ayrıca, ikili anlaşmanın sağlam bir teminatı olacağı ileri sürülerek, Timur elçisi Kutluşah'ın *Kahire*'ye gönderilmesi isteği de yer almakta idi. Ancak bu elçinin teslimi hususunda uzun zaman tereddüt gösteren Kadı Burhaneddin, normal diplomasi kaidelerinin ihlâli demek olacak bu harekete bir türlü yanaşmak istemedi[208]; fakat neticede Kutluşah'ı kendi elçisi ile birlikte gönderip aradaki dostluğu daha da takviye etti. Öte yandan yukarıda temas ettiğimiz gibi, *Mısır* sultanının Timur'a karşı bir ittifak kurma çabalarından da olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştı.

Büyük bir ordu ile *Suriye*'ye hareket eden Berkuk, *Gazza* yolu ile *Dımışk*'a geldiğinde, kendisi ile birleşmeyi teklif eden Toktamış Han ve I. Bayezid'in elçilerini kabul etmişti[209]. Bu esnada Kadı Burhaneddin de bir kere daha bağlılığını ve ahidlere sadakatının en güzel örneğini vererek elçisini *Dımışk*'ta bulunan Berkuk'a gönderdi ve emrinde olduğunu açıkça bildirdi[210]. Nitekim kurulmuş olan bu ittifaka dair *Divan*'ındaki şu kayıt da son derece ilginçtir."

206 İbn Arabşah, s. 71.

207 Bezm u Rezm, s. 456-457.

208 Bezm u Rezm, s. 458 - 459.

209 Bk. Aynî, Ikd, XIX, s. 461; İbn al -Furat, IX, s- 382. İbn Dokmak, Mecmua, vrk. 183 a.

210 «. . . بان القاضی برهان الدین احمد صاحب سیواس حضر رسله الی عندالسلطان الظاهر و اخبروه انه تحت طاعته و انه ان امره بالمسیر الی ای جهة برز المرسوم الشریف الیها یتوجه الیها و فیه بان السلطان الظاهر توجه الی جلب »

İbn al - Furat, IX, s. 386; Makrizî, as - Sulûk, III, vrk. 187b; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 136 b.

Oldı musahhar bize çu Ş a m l a R u m
Düşmene demir bolduh dostlara mum
Her kişiler yürisün yollarına
Çun dosta mubarek büz düşmene şum"[211].

Fakat çok geçmeden Kadı Burhaneddin, yeni bir Timur elçisi ve mektubu ile karşı karşıya gelmişti. 1394 ağustosunda gelen bu mektupta, elçilik görevi ile daha önce *Sivas*'a gönderilmiş olan Kutluşah'ın iadesiyle Kadı Burhaneddin'in müttefiklerinden ayrılması istenmekte idi. Kadı Burhaneddin, bu defa da Timur'un isteklerini kesinlikle reddederek Berkuk'la sıkı bir işbirliği halinde bulunduğunu ve *Sivas*'a tecavüzü halinde mukavemet edileceğini kendisine bildirdi.[212] Ancak *Zafernâme*'lerde bu hususlar sükûtla geçilmektedir.

Timur her halde bu cevap üzerine *Sivas*'a yürümeğe karar vermiş olmalıdır. Çünkü biraz sonra Kadı Burhaneddin, Timur'un doğu *Anadolu*'nun kuvvetli kalelerinden *Ercis* ve *Macingerd*'i harben zaptederek *Sivas*'a doğru harekete geçtiğini öğrendi ve derhal savaş hazırlıklarına başladı. Bu sırada *Malatya* naîb'inin telaşa kapılarak şehri tahliye ile firar yolunu tuttuğunu, *Darende* ve *Divrigi* emîrlerinin memleketlerini terkettiklerini, o civarda bulunan göçebe *Türkmen* ve *Moğollar*'ın emin yerlere saklanmak üzere göç ettiklerini haber aldı[213]. Timur'un *Sivas*'a doğru yürümesini sevinçle karşılayan *Karaman-oğlu* ise bu buhranlı anda metbuuna yardım etmek için taarruza geçerek *Kırşehir*'i yağma ettikten başka *Burgut Tamsa* ve *Develi* vilâyetlerini de tahrip etmiş *Kayseri İli*'ne kadar sokulup bağ ve ekili araziyi çiğneyerek harap etmişti. Ancak çok geçmeden *Çoban Köprüsü*[214] mevkii üzerinden *Erzurum*'a kadar gelmiş olan Timur'un, yukarıda kurulduğunu söylediğimiz dörtlü ittifak karşısında kuvvetleri ayrı ayrı ezmek için olacak, geri döndüğü ve Toktamış Han'a karşı savaşa gittiği haberi alındı.

Kadı Burhaneddin, Timur tehlikesi kalkınca onu destekliyen *Anadolu* beğlerinden *Karaman-oğlu* ile *Erzincan* emîri Mutahharten'i tedibe karar verdi. Bunlardan *Karaman-oğlu*, yukarıda da değindiğimiz gibi, 1394 yazında taarruza geçerek *Kayseri*'ye kadar gelmiş, şehri şiddetle yağma ve tahrip etmişti. *Erzincan* emîri Mutahharten ise itaattan çıkmayacağına dair yemin ile söz verdiği halde *Anadolu* üzerine hareketi haberini alınca derhal Timur'u metbu tanıyarak onu *Anadolu* ve *Suriye*'nin zaptına teşvik etmiş-

211 Divan, Tıpkı basım. s. 607.

212 Bezm u Rezm, s. 459 - 461; bu mealde bir mektup aynı tarihlerde Berkuk'a da yazılmıştır. Hulâsası Şarafaddin Alî Yazdî, I, s.643'de verilmektedir. Krş Hâfız Abrû, Zubdat. vrk. 313 b.

213 Bezm u Rezm, s. 462.

214 Hasan kale'nin doğusunda ünlü Çoban köprüsü (bu köprü hakkında, A.Ö. Şerif Beygu, Erzurum tarihi. İstanbul 1936. s. 210 - 213. Ayrıca bk. Z. V. Toğan, Gi-iş, s. 302).

ti. Nihayet *Sivas*'ta toplanan ümerâ meclisinde bizzat *Sultan*'ın bunlara karşı sefere çıkmasına karar verdildi[215]. 1394 yılı sonbaharı başında şehir haricinde otağını kurduran Kadı Burhaneddin, hazırlıkları tamam olunca harekete geçti. Bir hafta sonra *Kayseri*'ye gelen hükümdar büyük bir ordu ile *Karaman İli*'ne doğru yollandı. *Aksaray* üzerine yüklenip şehri harpsiz teslim aldı. Oradan *Karaman* askerleri tarafından müdafaa edilen *Zencirlü* kalesi üzerine yürüyüp kaleyi ele geçirdi; kumandanını da yakaladı. Ancak, idaresi altındaki diğer kaleleri de teslim etmesi şartiyle ona eman vererek kendisine *hil'at* giydirdi. Daha sonra *Salima* kalesi (*Aksaray*'ın doğusunda) üzerine hareket etti; kale ahalisinin firar yolunu tutmuş olduğunu görerek orada bir kumandan bıraktı ve *Aksaray*'a döndü. Bu vilâyetteki kale ve burçları tamir ve tahkimi ile köylerin imarına çalışılmasını, reayanın emniyetinin sağlanmasını istedi. Bu arada bir buyrultu da çıkartarak herkese adil ve eşit muamele edilmesini bildirdi. Bölgede imar faaliyetleri ile meşgul bulunduğu esnada *Karaman-oğlu*'nun[216] büyük bir ordu ile *Aksaray* hududuna yaklaştığını öğrendi ve hemen ona karşı harekete geçti[217]. Kadı Burhaneddin'in üzerine gelmekte olduğunu haber alan *Karaman-oğlu* ise gayet sarp ve çetin olan *Hasandağı*'na çekildi. Kadı ise *Karaman-oğlu* kuvvetlerini takip ile *Hasandağı*'nın etrafını kuşattı[218]. Burada toplanan harp meclisinde ümerâ *Karaman-oğlu*'nu, asker için girilmesi hemen hemen imkânsız olan dağlık bölgeden çıkıp kat'i muharebeyi kabul etmeğe mecbur bırakmak için *Karaman İli*'nde yağma ve tahrip hareketine girişmenin doğru olacağı tezini ortaya attılar. Kadı Burhaneddin aslında bu fikri uygun görmekle beraber işi daha çabuk bitirmek maksadıyla dağlık bölgede taarruza başladı. Gerçekten de düşmanı bozguna uğrattı. *Karaman* askerlerinin bir kısmı esir düştü, hükümdarları ise kaçtı. Böylece dağlık bölgeyi kolayca itaat altına alan Kadı Burhaneddin, *Niğde* üzerine yürüdü. Öte yandan *Karaman-oğlu* bu şehri müdafaa için yoğun bir hazırlığa girişmişti. Fakat Kadı Burhaneddin, her türlü yardımın gelebileceği yolları emîrleri vasıtasıyla kesti ve yardım kuvvetleri yetişmeden *Niğde*'yi muhasaraya başladı. Ancak bir ara *Sivas* askerinin yağma ve garet için dağıldığını gören *Karamanlılar* âni bir hücümda bulundular; fakat Kadı Burhaneddin, kısa bir müddet içinde dağınık askeri bir bayrak al-

215 Bezm u Rezm, s. 462 - 464.

216 Şikarî'ye göre bu kuvvetlere Alâaddin Beğ'in oğlu Mehmed Beğ kumanda etmekte idi (s. 177).

217 Bezm u Rezm, s. 465.

218 Bezm u Rezm, s. 466. Şikarî de bu meselelere dair dağınık ve karışık malumat bulunmaktadır. Burada Eretna'nın oğlu olarak gösterilen bir Kadı'dan bahsediliyor ki bize göre bu Kadı Burhaneddin olmalıdır. Burada bu Kadı'nın Aksaray'ı zaptettiği, Karaman-oğlu Mehmed'i yendiği ve onun bu yenilgi üzerine Hasan dağ'ına çekildiği, bunu haber alan Kadı'nın 40 000 kişi ile gelip Hasan dağ'ında onu muhasara ettiği anlatılmaktadır Mesud Koman nşr., Konya 1946, s. 174 - 177). Ayrıca Niğde'ye tâbi Hasan dağı için bk. Şahabeddin Tekindağ, Son Osmanlı - Karaman münasebetleri TD 17-18 (1962/63) s. 60 not 79.

tında toplayarak karşı hücümla *Karamanlılar'ı* firara mecbur etti. *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ *Niğde* kalesine sığındı. Fakat Kadı Burhaneddin bütün zorlamalara rağmen kaleyi ele geçiremedi. Üstelik *Karaman-oğlu'*nun sulh talebini kabul ederek *Aksaray'*a döndü[219]. Bu hadiseler, tek bir *Osmanlı* kaynağında, H. 848 tarihli *Takvim-i hümayun'*da geçmektedir. Burada "Alâaddin Beğ vakasında ve Kadı Burhaneddin birle ve Kadı Burhaned-neddin'in bazı *Karaman* vilâyetin alalıdan beru elli yıldır" (798/1395) den-mektedir[220]. *Karaman'*a karşı giriştiği başarılı harekâttan sonra Kadı Burhaneddin, kulluk şartını yerine getirmediği hükümdarın gözünden kaçmayan ve devlete zararlı faaliyetlerde bulunan Babuk-oğlu Ali Paşa'yı tedip için üzerine yürüdü. Bunu haber alarak *Aksaray* civarındaki kalesini terkeden Babuk-oğlu, ailesi ve ağırlığını bırakıp idaresi altındaki *Karahisar* (*Develi*) kalesine sığındı[221] Kadı Burhaneddin bu kaleyi harpsız teslim aldı, Babuk-oğlu'nun ailesini de esir etti. Bilâhara ihaneti kesinlikle anlaşıldığından *Karahisar* kalesi elinden alındı ve harab bir kale olan *Dukhisar* kendisine verildi. Kadı Burhaneddin, *Karahisar* kalesini de *Aksaray* vilâyetine kattı. 1394-5 yılı kışını *Kayseri'*de geçiren hükümdar halkın işlerini yoluna koyup hudutların tahkim işini tamamladıktan sonra *Sivas'*a döndü[222].

Bahar gelince, Timur'a iltihak eden düşmanlarından ikincisi olan ve akınlarını *Sivas* topraklarına yöneltmiş bulunan Emîr Mutahharten'e karşı taarruza geçti. Bu sefer esnasında *Erzincan İli'*nde görülmemiş derecede yağma ve tahribat yapıp bu emîre ait *Ezdebir*, *Sis* ve *Burtuluş* gibi üç büyük kaleyi de zaptederek *Sivas'*a döndü. Ancak Kadı Burhaneddin, kendisi bu bölgeden çekilir çekilmez Emîr Mutahharten'in tekrar harekete geçmek için hazırlıklara başladığı haberini aldı. Aynı zamanda harben alınmış *Sis* ve *Burtuluş* kalesi kumandanlarının ihanet ederek kalelerini *Erzincan* emîrine iade ettiklerini öğrendi. Bunun üzerine sür'atle Hacı Yusuf kumandasında bir kuvveti o semte gönderdiği gibi kendisi de arkadan bizzat harekât sahasına yollandı. Fakat Mutahharten, bu kere yine muharebeyi kabul etmiyerek geri çekildi[223].

Öte yandan Timur, Kadı Burhaneddin'in *Anadolu* beğleri arasında kendisi ile işbirliği halinde bulunanlara karşı giriştiği hareketlerden haberdar idi. I. Bayezid'e yazdığı mektupta, esasen Berkuk'la olan ittifakından dolayı kin ve nefret duyduğu Kadı Burhaneddin'i tedip edeceğini ilân etmekte

219 Bezm u Rezm, s. 466 - 471.

220 «علاءالدین بلك واقعسنداً و قاضی برهان‌الدین برله و قاضی برهان‌الدین بعض قرمان ولایتن اللدن برو اللی یلدر» (Osman Turan, Takvimler, s. 34, 50).

221 Bezm u Rezm, s. 471 - 472.

222 Bezm u Rezm, s. 472 - 473.

223 Bezm u Rezm, s. 474 - 475.

idi. Gerçekten Timur, bağlaşık Kadı Burhaneddin, Berkuk, I. Bayezid ve Toktamış Han heyetinden sonuncusunu yendikten sonra 1395 ilkbaharında kuzey *Şirvan'*da *Samur* nehri boyundan I. Bayezid'e uzunca bir mektup yazmıştı. Bu mektubunda kâfirlere karşı daima gaza ve cihad ile meşgul olduğundan dolayı Bayezid'e uzun medhiyelerde bulunmakta kendisine ve hanedanına dualar etmekte, müteakiben Çingiz hanedanının sükûtu üzerine *İslâm* ülkelerinin maruz kaldığı kargaşalıklardan başlamak üzere geniş bir tarihi hülâsa yaptıktan sonra kendisinin kuvvet kazanarak *İran*, *Türkistan* ve *Kıpçak'*ta elde ettiği zaferleri saymaktadır. Bundan sonra *Özi* ırmağının ötesindeki *frenklere* karşı sefer açacağını, sonbaharda ise "tagallub ve tezvir" ile *Mısır'*a hâkim olan "*Gulamek-i Çerkes*" Berkuk'u ve onunla ittifak eden Kadı Burhaneddin'i (قاضی بچه' سیواس) cezalandıracağını bildirmekte idi[224]. Böylece de hem Bayezid'in onlardan ayrılmasını ihtar, hem de onu zimmen tehdit ediyordu. Ancak Timur'un bu tehdidi tesirsiz kalmış. Kadı Burhaneddin Mutahharten arazisine yeniden akınlara başlamıştı[225]. Nitekim Kadı Burhaneddin, Timur'dan çekinmediğini bizzat kaleminden çıkmış şu dörtlükte ifade etmektedir:

"Ezelde Hak ne yazmış ise bolur
Göz neni ki görecek ise görür
İki âlemde Hakka sığınmışuz
Toktamış ne ola ya Aksak T i m u r"[226].

Nihayet Arap tarihçisi Aynî de "Kadı Burhaneddin, ne *Osmanlı* devletine, ne *Mısır* sultanına, ne de Timur'a baş eğmedi" diyerek *Bezm u Rezm* ve *Divan'*daki kayıtları teyid etmektedir[227]. Diğer taraftan Timur'un ittifaktan ayırmak istediği *Osmanlı* padişahı I. Bayezid ise, *Osmanlı - Memlûklu* münasebetlerini takviye maksadiyle aynı sene içinde Kadı Zeyneddin Seferşah b. Abdullah Rumî'yi pek kıymetli hediyelerle Berkuk nezdine göndermişti[228].

Fakat çok geçmeden Kadı Burhaneddin, Mutahharten'i tedip ile uğraştığı bir sırada, Timur'un (veya ümerâsının?), ihtimal ki bağımlısına yardım

224 «... وبا انکه قاضی بچه' سیواس حکم دارد ای نیز دماغ مخبط کرده افکار فاسد که بخود راه داده است و بر مصداق الجنسیة علة الضم دم از موالات غلامك چرکس نا مقبول می زند» Sarı Abdullah Münşaâtı, Esad Ef. Ktp. nr. 3333, vrk. 6 a - 10 a. Ayrıca bu mektup için bk. M. Halil Yinanç, I. Bayezid madd. İA; Zeki Velidi Togan, Giriş , s. 338 - 472; Adnan Sadık Erzi, Belleten 56 (1950) s. 635 - 636. Birçok bakımlardan muhim olan bu mektup tarafımızdan neşre hazırlanmıştır.

225 Bezm u Rezm, s. 475.

226 Divan, Tıpkı basım, s. 586.

227 Aynî, Ikd, XX, s. 41.

228 Bk. Aynî, Ikd, XIX, s. 476; İbn Hacer, Inbâ I. vrk. 148 a. Krş. Ş. Tekindağ, Memlûk Sultanlığı, s. 102 - 103.

için, *Erzincan* yakınlarına geldiğini haber aldı[229] ve işini yarıda bırakarak sür'atle *Sivas*'a döndü. Ancak asli kaynağımız *Bezm u Rezm* de Timur'un (veya emîrlerinin) *Erzincan*'a geldiğine ve *Sivas*'a yürüyeceğine dair bir kayıt yoktur. Bununla beraber aynı kaynakta sadece *Sultan*'ın ikinci *Erzincan* seferine iştirak için hududa gelmiş olan *Akkoyunlu* Ahmed Beğ'in Timur'un *Bağdad*'dan *Suriye*'ye ineceğini öğrenince geri döndüğü anlatılmaktadır (bk. aşğ. Kadı-*Akkoyunlu* münasebetleri). Buna dair en geniş malumat Arap kaynaklarında verilmektedir. Bunlara göre *Erzincan*'a gelen bir takım *Tatar* emîrlerinin maiyetlerindeki kuvvetlerin *Sivas*'a yürüyecekleri haberi üzerine bu bölgede oturan *Moğollar*, adı geçen şehre karşı taarruz teşebbüsüne girişince Kadı Burhaneddin, dostu *Mısır* sultanı Berkuk'tan yardım istemişti[230].

Bu tarihlerde (1396-97) *Memlûklu* sultanı da adamları vasıtasıyla Timur'un hareketlerini yakından kontrol ediyordu. Nitekim o da bir kısım Timur ümerâsının *Erzincan*'a geldiklerini öğrenir öğrenmez Tamur buğa el-Mancakî'yi *Dımışk*'a gönderip sefer hazırlıklarına başlamıştı[231] Kadı Burhaneddin'in yeniden Timur tehlikesi karşısında bağlaşığı Berkuk'tan istediği yardıma dair en geniş malumatı İbn Hatib an-Nasirîya vermektedir. Bu kaynağa göre 799/1396-97 senesinde *Erzincan* etrafında yaşayan *Tatarlar Sivas*'a müteveccihen yola çıktılar. *Sivas* hükümdarı bulunan Kadı Burhaneddin, Berkuk'tan yardım istedi[232]. Berkuk da *Şam* askerini yardıma gönderdi. *Suriye* naîbleri *Haleb*'te toplandılar; beraberlerinde *Türkmen* ve *Araplar*'dan kurulu kalabalık bir ordu ile *Sivas*'a geldiler. Bunu gören *Tatarların* içine korku düştü ve memleketlerine doğru kaçtılar. Berkuk'un ordusu kumandanları *Sivas*'ta Kadı Burhaneddin ile görüşerek kendisine memleketinin emin ve sükûnette olduğunu bildirdiler. Daha sonra da asıl ikametgâhlarına döndüler[233]. Berkuk'un, dostu Kadı Burhaneddin'e yardımcı

229 Timur'un 1396 yılında tekrar Yakın Şark'ta görünmesi hususunda bk. İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 153 b, İbn Hatib an-Nasirîya, vrk. 48 a.

230 Bk. İbn Dokmak, Mecmua, vrk. 188 a; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 158 b; İbn Hatib an-Nasirîya, I, vrk 48 a; İbn Tagribirdî, Manhal, vrk. 94b.

231 Krş. Ş. Tekindağ, Memlûk Sultanlığı, s. 99.

232 Bu sırada Kadı Burhaneddin Karaman-oğlu'nun taarruzlarına karşı koyabilmek için kuvvetlerinin büyük bir kısmını Şeyh Müeyyed kumandasında Kayseri'ye göndermişti ki bu durumda esasen dostu bulunan Berkuk'tan yardım istemesi makul idi.

233 سنة تسع و تسعين و سبعماية قصد التتار المجاورون لارزنجان سيواس فاستنجد القاضي برهان الدين صاحبها بالسلطان الملك الظاهر فوجه اليه العساكر الشامية لنصرته فاجتمع النواب بالممالك بحلب وهم الامير سيف الدين تنم نائب دمشق و الامير تغرى بردي نائب حلب و الامير ارغون شاه نائب طرابلس و الامير يونس نائب حماه و الامير آقبغا الهذباني نائب صفد و معهم جمع من التركمان و العربان و هم في اهبة عظيمة و حمل كثير عدد او عددا و استمروا متوجهين الى ان وصلوا الى سيواس فحصل للتتار الرعب لما سمعوا بقدومهم و ولوا الى جهة بلادهم بعدان بلغهم ماهم فيه العسكر من التجمد و الكثرة في العدد و العدد و الشجاعة و اجتمعوا بالقاضي برهان الدين و امنوا رعبه و بلاده ثم رجعوا الى مستقر ممالكهم و الادعية متضا عفه للسلطان الملك الظاهر (I, vrk. 48a).

Krş. İbn Tagribirdî, Manhal, vrk. 94 b.

kuvvetler göndermesi ile alâkalı olarak İbn Kadı Şuhba'da da, *Memlûklu* askerlerinin bir kısmı *Malatya*'da bulunduğu bir sırada *Halep* askerinin *Erzincan*'a gittiği ancak Timur'un bu bölgede olmadığını anlamaları üzerine sür'atle memleketlerine döndükleri kaydedilmektedir[234]. Timur devri kaynağı olan İbn Arabşah'ın eserinde ise bu sefere iştirak etmiş olan *Dımışk* valisi Tanam'ın ordusu ile *Erzincan* 'a gittiği ve pek çok ganimetle geri döndüğü zikredilmektedir[235].

Burada şunu belirtmek yerinde olur ki Timur'un *Yakın Şark*'ta görünmesi ile başlayan Burhaneddin-Berkuk yakınlaşması, bu hadiseden sonra da devam etmiştir. Nitekim 1397 yılı yazında Berkuk'un, Timur'un *Anadolu* ve *Suriye*'ye bir yürüyüş yapmak ihtimaline karşı müşterek müdafaa ve ittifakın yenilenmesi maksadiyle elçisini kıymetli hediyelerle Kadı Burhaneddin nezdine göndermesi de bunu doğrulamaktadır[236].

4) Kadı Burhaneddin'in Komşu Beyliklerle münasebetleri (1388–1397)

Yukarıda gördüğümüz gibi Kadı Burhaneddin iktidarı fiilen ele almasından (1381) sonra yedi yıl içinde merkeziyetçi devletini (eser'de sık sık geçen "*Merkeziyetçi devlet*" terimi ile *Ertena* devletinin yıkılması ile meydana gelen anarşinin bertaraf edilerek devlet otoritesinin hâkim kılınması kasdedilmektedir) kurma ve genişletmede kendisine başlıca engel komşu beylikler - *Karaman-oğulları*, *Erzincan* emîrliği, *Amasya* emîrliği, Kuzeydeki *Türkmen* emîrlikleri - üzerinde nüfuz tesisine muvaffak olmuştu. Bunlardan bir kısmı isteyerek bir kısmı da tehdit karşısında *Sultan*'ın bağımlılığını kabul etmişlerdi (bk. yk. Kadı Burhaneddin'in hükümdarlığı devri). Ancak bu hal uzun sürmedi. Kadı Burhaneddin'e büyük bir gücenme duyan komşu beğler, yeniden eski durumlarını kazanabilmek için kendilerine kuvvetli arka bulmuşlar (msl. Berkuk, I. Bayezid, Timur gibi) ve bunların *Sivas* devletine karışmasını israrla istemişlerdi. Nihayet korumasına sığındıkları devletlerin Kadı Burhaneddin aleyhine düşmanca faaliyetleri bunları ümitlendirmiş ve harekete geçirmişti. İşte bu bölümde düşmanlarına sığınarak bağımlılık bağlarını gevşeten bu komşu beylikler üzerinde Kadı'nın yeniden hâkimiyet ve idaresini kurma faaliyetleri anlatılacaktır.

234 II, vrk. 124 b.

235 ذكر توجه العساكر الشامية لدفع تلك الداهية، معان ملك الامراء بالشام هو تنم خرج بالعساكر الي ارزنجان و رجع و هو مغتنم ولم يروا في زلك ضيرا ورد الله الذين كفروا بغيظهم لم ينالوا خيرا و عاد من جيش الاسلام كل اسد هصور و قد اصطاد من كراكي ما ضاهي صورته وجاه نور علي نور (s. 72).

236 Bezm u Rezm, s. 528 - 529.

Bu nelikteki ilk tepkiler *Memlûklular*'ın *Sivas*'ı muhasarası sırasında kendini göstermiştir. Teşvikleri ile Yelboğa'yı *Sivas* üzerine taarruza geçmeğe ikna eden Kadı Burhaneddin'in her zamanki rakîpleri Emîr Ahmed, Emîr Mutahharten ve *Kayseri* kalesi sahibi Cüneyd, bununla da yetinmeyerek devlete karşı müşterek bir taarruza girişmekte gecikmediler. Bu sıkışık anda *Osmanlılar* da *Memlûklular*'la Kadı'ya karşı tecavüzî bir ittifak yapmaktan geri kalmamışlardı (bk. yk. Kadı Burhaneddin-*Osmanlı* münasebetleri). Nihayet 40 gün kadar devam eden *Sivas* muhasarası sırasında (1388) bağımlılık şartlarını unutan *Hacı Emîr-oğlu* Süleyman Beğ de bu ittifakta yerini almıştı[237].

Amasya emîri Ahmed Beğ, *Turhal*'a kadar gelmiş ve bölgede bulunan evvelce harp ile zaptedilmiş kaleleri kumandanlarından geri almıştı[238]. Böylece *Amasya* bölgesinde kayıplarının bir kısmını telâfi eden Emîr Ahmed'e bölgenin mühim bir kısmı tekrar itaat etmiş görünmektedir. Bu sırada Süleyman Beğ'de *Niksar*'a kadar ilerlemiş ve tehditkâr bir vaziyet takınmıştır. Cüneyd ise itaatten çıkarak *Kayseri* valisi Şeyh Müeyyed'e karşı düşmanca hareketlere girişmiş, bir netice alamayınca da Yelboğa'nın sadık bağlısı sıfatıyla *Memlûklu* ordusuna kılavuzluk etmiştir. Hulasa *Memlûklu* ordusu *Sivas*'ı muhasara ettiği zaman muhalifleri Kadı Burhaneddin'in yaptığı ilhakları geri almak ve bağımlılığını tanımamak suretiyle Ali Beğ'in devrindeki durumu geri getirmek istemişlerdir. Kadı Burhaneddin *Memlûklular*'a karşı *Sivas*'ı müdafaa ile meşgul olduğundan başlangıçta bu değişikliklere razı olmak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat *Memlûklular*'ın *Sivas* muhasarasını kaldırarak dönmeleri Kadı Burhaneddin'e geniş bir nefes aldırdı. Buna mukabil Kadı'nın bu tehlikeden kurtulduktan sonra kendilerine karşı tenkil hareketine geçeceğini iyi bilen muhalifleri Cüneyd ve Emîr Ahmed, korkmaya başlamışlardı. Bunun sonucu olarak belli başlı fütühatlarını geri vererek büyük bir ric'at gösterdiler.

Bunlardan *Amasya* emîri Ahmed Beğ topraklarını tehlikeden korumak için *Sivas*'a elçi ve mektuplar gönderdi. Yaptıklarından dolayı özürler dileyerek yeniden sulhu sağlamağa çalıştı[239].

Bu sırada Kadı Burhaneddin devletinin doğu hudutlarında mühim gelişmeler olmuştu. *Mısır* ordusunun *Sivas*'tan çekilmesinden bir az sonra *Akkoyunlu Türkmenleri*'nin reisi Kutlu Beğ ölmüş idi ve *Erzincan* emîri Mutahharten ile ihtilafa düşen *Akkoyunlu* Kutlu Beğ oğlu Ahmed Beğ de buyruğu altındakilerle birlikte Kadı'ya iltica etmişti (bk. aşğ. Kadı Burhaneddin -*Akkoyunlu* münasebetleri).

237 Bezm u Rezm, s. 353.
238 Bezm u Rezm, s. 355.
239 Bezm u Rezm, s. 368-369.

Öte yandan Kadı Burhaneddin, *Memlûklular*'la ilgisinden dolayı Emîr Ahmed'e karşı tecavüzî bir durum aldı. 1388 yazının son aylarında *Artukâbâd*'a gelerek *Amasya* emîrinin sulhu temin gayretlerine rağmen elçisini ona gönderdi ve *Memlûklular*'ın *Sivas* muhasarası sırasında aldığı kalelerin terkini istedi[240]. Ancak bu sırada Emîr Ahmed, *Moğollarla* yaptığı işbirliği kendisini ümitlendirdiğinden bu talebi sert bir şekilde reddetti. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin mücadele için hazırlığa geçti. Aynı senenin sonbaharında bütün ordusu ile *Amasya* üzerine yürüdü. Emîr Ahmed bu tehdit karşısında korkup kaleye sığındı. Kadı Burhaneddin bilâhara *Amasya* topraklarında geniş ölçüde bir harekete geçti. *Amasya* önünden ayrılarak *Kazankayası*'na doğru yollandı, kaleyi zaptetti ve Emîr Ahmed'in dayısı ve çocuklarını esir alarak *Çekerek* kalesine indi. Kalenin kumandanı Seyyidî Hüsam'ın kardeşine iyi şeyler vaadederek onu harpsız teslime ikna etmek istedi. Fakat red cevabı verilmesi üzerine de şiddetle muhasaraya başladı. Bu baskı karşısında kale halkı eman diledi, hükümdar bunları affetti. İçlerinde mukavemete öncülük edenlerden bazılarını öldürmek suretiyle cezalandırdı. Bu fetihlerden sonra Kadı *Artukâbâd*'a döndü, oradan *Kazâbâd*'a geldi. Buradan da güzel bir sayfiye yeri olan *Koruk Karagöl*'e geçerek ramazanı orada geçirdi[241].

Bayramdan sonra *Turhal* kalesini muhasaraya başladı. *Divan*'ında bu sırada yazmış olduğunu tahmin ettiğimiz gazel de muhasaranın şiddetini göstermek bakımından dikkate değer:

"Gözi kirpükleri ohıyla gözler gözümi
Urımaz zira yasum denizine tala durur
Cevr ohları ki gamzen gönül ivine atar
Mancınık taşlarıdır ki yüni T u r h a l e durur"[242].

Turhal kalesini daimî abluka maksadıyla evvelce inşa ettirmiş olduğu imaretin yıkılmış olduğunu gören Kadı Burhaneddin, bunu yeniden inşa ettirerek kuvvetle tahkim etti. Devlet Şah'ı da 200 neferle bu kalenin muhafızlığına atadı. Bu esnada *Akkoyunlu* Ahmed Beğ huzura gelerek Kadı Burhaneddin'i yeniden *Amasya* üzerine taarruz için teşvik etti. Yapılan bu seferde Ahmed Beğ birkaç kere yeni metbuuna ihanete hazırlandı ise de hiçbir netice alamadı. *Amasya* emîri âni bir baskınla ağır kayıplara uğratıldı[243].

Kadı Burhaneddin bu seferden sonra *Turhal*'a geldi ve burada muhasara için bir miktar kuvvet bıraktıktan sonra payitahta döndü. Savaş yor-

240 Bezm u Rezm, s. 371.
241 Bezm u Rezm, s. 372 - 373.
242 Divan, Tıpkı basım.
243 Bezm u Rezm, s. 374 - 375.

gunluğu *Sivas*'ta parlak bir düğünle giderilmeğe çalışıldı. Oğulları için çok büyük bir sünnet düğünü yapıldı. Bu sırada uzun zamandan beri abluka altında bulunan *Turhal* kalesinin Devlet Şah tarafından alındığına dair haber Kadı Burhaneddin için büyük sevince vesile oldu. Burayı muhasara için bırakılan kuvvetlerin kumandanı olan Devlet Şah'a *hil'at*'ler gönderen Kadı fethedilen kalenin idaresini de kendisine bıraktı[244].

Bu fetihten az sonra Kadı Burhaneddin, kendisine bağımlı görünmesine rağmen *Amasya* emîri Ahmed Beğ'le işbirliği yapan *Akkoyunlu Türkmenleri*'nin reisi Ahmed Beğ'in bu emîrle birlikte *Tokat* kalesini muhasara için hazırlandıkları haberini aldı. Bu yeni haber üzerine ordusunu düzene sokan Kadı Burhaneddin sür'atle harekete geçti. Tokat'a geldiğinde bu *Türkmen* hanedanının düşmanla işbirliği yaparak bağımlılık bağlarında gevşeklik gösterdiğini öğrendi. Ancak sert tedbirlere başvurmayarak bu tehlikeli mifasirden müslihane bir surette kurtulma çareleri aradı. Onlara karşı barışçı ve mülâyim bir tavır takınarak yurtlarına dönmelerine müsaade etti (bk. aşğ. Kadı Burhaneddin-*Akkoyunlu* münasebetleri). Bu meselenin hallinden sonra *Amasya* şehrine yakın harap bir kaleyi daimi abluka maksadıyla yeniden inşa için o semte geldi. Kısa zamanda *Amasya* karşısındaki bu kalenin inşaatını tamamladı. Bu esnada huzura gelen *Moğol* ve *Tatar* emîrleri, *Sivas*'ı muhasaraları sırasında *Memlûklular*'la işbirliği yapmış bulunan I. Murad'ın *Sırplar*'a karşı 1388de *Balkanlar*'a geçtiğini bildirerek[245] *Osmanlılar*'a karşı taarruz için tam fırsat olduğunu ileri sürdüler. Fakat Kadı bunu reddetti[246]. Böylece *Amasya*'dan ileri gitmeyen Kadı Burhaneddin *Sivas*'a döndüğü zaman, esasen cezalandırmak istediği Mutahharten'in, müttefiki *Karakoyunlu* Kara Mehmed'in tahrikleri neticesinde, yeniden düşmanca hareketlere giriştiğini öğrendi. Hükümdar 1389 baharında müttefikinin aleti olan Mutahharten'i tedip için *Erzincan*'a hareket etti. Fakat Mutahharten Kadı Burhaneddin'in üstün kuvvetleri karşısında muharebeyi kabul etmiyerek sulh diledi. Nihayet *Burtuluş* kalesinin yıktırılmasına mukabil devletten zaptetmiş olduğu bazı toprakları iade ile Kadı Burhaneddin'e, seferlerine asker göndererek ona bağımlı olmakta devam edeceğini yüklenmesi ile anlaşma oldu[247].

Kadı Burhaneddin bu tarafta sulhu sağlama bağladığına inanarak ordusu ile *Sivas*'a döndü. Az sonra da, Mintaş ile akrabalığından aldığı ce-

244 Bezm u Rezm, s. 376 - 379. Kaynağımızda adı geçen ve Kadı'nın Turhal kalesi kumandanlığına tayin ettiği Devlet Şah'ın Ankara savaşından sonra Amasya bölgesine çekilen Çelebi Mehmed'in uğraşmak zorunda kaldığı beğler arasında ismi geçen (Şükrûllah'daki bilgiye göre Tatar olan) Kara Devlet Şah ile aynı kimse olması mümkündür. Krş. Neşrî, I, s. 378-379.

245 Bu sefer için bk. Y. Yücel. TAD I (1963) s. 137, not 28.

246 Bezm u Rezm, s. 379 - 383.

247 Bezm u Rezm, s. 383.

saretle yeniden savaşçı faaliyetlere girişen *Amasya* emîrine karşı *Danişmendiye*'ye geçti. 1389 sonbaharında yaptığı bu seferde *Maden* kalesini zaptetti. Onu durduramıyacağını anlayan Emîr Ahmed bütün arzularını kabule hazır olduğunu bildirerek ve daimi bir dostluk yüklenmesinde bulunarak sulh istedi. Barıştan sonra Kadı payitahta döndü. Burada *Bezm u Rezm* deki *Maden*'in fethi ile alâkalı şu kayıt[249]

« و معدن باساير ولايات در تحت تملك آمد و در دفاتر ديوان اعلى مثبت كشت »

yeni ilhak edilen yerlerin hemen tahrire tabi tutulduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Ayrıca Kadı Burhaneddin *Divan*'ında da *İlhanlılar* devrinde yapılan sayım işinin büyük bir şiddetle icra edildiğine dair kayıt bulunmaktadır[250].

Bundan sonra Kadı Burhaneddin, akınlarını *Kayseri* kalesi sahibi Cüneyd üzerine yöneltti. *Memlûklular*'ın *Sivas*'ı muhasarası esnasında taarruza geçen düşmanlardan üçüncüsü olan Cüneyd, *Memlûklular*'ı tahrik etmekten geri kalmadığı gibi *Karaman-oğlu* ile de işbirliği için münasebetlere girişmişti. Aralarında bağlaşma yapıldıktan sonra *Karaman-oğlu*'nun yardımı ile *Kayseri* bölgesinde devlete tâbi *Türkmen* ve *Moğollar*'a saldırmış idi. Cüneyd sağ kaldıkça Burhaneddin kendini tahtında emin hissedemezdi. Bu sebeple hükümdar 1389 sonbaharının son aylarında Cüneyd'in üzerine yürüdü ve *Develi* kalesine sığınan düşmanını orada kuşattı. Cüneyd, *Karaman-oğlu*'nu harekete geçirmeğe çalıştı ve bunda muvaffak da oldu. Sonra, Mintaş'la birlikte hareket ederek *Elbistan nâib*'liğini yeniden elde etmiş olan, fakat Arap kaynaklarına göre[251] Mehmed Beğ'e (*Dulkadır-oğlu* Halil Beğ'in oğlu) yenilmesini müteakip *Develi*'ye çekilen *Dulkadır-oğlu* Suli Beğ'le[252] temasa geçerek bundan faydalanmayı da tasarladı. Ancak

248 Bezm u Rezm, s. 384 - 385. Ayrıca Maden kalesi için bk. Ahmed Tevhid, TOEM nr. 32, s. 476, aynı müell., Meskukât-ı Kadîmiyye-i İslâmiyye Kataloğu IV, s. 442.

249– « . . . و چون قلعهٔ زنجيرلو مستخلص شد و اقسرا باتوابع و لواحق در قبضهٔ
تملك آمد و باسائر ولايت مضاف شد و درد فاتر ديوان مثبت كشت . . . »

Bezm u Rezm, s. 385, 465; Divan muamelâtına ait işlere mahsus دفاتر ديوان اعلى defâtîr-i divanı âlâ denilen defterler Selçuklular'da da mevcut idi. Bu defterler devletin mali işlemleri ile arazi yani has,vakıf, mülk ve iktaatını ihtiva ediyordu. Bk. Antalya'nın ikinci defa fethi üzerine İbn Bîbî, Muhtasar, s. 53:

«ومتمردان و منشردان را باب زمين باز آورد و اموال و املاك حاينان را جهت خاص باتصرف كرفت
و در دفاتر ديوان اعلى ثبت كرد و بعضى را بر اقطاعات اضافت فرمود . . . . . .».

Osmanlılar'da da kullanılıp, divanda Vezir-i azam'daki hükümdar mührü ile açılıp kapanan Defterhanedeki arazi defterlerinin aynı idi. Krş. Uzunçarşılı, Medhal, s. 96.

250 Divan, Tıpkı basım, s. 256

251 Bk. İbn al-Furat, IX, s. 50; Aynî, Ikd. XIX, s. 333; İbn Kadı Şuhba, II, vrk 34 b.

252 Bu korkusuz Türkmen Beğ'i hakkında geniş bilgi için bk. İbn Hacer, Inbâ, I, vrk 144 a; Aynî, İkd, XX, s. 38; M. Halil Yinanç, Dulkadırlılar madd., İA.

Cüneyd'in tahrik ve davranışlarına aldırış etmeyen Kadı, soğuğun şiddetine rağmen *Develi* kalesini azimle muhasara ediyordu. Nihayet Cüneyd, mukavemetin fayda vermeyeceğini görerek kaleden dışarı gelip sadakatını arzetmek zorunda kaldı. Sultan, bu suretle topraklarına kattığı *Develi* kalesinin idaresini de emîrlerden Feridun'a emanet ederek *Kayseri*'ye geldi[253]. Suçlarının bağışlanmasına ve *hil'at* giydirilmesine rağmen Cüneyd, az sonra soyunu sopunu bırakarak kaçtı. *Sultan* bir müddet *Kayseri*'de kalarak mütemadi seferlerden yorgun askerini dinlendirdikten sonra *Sivas*'a döndü[254].

Yukarıda görüldüğü üzere *Memlûklular*'la yaptıkları işbirliğinden umduklarını elde edemeyen bu komşu beğlerin bir kısmı, bu kez de, 1391 senesinde *Yeşilırmak-Kelkit* bölgesinde görünen I. Bayezid'i metbu tanıyarak *Sultan*'a karşı düşmanlıklarını devam ettirmişlerdi (bk. yk. Kadı Burhaneddin-*Osmanlı* münasebetleri). Ancak *Osmanlılar*'ın bu bölgeden çekilmesinden sonra tekrar Orta ve Kuzey *Anadolu*'da hâkimiyetini kurmak için harekete geçen Kadı, kısmen de olsa bölgede nüfuzunu tesise muvaffak olmuştur.

Osmanlı padişahının *Rumeli* meseleleri ile uğraştığını gören Kadı, *Canik* bölgesinden aleyhine bozulan muvazeneyi iade etmek için 1393-94 yılı kış aylarında otağını *Koçhisar* önüne kurdu. Çünkü *Osmanlı* vasalı *Taceddin-oğlu* Mahmud'a karşı oğlu Alp Arslan ayaklanmış ve vilâyetinin bir parçasını ele geçirmiş idi. Fakat ağabeyisi Mahmud Çelebi kendisine karşı harekete geçmişti. Bunun üzerine Alp Arslan, Kadı Burhaneddin'den acele yardım istemişti. *Sultan*, esasen tasavvurlarına uygun düşen bu teklifi kabul etti ve sür'atle vilâyet hududuna yetişti. Bunu haber alan Alp Arslan, elçisini hükümdarın ordugâhına gönderdi; kendisinin yardıma geldiğini haber alan Mahmud Çelebi'nin perişan halde geri çekildiğini, bu sebeple daha fazla gelmemesini rica ile sadakatını arzetmek üzere derhal yola çıktığını bildirdi. Kadı bu istek karşısında daha ileri gitmeyerek *Niksar* civarında konakladı. Buradan *Osmanlı* dostu Emîr Süleyman Beğ'in (Hacı Emîrli) vilâyetine doğru yollandı. Bu esnada huzuru gelen Alp Arslan, bilâhara kardeşi ile aralarında mevcut anlaşmazlığı bahane ederek, yerine dönmek üzere izin istedi. Kadı Burhaneddin tarafından çeşitli ihsanlara nail olduktan sonra memleketine döndü. Oradan *Canik* bölgesine inen Kadı, burada yeni bir kalenin inşaasına başlayarak tehditkâr bir vaziyet takınınca, bölgedeki *Türkmen* emîrleri ona karşı tedafüi bir başlaşma yaptılar. İttifaka Emîr Süleyman, Savcı Beğ, Mahmud Beğ dahil bulunuyordu. Ancak bu uzun sürmedi, birlik bozularak herbiri kendi vilâyetine çekildi.

253 Bezm u Rezm, s. 385 - 386.

254 Bezm u Rezm, s. 386.

Çok geçmeden bunlardan Emîr Süleyman kardeşini kıymetli hediyelerle Kadı Burhaneddin'e göndererek itaatini bildirdi, hanedanına mensup güzel bir kızı kendisine nikâhlamak arzusunu izhar etti. Böylece iki taraf arasında sağlanan sulh kısa bir müddet sonra Feridun'un (*Develi* kalesi muhafızı) tahrikleri ile yeniden bozulma tehlikesi geçirdi. Bu hadiseden sonra *Maden* kalesinin tamiri ile uğraşan Kadı, bu iş hitam bulunca, itaatten çıkarak *Osmanlı* tâbiiyetini kabul etmiş olan Mahmud Çelebi'yi tedip için hasta bir halde *Niksar*'a geldi. Burada kendisini ziyarete gelen Alp Arslan kıymetli hediyelerle mükâfatlandırıldı. Öte yandan Emîr Süleyman vasıtası ile bir karışıklık çıkarabilmek için her türlü çareye baş vuran Feridun bu kere Alp Arslan'la münasebete geçmişti. Nihayet onu kendi tarafına çekerek Kadı Burhaneddin'e karşı bir ittifak vücuda getiren Feridun Alp Arslan'ı hükümdarın aleyhine harekete geçirmek için tahrikten de geri durmuyordu. Bunların hareketleri endişe verecek bir duruma gelince Kadı, muhal'flerini tenkile karar vererek harekete geçti. Hazırlanan plâna göre Alp Arslan ile hiyaneti sabit olan Feridun'un hemen yakalanması, Alp Arslan'dan, *Yenişehir* kalesinin terkinin istenmesi buna yanaştığı taktirde serbest bırakılması kararlaştırılmıştı. Nitekim çok geçmeden her ikisi de yakalandı. Feridun, *Niksar* kalesine götürüldü. Alp Arslan ise *Yenişehir* kalesi yakınına getirildi. Kurtulabilmesi için kalenin teslimi yolunda halkına yaptığı ricalar bir fayda vermedi. Bilâhara boynu vurulmak suretiyle öldürüldü. Bunu müteakip *Taceddin-oğlu* meselesini kat'i olarak hal ile bunun harpcû teşebbüslerine karşı devletin kuzey hududunu korumak üzere *Yenişehir* yakınında bir kale inşa ettirerek kuvvetle tahkim etti. Buna rağmen *Taceddin-oğlu* Mahmud Çeledi, Kadı bu bölgeden çekilir çekilmez hududa asker sevkederek muvaffakiyetsiz bir hücümda bulundu. Bunun üzerine hükümdar yine aynı sene içinde *Taceddin-oğlu*'nu inkiyad ettirmek üzere esaslı seferlere girişti. Bu meselenin hallinden sonra *Tokat*'a gelen Kadı Burhaneddin, *Niksar* kalesinde tutuklu bulunan Feridun'un getirilmesini emretti. Kısa bir muhakemeden sonra onu da öldürterek korkulu bir rakîbinden daha kurtuldu.

Bu hadiseden sonra kısa bir süre yeniden hastalanan Kadı Burhaneddin, devlet erkânı ve ümâranın kuzey hududunda yapılmasını istedikleri tahkimat işleriyle ilgili teklifini kabul etmişti. Şöyle ki: Ümerâ *Canik* vilâyetinden gelecek taarruzlara karşı kuzey hududunu korumak üzere *Niksar* suyu üzerinde iki burc inşa ettirilerek kuvvetle tahkimini istiyordu. Böylece müslümanlar *Canik* vilâyetindeki yağmacıların zararlı faaliyetlerinden korunacak, reaya rahat bir şekilde ziraat ve imarla meşgul olabilecekti. Aynı zamanda hududu savunma amacıyla *Boğazkesen*'de [255] üslenmiş daimi kuvvet de feyezan mevsiminde nehrin karşı kıyısına kolaylıkla geçebilecekti.

255 Bk. Taeschner, Wegenetz, I, tablo 29.

Nihayet kısa zamanda bu burçları inşa ettiren hükümdar, kış boyunca kısmen I. Bayezid'e tâbi olan *Canik* bölgesinde giriştiği askeri harekâtın yorgunluğunu *Niksar*'da 40 gün kadar av partileri, şarap ve saz meclisleri tertip ederek gidermeğe çalıştı (1394 baharı)[256]. Fakat bu hal uzun sürmedi; *Sultan*'ın ölümünden az önce, yani 1398 baharında I. Bayezid büyük bir kuvvetle tekrar *Canik* bölgesine girdi. *Kubad-oğlu* Cüneyd'den *Samsun*'u fetheden *Osmanlı* padişahını *Bafra* emîri, Hacı Emîr-oğlu Süleyman *(Ordu)*, *Taceddin-oğulları* ve *Taşan-oğulları* yeniden metbu tanıdılar[257].

Kadı Burhaneddin'in iki amansız rakîbi Emir Mutahharten ile *Karaman-oğlu* Alâaddin idiler. Bunlar da, 1394 baharında Timur'un *Yakın Şark*'ta görünmesini fırsat sayarak buna itaatlerini arzetmişler ve devlete karşı harpcû faaliyetlere girişmişlerdi. Timur tehlikesi kalkınca bu iki beğ'i kat'i olarak tedibe karar veren *Sultan*, hemen harekete geçti ve ilk defa Mutahharten üzerine yürüdü. Bu esnada Kadı Burhaneddin *Varsak ulusuna* dahil topluluklardan birisi olan *Bozdoğanlı Türkmen* kabilesi reisi Sa'd ul-Mulk'un maiyeti ile *Suriye* hududundan devlet topraklarına girdiğini ve kendisine kulluğunu sunmak istediğini öğrendi. Nihayet bu haberden bir kaç gün sonra Kadı'nın yanına gelerek onun sadık bağımlıları arasına giren Sa'd ul-Mulk'a *hi'lat* giydiren hükümdar *Akşehir* ve *Suşehri*'ni de kendisine ikta olarak verdi[258]. Bilâhara Mutahharten'in nüfuz sahasına dahil *Koyluhisar*'ı muhasara ile bağ, bahçe ve evlerini harap etti. Sonra gidip *Şarkî Karahisar*'ı kuşattı. Yayla mevsimi gelince bir müddet *Kösedağ*'ında dinlenen Kadı, *Erzincan* işini neticelendirmek azmiyle harp hazırlıklarını tamamlamaya çalıştı. *Divan*'ındaki "Gönlümi acebleme ger kasd-ı *Erzincan* ider" şeklindeki kayıt da *Erzincan* fethinin gerçekleşmesi hususunda duyduğu özlemi güzel bir şekilde ifade etmektedir[259]. Bu sırada *Akkoyunlu*

256 Bezm u Rezm, s. 432 - 448.

257 Krş. M. H. Yinanç, I. Bayezid madd., İA.

258 «و دران اثنا خبر رسـيد كه پسر بوز طوغان امير سعدالملك از حدود شام احرام باكاه عالم پناه بسته با ازدحام تمام متوجه است .... سلطان بورودااو ابتهاج نمود و مسرت و انبساط افزود و بترحيب و تقريب تلق كرد و بنظر اعزاز و اهتزاز مومرق و مرموق سـاخت و بكرامات و اقامات كرانمايه مخصوص كردانيد و ولايت آقشهر و سوشهرى را بامضافات و ملحقات و مرابع و مراتع بر و تفويض فرمود و زمام حل و عقد و نصب و عزل آن مواضع بقبضهٔ قدرت او باز داد.» (Bezm u Rezm, s. 475). Suriye'deki Bozdoğan kabilesi beğlerinden olan Ziya ul-Mulk ve Sa'd ul-Mulk kardeşler 1383 yılında Karakoyunlular'ın reisi Kara Mehmed ile Döğerlerin emîri Salim'e hücüm etmişlerdi (bk. Faruk Sümer, Döğerlere dair. TM X "1951 - 53" s. 143). Bilâhara Mintaş'ın Berkuk'la olan mücadelesi sırasında Mintaş taraftarı olarak gördüğümüz Bozdoğanlı Türkmenler'i Memlûklular'a karşı savaşa girişmişler ve ağır yenilgiye uğramışlardı (bk. İbn al-Furat, IX, s. 332; Makrizî, as - Sulûk, III, vrk. 179 b; İbn Kadı Şuhba, II, vrk 89 a). Mintaş'ın ölümünden sonra Berkuk'un kendilerini tedip edebileceğinden korkmuş olmalılar ki Anadolu'ya girmişler reislerinden Ziya ul-Mulk Mutahharten'in Sa'd ul-Mulk ise Kadı'nın bağımlılığını kabul etmişlerdi.

259 Divan, Tıpkı basım, s. 183.

Türkmenleri'nin başı Ahmed Beğ elçi ve mektuplar göndermek suretiyle münasebete girişmişti (bk. aşğ. Kadı Burhaneddin - *Akkoyunlu* münasebetleri) Nihayet iki taraf arasında anlaşma oldu. Anlaşma hükümlerine göre Kadı Burhaneddin tekrar *Erzincan* topraklarına yürüdüğü zaman Ahmed Beğ hududda orduya iltihak edecekti.

Harekete geçen *Sivas* ordusu ise *Erzincan İli*'ne girince *Kemah* valisi huzura gelerek sadakatını bildirmiş, yüklenmesini yerine getiren Kutlu Beğ-oğlu Ahmed ordusu ile gelip Kadı'ya katılmıştı. Bu defa Kadı Burhaneddin, Mutahharten'i sindirmek için büyük bir şiddetle hareket etti. Bir ay müddetle *Erzincan* topraklarında şimdiye kadar görülmemiş derecede tahribat ve mezalim yaptı[260]. Seferi müteakip de *Şarkî Karahisar* yolu ile *Sivas*'a döndü.

Kadı Burhaneddin'in kazandığı bu başarıların bir neticesi olarak, Mutahharten'e bağımlı *Şarkî Karahisar* valisi Melik Ahmed Beğ de oğlunu nadir ve kıymetli hediyelerle payitahta gönderdi. Yaptıklarından dolayı eman diledi ve hükümdara bağlılığını bildirerek bir daha itaatten çıkmayacağına dair söz verdi. Çok geçmeden Emîr Mutahharten *Kemah*'a karşı harpcû faaliyetlere girişince buranın hâkimi Kadı Burhaneddin'den acele yardım istedi. Bu sebeple Kadı Burhaneddin, tekrar *Erzincan*'a yürüdü. Fakat henüz bir konak mesafe katedilmişti ki *Kemah* valisinden yeni bir haberci geldi. Kutlu Beğ-oğlu Osman'ın kardeşine karşı isyan ettiği, *Kemah* vilâyetine hücumla katil ve yağmada bulunduğu bildiriliyordu. Nihayet sulhen halledilen Osman Beğ meselesinden sonra (bk. aşğ. Kadı Burhaneddin-*Akkoyunlu* münasebetleri) *Erzincan*'a yollanan Kadı Burhaneddin, *Akşehir* hududuna varınca *Kemah*'dan gelen haberci, bu kere Mutahharten'in muharebeye hazırlandığını *Şarkî Karahisar* hâkimi Melik Ahmed Beğ'in de onunla işbirliği halinde olduğunu bildirdi. Ancak bütün bu haberlere rağmen kuvvetleriyle *Erzincan* bölgesine giren Kadı, dağlık araziye çekildiğinden Mutahharten ile bir türlü temas sağlayamıyordu[261]. Kalabalık ordusu ile dağlık bölgede *Erzincan* emîrini takip etmek güç olduğu için, kendisi bir miktar kuvvet ile *Bayburt* üzerine yürümeğe karar verdi. Geri kalan kuvvetlerin de *Erzincan* İli'ni yağma ve tahrip etmelerini emretti. Bu suretle Mutahharten'i düz ovaya inmeğe ve kat'i muharebeyi kabule mecbur etmek istiyordu. Vilâyeti yakıp yağmalamasına rağmen Emîr Mutahharten hareketsiz bekliyordu. Bu durumu ise emîrleri ve askeri arasında endişe uyandırıyordu. Hoşnutsuzluk gittikçe büyüyerek, Emîr ne bekliyor? memleket harabiye sürükleniyor diye itirazlar başladı. Bu baskı karşısında Mutahharten savaşa karar vererek *Pulur* sahrasına indi. Bu haber üzerine Kadı

260 Bezm u Rezm, s. 476 - 477.

261 Bezm u Rezm, s. 477 - 479.

Burhaneddin de, maiyetinde bulunup bölgeyi iyi tanıyan *Bozdoğan-oğlu* Sa'd ul-Mulk'un tavsiyesine uyarak, sür'atle *Pulur* sahrasına yollandı. Derhal muhasemata başlayan *Sultan*, öncü kuvvetleriyle *Erzincanlılar*'a âni bir baskında bulundu[262]. Bir az sonra düşmanın bozguna uğradığı ve Emîrin kaçtığı, öncü askerlerin karargâh çadırlarını yağmalamakta oldukları haberi orduda yayıldı. Diğer asker de ganimet sevdasına düşmüştüler, halbuki bu esnada Emîr Mutahharten kendisini toparlayarak cesaretle karşı taarruza geçmişti. Yeniden başlayan çarpışmalar üzerine Kadı Burhaneddin, ordusunda başgösteren bozgun ruhunu önlemek için fevkâlade gayret sarfettiyse de bir netice alamadı. Yenilgiyi kabul ederek *Sivas*'a doğru çekilmeğe başladı. Hatta bir ara yanında bulunan oğlu Ali Çelebi de düşman çemberi içinde kalmıştı. Nihayet onu da muhsaradan kurtaran hükümdar, ordunun gerisinde taarruz eden düşmanla savaşa savaşa ric'at etti. Kadı'nın Mutahharten'e yenilmesi hakkında şimdiye kadar dikkati çekmemiş olan son derece mühim ve asli kaynağımızı doğrulayan bir kayıt da; *Selçuk Türkiye*'sinde telif edilmiş halen yazması *Konya Müzesinde* 2020 numarda kayıtlı bir takvim'de bulunmaktadır. Bu önemli kayıtta, "*Bayburt* nahiyelerinden *Pulur* da Mutahharten ile *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin arasında muharebe, Kadı'nın inhizamı diye yazılmaktadır (798 muharrem/1395 ekim)"[263]. Öte yandan bu yenilgiyi haber alan Emîr Mutahharten'in mahmisi *Şarkî Karahisar* hâkimi Melik Ahmed Beğ, mağlup ordunun ric'at yolunu kesip hücümda bulunduysa da bir başarı sağlıyamadı. Ertesi günü akşam namazı vakti *Akşehir*'e gelen hükümdar geceyi burada geçirdi, sabah *Burtuluş* kalesine doğru yoluna devam etti. Bu arada *Bozdoğan-oğlu* Sa'd ul-Mulk'e *Sivas*'a yetişinceye kadar bir yere ayrılmamasını bildirdi[264]. Nihayet payitahta dönen Kadı Burhaneddin, dağılan ordusunu yeniden düzene sokmakla meşgul olmaya başladı. Kazandığı başarıdan ümitlenmiş olan Emîr Mutahharten, kısa bir zaman sonra karşı taarruza geçerek kuvvetleriyle *Akşehir*'e kadar geldi ve bu hadiselerden önce *Sivas*'tan gönderilip uzun zamandır yanında alıkoyduğu Kadı'nın elçisini de perişan bir

262 و چون این خبر بسلطان رسید امیر سعدالملك و جمعی که آنجای رادیده بودند و بر مداخل و مخارج آن وقوف کلی یافته کفتند عرصه بغایت هموارست و فضایی وسیع دارد و جنك را قابل و مناسب و بر حرکت و توجه غلو کردند و در انتهاض و ارتکاض استقصا نمودند.»
(Bezm u Rezm, s. 479 - 480).

263 «جنك پلور از ناحیت بایبرت بامیر اعظم شهریار کامکار... مطهرتن بلك خلدت دولته بقاضی برهان‌الدین سیواس و انهزام قاضی مذکور و انواع فتوحات در یوم الجمعه ثانی عشر محرم المکرم لسنة ثمان و تسعین و سبعمایه.» (Bk. Osman Turan, Takvimler, s. 80).

264 «وبا «امیر سعدالملك» قرار رفت که اواز آقشهر حرکت نکند تاچون سلطان بسیواس رسد از جمله لشکری که ازان سفر تخلف کرده بودند جمعی را بمدد او فرستد و برین شرط متوجه سیواس شد.» (Bezm u Rezm, s. 481 - 483).

halde iade etti. Bu tehdit karşısında *Bozdoğan-oğlu* Emîr Sa'd ul-Mulk de *Akşehir*'i boşaltarak *Sivas*'a çekilmişti. Mutahharten'in bu seferde esas gayesi *Akşehir* kalesini tamir ile burayı yanında bulunan *Bozdoğan-oğlu* Sa'dul-Mulk'un biraderi Ziya ul-Mulk'e[265] vermek suretiyle memleketine katmaktı. Ancak bu haber üzerine savaşa karar veren Kadı Burhaneddin'in harp hazırlıklarını görerek güçlü bir ordu kurduğunu anlayınca kalenin tamirini yarıda bırakarak *Erzincan*'a çekildi (1395 son ayları)[266]. Bunu haber alan Kadı ise, esasen mevsimin kış olması sebebiyle hareketini tehir ederek düşmanın tedibi işini bahara bıraktı. Bu esnada Kadı'nın emri ile *Kayseri* şehrine dönen valisi Şeyh Müeyyed'in düşmanca davranışları da gözden kaçmıyordu[267].

1395–96 kışını *Sivas*'ta geçiren hükümdar mütemadi seferler dolayısıyla birikmiş olan devlet ve halkın meselelerine ile meşgul oluyor, bunlardan arta kalan vaktini de *Iksir as-Saadat fi asrar al-ibadat* adlı Arapça eserini[268] tamamlamağa harcıyordu. *Bezm u Rezm* müellifine göre bu eserini 20 günde tamamlamıştır. Fakat onun başlıca gayesi Timur'a arkasını dayayarak kendisine meydan okumakta olan Mutahharten'e kesin bir darbe indirmekti. Bütün kışı bu hayatî savaş için askeri hazırlıklarla geçirdi. Devletin çıkarabileceği bütün kuvvetleri bir araya toplamaya çalıştı[269]. Bir yandan da düşmanlarının kuvvetlenmesini önleyici tedbirler almayı ihmal etmedi. Bu meyanda, Mutahharten'in *Akşehir* kalesini tamir için giriştiği teşebbüslere engel olması için, Sa'd ul-Mulk'e yardım kuvvetleri gönderdi. Bahar gelince bu kuvvetlerin öncü olarak Sa'd ul-Mulk kumandasında *Erzincan* üzerine yürümelerini emretti. Kendisi de büyük ordu ile geriden *Erzincan*'a hareket etti. Bu haberi alan Mutahharten, bir defa daha *Akşehir* kalesinin tamirinden vazgeçerek firar yolunu tuttu ve *Erzincan* kalesine saklandı. Kaçtığını örtmek için bu davranışını Timur elçisinin *Erzincan*'a gelişine bağladı. Hiç şüphesiz, Kadı Burhaneddin'e karşı taze bir kuvvet olarak kullanmak istediği *Bozdoğanlı* Ziya ul-Mulk'un kendisini terk edişi, bu dönüşün başlıca nedenidir. *Akşehir*'e inen Kadı Burhaneddin ise kalesini tamir ve tahkime koyuldu[270]. Gerçekten de, bu sırada Mutahharten'in hezimetini yakından gören Ziya ul-Mulk de Kadı Burhaneddin'e iyice yaklaşmış oğlu Emîr Kasım'ı kıymetli hediyelerle yanına göndermişti. Arkadan da bütün kabilesi ile birlikte gelerek hükümdarla görüşmek

265 Bk. yk. not 258.
266 Bezm u Rezm, s. 486.
267 Bezm u Rezm, s. 487.
268 Arap kaynaklarında da Kadı'nın Arapça eserler telif ettiğine işaret edilmektedir. Msl. bk. Aynî, Ikd, XX, s. 41.
269 Bezm u Rezm, s. 488 - 489.
270 Bezm u Rezm, s. 491.

şerefine erişmiş, itaatını arzederek ikram görmüştü. Buna karşılık da Kadı, tamir ve tahkim ettirmiş olduğu *Akşehir* kalesinin muhafızlığını kendisine vermişti[270 a]. Bu anda ordugâhta bulunan *Kayseri* valisi Şeyh Müeyyed, Kadı Burhaneddin'e bir mektup gönderdi. Mektupta *Karaman İli*'nden bazı kimselerin kendisine geldikleri ve bunların *Kayseri* sakinlerinden bazılarının *Karaman-oğlu*'na davetnameler gönderip onun *Kayseri*'ye müdahalesini ısrarla istediklerini bildirmiş oldukları yazılmakta idi[271]. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin, *Erzincan* üzerine hareketten vazgeçti. Aynı günlerde idi ki *Karahisar* (*Şarkî*) hâkimi Melik Ahmed tarafından *Sivas*'a gelen elçiler Mutahharten adına sulhu temine çalışıyorlardı. Kadı Burhaneddin her ne kadar *Erzincan* işini kat'î olarak neticelendirmek azminde idiyse de şimdilik kendisini daha önemli meseleler meşgul ettiğinden barış teklifini kabul etti. Nihayet elçiye, Melik Ahmed Beğ'in bundan böyle itaatten çıkmayacağına dair yemin ile söz vermesini, *Erzincan* emîrinin de *Pulur* sahrasında vukubulan muharebede aldığı her türlü harp malzemesini iade ile bir daha devlet topraklarına tecavüz etmemesi şartını kabullenmesini, ancak bu şartlar yerine getirilirse sulhe razı olabileceğini bildirdi. Fakat Kadı Burhaneddin'in *Kayseri* meselesini hal için payitahta döneceğini iyi bilen Melik Ahmed Beğ,isteklerin bir kısmını kabulde tereddüt gösterince müzakereler yine inkitaa uğradı[272]. Ancak bize göre Kadı'nın ""*itmâm-ı emr-i müsâleha*" için elçiye talimat vererek geri göndermesinden sonra *Sivas*'a dönmesine asıl sebep, ihtimal metbuuna yardım için Timur'un *Yakın Şark*'ta (1396-97) yeniden görünmesi olmalıdır. Nitekim *Bezm u Rezm*'de açık olarak bildirilmemekle beraber Melik

---

270a « و امیر ضیاءالملك چون امیر مطهرتن را نبض خمیت ساکن و عرق عصبیت نائم یافت و دید که نقش ایوان و شیر شادر و انست باخود اندیشه کرد وکفت امروزکه قدح معلی و قصب السبق اورا میسر شد و روز مبارزت و هنکام مبادرت و مناجز تست بی مهار شت و ممارستی که اورا باغریم واقع شده باشد بمجرد خبر توجهی که از و استماع کرده چنین ترسان و هراسان شد و پشت بدشمن داد و روی بهزیمت نهاد اکر روزی اورا پای در سنکی آید و شکستی روی نماید حال او چکونه باشد وکار او بچه منتهی شود وکسانی که در زیر علم او باشند از وچه طرف بر بندند و از دولت او بکجا رسند

این بکفت و عزیمت و صول بحضرت سلطان و استذ را بدرکاه رفیع و بارکاه منیع اوکه مربع اقبال و منتجیع آمال است مصمم کردانید و پسر خود امیر قاسم را که خلف صدق خاندان و خلاصهٔ دودمان بود باتنسوخات لایق و پیش کشهای رایق بحضرت روانه ساخت و خود باسائر اولاد و احفاد و قوم و قبائل متعاقب اوروان شد

و چون بشرف مثول واصل کشت و بمواقف شریفه استسعاد یافت سلطان بطلاقت و لباقت هرچه تمامتر تلقی نمود و بمقدم اوابتهاج و انبساط افزود و در تقریب و ترحیب و تعظیم و توقیر اوغایت اشفاق و اشبال و اعزاز و اجلال ارزانی فرمود و اورا بدرجهٔ اعلی و مرتبهٔ و الاخصوص و منصوص کردانید و قلعهٔ آقشهر را بعد از تکمیل و تشیید بدو تفویض فرمود و حل و عقدآن نواحی بدو ارزانی داشت.» (Bezm u Rezm, s. 491 - 492).

271 Bezm u Rezm, s. 492.

272 Bezm u Rezm, s. 493.

Ahmed ve bağlaşığı Mutahharten'in sulh için Kadı Burhaneddin'in ileri sürdüğü şartları reddetmeleri de şarktaki bu yeni gelişmelerin kendilerini ümitlendirmesinden ileri geldiği anlaşılmaktadır[273]. Gerçekten de Timur elçisinin *Erzincan*'da bulunduğu bir sırada isteklerin kabul edilmemesi, Timur'a güvenerek yine meydan okuma demekti. Şu nokta dikkate değer ki *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ de bu esnada tekrar *Kayseri*'ye karşı giriştiği düşmanca hareketlerini daha da arttırmıştı. Timur tehlikesi kalkınca yine bölgede görünen Kadı Burhaneddin, *Akkoyunlu* Ahmed Beğ ile birleşip (bk. aşğ. Kadı Burhaneddin-*Akkoyunlu* münasebetleri) onu Mutahharten'in bağımlısı olan Melik Ahmed Beğ'e ait vilâyeti yağma ve tahribe memur etti. Sonra da kendisi *Akşehir* sahrasına indi. Çok geçmeden Melik Ahmed, *Akkoyunlu Türkmenleri*'nin yaptıkları mezâlim karşısında Kadı'ya elçi göndererek arazisine yapılan akınlara engel olmasını rica etti. *Sultan* eski isteklerini tekrarladı, itaatten çıkmayacağına dair yemin etmesini ve *Pulur* savaşı yenilgisinden sonra geri çekilen ordunun ric'at yolunu kesmek suretiyle elde ettiği her türlü eşyayı iade etmesi şartlarını ileri sürdü. *Şarkî Karahisar* hâkiminin şartları kabul etmesi üzerine anlaşma oldu, Kadı Burhaneddin de *Kemah* valisini tedip için *Çit* sahrasına indi[274]. Hükümdar burayı inkiyat altına aldıktan sonra Mutahharten üzerine yürümek plânını kurmuştu. Neticede *Kemah* vilâyetinin her tarafına kol kol akıncılarını göndererek burayı da idaresi altına almaya muvaffak oldu. Bölgedeki harekâtını tamamlamak üzere *Erzincan*'a yürürken *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'in kendi topraklarına girdiğini, *Kayseri*'ye kadar ilerleyerek vilâyeti talan ettiğini öğrendi. Çok geçmeden *Üç-Ok* ve *Kınık Türkmenleri*'nin de[275] başka taraftan *Kayseri*'ye yüklenip yağma ile meşgul oldukları haberini aldı. Bu durumda *Kayseri* hakiki bir tehlike altına düşmüştü. Nitekim Kadı Burhaneddin'in *Anadolu*'daki diğer düşmanları ile meşguliyeti, *Karamanlılar*'ı *Kayseri*'ye taarruz için daima cesaretlendirmiştir. Bunun üzerine bölgede muvazenenin kendi aleyhine alt üst olduğunu gören Kadı, nihayet *Erzincan*'a yürümekten vazgeçerek, *Akkoyunlu* Ahmed Beğ'in *Sivas*'a taarruz etme endişesine rağmen, *Kayseri*'ye harekete karar verdi. Sür'atle bu vilâyete karşı taarruza geçmiş bulunan düşmanlardan ilki olan harpcû *Türkmen* topluluğu *Kınıklar* üzerine yürüdü. Bunları bozguna uğratarak pekçok ganimet elde etti. Sonra *Kayseri*'ye doğru yollandı[276]. Henüz şehre yetişmemişti ki Şeyh Müeyyed, *Berukut* kalesi muhafızı Mahmud Çelebi'den gelen bir mektubu Kadı'ya ulaştırdı. Mektupta *Karaman-oğlu*'nun bu kaleye taar-

---

273 Timur'un Şark'taki bu faaliyetleri için bk. İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 158 b.

274 Bezm u Rezm, s. 494. Ayrıca Çit sahrası için bk. Taeschner, Wegenetz. II, s. 11.

275 Kınıklar için bk. Faruk Sümer, XVI. yüzyılda Anadolu'da yaşayan bazı Üç-Oklu Oğuz boylarına mensup teşekküller, İFM, XI 1 - 4 (1949 - 50) s. 474 - 479; aynı müell., Çukur ova tarihi, TAD I (1963) s. 24 v. d.; Ş. Tekindağ, Memlûk Sultanlığı, s. 88 - 89.

276 Bezm u Rezm, s. 495.

ruza hazırlandığı bildirilmekte idi. Kadı Burhaneddin *Kayseri*'den Mahmud Çelebi'ye gönderdiği cevapta endişesini yatıştırmağa çalıştı. Aynı zamanda ona yardım için *Karaman İli*'ne girerek *Boğaz köprü* mevkiinde karargâhını kurdu. Kadı'nın geldiğini haber alan *Karamanlılar* kaçtılar. Fakat Kadı *Karaman İli*'nde istilâya girişmedi. Onları tehdit için Şeyh Müeyyed'i *Berut-kut* taraflarına gönderdi. Kendisi de *Kayseri* üzerinden *Sivas*'a dönmeğe hazırlandı. Bu dönüşe, *Akkoyunlu* Ahmed Beğ'in *Sivas*'a karşı bir harekette bulunma ihtimali sebep olmuştur. Kadı Burhaneddin *Kayseri* vilâyeti hudutları haricine henüz çıkmıştı ki, *Şark Türkmenleri*'nden bir grup huzura gelerek kendisine bir kaç *berat* göstermişlerdi. Bunlar *Kayseri* tımarlarından kendilerine yapılan tevcihlere aitti. *Türkmenler*, Şeyh Müeyyed'in haklarını müdafaa da teallul gösterdiği için zarara uğradıklarını söyleyerek *Kayseri* valisinden acı acı şikayette bulunuyorlardı. Bunları dinleyen hükümdar haklarının kendilerine iadesi için ilgililere gerekli emirler verdi. Bu hal Şeyh Müeyyed'in canını sıkmış ve hükümdara olan düşmanlığının daha da artmasına vesile olmuştu. Nitekim *Sivas* hududuna gelindiği sırada ondan, Kadı'ya *Karaman-oğlu*'nun yeniden *Kayseri*'ye karşı taarruz için hazırlıklar yapmakta olduğu yolunda asılsız haberler gelmeğe başlamıştı.[277] Ancak *Karaman-oğlu*'nun adı geçen vilâyete herhangi bir silahlı müdahalede bulunamıyacağını iyi bilen Kadı bu tahriklere ehemmiyet vermedi. Payitahta yetişince de büyük bir kısmı tımarlılar ve ücretlilerden mürekkep ordusunun memleketlerine dönmesine izin verdi. Daha sonra devlet işlerini yoluna koyarak 1396 mayısında telifine başladığı *Tarcih at-tavdih* adlı *usul-ı fıkh*'a dair eserini ikmal için çalışmağa başladı[278].

Bu sırada uzun zamandan beri yıkıcı faaliyetleri *Sivas* sarayının gözünden kaçmayan *Kayseri* valisi Şeyh Müeyyed'in [279], bağımlılık şartlarını unutarak itaatten çıktığı ve uhdesindeki vazifeyi terkederek istiklâl[280] sevdasına düştüğü haberini aldı. Görünüşe nazaran *Karaman-oğlu*'nun tahrik ettiği isyanda [281] Şeyh Müeyyed *Kayseri*'de hükümdar taraftarlarına karşı geniş ölçüde bir tedip hareketine girişmişti. Kadı Burhaneddin ile akrabalığı olan ümerâdan Süleyman Şah'ı tutuklayan Şeyh Müeyyed, o zaman nüfuzlu bir kimse olan Sabiku'd-Dîn Emîr Veled'in oğlu Hacı Beğ Çelebi'yi de yakalatarak mallarını müsâdere etmişti. Ayrıca *Kayseri* vilâyetinin ileri gelenlerine türlü mezalim yapmış, ellerindeki her çeşit eşyayı zorla almıştı. Bilâhara da *Karaman-oğlu* Alâaddin ile münasebete girerek onu Kadı'ya karşı taarruza geçmeğe teşvik etmişti. O da bunu fırsat sayarak müttefikine yardım için *Develi* kalesine gelerek karargâhını kurmuştu. Bununla da yetinmeyen Şeyh Müeyyed civardaki kale kumandanlarına hahaberler gönderip ittifaka dahil olmalarını istemişti.

Devletin varlığını tehlikeye düşürebilecek ve düşmanların yeni taarruzlarına cesaret verebilecek bu isyan haberi hükümdarı çok hiddetlendirdi. Derhal otağının şehir dışında kurulmasını emretti. Aynı zamanda hizmetinde bulunan *Akşehir* kalesi muhafızı Ziya ul-Mulk ile Emîr Veled kumandasında bir miktar kuvveti öncü olarak gönderdi. Bizzat kendisi de *kapu kulu* ile arkadan Şeyh Müeyyed'in isyanını bastırmak ve *Kayseri* bölgesini inkiyad altına almak üzere hareket etti[282]. Henüz bir iki menzil katedilmişti ki *Kayseri*'den gelen haberde Şeyh Müeyyed'in *Karaman-oğlu*'nu davetle şehri ona teslim etmek niyetinde olduğu bildiriliyordu. *Gedük* mevkiine vardığında, öncü kuvvetlerin *Kayseri*'yi yağmalamakta olan *Karamanlılar'a* rastlayıp üzerlerine hücümla onları geri attıklarını, ancak Şeyh Müeyyed'in müdahalesi ile tekrar toplandıklarını öğrendi. Kadı Burhaneddin, bu haberden sonra sür'atle *Kayseri*'ye yetişmeğe çalıştı[283] *Kuruk Girgalan* kasabasına konduğunda *Akkoyunlu* Osman Beğ de bütün maiyetiyle gelerek Kadı'ya iltihak etti. Nihayet *Sultan* kalabalık ordu ile [284]. *Kayseri*'yi çepeçevre muhasara altına aldı. Bilâhara da mali

277 Bezm u Rezm, s. 496 - 497.

278 Bezm u Rezm, s. 498 - 500.

279 Şeyh Muzaffereddin Müeyyed'in Kayseri'ye ne zaman tayin edildiği bilinmemektedir.
«. . . و چون منشور سلطنت بتوقیع همایون سلطان موشحشد و اریکهٔ دولت بوجود شریف او آراسته کشت و خطبه و سکه بزیور القاب نامدار زیب و زینت کرفت اورا بر کافهٔ اقارب و عشایر رتبت تقدم داد و از جمیع امرای دولت و اعیان مملکت بمزید رفعت و مزیت درجت و منزلت اختصاص و امتیاز بخشید و منصب امارت قیصریه که دار الملك قیاصرهٔ روم و مطلوب کبار ملوك و قروم بود و مولد ومنشأ ذات ملکی صفات و بمثابت خانه باسائر بقاع و قلاع که در نواحی آن واقع است بی مشارکت و مداخلت غیری بر و مقرر و مسلم داشت و زمام قبض و بسط و نقض و ابرام آن جمله بکف کفایت اوباز داد و دست اودر تصرف و تملك آن مطلق کردانید و مدتی مدید در کروفر آن حکومت و عزو ناز آن سعت و نعومت روزکار می کذرانید و در ممالك روم و شام بامارت و ایالت شهرت و وجاهت یافت .»
Bezm u Rezm, s. 514; Ancak H. 792 tarihli bir çeşme kitabesine göre bu tarihten önce hiç değilse aynı yıl içinde valilik mevkiine gelmiş olmalıdır. Bk. Halil Ethem, Sivas sultanı Kadı Burhaneddin namına Kayseri'de bir kitabe. TOEM III/16 [1328] s. 1017 - 1023:
« 1 — بنا هذه العماره المسیلة العین فی أیام دولة السلطان العالم العادل برهان الدنیا و الدین
2 — السلطان أحمد أنارالله برهانه من یدی المسما الأمیر المقبول مظفر الدولة و الدین الشیخ مؤید
3 — زیدت دولته و هو صدقاة مولاء السلطان فی شهر سنة اثنین و تسعین و سبعمائة ».

280 «. . . و درطی آن حالات و تحریر آن مقالات خبر رسید که شیخ مؤید رایت عصیان و طغیان بر افراخت و شعار طاعت و تباعت د کر کون ساخت و سکهٔ عهد و میثاق بشکست و عیار مهرو وفا مغشوش کردانید و عقوق برحقوق ترجیح داد وکفران برا حسان اختسار کرد. » (Bezm u Rezm, s. 503).

281 Bezm u Rezm de Şeyh Müeyyed'in Karaman-oğlu Alâaddin Beğ adına hutbe okutup sikke bastırdığına dair bir kayıt bulunmaktadır (s. 517):
«. . . آنکاه سلطان کفت باری این چهرای و تدبیر بود و درین چه نظر داشتی که پیش از حصول استقلال و استقامت حال در تغییر خطبه و سکه مسارعت کردی و بتبدیل القاب ما اقدام نمودی و فرمودی تاخطبه بنام قرامان خواند ند و سکه بالقاب او نشاندند و صبر نکردی تابعد از انك کار پیش رود و امارت بر تومقرر کردد هرکرا خواهی اختیار کنی و این معنی بتقدیم رسانی ».

282 Bezm u Rezm, s. 504.

283 Bezm u Rezm, s. 505.

284 Bezm u Rezm, s. 506.

kaynaklarını zedelemeden burayı tekrar idaresi altına almayı başardı. Bu hadiseler sırasında emâret sarayını yakarak iç kaleye kapanan Şeyh Müeyyed ise, baskı karşısında bizzat gelerek, Emîr Veled'e teslim oldu. Önce hapsedildi, bir müddet sonra da katlolundu[285]. Bununla birlikte *Erzincan* hezimetini hazırlayan ve Şeyh Müeyyed'i isyan için de tahriklerde bulunan kumandanlardan Başrı-oğlu ve Solak Pir Ali'yi de yakalatarak idam ettirdi (799 muharrem / 1396 ekim)[286].

Kayseri işini hal ederek burada sükûnu iadeye muvaffak olan Kadı Burhaneddin, daha sonra Şeyh Müeyyed ile işbirliği yapan *Karaman-oğlu*'nu tedip için o tarafa yollandı. Elçisi ile firar yolunu tutmayıp, kat'i muharebeyi kabul etmesini bildirdi. *Develi Karahisar*'a gelen hükümdar oradan *Lârende* üzerine yürüdü. *Karaman-oğlu* Alâaddin yine muharebeyi kabul etmiyerek çekildi ve *Konya*'ya sığındı. Bunun üzerine bir ay müddetle *Konya, Niğde, Herakliye*[287] ve *Lârende* dahil *Karaman İli*'ni geniş ölçüde yağma ve tahrip etti. Bu suretle sayısız ganimetler elde edilmişti. Kış mevsimi gelince (1396) hükümdar *Aksaray*'a döndü. Maksadı fetihten sonra halkının ihanetle tekrar *Karaman-oğlu*'nun itaatine girmesi sebebiyle, *Aksaray*'ı tahrip ederek oturulmaz bir hale getirmekti. Fakat bu sırada *Karaman-oğlu*'nun elçisi vasıtasıyla eman dilemesi üzerine oradan hareketle *Kayseri*'ye geldi[288]. Daha sonra Kadı Burhaneddin, Şeyh Müeyyed isyanı sırasında kendisine karşı girişilen umumî taarruz hareketine *Karaman-oğulları* ile birlikte katılarak *Kayseri*'ye gelen ve vilâyeti tahrip eden *Moğolları (Samağarlı)* itaat altına almak vazifesi ile karşılaştı. Bunların ellerindeki kaleleri tekrar ele geçiren Kadı, uhdelerindeki rütbe ve tevcihleri de başkalarına verdi[289].

Böylece *Kayseri* bölgesinde nüfuz ve iktıdarının tekrar kurulmuş olduğunu gören Kadı, ordunun dağılmasına izin vererek *Kayseri* şehrinin imarı ile uğraştı ve orada *"ayş u işret"*e başladı[290]. 1397 kışı ortalarından Burhaneddin, ordusunun dağılmasından istifade etmek isteyen *Karaman-oğlu* ile işbirliği eden *Türkmenler*'den bir taifenin *Develi*'ye geldiğini öğrendi. Bunları tedibe karar vererek *has* askeri ile üzerlerine harekete geçti. Göçebe *Türkmenler* eman dileyerek tâbiiyetini tanıdılar[291]. Hükümdar da emniyet

285 Kitab-ı Diyarbakriyya müellifi Abu Bakr Tahranî'ye göre, Kadı, Kara Yülük Osman vasıtasıyla teminat vererek onu kaleden indirmiş ancak daha sonra sözünde durmayarak öldürtmüştür (bk. Kadı - Akkoyunlu münasebetleri).

286 Bezm u Rezm, s. 507 - 521.

287 Bezm u Rezm, s. 97, 523. Ayrıca da XIV. asır sonu kaynaklarında olduğu gibi XVI ve XVII ve XVIII. asır kaynaklarında da Herakliyye. Krş. Hasan Rumlu, Ahsan al - Tavârih, vrk. 94 b veya Herakle-i Karaman bk. Kâtip Çelebi, Cihannûma, s. 616.

288 Bezm u Rezm, s. 521 - 524

289 Bezm u Rezm, s. 525.

290 Bezm u Rezm, s. 525.

291 Bezm u Rezm, s. 526.

düşüncesiyle olacak, bunları sürgün ederek *Kayseri* havalisine iskân ettirdi[292]. Bir müddet sonra Kadı'nın tekrar *Karaman İli*'nde istila teşebbüsüne girişeceği şayiası üzerine *Karamanlılar*, memleketlerini terkederek dağlık araziye sığındılar. Nihayet *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'in bu son hareketini tasvip etmeyen biraderzadesi Emîr Şeyh Hasan'da da-bir takvime göre Süleyman Beğ'in oğlu[293] - maiyetiyle gelerek Kadı Burhaneddin'in hizmetine girdi ve ondan ikram gördü[294]. 1397 ilkbaharında *Sultan Erzincan* seferinde yanında götürdüğü büyük oğlu Alâaddin Ali Çelebi'yi *Kayseri* emâretine tayin etti; 12 şehir ve kale ile civarında oturan "ahşam ve etrâk"'in idaresini de ona havale ederek kendi yerine *Kaimakam* bıraktı[295]. Bilâhara av bahanesiyle *Karahisar-ı Behramşah*'a geldiği sırada Mutahharten'in *Akşehir*'e indiğini haber aldı ve onu tedip için sür'atle o semte hareket etti. Bunu haber alan emîr *Erzincan*'a doğru çekildi. Öte yandan kuzeydeki küçük *Türkmen* beğleri Kadı'nın tekrar bu bölgede görünmesi ile harbin tazeleneceğinden korkmağa başladılar. Nitekim *Taceddin-oğulları* telâşlanarak kale ve dağlara sığınmak üzere kaçtıkları gibi *Amasya* vilâyetinde de anarşi başgöstermişti. Fakat hükümdar, 1397 yazı ortalarında hazırlıklarını tamamlayınca *Karaman*'a yapacağı yeni seferi için tekrar *Kayseri*'ye döndü. Ancak *Karaman İli*'nde erzak eksikliği ve fiatların yüksek oluşu asker arasında hoşnutsuzluk doğurmuştu. Bu yüzden *Karaman* seferinden vazgeçti. Bu kez de Alâaddin Beğ'in hareketlerini tasvip etmeyen *Samağar* Beğ'i Hızır Beğ *Pir Boldi-oğlu* da *Kayseri*'ye gelerek Kadı'nın emrine girmişti[296]. Böylece bir müddet daha *Kayseri*'de kalarak işlerini tanzimle, muhtemel müdahale teşebbüslerine karşı hudutları tahkim ettiren Kadı Burhaneddin, maaşını verdikten sonra askeri şehzadesi Alâaddin'in emrine bırakarak payitahta yollandı. Bu sırada devlete muti göçebe *Moğol* beğleri, bağımlılık şartlarını yerine getirmek üzere bazıları bizzat gelerek bazıları da oğullarını göndererek kulluklarını sundular. Ayrıca, istendiği zaman yardıma hazır olduklarını hükümdara bildirdiler. Kadı da çeşitli ihsanlar ve ikramlarda bulunarak onları memleket-

292 Bezm u Rezm. s. 526.

293 Bk. Ş. Tekindağ, Karamanlılar madd. İ A.

294 Bezm u Rezm, s. 526.

295 «شاه و شـــاه زاده‌ٔ عالمیان علاءالدولة و الدین علی چلبی را لازال فی افق السعادات طالعاً که آثار رشـد و نجابت از غره‌ٔ غرای اولایح اسـت و انوار یمن و سـعادت بر بشره‌ٔ سـیمای او لامع بامارت قیصریه منصوب کردانید و ایالت و حکومت آن بلده بادوازده پاره شهر و قلعه و احشام و اتراك که دران نواحی و اقع است بر و تفویض فرمود و اورا قایم مقام خود ساخته دست او در حل و عقد ورتق و فتق امور و قضایه مطلق کردانید و زمام امر و نهی و نصب و عزل بکف کفایت او بازداد». (Bezm u Rezm, s. 526 - 527)

Ayrıca Türk devlet telâkkisi, memleketin, hanedanın müşterek malı olduğu lık. bk. yukarıda not.

296 Bezm u Rezm, s. 527 - 528. Bu hadiseden sonra da Kadı Burhaneddin ile başa çıkamayacağını iyice anlayan Karaman-oğlu Alâaddin Beğ taarruzlarını Osmanlı devletine yöneltmiştir. Krş. Ş. Tekindağ, Karamanlılar madd. İA.

lerine iade etmişti. Bu hadiseyi müteakip *Sivas*'a doğru yoluna devam ettiği esnada *Erzincan* emîri Mutahharten'e uzunca bir mektup yazarak *Kayseri*'yi feth ile orada hudut ve geçitlere müteallik işleri yoluna koyduğunu haber verdi; kendisini de *islah-ı hale* davetle doğru yolu gösterdi. Yine aynı mektupta *Mekke* ve *Medine*'nin hâmisi bulunan *Mısır Memlûklu* sultanı Berkuk'un bile kendisi ile kardeşçe geçinmekte ve ittifakına riayetle devamlı elçi ve mektuplar göndermek suretiyle dostluğu takviyeye çalıştığını, bu günlerde de elçisini *Mısır* ve *İskenderiye*'nin kuvvetli yarış atlarından ve nefis kumaşlarından mürekkep kıymetli hediyelerle *Sivas*'a yolladığını, dostluğu daha da kuvvetlendirmeğe çalıştığını bildirerek hem Timur ittifakından ayrılmasını ihtar, hem de bağımlılığını kabul için zimnen onu tehdit ediyordu[297].

Öte yandan Kadı Burhaneddin, *Taceddin-oğulları*'na ve *Şarki Karahisar* emîri Melik Ahmed Beğ'e aynı mealde mektuplar yazarak bunlarıda sulha ve kendisine itaate davet etti. Ayrıca, bir müddet önce *Kayseri*'ye gelerek sadakatını arzetmiş olan *Koyulhisar* hâkimi Bayezid ile *Kemah* valisi ve etraftaki mülûk ve ümerâya da tehditkâr mektuplar gönderdi ve tâbiliğini kabul etmelerini istedi[298]. Kadı Burhaneddin mektupların cevaplarını beklediği bir sırada bağımlılığı altında bulunan Hacı Emîr-oğlu emîr Süleyman'dan gelen elçi, *Trabzon Komnenleri*'nin hâkimiyet sahasına dahil *Giresun* kalesinin fethedildiği haberini getirmişti.

Bu zafer haberine çok sevinen Kadı Burhaneddin payitahtta şenlik davulları çaldırmış idi. Bilâhara da Emîr Süleyman'a fetih ve zaferini tebrik için elçiler göndermişti[299]. Yine bu esnada *Memlûklular*'ın *Halep* naîbinden kıymetli hediyelerle *Sivas*'a bir elçi geldi. Elçi, *Halep* ordusunun emrine hazır olduğunu ve istenildiği zaman sür'atle yardımına gelebileceğini temin ediyor aynı zamanda *Şam Türkmenleri*'nin itaat altında bulunarak hudut bölgesinde devlete karşı harpcû faaliyetler göstermiyeceklerine dair Berkuk'un teminatını getirmiş bulunuyordu. Nihayet aynı senenin yaz ortalarında yaylaya çıkan Kadı Burhaneddin, devletin güney hudutlarında bir müddetten beri yolları keserek müslümanlara zarar vermekte olan *Ağaç-Eri Türkmenleri*'nin[300] yağma ve akınlarına mani olmak ve bölgeyi

297 Bezm u Rezm, s. 528 - 529.

298 Bezm u Rezm, s. 529.

299 «... از پیش امیر سلیمان فیجی رسید و خبر فتحی رسانید و تقریر کرد که بفضل ایزدی و فر دولت محمدی امیر سلیمان قلعهٔ کراسون را مسخر کردانیدو در حوزهٔ مملک آورد و آن قلعهٔ بود در غایت حسانت و مناعت که در تحت تصرف کفار نصاری بود و به طرابیزون که منشأ و دارالملك تکافره است تعلق داشت و از مبدأ دولت اسلام تاغایت دست هیچ مسلمان بدانجا نرسیده و هیچ کس آنرا نکشوده بود» (Bezm u Rezm, s. 529 - 530).

300 Ağaç-Eri Türkmenlerine dair bilgi için bk. Faruk Sümer, Ağaç - Eri'ler. Belleten 103 (1962) s. 521 v. d; Zeki Velidi Toğan, Azerbeycan, İA.; aynı müell., Umumî Türk Tarihine giriş, s. 163, 245; Mukrimin Halil Yinanç, Maraş emirleri, TOEM 8 (1341) s. 94 - 96; Cl. Cahen, Pre - Ottoman Turkey, s. 705 - 706.

bunlardan korumak üzere o semtte iki kalenin inşaasını ve kuvvetle tahkimini emretti. Bu iş için de bizzat inşaat sahasına giden Kadı Burhaneddin, iki sağlam kale meydana getirdi ve içine asker yerleştirdi. Kalelerin muhafızlığını da en seçkin ümerâsından birine bıraktı[301]. Bu arada bölgeler arası ticarî faaliyetlerde bulunan *Sivas*'lı bir kısım tüccar zümresi, yolda *Dulkadırlı Türkmenleri* tarafından soyulduklarından şikâyetle yardım istemişlerdi. Mesele ile yakından ilgilenen hükümdar, *Dulkadır-oğlu*'na bir elçi ile çok sert bir ültimatom gönderdi ve zararın tazminini, aksi halde üzerine yürüyeceğini bildirdi[302]. Öte taraftan öyle anlaşılıyor ki *Kayseri* dönüşü yazmış olup etraftaki mülûk ve ümerâyı itaate davet eden mektuplarına arzu edilen cevaplar gelmemişti. Şöyle ki: *Erzincan*'dan gelen elçi, Emîr'in korku ve endişe içinde olmasına rağmen öteden beri anlaşmazlık konusu olan *Akşehir* üzerindeki isteklerini tekrarladığını, bu yerin iadesi halinde ancak sulh olabileceğini bildiriyordu. Bunun üzerine *Erzincan*'a karşı kat'i harekete karar veren Kadı Burhaneddin, hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar emîrin elçisini yanında alıkoydu. Bir yandan da Melik Ahmed'e ait *Karahisar-ı Kogoniyya* (*Şarki Karahisar*) hududunda *Akkoyunlu* Osman Beğ'e bir kale inşa ettirmesi emrini verdi. Bu suretle Emîr Mutahharten'i daimî tehdit altında bulundurmak istiyordu. *Kemah* valisinin tedibi işini de *Bozdoğan-oğlu* Sa'd ul-Mulk'e havale etmişti. Ancak Kadı Burhaneddin'in âni taarruzundan her an endişe eden Mutahharten, elçiler ve ricacılar göndermek suretiyle sulhu temin için gayret göstermeğe başlamıştı. Nihayet Emîr Said'le birlikte *Pulur* savaşı sırasında esir ettiği askerlerle her türlü eşyayı iadeye hazır olduğunu, her sene hazineye 300 000 akça ile hükümdarın seferlerine asker göndermek taahhüdü ile sıkı bir şekilde Kadı Burhaneddin'in tâbiiyetini kabul ettiğini bildirdi.

Netice de Emîr Mutahharten ile sulh yapan *Sultan*, maiyetindeki kuvvetlerine *Bayburt*'u yağma etmeleri emrini vermişti. Bu kuvvetler buranın hâkimi olan Emîr Mutahharten'in kardeşi Emîr Pir Mahmud ile yaptıkları savaşı kazandıkları gibi Pir Mahmud ile ümerâdan Ali Ağa'yı da esir ederek hükümdara getirdiler. Kadı da esirleri *Sivas*'a gönderdi, arkadan da kendisi payitahta döndü. Ancak kısa bir zaman sonra bunların memleketlerine dönmelerine izin verdi. Bu esnada anlaşma hükümlerini yerine

301 Bezm u Rezm, s. 530 - 531.

302 «سلطان جهت استخلاص اموال ایشان یکی را از معتمدان پیش پسر دلقادر فرستاد و در استرداد آن اهتمام بلیغ مبذول داشت و کفت اکر مال مسلمانان باز نکردانند و عناد ولجاج پیش کیرند چنان دانند که در معرض قهر و سخط ماخواهند آمد و عنقریب بر سر ایشان خواهیم تاخت و مکافات اعمال ایشان بدیشان رسانید ایلچی را برین جمله روانا ساخت و بدعوت امرای مغول و ترکمان و سائر اجناد و احشام ایلچیان فرستاد و مترصد وصول آن طوائف دران حدود اقامت نمود.» (Bezm u Rezm, s. 532 - 533).

getiren Mutahharten'in serbest bıraktığı Emîr Said ve diğer askerler de *Sivas*'a yetişmiş bulunuyorlardı[303]. Bu sulhtan sonra *Sultan* ile en kuvvetli rakîbi Mutahharten arasındaki ilişkilerin ne şekilde geliştiği hakkında kaynaklarımız susmaktadır.

5) Kadı Burhaneddin'in Akkoyunlularla münasebetleri, ölümü ve devletinin sonu

Kadı Burhaneddin ile *Akkoyunlu Türkmenleri* arasında daha Kadı'nın vezareti sırasında başlayan münasebetler, çeşitli safhalar göstermiş nihayet kudretli hükümdarın bu boy beğlerinden Kara Yülük Osman Beğ tarafından öldürülmesiyle neticelenmiştir.

Kadı Burhaneddin, 1379 yılında *Erzincan* valisi Pir Hüseyin'in ölümü üzerine burayı ele geçirmek maksadiyle Eretna-oğlu Ali Beğ'le birlikte *Erzincan* üzerine yürümüştü. Bunun üzerine *Akkoyunlu Türkmenleri*'nin reisi Kutlu Beğ, oğullarından biri kumandasında Mutahharten'e imdat göndermişti. Ali Beğ, şehre yardıma gelen *Akkoyunlu* kuvvetlerine karşı ümerâsından Cüneyd'i göndermiş ise de vukubulan muharebede *Türkmenler* galip gelmişler ve Cüneyd'i esir etmişlerdi. Neticede şehir Mutahharten'in elinde kalmış ve *Sivas'a* dönülmüştü[304].

Kadı Burhaneddin'in, *Sivas*'ta hükümdarlık mevkiini elde etmesinden kısa bir müddet sonra *Erzincan* emîri *Sivas* hududunda harpcû faaliyetlere başlamıştı. Emîrin mahmisi Kutlu Beğ oğlu-Ahmed Beğ de maiyetindeki *Akkoyunlu Türkmenleri* ile *Sivas*'a karşı harekete geçmişti. Kadı tarafından bu akınları karşılamağa memur edilen Emîr Yusuf Çelebi ise yapılan muharebede *Türkmenlere* mağlup olarak öldürülmüştü[305]. Ancak bu düşmanca ilişkilerin fazla uzun sürmemiş olduğu, 1388 den sonra iyi münasebetler şekline geçtiği görülmektedir. İki tarafı birbirine yakınlaşmaya götüren olaylar şöyle gelişmiştir. *Memlûklular*'ın *Malatya* nâibi olan Mintaş bu şehri Kadı'ya teslim etmek istemişti. *Sultan* da *Malatya*'yı tesellüme giderken *Suriye*'nin

303 Bezm u Rezm, s. 532 - 536.

304 Bezm u Rezm, s. 163 - 167.

305 «دران ایام از والی ارزنجان مخالفت ظاهر شد و قطاع الطریق می‌آمدند و در حدود ولایت سیواس نهب و غارت می‌کردند و پای در دائرهٔ جرأت نهاده بودند.

سلطان امیر یوسف چلبی را بدفع و رفع ایشان متعین ساخت و پسر قتلوبك احمد بك که از صنادید اتراك بود بر نواحی سیواس هجوم کرد.

و امیر یوسف چلبی بتصور حرا می علی الفور بامعدودی چند بر ایشان تاخت و جنکی عظیم قایم شد و اورا دران وقعه شهید کردند و شهباز روح او از قالب ظلمانی بعالم نورانی پروازکرد و بمقام (ولاتحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتا بل احیاء عند ربهم) واصل شد.» (Bezm u Rezm, s. 292).

hudut mevkii olan *Kalmah*'a vardığında Emîr Yusuf Çelebi'yi öldürmüş olan *Akkoyunlu* Kutlu Beğ oğullarından birine rastgelmişti. Kutlu Beğ-oğlu Kadı Burhaneddin'den korkarak eman diledi ve evvelce işlediği kusurların affını rica ile sadakatını arzetti. *Sultan* tarafından affedilen Kutlu Beğ-oğlu daha sonra kardeşlerini de huzura getirerek hükümdara takdim etti. Memleketine dönerken de küçük kardeşi Kara Yülük Osman'ı rehine olarak Kadı Burhaneddin'in yanına bıraktı[306].

Bu Osman Beğ, sonradan hükümdarın sadık ümerâsı arasına dahil olmuştu. Ebu Bakr Tahrânî'nin eserinde[307] Osman Beğ'in Kadı Burhaneddin'in hizmetine girmesine dair *Bezm u Rezm*'den farklı, fakat çok mühim bir kayıt bulunmaktadır. Bu kaynağa göre *Akkoyunlu Türkmenleri* ile *Karakoyunlu Türkmenleri* yaptıkları uzun mücadeleler sırasında Osman büyük şecaat göstererek *Karakoyunlular*'ın ve *Erzincan* emîri Mutahharten'in hezimetine sebep olmuştu. Bunun cesaret ve şöhretini kıskanan diğer kardeşleri Ahmed Beğ ve Pir Ali Beğ'ler ise Kara Yülük'u hapsetmişlerdi. Fakat çok geçmeden bunu fırsat sayan *Karakoyunlu Türkmenleri*'nin yeniden taarruza geçmeleri üzerine onu hapisten çıkaran kardeşleri Osman Beğ'in yardımı ile ancak *Karakoyunlular*'ı tekrar ric'ate mecbur edebilmişlerdi. İşte bu hadiseyi müteakip faaliyetlerini kıskanan büyük kardeşlerinin kötülüklerinden kurtulmak isteyen Kara Yülük Osman *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin'in hizmetine girmiş ve onun seçkin ümerâsından biri olarak mühim işler yapmıştır. Hizmete girmesi noktasında iki kaynak birbirinden ayrılmakla beraber, Osman Beğ'in Kadı hizmetinde mühim bir rol oynadığı hususunda birleşmektedirler.

306 «تا بـ قلعاح که رأس الحد شام است و صول افتاد و یکی از اولاد قتلوبك که امیر یوسف چلبی را بقتل آورده بود آنجا بود و چون نه مجال کریز و نه از آمدن کزیر داشت بحکم ضرورت بحضرت شتافت و شرف بساط بوس در یافت از انجاکه فسحت حلم و وسعت فضل وکرام سلطان است کناه اورا واکرچه از کبائر بود عفو فرمود و اورا منظور نظر مرحمت و مشمول فنون عاطفت و شفقت کردانید و آن مجرم خاکسارکه دست از جان شیرین شسته بود و دل در هلاك بسته بادلی شاطر و زبانی شاکر نزد برادران شتافت و ایشان را حضر کردانید و بشرف مثول رسانید و همکنان باصطناع پادشاهانه اختصاصی یافتند و اجازت انصراف خواسته مقضی الوطر و مرضی الاثر بمقام و مسکن خودشتافتند و کفتند و برادر کوجك عثمان نام ملازم حضرت شد.» (Bezm u Rezm, s. 347).

307 «... باز برادران را نسبت بامیر نامدار نائرهٔ حسد درکار آمد و امیر را تحمل تنزل با برادرن نماند هوای خروج از فضای مضیق ولایات ایشانش در سر افتاد و شوق اتصال باقاضی برهان الدین و انقطاع از برادران در ضمیر او فروزان گشت که دعوای امارت ببرهان ثابت و وضح گر داند با قاضیٔ نافذ الامر ضمیر منیر صورت حال عرض کرد ، قضیه بقطع و فصل از اقارب و توجه بجانب اجانب قرار یافت بنابرین اعراض کرده عنان عزیمت بملازمت قاضی برهان‌الدین منصرف و منعطف گردانید»

Abu Bakr Tahranî, I, s. 36 - 40. Krş. Kemal Paşa - zâde, Tavârih-i Âl-i Osman.

Mısır Memlûklu ordusunun neticesiz bir muhasarayı müteakip *Sivas* önlerinden çekilmesinden az sonra, 1389 da, *Akkoyunlu Türkmenleri*'nin reisi olup mezarı bu gün *Erzincan* ile *Bayburt* arasındaki *Sinur* köyde bulunan Kutlu Beğ ölmüş[308] ve bu *Türkmen* topluluğunun liderliğine de Ahmed Beğ geçmişti. Bundan istifade etmek isteyen *Erzincan* emîri Mutahharten, aradaki anlaşmayı bozmuş ve *Akkoyunlular*'la muhasemata başlamış, üzerlerine saldırarak mal ve hayvanlarını yağma ettirmişti. Ancak karşı taarruza geçen kalabalık *Türkmenler* fevkalâde bir hamle ile onu yaralayıp ağır bir yenilgiye uğratmışlardı. Mutahharten uğradığı bu utandırıcı bozgunun tesirini giderebilmek için reisleri Ahmed Beğ'in maiyetinde yayladan inmekte olan *Akkoyunlu Türkmenleri* üzerine tecavüze yeltendi ise de *Türkmenler*'in üstün kuvvetlerini görerek kat'i muharebeyi kabul etmedi ve sulh için Emîr Yelman'ı ricası gönderdi. *Erzincan* emîri'nin korkaklığını gören *Akkoyunlu Türkmenleri*, onu yalan vaidlerle oyalayarak nihai darbeyi vurmak için askerî hazırlıklara başlamışlardı. Hazırlıkları tamam oluncada bir ordu ile üzerine yüklenip mağlûp ettikten başka onu *Karakoyunlu Türkmenleri*'ne ilticaya mecbur bırakmışlardı. Öteden beri *Akkoyunlular*'ın düşmanı olan *Karakoyunlu Türkmenleri*'nin lideri Kara Mehmed, müşterek düşmana karşı birlikte savaşmayı kabul etmiştir. Bağlaşıklar *Akkoyunluları* dar bir geçitte sıkıştırdılar ve fena bir bozguna uğratarak pek çok zayiat verdirdiler. İşte bu yenilgiden sonra müşkül vaziyette kalan *Akkoyunlu Türkmenleri* de başlarında reisleri Ahmed Beğ ile kardeşi Hüseyin Beğ olduğu halde *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin'e iltica zorunda kalmışlardı. Hükümdar da onları çok iyi karşılamış ve reisleri Ahmed Beğ'e ikram ve iltifatta bulunarak *hil'at* giydirmişti[309].

308 Kutlu Beğ için bk. Adnan Sadık Erzi, Akkoyunlu tarihi hakkında araştırmalar. Belleten 70(1953) s. 179 v. d; Bekir Sıtkı Baykal, Fatih Sultan Mehmed - Uzun Hasan rekabetinde Trabzon meselesi. TAD II/3-4 (1954) s. 70 not 12; M. H. Yinanç, Akkoyunlular madd., İA.

309 Bezm u Rezm, s. 369 - 370: « و دران ایام امیر مطهرتن قصد تراکمهٔ آق قوینلو کرد و بعلت آنك امیر ایشـــان قتلو بك وفات یافته بود بر ایشان هجوم کرد و مال و مواشی و صامت و ناطق ایشان بغارت برد و نقض عهد و سوکند کرد و تراکمه چون آن تغلب از و دیدند چون زنابیر بجوشیدند و درعقب اور سیدند و جنکی عظیم کردند و اورا مجروح و منهزم کردانیدند و شکستی قوی بدو رسانیدند .

و چون اتراك از ییلاق نزل کردند امیر مطهرتن جهت انتقام ایشان و جبرآن کسر لشکر ســاخت و بر سر ایشان تاخت و چون بدیشان رسید بجنك اقدام نیارسـت نمود و امیر یلهان را بتوسـط در میان انداخت و صلح خواست .

تراکمه چون فتور عزم و قصور همت او در یافتند بمصانعت و مداهنت اورا خواب خرکوش دادند و پنبه درکوش نهادند و بفراغت خاطر لشکر جمع می‌کردند و مستعدکار می‌شـدند تاچون مکمل و مرتب شـدند و سپاهی کران فراهم آوردند بر سرا و تاختند و اورا شـکسته و منهزم در مضارب آجام و منافذ غیاض و آکام متفرق کردانیدند.

و او جهت سـد آن خلت و برد آن غلت ب « قرا محمد » ملتجی شد چه میان طائفتین عداوت قدیم قائم بود و بمعاونت و مناهضت او اســتظهار جست و هردو بمظاهرت یکدیکر بر سر آق قینلو رفتند

Bununla beraber çok geçmeden Ahmed Beğ metbuu aleyhine bir takım zararlı faaliyetlere girişmekten geri kalmadı. Nitekim Kadı Burhaneddin, yayla mevsiminde *Artukâbâd*'da bulunduğu sırada *Akkoyunlu Türkmenleri*'ndeki isyan belirtilerini hissetmeğe başlamıştı. Nihayet kardeşi Hüseyin Beğ de Ahmed Beğ'den sık sık şikayette bulunuyordu. Onun Yelboğa (*Halep* nâibi) vasıtasıyla düşmanı Berkuk ile münasebet tesis ettiğini söylüyordu. Aleyhine bir suikast tertibi için de, *Dulkadır-oğlu* Halil Beğ'i öldüren Umur-oğlu İbrahim'in *Memlûklu* sultanı yanında büyük bir itibar kazanmış bulunduğunu haber vererek Yelboğa'yı tahrik etmekte olduğunu bildiriyordu[310]. Fakat Kadı Burhaneddin, bütün bu olup bitenlerden haberdar olmasına rağmen, *Akkoyunlular*'ın kendisine düşman olmaları endişesinden olacak, Ahmed Beğ'in yaptıklarını görmemezlikten geliyordu. Ancak işi günden güne azıtan Ahmed Beğ, *Kazâbâd*'da bir kuvvet gösterisinde bulunarak Kadı Burhaneddin'i zimmen tehdit etmişti[311]. Fakat yeniden *Sultan*'a yanaşmayı menfaatine uygun gördü. 1393 yılında *Turhal*'ı muhasara etmek olan Kadı Burhaneddin'in yanına gelerek *Amasya*'nın mamur ve zengin bir şehir olduğundan bahisle oranın birlikte fethi için hükümdarı teşvik etti. Fakat bunu kabul ederek *Amasya* üzerine yürüyen Kadı Burhaneddin, metbuunun ihanetine uğradı. *Akkoyunlu* Ahmed Beğ, bu sefere iştirak etmediği gibi *Amasya* emîri Ahmed Beğ'i de taarruzdan haberdar ederek karşı tedbir almasına fırsat verdi. Bununla beraber Emîr Ahmed bu savaşta mağlup oldu, bütün ağırlıklarını muharebe meydanında bırakarak *Amasya*'ya doğru çekildi[312]. Bu seferden sonra *Sivas*'a dönen Kadı Burhaneddin, *Akkoyunlu* Ahmed Beğ'in *Amasya* hâkimi Ahmed ile kendisi aleyhine ittifak yaptığını, bütün kabilesi ile *Amasya* emîrine iltihak niyetinde olduğunu haber aldı. Ayrıca da müştereken *Tokat* kalesine bir baskın yapmak niyetinde olduklarını öğrendi[313]. Bu yeni haberden sonra *Sultan* da, *Akkoyunlu* Ahmed Beğ'i tedip etmek azim ve kararı her zamankinden kuvvetli bir

و ایشان را در معقلی تنك و مضیق صعب حصار دادند و مدتی بین الفریقین جنك قائم بود تابسبب تمادی ایام انحصار و نفاد مواد زاد قوت ایشان ساقط شد و انکسار مفرط بحال ایشان متطرق کشت

و چون ازان و رطه خلاص یافتند التجا بحضرت سلطان بردند و بفتراك عنایت وحمایت او تمسك نمودند و سـلطان بر مقتضای شیمهٔ خوب و شیوهٔ مرغوب خود در محافظت و مراقبت ایشان غایت جهت مبذول فرمود و نهایت اصطناع ارزانی داشت و همکنان را بصنوف نوازش و ترحیب تقریب مخصوص کردانید و مراسم انزال و اقامت فراخور نام و ناموس پادشاهانه بتقدیم رســانید و در جبر کسر و جمع شمل ایشان ابواب خیرات و مبرات کشاده کردانید و « احمد بك را بانعامات و افر و تشریفات فاخر محظوظ و بهره مند ساخت و ببذل نفایس و صرف رغایت آثار انقباض و استیحاش از لوح نصیهٔ او مرتفع کردانید» .

310 Bezm u Rezm, s. 370 - 371. Umur - oğlu hadisesi için krş. İbn Tagribirdî, Nucûm, V. s. 196. Ayrıca bk. M. H. Yinanç, Dulkadırlılar madd., İA.

311 Bezm u Rezm, s. 373 - 374.

312 Bezm u Rezm, s. 374 - 376.

313 Bezm u Rezm, s. 379.

hal almıştı. Nihayet düşmanı *Amasya* emîri ile işbirliği halinde bulunan bağımlısını cezalandırmak üzere *Tokat*'a hareket etti. Fakat Kadı'nın şiddet ve gazabından korkan *Akkoyunlu* Ahmed Beğ *Tokat*'a gelen hükümdara bir kere daha bağlılığını sunmak gibi zor bir durumda kaldı. Bilâhara *Tokat*'ta toplanan ümerâ meclisinde Ahmed Beğ'i affeden Kadı, askerleri tarafından *Türkmenler*'den alınan her türlü eşyayı iade ederek onların yurtlarına dönmelerine izin verdi[314]. Öyle anlaşılıyor ki bu sırada Kara Yülük Osman Beğ'de ağabeyisi ile birlikte gitmişti[315]. Çağdaş kaynağın ifadesinden çıkan bir diğer netice de *Akkoyunlu Türkmenleri*'nin devlet topraklarına ilticadan sonra kendilerine hükümdar tarafından *Tokat* bölgesinde yurtluk verilmiş olması keyfiyetidir.

Sultan 1395 yılı yayla mevsimini *Kösedağ*'ında geçiriyordu; bu sırada onun *Erzincan*'a yürüyeceğini haber alan Kutlu Beğ-oğlu Ahmed, elçi ve mektuplar göndererek buğruğu altındaki kuvvetlerle kendisine yardım etmek istediğini bildirmiş, eski dostluğu ihyaya çalışmıştı. Nitekim iki taraf arasında varılan anlaşma ile *Akkoyunlu* kuvvetlerinin *Erzincan* hududunda Kadı'ya katılması kararlaştırılmıştı. Böylece *Akkoyunlu Türkmenleri*'nin de katılmasıyla iyice kuvvetlenen *Sivas* hükümdarı *Erzincan* vilâyeti içerlerine kadar sokularak biray müddetle bölgeyi o zamana kadar görülmemiş derecede tahrip ve yağma ettirmiş, bilâhara *Bayburt*'a kadar olan havaliyi *Akkoyunlu* Ahmed Beğ'e ikta ederek *Şarki Karahisar* yolu ile payitahta dönmüştü[316].

Ancak Kadı Burhaneddin bu bölgeden çekilir çekilmez Mutahharten'in *Şarkî Karahisar* hâkimi Melik Ahmed'in de tahrikleriyle, ikinci kez *Kemah*'ı sıkıştırmağa başlaması sonucu olarak çok geçmeden *Erzincan*'a tekrar sefer yapmak gerekmişti. İşte Kadı, Mutahharten ile harp etmek üzere *Erzincan*'a yürüdüğü esnada *Kemah* valisi Hacı Hasan'dan gelen yeni bir haberde Kara Yülük Osman'ın biraderine karşı isyan ettiğini ve *Kemah*'ı yağmalamakta olduğunu öğrendi. Bunun üzerine sür'atle Osman Beğ'in bulunduğu semte yürüdü. Fakat hükümdarın üzerine gelmekte olduğunu haber alan Osman Beğ, derhal firar yolunu tuttu. Ancak Kadı Burhaneddin, eskiden beri mevcut dostluğu incitmemek için onu takip etmediği gibi emîrle-

---

314 Bezm u Rezm, s. 380 - 381.

315 Krş. Bezm u Rezm, s. 478.

316 «و دران وقت ولد قتلغبك احمد بك چون خبر توجه سلطان با رزنجان معلوم كرد بالشكرى كه داشت بمظاهرت و معاونت سلطان بر خاست و رسل و رسايل مبنى بر اتحاد و اعتضاد مترادف ساخت و قرار بران رفت كه بحدود ارزنجان ملحق كردد».

«... و چون ولايت ارزنجان بلفها و لفيفها مستأصل شدو سهول و حزون وكوه و هامون آن خراب و باير كشت سلطان آن نواحى را تاحدود پايبرت بـ احمد بك تفويض فرمود و ازراه قراحصار سربلند و كامكار متوجه سيواس شد ...» (Bezm u Rezm, s. 476 - 477).

rinden birini yanına göndererek gönlünü almayı da ihmal etmedi[317]. Bilâhara *Pulur* sahrasında vukua gelen ve Kadı'nın yenilmesiyle neticelenen *Erzincan* savaşına[318] katıldığını kuvvetle tahmin ettiğimiz *Akkoyunlu* Ahmed Beğ, 1396 yılında yapılan ikinci *Erzincan* seferine de aşiretiyle beraber iştirak etmişti. Fakat *Erzincan*'da Timur'un gelmekte olduğunu haber alınca, birden bire bütün kabilesiyle *Diyarbakır*'a dönmüş ve oradan da *Malatya*'ya gelmişti. Maksadı buralarda yağmacılık edip servet ve ganimet topladıktan sonra *Sivas*'a dönmekti. İşte Ahmed Beğ'in niyet ve emellerinden haberdar olan Kadı, *has* askeriyle ona karşı harekete geçti. *Akkoyunlu* Ahmed Beğ ise hükümdarın kendi üzerine gelmekte olduğunu öğrenince *Erzincan*'a doğru yollanmıştı. Çok geçmeden bu tehditkâr durum karşısında elçi göndermek suretiyle kusurlarının affını rica etmiş, dostluğu yeniden kurarak Kadı Burhaneddin'in sayısız ikram ve iltifatına nail olmuştu. Daha sonra da hükümdar tarafından Melik Ahmed'in hâkimiyet sahasına dahil *Şarkî Karahisar* vilâyetini tahribe memur edilmişti[319]. Fakat bütün bunlara rağmen Kadı, Ahmed Beğ'in sadakatine bir türlü güvenemiyor ve onun hiyanetinden daima endişe ediyordu. Nitekim 1396 yılında *Karaman-oğlu* ile harp halinde iken kendisine iltihak etmeyen bu beğ'in *Sivas*'a yapabileceği muhtemel saldırıya karşı tedbir almayı ihmal etmemiştir[320]. Nihayet çok geçmeden onun maiyetinden ayrılan Ahmed Beğ, 1396 sonbaharında isyan ederek *Karaman-oğlu* Alâaddin Beğ'e tâbi olan *Kayseri* valisi Şeyh Müeyyed'i tedip için yapılan sefere katılmamıştır. Buna karşı Kara Yülük Osman'ın maiyetiyle birlikte gelerek hükümdara iltihak etmiş ve *Kayseri*'nin kurtarılmasında büyük yardımları görülmüştür[321]. *Kayseri*'nin zaptı ve Şeyh Müeyyed'in öldürülmesi ile neticelenen bu isyan hadisesinden sonra Kadı Burhaneddin, 1397 yılında Osman Beğ'i, Melik Ahmed Beğ'in hâkimiyet sahasına dahil *Şarkî Karahisar* hududuna bir kale inşa ettirmekle görevlendirdi[322]. Bu suretle hem *Erzincan* emîri Mutahharten'i, hem de *Karahisar* hâkimini daimi tehdit altında bulundurmak istiyordu.

Öte yandan *Kitab-i Diyarbakriyya*'da Kara Yülük Osman Beğ'in de hazır bulunduğu bu tedip seferi ile âsi Şeyh Müeyyed'in öldürülmesine dair şu önemli kayıt mevcuttur. "*Gümüş*, *Merzuban*, *Çorumlu*, *Tokat*, *Amasya*,

---

317 «... و چون منزلى چند قطع كرد از والى كماخ قاصد رسيد و عرضه داشت كه ولد قتلغبك امير عثمان با برادر مخالفت كرده ازو بركشت و بر ولايت كماخ هجوم كرد و از قتل و غارت و خرابى مسلمانان هرچه بدتر بظهور مى رسانند و ببسط شرشر و بث فساد و بيداد مشغول است.» (Bezm u Rezm, s. 478 - 479).

318 Bezm u Rezm, s. 479 - 485. Krş. Osman Turan, Takvimler, s. 80.

319 Bezm u Rezm, s. 493 - 494.

320 Bezm u Rezm, s. 497.

321 Bezm u Rezm, s. 506. v. d. Krş. Kitab-ı Diyarbakriyya, I, s. 43.

322 Bezm u Rezm, s. 534.

Kayseri, Sivas, Makan, Ürgüp, Eyyüp Hisar, Karahisar, Akşehir, Koyunlu, Çepni, Niksar, Sunisar, Gökhesak" gibi yerler hâkimiyet bölgesine dahil bulunan Kadı Burhaneddin, hemşirezadesi olan *Kayseri* valisi Şeyh Müeyyed'in kendisine karşı isyan ettiği haberi üzerine *Kayseri*'yi yürüyüp şehri muhasara etmişti. Nihayet Osman Beğ vasıtasıyla canına dokunmayacağına dair teminat vererek Şeyh Müeyyed'i kaleden indirmiş ise de sözünde durmayarak onu öldürmüştür. Bu olgudan sonra Kadı Burhaneddin'e gücenen Osman Beğ *Divrigi* kalesine doğru gitmiştir [323]. Ancak çağdaş kaynak *Bezm u Rezm*'-in yukarıda işaret ettiğimiz kaydından aradaki dostluğun hemen bozulmadığı ve daha bir müddet devam ettiği çıkmaktadır. Fakat *Kitab-ı Diyarbakriyya*'da ahde vefasızlık gösteren Kadı'nın yanından ayrılarak maiyetindeki 600 adamıyla *Divrigi* kalesine doğru çekilmiş olan Osman Beğ'in hükümdar tarafından takip edildiği ve *Karabel*[324] mevkiinde şeci Türmen Beğ'ine yetişen Kadı'nın maiyetindeki kuvvetleriyle (20 000 kişi olarak kaydedilmektedir) *Akkoyunlu* Osman Beğ'e taarruz ettiği, ancak vukua gelen şiddetli bir çarpışmada, zamanla ihtiyat ve ılımlılıktan uzaklaşmış olduğu anlaşılan, Kadı Burhaneddin'in yenilerek Osman tarafından öldürüldüğü anlatılmaktadır[325].

Burada görülüyor ki *Kitab-ı Diyarbakriyya* müellifi iki taraf arasındaki dostluğun Şeyh Müeyyed olayı üzerine bozulduğuna işaret etmekte ve Kadı Burhaneddin'in Kara Yülük tarafından öldürülmesini de zaman bakımından bu hadisenin hemen arkasında olmuş gibi göstermektedir ki buna göre ölümü 1396 yılı içinde olması gerekmektedir. Ancak yukarıda değindiğimiz gibi Kadı Burhaneddin 1397 yılında Osman Beğ'i Melik Ahmed'in hâkimiyetinde olan *Şebin Karahisar* civarında bir kale yapmağa memur ettiğine ve o da hemen bu işe başladığına göre Kadı'nın Kara Yülük ile ihtilafa düşmesi ve ölümü bu tarihten sonra olmalıdır. Kadı Burhaneddin'in öldürülmesi ve ölüm tarihi hakkında kaynaklarımız çok kere biribirini tutmayan bilgiler vermektedirler. Bunları birer birer özetlemekte fayda bulduk. Muasır bir kaynak olan İbn Arabşah da bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: "Vermekle mükellef olduğu yıllık vergisini ödemediği için Kadı Burhaneddin'den korkan Kara Yülük, girilmesi zor yerlere çekildi. Bilâhara *Sivas* yakınlarında bir yaylaya geldi. Bunu duyan Kadı Burhaneddin az sayıda bir kuvvetle Kara Yülük'un üzerine yürüdü. Bu tehdit karşısında *Akkoyunlu* Kara Yülük çekildi ise de gece karanlığından istifade ile geri döndü ve âni bir baskınla Kadı Burhaneddin'i esir etti. Ancak aradaki eski hukuka binaen onu serbest bırakmak istiyordu. Fakat evvelce Kadı tarafından kalesi elinden alınmış olan *Tokat* hâkimi Şeyh Necib araya girdi. Kadı'ya karşı derin bir kin besleyen Şeyh Necib'in teşvik ve tahrikleri ile Kadı katledildi"[326]. Timur devrinin diğer ana kaynaklarından Şarafaddin Ali Yazdî[327] ile Hâfiz Abrû[328] da tafsilat vermeden *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin'in Kara Yülük Osman tarafından esir edilerek öldürüldüğünü bildirirler. Hâfiz Abrû bu olay için H. 800 (1398 M.) tarihini verir.

Bu hadiseden iki sene önceki 1396 *Niğbolu* meydan muharebesinde *Osmanlı* padişahı I. Bayezid tarafından esir edilen ve bu vekayiî yakından bilen Schiltberger'in hatıratındaki kayıtlar büyük değer taşımakta ve bir dereceye kadar da diğer çağdaş kaynakları tamamlamaktadır. Bu kaynağa göre *Akkoyunlu* Kara Yülük Osman Beğ, *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin'den 1398 yazında sürüleri için bir yaylak yeri göstermesini istemişti. Kadı ise kendisine sonbahara kadar bir yer vermişti. Buna kırılmış olacak ki Osman Beğ, hükümdardan izin almadan memleketine dönmek üzere hareket etmişti. Bunu haber alan Kadı Burhaneddin, son derece hiddetlenmiş ve 10 000 kişilik bir kuvvetle onu takibe koyulmuştu. Karargâhından henüz ayrılmış Osman Beğ'i maiyeti ile yakalayıp geri getirmeleri görevi ile arkasından 4000 kişilik bir kuvvet göndermişti. Ancak takip edildiğini öğrenen Kara Yülük Osman Beğ, takipçilerden gizlenmek maksadiyle sarp yerlere çekilmişti. Nihayet geceyi civarındaki düzlüklerde geçiren Kadı kuvvetleri üzerine günün ağarması ile baskın yapmış ve bir çoklarını öldürmüştü. Kadı durumu öğrenince önce buna inanmak istememiş, yeniden 1000 kişilik bir kuvveti

---

323 «... بعد از چندگاه شیخ مؤید نام که خواهر زادهٔ قاضی مشار الیه بود و در قیصریه از قبل او حاکم بود سر طغیان بر افراشت و دست تطاول باستحکام محل ایالت خود بر گشاد ، چون خبر عصیان او بقاضی رسید بمحاصرهٔ آنجا لشکر کشید و اسباب قلعه گیری مرتب و آماده گردانید و در تدبیر فتح و تسخیر سعیهای بسیار نمود و بتقدیم رسانید هیچ نتیجهٔ بر ان مترتب نگشت ، چون یأس از تسخیر آن حاصل شد از راه ایمان و عهود حیلها ساخت و عثمان بیك را و اسطهٔ مناصح و صلح و رابطهٔ التیام گر دانید و امیر نامدار بعد از ملاقات او را باستمالت و عفو جرایم رام گردانیده بخدمت قاضی رسانید و قاضی عهود و مواثیق خود را بنقض مقرون ساخته با شیخ مؤید غدر کرد و او را بقتل آورد ، عثمان بیك را ازین صورت تألمی عظیم و تأملی جسیم روی نمود...» Kitab-ı Diyarbakriyya, I, s. 41 - 43. Burada yukarıda adları geçen yerlerin tarih-î coğrafyası hakkında bilgi de verilmektedir. Müneccimbaşı'da aynı bilgiyi veriyor.

324 Sivas ile Divrigi arasında bir yer olan Karabel, Zara'nın batısında Yılanlı dağın ucunda bulunmaktadır.

325 «... باششصد مرد بر بیست هزار زد و ایشانرا شکست و قاضی برهان‌الدین را بقتل در آورد و هرکس را از رومیان بدست آمد از پای در آوردند» (Lugal-Sümer nşr., I, s. 44 - 45).

326 «... ثم أن قرايلوك عزم أن يجدد معه العهد و الميثاق و يقلع غراس الخلاف و يوسس بنيان الصداقة و الوفاق و يرده الى مكانه و يصير كما كان اولا من انصاره و أعوانه و يعلم بذلك السلطان انه له ناصح فلايسمع فيه كلام واش وكاشح وازا بشيخ نجيب الذي كان متولي قلعة توقات و حاصره السلطان وضيق عليه مسالك الطرفات و ثم قهره و غلبه واخذ قلعته و بالكراهة استصحبه و جد فرصة فانتهزها و كان فى قلبه كمائن سخيمة فأبرزها فجاء الى قرايلوك و وقف فى خدمته كالمملوك و قال اعيذ عالم عقلك ان يزل و دليل فهمك ان يضل و مصيب رايك ان يصاب و جميل فكرك ان يعاب قد امكان الله من العدو وأنى لك مع هذا سكون و هدو ... » (İbn Arabşah, s. 83 - 84).

327 Şarafaddin Alî Yazdî, II, s. 255.

328 Hâfiz Abrû, Zubdat, vrk. 345 a.

durumu tahkik için o semte göndermeğe karar vermişti. Tam bu sırada Kara Yülük âniden taarruza geçerek Kadı Burhaneddin'e yüklenmişti. Bu beklenmedik saldırı karşısında kuvvetleri bozulmuş, bunu gören Kadı da, bir ata binerek savaş mahallinden uzaklaşmak istemişti. Fakat Kara Yülük'un nökerlerinden biri tarafından takip edilerek yakalanmıştı. Kadı Burhaneddin, bu şahıstan kendisinin hükümdar olduğunu ve serbest bırakmasını istemiş, buna karşılık bir kale vermeyi vaad etmişti. Ayrıca anlaşmanın teminatı olarak da parmağındaki hükümdar yüzüğünü nökerin parmağına geçirmek istemişti. Ancak bu teklifini kabul etmeyen nöker kendisini esir etmiş ve Osman Beğ'in huzuruna getirmişti. Bilâhara da bütün gün kaçanları takiple Kadı askerlerinden bir çoklarını öldürmüş olan Kara Yülük Osman Beğ, yanında esir hükümdar olduğu halde *Sivas* üzerine yürümüştü. Şehir surları önüne gelince ileri gelenlerden *Sivas*'ı kendisine teslim etmelerini istemiş Kadı'ya da aynı teklifi tekrarlatmıştı. Ancak şehir ahalisi bunu reddetmişti. Bunun üzerine Kadı hayatının bağışlanması ve bırakılmasına karşılık olarak Osman Beğ'e *Kayseri* ve havalisini terke hazır olduğunu bildirmişti. Fakat buna razı olmayan Osman Beğ, şehir ahalisinin gözü önünde Kadı'ın başının vurulması için emir verdi. Bundan sonra cesedini dörde bölerek her parçasını bir sırığa geçirtti.

Muasır Arap kaynaklarından Makrizî ile ondan Aynî'ye[329] geçen haberde, H. 800 (1398 M.) yılında Kadı Burhaneddin ile *Türkmen Bozdoğan-oğulları* arasında büyük bir savaşın vukubulduğu ve bu savaşta Kadı Burhaneddin'in öldürüldüğü ölüm haberinin de *Kahire*'ye zilkade'nin (ağustos) ilk ortasında gelmiş olduğu bildirilmektedir[330]. İbn Hacer'e intikal eden rivayette ise Kutlu Beğ-oğlu Kara Yülük Osman Beğ'in *Sivas*'a taarruz ettiği *Sivas*'lılara pek çok zayiat verildikten başka sayısız esir ve ganimetlerle geri döndüğü, bunun üzerine Kadı'nın, Osman Beğ'i takibe çıktığı, aralarında çok şiddetli çarpışmaların vukua geldiği, daha sonra Osman Beğ'i bir mağarada 40 gün muharasa ettiği, fakat sonradan Kara Yülük'un bir ara yaylada eğlence ve işrete dalmış olan Kadı ile maiyeti üzerine âni bir baskın yaparak onu öldürdüğü anlatılmaktadır[331]. İbn Hatib an-Nasirîya'da da Tur Ali

329 «ذكرما وقع من الحوادث فى بلاد الشام و غيرها : وقعت واقعة عظيمة بين القاضى ابى الفتح برهانالدين صاحب سيواس و بين تركمان اولاد بزدغان فقتل القاضى برهاالدين فى الوقعة و اراد التركمان اخذ سيواس ولم يقدروا علية و اجتمع اعيان سيواس و امراؤها و عقدوا لابن برهان الدين بمملكة ابيه فاستمر الامر على ذلك و جاء الخبر بذلك الى القاهرة فى العشر الاوسط من ذى القعدة»
(Aynî, Ikd, XX, s. 38).

330 Ancak her iki müellifin de Sivas hükümdarının Bozdoğanlı Türkmenleri tarafından öldürüldüğünü söylemeleri Kadı'nın maiyetinden ayrılarak Kara Yülük Osman'ın hizmetine girmiş olan Bozdoğanlı Türkmenleri'nin Kadı'nın ölümü ile neticelenen bu savaşta Osman Beğ'in maiyetinde bulunmuş olmalarından ileri gelmelidir. Krş. M. H. Yinanç, Akkoyunlular, madd., İA.

331 İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 158 b., 164 a, 169 a. Ayrıca aynı müell., ad Durar al-Kâmina. I., Haydarabâd 1348 - 1350, s. 344. Burada da H. 800 senesi sonlarına doğru der.

Türkmen -oğlu Kara Yülük'un H. 800 senesi sonlarında *Sivas*'a karşı yürüyüşe geçtiği, *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin'in onu şehrin dışında karşıladığı ve vukua gelen çarpışmada öldüğü kaydedilmektedir. Kadı İbn Şuhba'ya göre[333] de Burhaneddin, 1398 temmuzunda ölmüş ve ölüm haberi ağustos (H. 800 zil kade) içinde *Mısır*'a gelmişti. Muahhar müelliflerden İbn Tagribirdî ise[334], *Bozdoğanlı Türkmenleri* ve Tur Ali oğlu Kara Yülük'ün *Sivas*'a taarruz ederek Kadı Burhaneddin'i katlettiklerini, bu haberin de 20 zilkade H. 800 (4 ağustos 1398)'de *Halep* elçileri vasıtasıyla *Kahire*'ye geldiğini söylemektedir.

Osmanlı kaynaklarında ise, Kadı Burhaneddin'in ölümüne dair en geniş malûmatı Kemal Paşa-zâde vermektedir. Buna göre Kara Yülük Osman Beğ yurdundan ayrılarak maiyetiyle *Rum*'a gelmiş ve Kadı Burhaneddin'e iltica edip onun hizmetine girmişti. Sayısız ikram ve iltifatlar gören Kara Yülük bir müddet böyle yaşadıktan sonra yurduna dönmek istemiş ve ansızın hareket etmişti. Bunu haber alan Kadı, kendisinden icazet almadan giden Kara Yülük'a hiddetlenmiş ve yanında bulunan az bir kuvvetle ardına düşmüştü. Neticede vukua gelen savaşta kahramanca savaşan Kadı, Kara Yülük Osman Beğ'e yenilerek öldürülmüştü[335]. Ayrıca H. 824 tarihli Farsça bir takvimde önemli bir kayıt vardır ki burada da Kadı Burhaneddin'in ölüm tarihi olarak H. 800 (1398 M.) verilmektedir[336].

Bütün bu malûmattan çıkan netice şudur. Burhaneddin ile Kara Yülük Osman Beğ'in arası en sonunda açılmış ve *Sivas* haricinde savaşa tutuşmuşlardır. Osman Beğ sıkıştırılmış ve nihayet cüretli bir kararla âni bir baskın yaparak Kadı'yı gafil avlamaya muvaffak olmuş ve öldürmüştür. Ölüm tarihi ise kuvvetli bir ihtimalle 800/1398 yılı yazı olmalıdır. Nitekim *Bezm u Rezm*'in elyazmasının (Ayasofya Ktp) sonunda bulunan ve eserin tamamlanış tarihi (recep 800 başı / 21 mart 1398), hükümdarın henüz bu tarihte hayatta olduğunu göstermektedir ki bu da vardığımız neticeyi kuvvetlendirmektedir.

Ancak bu ünlü *Türk* hükümdarının mezarının bulunduğu yer hakkında sarih bir bilgiye sahip bulunmamaktayız. Bugün *Sivas* şehrinde *Kayseri* kapısı mevkiinde Kadı Burhaneddin türbesi diye anılan yıkık bir bina mev-

332 I, vrk. 48 b.

333 Kadı İbn Şuhba, II, vrk. 122 b.

334 İbn Tagribirdî, Nucûm, V, s. 584.

335 Kemal Paşa-zâde, Tavârih-i Âl-i Osman. Ayrıca bk, Tâci-zâde Sadi Çelebi Münşaatı. İst. Ens. yayını, 1956, s. 53'de ölüm tarihi 27 şevval 800 olarak verilmektedir.

336 Nihal Atsız, Osmanlı tarihine ait takvimler, s. 22:

«... و قاضى برهانالدين رحمها الله و فتح در بعضى ولايت شان بيست و جهار سالست» .

cuttur [337]. Grenard, Journal Asiatique'de yazdığı bir makalesinde bu türbenin tavsifini yapmıştır [338]. Müellif bu tetkikinde mermer lâhitler arasında "Burhan" adını ve "7, 9" tarihini taşıyan mermer parçalar gördüğünü söylemektedir. Van Berchem bu mezarlarda yaptığı araştırmalarda Grenard'ın gördüğünü söylediği mermer parçalara rastlamadığını bildirmektedir [339]. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı türbede "Burhan" adını havi olan bir mermer parçası bulduğunu ve *Sivas* Lisesindeki müzeye koydurttuğunu *Sivas Şehri* adlı tetkikinde zikretmektedir [340]. Biz *Sivas*'ta yaptığımız araştırmada bu parçalara ait bir ize rastlıyamadık. Zaten türbe harap hale gelmiş olduğundan içindeki mezar taşları bugün Gökmedrese'de muhafaza edilmektedir.

Kadı Burhaneddin'in ölümünün hariçteki tesirlerine gelince; Timur'un, her zaman çekindiği Kadı Burhaneddin'in ölümüne memnun olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Arabşah [341] Hind seferinde iken bu haberi alan Timur'un sevinçten uçtuğunu söyler. Buna mukabil ölümünden memnun kalması tabiî olan I. Bayezid'in tutumuna dair kaynaklarda herhangi bir kayda tesadüf edilmemektedir.

Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinden hemen sonra tahta kimin geçeceği meslesi ortaya çıktı. *Sultan*'ın hayatta kalan tek oğlu, Alâaddin Ali Çelebi idi (doğumu 787/1385 *Zile*). Devlet erkânı ve emîrler henüz çocuk yaşta olan bu şehzadeyi hükümdar ilân ettiler [342]. *Sivas*'ı düşmana teslim etmemekte direndiler. Bunun üzerine Kara Yülük Osman, şehri muhasaraya başladı [343]. Bu tehdit karşısında yeni hükümdar *Kara*

337 Türbedeki Kadı ailesine ait mezar kitabeleri için bk. Uzunçarşılı, Sivas şehri, s. 154-155:

1 — وفات ... سلطنت در آسمان جلالت مرحوم و مغفور

2 — محمد چلبی بن السلطان العادل برهان ...

3 — يوم السبت فى التاريخ و العشرين شوال سنه ثلث و تسعين و سبعمايه

Diğer sandukanın bir tarafında :

انتقلت من دار الفانية الى دار الباقية الست المرحومة المغفورة حبيبه بنت

Sandukanın diğer tarafında :

السعيد الشهيد سلطان برهان‌الدين طابت ثراها الشهيره سلچوق خاتون فى تاريخ خمسين و ثمانمائة.

338 Son tombeau existe à Siwas. JA, yeni seri XVII (1901) s. 555.

339 Corpus Inscriptionum Arabicarum. III, Kahire 1910 - 18. s. 49.

340 s. 154.

341 s. 76. İbn aş-Şihna, Manâzir, vrk. 167 b'de de aynı bilgi vardır.

342 Osmanlı kaynaklarında Zeynelâbidin Çelebi diye geçen (bk. Kemal Paşa - zâde, Takvimler, s. 40), bu şehzade 1397 yılında babası tarafından Kayseri emîrliğine tayin edilen (Bezm u Rezm s. 526 - 528) Alâaddin Ali Çelebi'dir. Öyle anlaşılıyor ki Kara Yülük'la yapılan savaşlar sırasında babasına yardım için Kayseri kuvvetleriyle payıtahta gelmiş olmalıdır.

343 Aynî, Ikd, XX, s. 338; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 181 b; İbn Arabşah, s. 86; Kemal Paşa-zâde.

Tatar beğinden yardım istedi [344]. Nihayet *Kitab-ı Diyarbakriyya*'da mevcutları 40.000 hane olarak gösterilen *Kara Tatarlar*'dan, *Sivas*'lılara yardım için kalabalık bir kuvvet geldi. Aynı kaynağa göre *Tatarlar* ile *Türkmenler* arasında *Sivas-Karabel* arasındaki mevki de vukubulan çarpışmada yardımcı *Tatar* kuvvetleri yenilerek geri çekildi [345]. Kara Yülük Osman Beğ de *Tatarlar*'ın geri dönmelerinden sonra tekrar şehri şiddetle muhasaraya başladı. Bu durum karşısında mukavemetten aciz kalan *Sivas*'lılar, şehirlerinin harpcû *Türkmenler* tarafından yağmalanmasından ve bir de yaklaşmakta olan Timur tehlikesinden korkmuş olacaklar ki, kaynaklara göre [346] *Osmanlı* padişahı I. Bayezid'e haber göndererek şehri teslim etmesini istediler.

Bunun üzerine daha önce *Amasya*'yı almış bulunan I. Bayezid, büyük oğlu Süleyman Çelebi'yi mühim bir kuvvetle *Sivas*'a gönderdi. Schiltberger'in de beraber bulunduğu bu kuvvetler *Akkoyunlu* Kara Yülük Osman Beğ'i mağlup etti. Şehir de Süleyman Çelebi'ye teslim oldu. Bu suretle de devlet arazisinin büyük bir kısmı, Kemâl Paşa-zâde'ye göre *Tokat*, *Niksar*, *Sivas* ve *Kayseri*, *Osmanlı* hâkimiyetine geçti. *Osmanlı* padişahı I. Bayezid oğlu Süleyman Çelebi'yi yeni bağlanan bu ülkeye vali tayin etti [347]. Nihayet ümitleri kırılan Kara Yülük, *Erzincan* emîri Mutahharten'in yanına çekildi [348].

344 Schiltberger, s. 16; İbn Arabşah, s. 83. Krş. İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 181 b.

345 Lugal - Sümer nşr., I, s. 46; İbn Arabşah, s. 86.

346 İbn Arabşah,s. 86-87; Makrizî, as-Sulûk, III, vrk 219 a; İbn Hacer, Inbâ, I, vrk. 181 b:

« ... قرايلك التركمانى و كان قد فتك باالقاضى برهان‌الدين صاحب سيواس و قتله غدرا و اراد التغلب على سيواس فمنعه اهلها و استعانوا عليه بالتتارالذين فى بلاد الروم فهزموه فى اثناء ذلك بلغه قصد اللنك البلاد فتوجه اليه و وقف فى خدمته و صار يدله على الاماكن و يعرفه بالطريق و يسير فى خدمته كالدليل و كان اهل سيواس كاتبوا ابا يزيد ابن عثمان فارسل اليهم ولده سليمان فملكها فلما بلغهم قصد اللنك لهم كاتبوا ابايزيد ... ».

Krş. Kemal Paşa - zâde, Hadidî, Tavârih-i Âl-i Osman. İst. Üniv. Ktp. nr. 1268, vrk. 61 a.

347 Schiltberger, s. 16; Kitab-ı Diyarbakriyya, I, s. 46 (ancak burada Osmanlı kuvvetlerinin kumandanının ismi zikredilmez); Makrizî, as - Sulûk, III, vrk. 219 a, İbn Hacer, Inbâ, I, vrk 181 b; İbn Hatib an-Nasirîya, I, vrk 48 b de isim vermeden H. 800 senesi sonlarında I. Bayezid'in oğlu bu ülkeye hâkim tayin edilinceye kadar Sivas bir müddet hâkimsiz kaldı demektedir. Osmanlı kaynakları içinde bu hadiseler en geniş bir şekilde Kemal Paşa-zâde de anlatılmaktadır. Oruç, "s. 32" de Yıldırım Bayezid Amasya'dan çıktı, Kadı Burhaneddin oğlundan Sivas'ı aldı, oğlu Süleyman'a verdi der ve tarih olarak H. 797 yılını verir. Kayseri, Sivas, Tokat'ın I. Bayezid tarafından alınması ve Kadı devletinin sonu hakkında Nişancı Mehmed Paşa tarihinde (Atsız, Osmanlı Sultanları tarihi I, İst. 1942, s. 347) Yıldırım, Kadı Burhaneddin'in zamanının geçmesinden sonra Kayseri, Tokat, Sivas'ı H. 800 yılında aldı denilmektedir. Risalat at - takvim (Esad Ef. Ktp. nr. 1978)' de Sivas'ın Osmanlı hâkimiyeti altına girmesi tarihini H. 800 yılı olarak vermektedir. Bize göre bu tarih 1398 yılı ikinci yarısı içinde olmalıdır.

348 Kitab-ı Diyarbakriyya, I, s. 46.

Alâaddin Ali Beğ ise, *Sivas*'ın *Osmanlılar* tarafından işgalini takiben eniştesi *Dulkadır-oğlu* Nâsıruddin Mehmed Beğ'in yanına gitmişti.[349] Buradaki ikameti sırasında, eniştesi ile *Karaman-oğlu* İbrahim Bey arasında 840/1435-36 yılında vukua gelen savaşa iştirak etmiş olan [350] Alâaddin Ali Beğ'i bilâhare *Osmanlı* devleti hizmetinde görmekteyiz. Tahtın son temsilcisi nihayet 846/1442 yılında ölmüştür.[351]

349 Bk. Aşık Paşa-zâde, s. 73; Alî, Fusûl al-hall, vrk. 138 a, Hadidî, vrk. 61 b, "Şehin almıştı kızın Şâh-ı Türkman", Takvimler, s. 40; Tac al-Tavârih, I, s. 134.

350 «ودولقدر اوغلی ناصر الدين بك و سليمان بك و دولقدر بك وحمزه بك وقاضی برهان الدين اوغلی زين لعابدين و جميع تركمان و اولوس برله قرمان اوغل ابراهيم بك ازرنه كلب قرمان اوغلی ابراهيم بك وقرا(مان) اوغلنلری رمضان وكندز و اوزار اوغلنلری و جميع فرساخ چرسيله قرشو وارب قتی جنك و قتل و قلج اولب صكره قرمان اوغلی ابراهيم بك فرصت ونصرت بلب تركان چرسن سيب هلاك و غارت و يغما و تالان ادلدن برو وقيصريه و دوالو و اركوب و قرجه حصار و اورته حصار و اوج حصاری و جميع ولايت قيصريه قرمان اوغلی ابراهيم بك النده فتح اوللدن بر واون ييلدر».
Takvimler, s. 40. İbn Tagribirdî, Nucûm, VI, s. 733.

351 Müneccimbaşı, III, s. 356; Tac al-Tavârih, I, s. 372. Ayrıca Alâaddin Ali Bey adına telif edilmiş "Tuhfe-i Alâî" adındaki Farsça lugat için bk. İ. H. Uzunçarşılı, Belleten 126 (1968) s. 239.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADI BURHANEDDİN AHMED'İN ŞAHSİYETİ VE DEVLETİNİN KARAKTERİ

Kadı Burhaneddin fırtınalı bir hayattan sonra 1398'de öldüğü zaman henüz 54 yaşında bulunuyordu. *Nâib* olarak hüküm sürdüğü müddet istisna edilirse saltanatı ancak 17 yıl devam etmiştir. Bu devrede durmadan savaşarak kendinden önce Alâaddin Eretna tarafından Orta *Anadolu*'da kurulmuş olan *Ertena-oğulları*'nın hâkimiyet sahasına dahil toprakları (*Konya, Ankara*'dan *Erzurum*'a dek) yeniden, idaresi altına toplamağa çalışmış ve bunda başarıya ulaşmıştır[1] Kudretli şahsiyeti, fetihlerde ve bütün davranışlarında gösterdiği sür'at dolayısıyla Kadı Burhaneddin ile *Osmanlı* padişahlarından Yavuz Selim arasında çok yakın benzerlikler görülmektedir. İbn Kemal'in Yavuz hakkında söylediği "*az zaman içre çok iş etmişti*" mısraıyla başlayan kıt'ası, üstelik de âlim olan bu *Türk* hükümdarının mücadeleci ruhunu gayet güzel ifade etmektedir. *Anadolu* beğleri arasında onun kadar faal, savaştan savaşa koşmuş bir beğ daha yoktur, denilebilir. Bunun içindir ki kendisine müslüman müellifler tarafından *Ebu'l - Feth* lakabı verilmiştir[2]. *Bezm u Rezm* müellifine göre Kadı Burhaneddin, âlim, âdil, vekar sahibi, cevval zekâlı, yorgunluğa, sıcağa, susuzluğa ve açlığa mütehammil, sırasında sert konuşur, kimseden çekinmez, fakat aynı zamanda zevk ve sefaya düşkün, şarap ve saz meclislerinden pek haz eden iyi kalpli, hoşmeşrep ve ulemaya yakın, hassas bir adamdı. Yine aynı müellif eserinde mühtelif vesilelerle onun bağışlayıcı, iyilik sever ve neş'eli karakterini her fırsatta belirtmekten kendini alamamaktadır. Bu tavsifi tamamlamak üzere muasır bir

1 Bk. çalışmamızın ikinci bölümü "Kadı Burhaneddin'in hükümdarlığı devri iç mücadeleler."

2 Msl. Aynî, Ikd, XX, s. 41. Bezm u Rezm'deki kayıtlardan onun Sultan unvanını da kullandığı anlaşılmaktadır. Bu unvan için bk. Nöldeke. Beitraege zur semitischen Sprachwissenschaft. Strasbourg 1910, s. 39; P. Wittek, Islam und Kalifat. ASS LII, 1925, s. 414 v. d; J. H. Kramers, Sultan madd., EI'da. Burhaneddin'in künyesi "Ebu'l Abbas" idi. Bk. İbn Arabşah, s. 83.

Timur devri kaynağı olan İbn Arabşah'ın[3] şahidliği zikredilebilir. Gerçekten de bu müellifin Kadı Burhaneddin hakkında yazdıkları, hükümdarın şahsiyeti hususunda *Bezm u Rezm*'i destekleyen belgelerin başında gelir. Ona göre hükümdarlığı kısa sürmüş, çabuk yükselerek haşmet kazanmış, saadete ermiş, *Rûm Sultanı* olmuş idi. Savaştan hiçbir vakıt geri kalmamakla beraber eğlenceye ve zevke de düşkün idi. Allah yolunda tehlikelere bizzat atılır, bu uğurda yorulmak bilmez, varını yoğunu harcardı. Ulemaya karşı yakınlık gösterir onlar ile sohbetten büyük bir zevk duyardı. Haftada üç gün – Pazartesi, Perşembe ve Cuma – ilmî sohbetler tertiplerdi. Yanına gelenlere saygılı davranırdı. Bütün tebasına karşı adalet ve şefkat gösterirdi. Sporu ve askerliği sever âlim bir hükümdar, ince bir şairdi. Aynı zamanda cesur, cömert ve iyi huylu idi.

Ayrı bir grubu teşkil eden Arap kaynaklarının ifadesi de onun bu vasıflarını teyid etmektedir. Bunlardan makrizî, Aynî[4], İbn Hacer[5] ve İbn Hatib an-Nasirîya[6], İbn Tagribirdî gibi *Mısır* tarihçileri de onu haşmetli görünüşlü, edip, âdil, vekar sahibi, şecî ve cesur, ilim ve ulemayı seven, üç lisan bilen, şair, içkiye ve eğlenceye çok düşkün bir hükümdar olarak tavsif ederler.

Muamelelerinde insanî ve merhametli olduğu kadar sulh severliği, ahidlere sadakatı ile temayüz eden Kadı Burhaneddin'e, bölgedeki feodal beğlerle birçok şehir ve vilâyetlerin halkı kendi arzuları ile boyun eğmişlerdir.

3 s. 81 - 82, 84 - 85. Bezm u Rezm, s. 409, 429: «. . . و فرمان داد تا اسیران را حضر کردانیدند و مجموع را از غل اسار و ذل انکسار آزاد کرد و از آرایش رزم بآسایش بزم اشتغال نمود و از تعبیهٔ جیش بتهیئهٔ عیش پرداخت و مدتی بتناول جام وکاس استیناس جست و یکچندی بارتشاف زلال راح انبساط و استرواح نمود و با بنت کرم که زبیدهٔ کرم و زبدهٔ عصراست معاقرت پیوست و بموانست آن عذرای کلکون عذار که مخدرهٔ زاویهٔ خابیه و قوت روح و قوت باصره است عهد عمر و دور حیات تازه کردانید و صحبت باعلمای فاضل وندمای کامل که در اشاعت آثار علوم و افاضت انوار معقول و مفهوم هریك بحری زاخر و بدری زاهر بودند آراسته می داشت و با جلسای لطیف و حرفای ظریف که غنچهٔ دل بنسایم انفاس طرب انکیز ایشان شکته شود و شاخ عیش بشمایل حرکات دل آویز ایشان در اهتز از آید کفت و شنید می کرد مقاولات از نکات موزون بود نه از هزل و مجون و بحث از تحقیق وعرفان می رفت نه از هجر و هذیان حریفان تنقل بمناقلات شیرین می کردند و تفکه از مفاکهات لذیذ می نمودند» .

4 «. . . مدة ثم سافرالى بلاده و تولى قضاء سيواس ثم لم يزل يترقى ، الىان ملك سيواس و غيرها و خطب الخطباء باسمه و ضربت السكة باسمه فاصبح سلطان الروم فى سيواس و اطرافها و بلادها وكان عنده كرم لايوصف و لكن كان مشتغلا با سماع الملاهى و شرب المفكرات و له شعر حسن بالعربي والتركى و العجمى وكان صاحب همة عالية لم ينكسر رأسه لصاحب مصر ولا لابن عثمان ولا لتمرلنك و لكن قدر الله علية حتى هلك على ايدى جماعة من التركمان الذين لا مقدار لهم بين الناس و تولى بعده ابنه و لكن الملك ابازيد بن عثمان أخذ اكثر بلاده و استولى عليها ثم اخذ سيواس ايضا فصارت بلاده كلها بيدابن عثمان» (Aynî, Ikd, XX, s. 41).

5 İbn Hacer, ad - Durar, I, s. 344.

6 İbn Hatib an-Nasirîya, I, (madd., Burhaneddin).

Hareketlerinde daima ihtiyatı elden bırakmayıp, en küçük tedbirleri almakta ihmal göstermeyen *Sultan*, devlet işlerini şahsen sıkı bir murakabe altında bulundururdu. Fesatlıklar ve rekabetler karşısında tesirlere kapılmazdı. Nitekim kendi tarafından *Tokat*'ın idaresine getirilen Mukbil hakkında ümerâdan Şeyh Necib'in yaptığı jurnale aldırış etmemiş ve ona hatası sabit olmadıkça bir devlet memurunun azledilemiyeceğini bildirmiştir ki[7] bu, onun yüksek ahlâkına ve idareciliğine güzel bir delildir. Aynı surette, kendi aleyhine suikast tertipliyenlere bile suçları tamamiyle sabit olmadan hiçbir ceza tatbik etmemiştir. Seferleri esnasında askerine, halkın malına asla dokunulmaması yolunda verdiği emirler de yine onun adaleti ve disiplin severliğini anlatan mühim bir misaldir. Bu meziyetleri ile o, tarihte devlet kurucusu vasfını haketmiştir.

Kadı Burhaneddin, gençliğinin en ateşli yıllarını *Mısır ve Şam*'da öğrenimle geçirmiş, buralarda temasa geldiği yüksek kültür muhitlerinin kuvvetli tesiri altında kalmıştır. Her halde onun, *Anadolu* ve *Suriye*'de hâkimiyet kurmayı gaye edinmiş kudretli bir kumandan ve şahsiyet oluşu yanında, geniş görüşlü bir kültür adamı, alim ve edebiyata değer veren ince ruhlu bir insan olmasında bu yaşantının büyük payı olsa gerektir. Onun Türkçe, Arapça ve Farsça'yi iyi bildiği bütün kaynakların birlikte şahitlik ettikleri bir gerçektir[8].

Hükümdar *Türkçe* ve tek yazması British Museum'da 4126 numarada kayıtlı bulunan bir *Divan*'a sahiptir. 608 sayfa olan *Divan* 1500 gazel, 20 rubaî ve 116 tuyuğu[9] ihtiva etmektedir. Mukaddimesine göre Halil b. Mehmed tarafından 796/1393-94 yılında yazılan bu tek nüsha büyük bir ihtimalle Kadı Burhaneddin tarafından tashih edilmiş olmalıdır. Tıpkı basımı Türk Dil Kurumu tarafından neşredilen *Divan*'ın[10] baş tarafında:

7 Bk. Çalışmamızın ikinci bölümü.

8 Bk. Çalışmamızın birinci bölümü Kadı Burhaneddin'in yetişmesi. Arapça şiirleri için bk. İksîr as-Sa'adat. Ayasofya Ktp. Arap. Yazm. nr. 1658 (sonu)

9 Bk. Fuad Köprülü, Türk dili ve Edebiyatı hakkında araştırmalar. İst. 1934. s. 204. v. d.

10 Kadı Burhaneddin divanı. İstanbul 1944; Gibb, A History Ottoman Poetry. I, London 1900 - 1909, s. 204 224; Fuad Köprülü -Şahabeddin Süleyman, Yeni Osmanlı tarih-i edebiyatı. I, İstanbul 1332, s. 169-173; Osmanlı Müellifleri. I, İst. 1333, s. 396; A. Bombaci, Storia della letteratura turca. Milano 1956, s. 293 v. d; P. Melioranski, Otrivki iz divana Achmeda Burhan eddina Sivasskogo Vostocnyja Zametkî. Petersburg 1895, s. 131-152; texte et traduction de 20 rubais et de 12 tuyughs ; F. F. Godsell. Kadı Burhaneddin gazel ve rubaiyatından bir kısmı ve tuyugları. İst. 1922" Cenap Şahabeddin'in ön sözüyle"; Muharrem Ergin, Kadı Burhaneddin divanı üzerinde bir gramer denemesi. TDED I 3 (19151) s. 287 - 327; A. N. Tarlan, Kadı Burhaneddin'de tasavvuf. TDED VIII (1958) s. 8-15.; Z.V. Togan, Umumi Türk tarihine giriş, s. 264, 273.

من كلام السلطان العالم العادل المنعم الباذل مظهر الأخلاق النبوية و مظهر الملة
المصطفوية سلطان السلاطين خلاصة الماء و الطين برهان الحق و الدين المؤيد بتأييد
الأحد الصمد أبوالفتح احمد بن محمد خلد اللّه سلطانه و أوضح على العاملين برهانه

ibaresi vardır. Divanın sonunda da:

رحم اللّه من دعا لهم باالرحمة من سنة ست و تسعين
و سبعمائة حامداً للّه تعالى على نعمه
و مصلياً على نبيه محمد و اله
و مسلماً تسليما
٧٩٦
سنه

istinsah kaydı görülmektedir. *Divan*'ındaki şiirlerde onun hassas ruhu, iyi kalpliliği, tasavvufa ve sanata merakı kadar azimli şahsiyeti, mücadeleci karekteri ve mertliği gayet açık bir şekilde aksetmektedir[11]. Burada: Düyanın güzelliğine, hoşluğuna aldanmamak lâzımdır; her şey geçicidir, aldatıcıdır. gerçek olan ölümdür, öbür düyadır diyerek dinin ve tasavvufun izlerini taşıyan bir dünya görüşüne sahip olduğunu bizzat ifade etmektedir. Yine başka iki gazelinde. Yarlıgayıcı, koruyucu yalnız Tanrıdır; canın sultanı da, sığınağı da odur; kişi tamamiyle onun hükmü altındadır; insanın mukadderatı, hal ve hareketi, evvelden tespit edilmiştir; kişi bu dünyada özüne düşen rolü oynamaktadır; günah işlemek emredilmişse günah işleyecektir; zavallı, aciz insan oğlu kaderin elinde bir oyuncaktır; tek kurtuluş çaresi kadere tevekkül ve haddini bilmek, nefsini öldürmektir, tamamiyle Tanrının esiri olan aciz insanlar yalnız nefislerini öldürmek, dünya hoşluğuna kapılmamak kudretine sahiptirler; nefsini en çok öldüren, hayatla olan ilgisini enziyade kesen Tanrıya daha yakındır; gönül ilâhî aşkın kaynağıdır, Tanrının kıblesidir; orası yalnız Tanrının yurdudur, kimse giremez, şayet girerse kul suçsuzdur, öyle kutsal bir yere hükmetmeğe onun kudreti yetmez ki onun muhafazasından sorumlu olsun, o ülkenin padişahı Tanrıdır, sorumlu yine kendisidir; insan nefsinden uzaklaştığı nisbette Tanrıya yaklaşır. Fakat Tanrıya ulaşmak için sadece nefesini ifna etmekte yetmez, ilâhi aşk lâzımdır; can ilâhi aşk ile sarhoş iken Tanrı ile doludur; nefsine esir olduğu an bu ilâhi sarhoşluktan uyanır, Tanrıyı kaybeder; ama Tanrı yücedir, rahîmdir bağışlayıcıdır, insan oğlu günahkâr olduğunu bilir ve yine Tanrıdan

11 Divan, Tıpkı basım. İstanbul 1944. Krş. Aynî, Ikd, XX, s. 41; İbn Arabşah, s. 85.

dan kurtuluş umar; zaten bizi istediği şekilde yaratan odur; kimse O'nun izni olmadan günah işlemek şöyle dursun bir nefes bile alamaz[12]. Yine bir başka dörtlüğünde "Alna yazılan bir gün başa gelecektir, hiç kurtuluş yoktur[13] diyerek Tanrıya sığınışını da samimi bir şekilde ifade etmektedir. *Divan*, Tanrı aşkını terennüm eden şiirler yanında lâdinî aşkı dile getiren şiirlerle doludur. Burada da Kadı Burhaneddin hassas, zarif, fakat gerçek aşık olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman zaman beşeri aşkı din yüceliğine çıkardığını gördüğümüz Kadı Burhaneddin *Divan*'ında yaşadığı madde alemini samimi ve cesurane bir ifade ile vermek istemiştir. Birbirinden tamamiyle ayrı kaynaklar tarafından da bildirildiği gibi hükümdarlığı müddetince seferlerden fırsat düştükçe işaret meclislerinde sohbetten, yiyip içmekten pek ziyade zevk almıştır; şiirlerinde sıksık rastlanan parçalar, onun bu vasfını daha da açıklığa kavuşturmaktadır. Nihayet arapça ve farsçayı şiir yazacak kadar iyi bildiği halde çağdaşı diğer şairlerden ayrılarak muhitindeki geniş halk kitlesinin kullandığı Azerî lehçesiyle[14] şiirlerini yazması, onda millî ruhun ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. İlâhî ve maddî aşkı samimi bir şekilde ifade eden şiirleri arasında onun yukarıda değindiğimiz haşin, cengaver, mert ve cesur karakterini de açık bir şekilde bize ileten şiirler bulunmaktadır.

Hemişe āşık göñli biryān bolur
Her nefes garib gözi giryān bolur
Sofilerün dileği mihrāb namāz
Er kişinin arzusı meydan bolur.

* * *

Meclisi kim hoş tutar anber anber
Göñüli kim aparur dilber bilber
Dünya ehlinün başını kim çatar
İşini toğru kılan serü server.

* * *

Geçdi geçen varise devrān budur
Şimdi kopan canlara cevlan budur
Kimde ki varise gelsün ortaya
Gizlemek pes neyiçün meydan budur

* * *

12 Divan , Tıpkı basım, s. 128.

13 Divan, Tıpkı basım, s. 586.

14 Bk. Fuad Köprülü, Azerî madd., İA; Muharrem Ergin, adı geçen makalesi; Agop Dilaçar, TD Belleteni III / 14 - 15 (1935).

Erenler meydanlarda cevlān ider
Düşmenüñ ili saru seyran ider
Yahşı yaman hayr ez şerri kamu
Dutam kamu kimseden devrān ider

***

Er yiğit kayda ürker ürkülerden
Yahşı at balıñlamaz ilgülerden
Düşmenler nerde bolsa ditreşü sınar
Kağan aslan kaypınmaz dilgülerden

***

Dünya diyen kişiye bir vāyedür
Yimek içmek bu cana bir dāyedür
Dünya bir geçütdürür gelen geçer
İlle server yiğide sermayedür

***

Yār‿oldur ki yār ile hem-derd ola
Yārinden yüz kaytaran yar serd ola
Yimek‿içmek yahşılıh günün görem
Er gününde ger döne nā-merd ola

***

Yola gider olamı şol ner buğur
Yolı uğradı hele olsun uğur
Tanrı sahlasun anı yaman gözden
Meydanda kükreyicek kükür kükür

***

Özini eşşeyh gören serdār bolur
Enēlhak da'vi kılan ber-dār bolur.
Er‿oldur Hak yoluna baş oynaya
Döşekde ölen yiğit murdar bolur.

***

Erenler öz yolında er tek gerek
Meydanda erkek kişiner tek gerek
Yahşı yaman katı yumşah ola hoş
Serverem diyen kişi erkek gerek

***

Erenler bu dünyaya kılmaz nazar
Bunda aklı var kişi kılmaz karar
Bu dünyā gölgedürür korkacak
Bir kişi ki kaçar‿āndan ol kovar

***

Gün nice ki seyr ider cevlānında
Görmemiş siz tek cevān devrānında
Erenler cergesinde diğilen söz
Yirine yitmek gerek meydanında".

Burada Divan'ındaki maddî aşkı içtenlikle ifade eden şiirlerinden birkaç örnek vermek de yerinde olacaktır[15].

Didüm lebüñi sorsam‿ü emsem ola mı
Bu derdüme binüm aceb‿emsem ola mı
Çün irmez‿elüm vasluña düşmişem irah
Düşde hayālünün lebin‿emsem ola mı

***

Şād ōlur‿isem vasluñ‿ile gam ola mı
Ben irmez isem nesne size kem ola mı
Sad pāre vü mecrūh ider idüm ciğeri
La'lün ile bilsem aña merhem ola mı

Şāhā yüzün gülini dirsem ola mı
Ne çekdüğümi yüzüne dirsem ola mı
Piste lebünüñ dileği binden candur
Red eyleyiben sözüñi sirsem ola mı

***

Mestāne gözüñ dane-i bādām ola mı
hāl ile saçuñ dāne-i bādām ola mı
Şirin tutagun bahdum idi bahtumdur
İşbu aza çoh dünyāda bir kām ola mı

***

Servün ki revān oldı revāne vireler mi
La'lüni bu dünyā dolu cāne vireler mi
Ben cānı fidā kılur isem bahmağa bir gez
Hüsnüñe senüñ şer' ile kāne vireler mi

***

Göñülde kopalı sanemā bir sefā-yı ışk
Doldu bu āleme yine bizden nidā-yı ışk
Bu derdümüñ devāsına akl idemez ilāç
Beñzer bu derde ki gerek‿olur devā-yı ışk
Kanı göñülde su vü gözümüñ yaşını kan
Beñzüm gümişin ‿altun‿ider kīmyā-yı ışk
Anber saçı, çininde cānum müşki çīn‿ider
Olmadı binden ‿ özgiye hergiz hatā-yı ışk

15 Bk. Divan, Tıpkı basım, tuyuglar kısmı ve şiirleri,s. 1-10, s. 582-602.

Zülfi nihāyetine bu ışkum iremedi
Gerçi yüriyimez kişi hergizbe-pā-ı ışk
Çün geldi ışk milkini aña sımarladum
Tedbīr-i memleket hele kıldı berā-ı ışk
Kan ile destmaz olurem lebleriyiçün
Tā bir dükāna rast kılam az berā-ı ışk
Işkuñ alıtdı kanumu vü lal-i lebleriñ
Arz‿ider özini ki benüm hun-behā-ı ışk
Yürek delük delük oluben nāleler kılur
Dā'vīsi bu ki ya'ni benüm şimdi nāy-ı ışk
Dardır gönil begāyet ü ışkuñ deñizi od
Cān nice katlanı bile pes der-hevā-ı ışk
Ben yār ışkıyile doğuben büyimişem
Mahrum olumıya kişi ender serāy-ı ışk

***

Sūhte göñüllere kıldı yine cār-ı ışk
Ey nice āşıkları kıldı yine zār-ı ışk
Kıldı yanaklarumı cümle muasfer meğer
Anuñiçün eyledi cedvel-i berkār-ı ışk
Gerçi ki mahmūr ider lebleriyle canı
Şükr ana ki gözleri eyledi hammar-ı ışk
Küfrini gīysūsiniñ cānumuz‿imān bilür
Bağlayalı bilüme bir kara zünnār-ı ışk
Doldı göñülde hevā komadı hāli mekān
Lācerem oldı kamu bu der‿ü divār-ı ışk
Āşık‿u ma'şukanıñ ışk iledür varlığı
Bahıcağ‿ol ortada yine günehkar-ı ışk
Hasteye olan şifā ahdine kılan vefā
Meclis‿içinde safā gül bitüren hār-ı ışk
Biz nicesi ışk ile olmayalum bir çün(?)
Biz yoğıken vahdete eyledi ikrār-ı ışk
Verziş-i ışk eylese bizçileyin kişiler
Nola çü verziş kılur kümbed-i devvār-ı ışk

***

Nigār yine bu gözlerden nasībi kanı uşşākuñ
Ki her dem leblerüñ içün dökülür kanı uşşākuñ
Muberka' oluben şāhā nohufte kıla hüsnüñi
Nevāsı rāstı yohdur meğer ki cānı uşşākuñ
Bilüñ gibi hilāl olduh agızuñ tek hayāl olduh
Hayāluñ olalı şāhā bu dem mihmānı uşşākuñ

Gel‿ey ışkına kuşanan dil‿ü cān vir cefā cevr al
Geh‿assı geh ziyān ile budur dükkānı uşşākuñ
Eyerçi ān imānın tamam‿eyler şehādetler
Kemāle ermeye sensüz şehā imānı uşşākuñ

***

Lebüñ meyiyile bir dem dimāğ‿eğer ter‿ola
Gerek ki sözlerümüzden cihān muattār‿ola
Gözüm nemi neme eksük komaz velī yāruñ
Yaşuma ger nem emürise dahi hoşter‿ola
Koyabilürse başı ayağına halk-ı cihān
gerek ki zülfi gibi cümle ser be-ser ser‿ola
Hevā dimāğuma urdı aceb değil şimdi
Bu göz yolundan‿eğer yaşlarum mukattār‿ola
Hayālüñe taparam büt-perest-i hod değülem
Nireye baharısam sūretün musāvver‿ola
Meğer ki bu göñülün arzu-ı şekker‿ider
Ki daima ağızumda lebüñ mükerrer‿ola
Nigāra la'l-i lebün āşıkıdürür bu göñül
Keyise cennetün‿içinde havz-ı kevser‿ola
Sabāh duru gelüb yüzine bahar gözler
Gerek ki gam çerisi üsdine muzaffer ‿ ola
Nigāra rast diyelüm çü servüñ oldı revān
Kıyāmet‿oldı gerek kamu serve server‿ola
Dem‿olmadımı demünden ki bir dem‿ola aña
Nice nice kapudan taşra halka-ı der‿ola
Oduna çünki bir‿āhım ışk ile düşe dil(?)
Hayālüñüñ bütini yunmağile āzer‿ola
Güneş ile gicenüñ içtimāı yoh yani çün
Bu kare zülfi nigāruñ yüzünde derhor‿ola
Bu rāst kaddüni çünki görürse dutma aceb
Eğer muhālif‿idüp sāzını muhayyer‿ola
Nigāre udı saçuñ kıldı yayuñla kanun
K'anun hayāliyile dil hemīşe micmer‿ola

***

Neler gördüm ne şerh idem nigāruñ yüzi alinden
Sini bilmeyen ‿ anlamaz yeminini şimālinden
Başımda leşker-i sevdā çü düzdi hayl-i hānesin
Aceb dutma eğer bu ten hayāl ola hayālinden
Eğer divāne oldum ben anun aklına ne noksan
Ve ger noksan olur bende ne eksilür kemālinden
Bilimezem ne kopısar anuñ kılıyle kālinden

Güneşdür yüzi dildārıñ ilāhi müstakim olsun
Göñüli sahlasun allah anun yüzi zevālinden
Firākuñ odı yeğdür visālüñ ihtimālünden
Visāle doyumaz cānumfirāka takatı yohdur
Benem Leyliye Mecnun bes niderem güneş‿ü ayı
Canā leyli izi tozu yeğ‿ola ay cemālinden
Bu dünyāda benüm sensin ve ol dünyāda senüñ ben
Kaçan ise asılısar bu kolum Tûbâ dalından

* * *

Döker gözüm yaşın seyl-āb her dem
Kılur yer yüzünü sir-āb her dem
Gönül Tebrīzine geleli ol şāh
Ahıdur gözlerüm sürhāb her dem
Semāı çerhi neyledi canuma
Gözümi eyledi dolāb her dem
Kaçan konuşam‿ol māh ile diyu
Elümde zīç ü usturlāb her dem
Lebün ışkınadur meyhānelerde
Ki içerler şarāb-ı nāb her dem
Lebün efsūnınuñ mu'cizliğine
Mukirdur cümle-i ahbāb her dem
Hicāb oldu yaşum kirpüklerüme
Kaçan yol bula andan hāb her dem

* * *

Hūb cihānda çoh velī nazük‿ü dilrübā gerek
Cāna vida' kıluben ‿ ışkına merhaba gerek
Ben kim‿olam ki depredem bir kılını gisūsının
Başın‿eline alıben ol iş içün sabā gerek
Gonce ağızın‿açmağa kimün‿eli irişiser
Āteş-‿i ışk mevsimi irişiben hevā gerek
Tā ki safā gire ele Ka'be yüzinde ol bütün
Cübbe dahī kabā yine kabā aba gerek
Derdiyile çu esrüyem derdiyile yazam humār
Pes nidelüm çu hasteyüz derdümüze devā gerek

* * *

Şahā reyhan mı şol hattıñ muhakkak
Ya kâfür üsdine anber murakkak
ne dürdür şol ki derhor görürüz biz
Ki aydan müşteri olmuş mu'allak
Ne hūrisin kusuruñ yoh nigārā

Ki cennetdür tamu sinüñle el-hak
Zenahdānuñda göñlüm cāhe düşmüş
Müselseldür canum zülfüñde mutlak
Ağızuñ nüktesi şīrīn ü nazük
Saçuñ ma'nisi pīç-ā-pīç ü muğlak
Elüne āyine al yüzüne bah
Kiçi barmalı nice kılmış ayı şak
Şehā şāhin göziñ āpardı göñli
Sanasın bedenāyı kapdı başak

* * *

Serhoş gözi bilür ki mestāne-i ışkam ben
Bir ākil‿-i mānī-em dīvāne-i ışkam ben
Her bī-hıredün sözü ki ta'ne kılur bana
Senden bini ayırmaz ez-hāne-i ışkam ben
Cānāneye ben cānı çohdur ki revān itdüm
Cānum benim‿oldur ki cānāe-i ışkam ben
Gencīne-i hüsniñi pinhan ideli dilde
Gökcekliğe bay oldur vīrāne-i ışkam ben
Rūşen budürür yanmah oldı yüzine vācīb
Şem'olmağa her cāne pervāne-i ışkam ben

* * *

Can olur ise bāri cānāne-i ışk‿olsa
Mest olur ise kişi mestāne-i ışk‿olsa
Gözlerüm ahıdür dür sarraf getür ur dür
Dürdāne olur‿ise dürdāne-i ışk-olsa
Her bir kişi dünyāda erlikden‿ider dāvī
Merdāne olur‿ise merdāne -i ışk‿olsa
Her çend ki her şem'e pervāne düşer ölür
Yoldaş bize bu yolda pervāne-i ışk‿olsa
Kıldı lebi ol yāruñ şerbetlerini hāzır
Dīvāneyiçün līkin divāne-i ışk‿olsa

* * *

Bana ki uş dilberiem niçe niçe dilberi
Cānı al el virenüñ tutma işini serseri
Ben Hüseynī cān virürem görelivech-i Hasan
Gör ne düzmüşdür yaşum bu yüzde zer-i Cāferi
Olma Dahhak ey nigārın zulmü çoh kılduğuna
Tutma ırah kendüzünden Gāve-i āhengeri
Dil deñizi mevci çoh oldı vücūdı sahlama
Ger karar isder isen salgıl deñize lengeri
Dem gelür ki dem ururam şāha ışkıñdan senüñ
Dek dutalar mı eğer gükrer ise ner cengeri
Şol kişi gerek ki ikdam eyleye bu ışka ki
Şol eliñde başı ola sağ elinde hançeri

Edebiyata olan bu ilgisi yanı sıra dinî bilgisinin de genişliği, bizzat kaleme aldığı iki eser ile sabittir. İbadetle ilgili olarak yazdığı *İksir as-Saadat fî asrâr al-ibâdat* isimli eseri üç kısımdan oluşmaktadır. Ayrıca Sa'daddin at-Taftazânî'nin Usûl-ı fıkhtan Telvih[16] adlı eserini tenkit ve ona *Tarcih at-tavzîh*'i[17] telif ile mukabelede bulunmuştur. Kadı Burhaneddin'e *İslâm* alemi hanefî mezhebinin yüksek fakihleri arasında yer verilmektedir[18]. Kadılığa gelmeden bir ara tedris işleriyle de uğraşan Burhaneddin'in coğrafya, matematik ve astıronomi ilimlerine de hususi bir alâkası vardı. Seferlerde eğlence meclisleri gibi cemiyetlerde ilmî müsahebeler yaptırmaktan geri kalmaz idi. Kadı Burhaneddin iktidara geldikten sonra da, önceleri her gün, sonraları ise haftada cumaertesi, pazar, salı olmak üzere üç gün halkın şikayetlerini dinler ve büyük dirayetle davaları şahsen hall u fasl ederdi.

Bezm u Rezm'deki bilgiler Kadı'nın bölgede imar işleri ile de yakından alakalandığını göstermektedir. Nitekim bu kaynakta onun *Turhal*'da bir imaret, *Zile*'de bir medrese yine *Turhal* yakınında bir kale ile *Tokat-Amasya* civarında ve bazı mühim askeri noktalarda (msl. *Erzincan*, *Niksar*, *Kırşehir* hudut bölgelerinde) kaleler yaptırdığı kaydedilmektedir. Ancak zamanındaki eserlerden, yalnız, *Kayseri*'de hemşirezadesi Şeyh Müeyyed tarafından yaptırıldığı H. 792 tarihli inşa kitabesinden anlaşılan bir çeşme ile kendi zamanında tamir görmüş olduğu H.790 tarihli kitabesi ile sabit olan *Tazya*'daki zaviye kalmıştır[19].

Kadı Burhaneddin namına devletin muhtelif darphanelerinde basıldığı anlaşılan paralar mevcuttur. Tavsifleri Ahmed Tevhid Beğ tarafından yapılan bu paralardan ikisi *Sivas*'da birisi de *Maden* kasabasında basılmış olup her ikisi de tarihsizdir[20].

Şahsında *Türk-İslâm-İran* ananelerini mezceden bir hükümdar tipi olarak karşımıza çıkan Kadı Burhaneddin'in merkeziyetçi, mutlak hükümdarlık fikri ve devletinin karakteri, fetih usulleri ile fethedilen şehir ve kalelerde aldığı ilk tedbirlere dair kaynaklardan çıkarılabildiğimiz neticelere göre, burada bilgi vermeyi uygun bulduk.

Kadı Burhaneddin'in saltanatı ilân ettikten sonra ilk iş olarak mevkii bakımından tehlikeli gördüğü rakîplerini zararsız hale getirmek için faaliyete geçtiğini görmekteyiz. Öteden beri kendisine muhalefet edegelmiş olan

16 Brockelmann, GAL, II, s. 215, Suppl. II, s. 300.

17 Kadı Burhaneddin'in ترجيح التوضيح Tarcih at-tavzih'i 799 şaban/1397 mayıs'ında tamamladığını gösteren kayıt: تم الكتاب الموسوم بترجيم التوضيح بحمدالله تعالى و ميامن افضاله ضحوة يوم الخميس رابع شعبان سنة تسع و تسعين و سبعمايه هجرية و الحمدلله رب العالمين والصلوة و السلام على سيدنا محمد و آله اجمعين حسبى الله لا اله الا هو عليه توكلت و هو رب العرش و كفى Bk. Ayasofya Ktp. Arap. yazm. nr. 1658.

18 Krş. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 84.

19 Halil Edhem, TOEM 16 (1912) s. 1017 - 1023. Zaviye kitabesi için bk. yk. not 112.

20 Bk. yk. İkinci bölüm not 2.

nüfuzlu Eretna ümerasını önce azil ve tevkif, fakat daha sonra kendisini kâfi derecede kuvvetli hissedince öldürtmek için yeter suç delilleri bulmuştu. Nitekim 1383 baharında *Kayseri* sahibi Ömer-oğlu Cüneyd'i tedipten sonra bu emîrlerin bir kısmını sürgüne yollamış, çoğunu da *Sivas*'ta idam ettirmiştir[21]. Zira herhangi bir hanedana dayanmadan sırf şahsî meziyetleriyle sivrilerek hükümdarlığa yükselen Kadı Burhaneddin için, aynı gayeyi güden rakîplerini daimi bir kotrol altında bulundurmak veya ortadan kaldırmak, saltanatının idamesi için alınması icap eden tedbirlerin başında geliyordu. Bu bakımdan ayrı bir hususiyete sahip olması iktiza eden Kadı Burhaneddin'i herhangi bir sülâle ve hanedana nisbeti malûm hükümdarlarla mukayese etmemek lazımdır.

Böylece devlet idaresinde eski ailelerin nüfuzu bertaraf edilmiş ve kendi emir ve arzusuna mutlak surette tâbi kimseleri devletin yüksek mevkilerine getirmiştir. Bundan böyle sahip olduğu mutlak kudret sayesinde devletin her türlü kaynaklarını askerî ve mülkî bütün kuvvet ve selâhiyetlerini elinde toplamıştır. Bilâhara *has* ordusunu (*Kapu kulu*) yeniden tensik ve takviye etmiştir. Payitahtta toplu bir halde bulundurduğu bu kuvvet sayesinde şahsına karşı girişilen birçok tertipleri hemen bertaraf etmek imkânını sağlamıştır. Şahsı emniyeti ile merkezde iktidarını ayakta tutmak için yarattığı bu askerin yanında onu asıl dayandığı kuvvet,*Selçuklular*da olduğu gibi iktalardan gelen askerle göçebe (*Türkmen,Moğol*) ve ücretli askerlerin teşkil ettiği devlet ordusu olmuştur. Kadı Burhaneddin uzun bekleme devresinde kendisi için hâkimiyetin mukadder olduğu inancını yaymak cihetini ihmal etmemiştir. Hükümdar olduktan sonra da *İslâm* aleminin büyük mümessili, *İslâm* memleketlerinin hakiki koruyucusu sıfatını takınmış ve hareketlerini bu esasa göre meşrulaştırmağa çalışmıştır. Nitekim gerek *Memlûklular*'la ve Timur'la olan münasebetlerinde, gerekse *Osmanlılar*'a karşı davranışlarında bunu görmek mümkündür[22].

Kadı Burhaneddin'in belli bir fütühat plânı olduğu söylenemez. Ancak bundan, yaptığı seferlere tamamiyle tesadüfî sebepler ile giriştiği hükmünü çıkarmak doğru değildir. Şüphesiz hadiselerin önceden tahmin edilemiyen inkişafları ve âni tehlikeler Kadı Burhaneddin'i muhtelif tarihlerde şu veya bu cepheye harekete mecbur etmiştir. Bu sebeple onun fütühatı gözden geçirilirken muayyen bir plânın tatbiki değil, o andaki durumun icab ettirdiği siyasî gayeler aranmalıdır ki bunları da esas itibariyle devletin gelişme seyri tayin etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki fetih hareketlerinde başlıca rolü oynayan, kendinden önce Eretna hükümdarları zamanında devletin idaresi altına

21 Bk. Çalışmamızın ikinci bölümü. Eserimizde sık geçen "Merkeziyetçi devlet" terimi ile Eretna devleti'nin yıkılması ile meydana gelen anarşinin bertaraf edilerek, devlet otoritesinin hâkim kılınması kastedilmektedir.

22 Bak. Çalışmamızın Kadı Burhaneddin - Osmanlı münasebetleri kısmı.

geçirilmiş olup, bilâhara elden çıkmış olan yerleri geri almak düşüncesi olmuştur. Kadı Burhaneddin, *Erzincan - Amasya - Malatya - Samsun* hattı üzerinde yaptığı toprak ilhâkları ile eski hudutları ihya etmeğe çalışmıştır. Ancak hükümdarın bu düşüncesi, yani *Danişmendiye* ve Orta *Anadolu*'ya yeniden sahip olmak ve onun tabii hudutlarına erişmek politikası, bir yandan Orta *Anadolu* yaylasını elinde tutan *Karaman-oğlu*'nu, öte taraftan *Osmanlı* iktisadîyatının şah damarı *Tebriz-Tokat-Bursa* yolunu kontrol edecek mühim merkezleri ele geçirip *Ankara*'yı tehdit altında bulundurmağa başladığı andan itibaren de, *Osmanlıları* karşısına ciddi rakîp olarak çıkarmıştır. Öte yandan *Malatya*'yı alarak *Suriye*'ye doğru genişleme arzusu ise Kadı Burhaneddin'i *Divrigi*'ye kadar sokulmuş olan *Memlûklular* ile karşı karşıya getirmiştir.

Kadı Burhaneddin'in fetih siyaseti ve usullerine gelice bu mevzuda en bariz nokta, onun Orta *Anadolu*'da tâbi feodal beğler sistemini bırakarak doğrudan doğruya ilhâk suretiyle merkeziyetçi devletini sür'atle tahakkuk ettirmeye çalışmasıdır. Bu siyaset Eretna hükümdarlarının *Amasya-Tokat -Sivas - Kayseri* bölgesinde öteden beri takip etmiş oldukları siyasî statuqou'-nun muhafazası politikasının terki demekti. Ancak âni ilhâklar çetin mukavemetler doğurduğunu, komşu devletlerin müdahalesine yol açtığını (msl. *Kayseri*'de Ömer-oğlu Cüneyd'in *Karaman-oğlu* tarafından, *Amasya* ve kuzeydeki *Türkmen* beğlerinin *Osmanlılar* tarafından, *Erzincan* emîrinin Timur tarafından himayesi gibi) tecrübe ile öğrenen Kadı Burhaneddin, tedrici hulûl ve fetih yolu ile emellerine erişmek amacını gütmüştür. Bu maksatla *Danişmendiye* bölgesindeki mahalli hanedanları bir müddet kendisine tâbi olarak yaşatmağa devam etmiştir.

Kadı Burhaneddin, gayesine harpsız vasıl olmayı tercih etmekte idi. Çünkü bu suretle kuvvetlerini korumuş, fethettiği yerlerin mali kaynaklarını zedelemeden idaresi altına geçirmiş oluyordu. Ancak tekliflerine red cevabı verilmesi üzerinedir ki, askerin taarruz şevkini arttırmak için yağmaya müsaade ederdi. O, umumiyetle yakın ve mutemed adamı vasıtasıyla can ve mal emniyeti ve çok defa iyi şeyler vaadederek emîri veya kale muhafızını harpsız teslime ikna ederdi. Hükümdarlığı sırasında birçok kale ve vilâyetlerin fethinde de bu böyle olmuştur. Mecbur kalmadıkça itaat ve inzibatı teminde sert tedbirlere ve tedhiş usullerine başvurmamıştır ki bu , yukarıda siyasî ve askerî tarih incelenirken açıklıkla görülmektedir.

Fethedilen şehir ve kalelerde alınan ilk tedbirlere gelince, Kadı Burhaneddin, *Danişmendiye* bölgesinde mahalli beğler hâkimiyeti yerine bunları bir idare altında toplamayı hedef tutan merkeziyetçi bir siyasetin mümessili sıfatıyla hareket ettiği halde her nedense ele geçirdiği kaleleri yıkmamıştır. Bu sebeple fethedilen kaleler yine ileride bir mukavemet yuvası haline

gelmiş kendisini uğraştırmıştır. Kadı Burhaneddin uzun zaman mukavemet eden kalelerin yanına daimî abluka maksadıyla küçük kaleler yaptırmıştır. *Turhal* karşısında ve *Amasya* vilâyeti hududunda inşa ettirdiği iki kale, bu maksatla meydana getirilmiştir. Hükümdar bunlardan başka mühim askerî noktalarda yeni kaleler inşa ettirmiştir. Umumiyetle fethedilen kalelere bir muhafiz ile asker yerleştirmiştir. Ordusu çekilmeden önce askerî tedbirlerle fethi emniyet altına alan Kadı Burhaneddin, fethettiği vilâyete vali, askerî kumandan tayin eder, yararlıkları görülen ümerâya ikram ve iltifatta bulunarak iktalar verirdi. Yine elimizdeki kayıtlar, bir yerin fethini müteakip Kadı Burhaneddin tarafından tahrire tabi tutulduğunu göstermektedir[23]. Fethettiği yerlerdeki halkın mülk ve vakıf üzerindeki tasarruf haklarını tanımıştır ki bu hal, XVI. asır tahrir defterlerine intikal eden kayıtlarla da bellidir[24]. Savaşın yağma ve tahripleri geçtikten sonra vilâyet ve köylerin imarıyla uğraşarak oraları şenlendirmek cihetini ihmal etmeyen Kadı Burhaneddin, her fırsatta iktisadî hayattaki durgunluğu giderici tedbirler alarak ticareti ve ticaret erbabını himaye etmiştir. Ayrıca yolların emniyetini temin hususunda sert tedbirler almaktan çekinmemiştir. Ta vezirliğinden itibaren yeni vergiler koymamak politikasını gütmüştür.

Öte taraftan Kadı Burhaneddin *Yakın Şark*'ta *Türk-Moğol* İmparatorluklarında yerleşmiş eskibir an'aneye uyarak bazen fethi kolaylaştırmak (msl. *Tokat*'ta olduğu gibi), bazen de emniyet düşüncesiyle (*Kayseri* bölgesinde yaptığı gibi) sürgün usulünü de zaman zaman tatbik etmiştir.[25]

---

23 Bak. Çalışmamızın Kadı Burhaneddin'in Komşu Beyliklerle münasebetleri kısmı "1388-1397".

24 Bezm u Rezm, s. 497. Ayrıca bk. Ş. Tekindağ, Son Osmanlı - Karaman münasebetleri, TD 17-18 (1963) s. 43-76.

25 Msl. bk. Bezm-u Rezm, s. 526.

RÉSUMÉ DE L'HISTOIRE DU QADI BURHANEDDÎN

L'auteur s'appelle Aziz fils d'Erdechîr (اردشير) surnommé *ASTARÂBÂDÎ* selon son lieu de naissance, et *BAGDÂDÎ* selon son lieu de séjour. Sultan Ahmed qui régnait à cette époque, sur les deux *Irak* et l'*Azerbaïdjan* fut destitué d'abord, au mois de Dhulhidjdja 787 par Tukhtamich Khan, puis après par l'Emir Timur, ce qui obligea Ahmed d'aller à *Bagdad*. Mais malgré ces désastres il continua une vie des plus détestables. Le 2 Chawwal 795 arrive à *Bagdad* la nouvelle de la marche de Timur vers *Hamadan*. Le Sultan Ahmed s'enfuit en *Syrie*. Aziz qui connaissait depuis longtemps la renommée du Qadı Burhaneddin, et desespéré des malheurs de guerre, prend la décision de quitter *Bagdad* et de se rendre à *Sivas*. Pour la mise en exécution de son plan, il se retire d'abord à Kerbala. Mais il fut contraint de se présenter à Muizzaddin Miranchah, le fils de Timur, qui y avait conduit l'armée. Miranchah lui rend de grand honneurs et le garde chez lui pendant les campagnes d'Amid et de *Mîrdîn (Mardin)*. ميردين

Or pendant le siège de Sawur Qalac situé entre Amid et *Mardîn*, l'auteur profitant d'un repos nocturne auquel toute l'armée s'était adonné, s'évade et gagne *Sivas* par la voie d'Amid et de *Erteginin* ارتقنين (peut-être Argani.)

Aziz se présenta à Burhaneddin, le 11 Châbân 796. L'auteur fait l'éloge de celui-ci et décrit dans un long chapitre sa valeur d'homme et de littérateur. Burhaneddin lui propose d'écrire son histoire. Dans tout l'ouvrage Aziz donne à Burhaneddin le titre de "Sultan".

Sultan Burhaneddin Ahmed, fils de Chamsaddin Muhammed, fils de Siradjaddin Suleiman, fils de Husamaddin Husaîn, fils de Djallal-Addin Habib, fils de Muhammed, fils de Rasul, fils de Séwindj.

L'origine de cette famille est turque, de la tribu *Salur* et leur berceau est *Khwarezm*. Le père de Djalal-addin Habib, Muhammed, était venu

de son pays d'origine à *Kastamonu* où est né Habib qui, après y avoir fait ses études, épousa la fille d'un certain Qadı Hutani qui le nomma Qadı de cette ville. Depuis lors tous les descendants se sont distingués dans cette fonction. Siradjaddin Suleïman épousa la petite fille d'Izzeddin Keïkawus II. De cette union naquit Shamsaddin Muhammed. La mère de Burhaneddin était la fille d'Abdallah Tchélébi, l'un des hommes les plus estimés du pays de *Rum*. De cette façon l'aïeul de Burhaneddin fut le Sultan Gayatheddin qui était le fils de Khwand Khatun dont on voit encore le mausolée ainsi que beaucoup de fondations à *Kayseri*. Burhaneddin est né à *Kayseri* le 3 Ramazan 745; sa mère est morte en 747. Il commence à lire et à écrire dès l'âge de 4 ans, et à l'âge de 12 ans, c'est-à-dire en 757, étant déjà très avancé dans l'étude des langues arabe et persane ainsi que dans l'étude de la grammaire, la littérature et les sciences, il part avec son père pour *Damas* où il fait des études pendant 14 mois. De retour à *Kayseri* avec son père , qui était le Qadı de cette ville, il y continue ses études.

En 759, il part avec son père pour l'Egypte où il s'adonne à l'étude de la jurisprudence divine, de l'exégèse du Coran et à celle de l'astronomie. Il fait le pèlerinage à la *Mecque* avec son père, qui au retour, meurt à *Maarra*. Il se retire à Halep pour y continuer ses études, et puis il se rend à *Kayseri*, son pays natal, où il fut nommé Qadı en 766 à la place de son père. Il n'avait alors que 21 ans; il fait des réformes considérables dans l'administration des Wagfs.

L'Emir Muhammed, fils d'Aretna, qui était alors Gouverneur vient d'être assassiné par un de ses propres émirs. Le pays a été bouleversé par des soulèvements des *Mongols* et des *Turkomans*, ce qui provoqua la succession de fâcheux événements dans les provinces de *Kırşehir* et d'*Aksaray* ainsi que dans beaucoup d'autres villes. Ali Beğ, le fils de Muhammed était encore jeune et s'adonnait à la boisson ainsi qu'à toutes sortes de débauches. Un complot organisé contre lui par ses conseillers, fut découvert à temps. Ali Beğ continue à *Kayseri* sa vie accoutumée malgré les conseils de Burhaneddin. Les émirs des pays limitrophes notamment le fils de Qaraman, profitant de cette occasion attaquent *Kayseri* avec les *Mongols* et les *Tatars* de *Samağar* et de *Djaigazan*. Ali Beğ s'enfuit à *Sivas*, poursuivi par l'ennemi; Burhaneddin le sauve. Ce fut en 777. Le fils de Qaraman ne pouvant rester à *Kayseri*, confie la surveillance de ses hommes à Burhaneddin et se retire dans son pays; Burhaneddin accepte cette charge à condition de pouvoir garder ses fermes à *Larende*, à *Konya* et à *Eregli*.

Peu de temps après, les Qaramanides ayant provoqué des désordres à *Kayseri* sont battus par les hommes d'Ali Beğ, et Burhaneddin constatant que le fils de Qaraman n'avait pas tenu ses engagements, il les chasse de la ville.

Hadji Ibrahim, le Gouverneur de *Sivas* envoie un gouverneur à *Kayseri* et le place sous les ordres de Burhaneddin. Sur ces entrefaites la femme de Hadji Chad-Gueldi, l'émir d'*Amasya*, meurt, et Hadji İbrahim, l'Emir Ali Beğ et Burhaneddin vont, tous les trois, à *Amasya* pour lui présenter leurs condoléances. Mais lors d'une querelle subite entre Hadji - Chad-Gueldi et Hadji Ibrahim, Ali Beğ se range pour son malheur, du côté de Hadji Chad-Gueldi qui fut de tout temps l'ennemi de sa famille. Ils se séparent, Burhan irrité se retire à *Kayseri*. Ali Beğ le poursuit et assiège la ville que Burhan lui rend après quelque temps. Dès ce moment, Ali Beğ n'a plus de repos; il est le jouet de tous les émirs de son pays et est continuellement menacé des attaques des tribus *Mongoles* et *Tatares*. Il demande fermement l'aide et la protection de Burhaneddin. Pourtant deux de ses émirs, nommés Saïd Husam, son favori, et Hodja-Beğ, vinrent de *Sivas* à *Kayseri* et par ruse firent un assaut chez Burhaneddin, le mirent en prison; peu de temps après sa délivrance il se rend à *Sivas* où se trouvait sa famille. Ali Beğ guerroie par-ci par-là, soit contre les différents émirs, soit aussi contre les tribus *mongoles* et doit subir la honte d'être emprisonné par Hadji Ibrahim, qui était le serviteur de son père. Burhaneddin fait délivrer Ali Beğ de la prison et le remet de nouveau sur le trône de ses pères. Dans le mois de Rabi-el-Awwal 780, Burhaneddin est nommé Vézir, il met un peu d'ordre dans le pays. Cet état de choses dure jusqu'a l'époque où Ali Beğ désire faire une alliance avec un émir nommé Qilidj Arslan qui joue un grand rôle dans la vie de Burhaneddin. Il projetait d'attaquer d'Hadji Chad-Gueldi à *Amasya*. Entre temps il apprend que la ville de *Niğde* vient de se rendre; de ce fait il se dirige d'abord à Develi-Qarahisar, qu'il conquit, et continue sa marche vers *Niğde* qui appartenait aux Qaramanides. Il prend la ville avec l'aide de Mustafa Beğ, le cousin de Burhaneddin. De là, il se rend à *Aksaray* qui appartenait alors à Babuk-oğlu. Cette ville est conquise par Burhaneddin. Après ces conquêtes, Ali Beğ va à *Sivas*, et de là, à *Niksar* dont le souverain était Tadjaddin, jadis soumis au prince Aretna. Il y eut des divergences d'opinions entre Burhaneddin et Ali Beğ et tous les deux quittent *Niksar* sans aucun succès. A cette époque meurt Pir Huseïn, le Wali d'*Erzincan*, et les confidents d'Ali Beğ lui suggèrent l'idée d'incorporer ce pays à ses états en demandant l'assistance de Qilidj Arslan qui était un des émirs les plus puissants et les plus courageux et qui habitait la frontière de ce pays. Qilidj Arslan y consent. La ville d'*Erzincan* s'oppose à cet arrangement et résiste par les armes. Ibrahim Beğ Dulkadir vient à l'aide des habitants d'*Erzincan*, l'armée d'Ali Beğ se retire sans prendre la ville.

On rapporte la nouvelle que Ispahanchak Khatun aïeule d'Ali Beğ s'était mise, en route de *Bagdad*, pour venir à *Sivas*, et que Erdéchah,

le gouverneur d'*Erzurum* dépendant de l'Emir Mutahharten le souverain d'*Erzincan*, l'avait retenue et confisqué ses biens. Mise bientôt en liberté, par l'intervention de quelques notables de la ville, elle arriva saine et sauve à *Sivas*. Cette femme voulut s'ingérer dans les affaires de l'Etat, comme elle le faisait à *Bagdad* avec le prince Cheikh Ali. Mais ici elle ne put atteindre son but.

Sur ces entrefaites, Ali Beğ eut l'idée de faire une campagne contre *Amasya*. A son arrivée à *Artuq-Abad*, l'épidémie de peste se déclara. Le lendemain, l'armée étant arrivée à *Qaz-Abad*, on avertit Burhaneddin qu'Ali Beğ était tombé malade; celui-ci accourut chez lui et comprit qu'il était atteint de la peste. Ali Beğ mourut dans le mois de Djamadh-el-Awwal de l'an 782. Le favori d'Ali Beğ, Saïd Husam, jura fidélité à Burhaneddin. N'ayant pas tenu la parole, il y eut des désordres dans l'armée, de manière telle que même le lit d'Ali Beğ fut pillé. Burhaneddin fit embaumer le cadavre d'Ali Beğ et le transporta à *Tokat* où il l'enterra. Quant à Saïd Husam, il quitte son maître part pour *Sivas* et s'enferme dans l'Ahmedek (l'enceinte de citadelle) qu'il transforme en forteresse. Burhaneddin après avoir accompli le cérémonial des funérailles rentre, lui aussi, à *Sivas*.

Le fils d'Ali Beğ n'avait alors que 7 ans. Burhaneddin tient, par conséquent, conseil avec Saïd Husam quant aux décisions à prendre, étant donné que d'une part Hadji Chad - Gueldi était sur le point de marcher sur *Sivas*, et que d'autre part Qilidj Arslan se considérant, également de droit, héritier du royaume, causait des inquiétudes. Burhan propose donc de distribuer tout d'abord de l'argent à l'armée et de rassembler celle-ci. Aucune décision n'a été prise; cependant Hadji Chad - Gueldi approchait. Il ne restait plus qu'à se confier à Qilidj Arslan. A son arrivée à *Sivas*, Burhaneddin va à sa rencontre et le conduit dans la ville, et ces trois émirs tiennent de nouveau conseil; il s'agit de nommer quelqu'un à l'Emarat. Burhaneddin s'abstient en faveur de Qilidj Arslan sous trois conditions: 1- d'organiser les finances; 2- de lui donner la province de *Kayseri* et 3- de ne pas destituer Saïd Husam de ses fonctions. Qilidj Arslan accepte tout et prend ainsi en ses mains les rênes du gouvernement. Burhan, va à *Kayseri*.

Après quelque temps Qilidj Arslan fut vaincu par Hadji Chad - Gueldi lors d'une guerre qu'il fit contre *Amasya*. Contrairement à ses engagements, Qilidj Arslan nomme un gouverneur à *Kayseri*. Il veut même emprisonner Burhaneddin. C'est alors que Burhaneddin eut l'idée d'en finir avec Qilidj Arslan. Ce fut Cheikh Muayyed, un proche parent de Burhaneddin, qui l'aida dans la mise en exécution de son dessein. C'est au retour d'une promenade à cheval faite ensemble, que Burhaneddin tua Qilidj

Arslan à coup de sabre, dans une rue de *Sivas.* La ville entière était en émoi.

L'oncle de Qilidj Arslan, Kaihusrev, qui était en même temps parent de Burhaneddin par Seldjouqides, c'est - à - dire la branche maternelle, voulant défendre son neveu trouva, lui aussi, la mort par la main de Burhaneddin.

Ces evénements eurent lieu le 14 Dhul Qaada 782.

Burhaneddin fait alors son entrée dans la ville, mange des mets qui étaient préparés pour Qilidj Arslan, montre au peuple les documents signés par celui-ci et se justifie en exposant les causes de ce meurtre.

Burhaneddin devint donc Emir le 14 Dhul Qaada 782. La population se montre docile envers lui; il déclare de rendre la justice et organiser l'armée.

Bien que le fils d'Ali Beğ soit encore mineure et ne puisse par conséquent assister au conseil ni occuper une fonction, il accompagne toujours Burhaneddin au sein du conseil d'Etat.

Bien après sa prise de pouvoirs, il rencontre des difficultés insurmontables de tous côtés. Ceux qui étaient des ennemis déclarés comme l'Emir Mutahharten, le souverain d'*Erzincan* et Hadji Chad - Gueldi, le maître d'*Amasya,* lui faisaient une guerre presque continuelle. Les autres n'osant pas agir ouvertement, organisaient des conspirations secrètes, soit-disant en faveur de la famille Aretna. Hadji Chad-Gueldi lui envoie un messager et réclame le jeune fils d'Ali Beğ pour le faire monter sur le trône de ses pères. Burhaneddin lui répond ainsi. "Tu as tué le grand père du jeune prince; (donc Hadji Chad-Gueldi fut du nombre des assassins de Muhammed Aretna tu as fait errer son père Ali Beğ de ville en ville. Lorsqu'il vint dans sa ville d'*Amasya,* tu l'as maltraité et tu as dévalisé ses hommes, et lorsque Qilidj Arslan eut une conduite désastreuse pour le pays, tu l'as protégé. Aujourd'hui je suis emir par la grâce de Dieu; mais si tu as pitié de ce pays, viens ici pour que nous travaillons de commun accord". Depuis cette époque ces deux hommes ne se sont jamais réconciliés. C'est une longue série de démêlés et de guerres qui s'ensuivent. De plus, Hadji Chad - Gueldi intriguait continuellement auprès de Mutahharten pour le faire marcher sur *Sivas.* Heureusement Burhaneddin avait à ses côtés beaucoup de tribus *mongoles* et *tatares.* Ainsi, dans la première dizaine du mois de Ramadan 783 Burhaneddin est forcé de marcher sur *Amasya.* La rencontre eut lieu près du village *Danişmendiye,* où Hadji Chad-Gueldi trouva la mort. Burhaneddin envoya sa tête d'abord à *Sivas* et puis à *Erzincan.*

Ce n'est qu'après cette victoire éclatante que Burhaneddin se déclara définitivement Sultan de *Sivas.* Il expédie partout des messagers annonçant son avènement, fait lire le Khutba et frapper des monnaies à son effigie.

Sa première préoccupation est la conquête de *Tokat.* Cette place se compose de deux parties distinctes, la ville basse et la citadelle. Elle est occupée par différents seigneurs. Burhaneddin réussit à prendre la ville basse sans toutefois pouvoir forcer la citadelle. Il passe l'hiver à *Tokat* et au printemps il doit à nouveau se diriger vers *Amasya,* dont s'était emparé l'Emir Ahmed, le fils de Hadji Chad-Gueldi, après la mort de son père. Il assiège cette ville forte mais il est obligé de l'abandonner ayant reçu des nouvelles inquiétantes des frontières orientales. Il fait donc, en partant, quelques concessions à Emir Ahmed, dont la possession des biens de son père.

Burhaneddin eut alors à se mesurer avec d'importantes tribus *mongoles* auxquelles l'Emir Ahmed ainsi que son beau-père l'Emir Bayazid, le souverain de *Kastamonu* s'étaient ralliés. Burhaneddin les bat dans une bataille près de *Qazabad.*

Arrivé à *Sivas* il découvre qu'une conspiration s'est formée contre lui. On veut l'assassiner pendant la prière du vendredi dans le Sultan-Djami. Les instigateurs sont toujours des partisans des Aretna.

Il repousse une attaque de Mutahharten d'*Erzincan,* et d'Ahmed Beğ fils de Qutlu Beğ chef des tribus des *Aqqoyunlu* et de nouveau se tourne vers *Amasya* où L'Emir Ahmed se preparait à une guerre contre lui avec l'assistance de İsfendiyar, le fils de Bayazid souverain de *Kastamonu.* C'est encore à *Qazabad* que Burhaneddin remporte une victoire sur l'Emir Ahmed, après quoi il transfère toute la population de *Tokat* à *Qomanat* (Commena) qu'il avait auparavant fortifié. Cette mesure a été prise pour isoler la citadelle de *Tokat* et la forcer ainsi à se rendre.

Tous ces événements eurent lieu en 785. Burhaneddin n'était alors âgé que de 40 ans. Durant cette même année est né son fils Muhammed.

Burhaneddin se rend à *Kayseri* pour quelques affaires concernant cette ville lorsqu'il reçoit la nouvelle de l'arrivée à *Sivas* de l'Emir Mutahharten avec une forte armée. Il a hâte de rentrer à *Sivas,* où a eu lieu une bataille au pied du monticule d'*Abdel-Wahhab.* Il bat l'ennemi et le disperse; il passe la nuit près du *Chahnah Kunbed,* et rentre le lendemain à *Sivas.* C'est à cette époque que les *Osmanlis* commencent à se montrer sur les territoires des Emirs İsfendiyâr de *Kastamonu* et sur les frontières même de Burhaneddin du côté de *Merzifon.*

Kayseri était depuis quelques temps entre les mains de Djouneid, des fils d'Omer. Las de ses actes de cruauté, les chefs des tribus *mongoles*

de ces parages insistent auprès de Burhaneddin de venir mettre fin à cet état de choses. Burhaneddin fait donc la conquête de *Kayseri*, en même temps que celle de la ville de *Develu Qarahisar*; ce fut en 786.

Le Cheikh Nedjib, maître de la citadelle de *Tokat*, se voyant tout-à-fait isolé après l'évacuation de la ville basse, rend la ville à Burhaneddin qui fait repeupler *Tokat* ainsi que *Qaz Abad*. De même il fait construire à *Zile* une belle médressé.

Pendant que Burhaneddin se trouvait à *Zile* est né son fils Ali. (Très probablement, c'est Zeïnelabidin, qui a survécu à son pére).

C'est peu de temps après que Burhaneddin a pris quelque repos dans les provinces d'*Amasya* et de *Merzifon*, qu'il reçut la nouvelle d'une marche des *Osmanlis* contre les Qaraman - oglu, et qu'ils auraient pris la ville d'*Egridur*. C'est à la même époque que commencent les démélés de Burhaneddin avec l'Emir Tadjaddin, qui était le maître de la ville de *Niksar* et un ennemi déclaré de Hadji Emir et de son fils Sulaiman Beğ, qui avaient des territoires sur la mer Noire.

Egalement, à la même époque se répand pour la 1 ère fois la nouvelle que l'Emir Timur était descendu dans les parages *d'Ala Dagh*. Par conséquent, l'Emir Mutahharten avait évacué *Erzincan* pour se réfugier avec toute sa famille dans la *Qala* de *Qarahisar*. Tamerlan arrive à *Erzurum*, et attaque les *Turcomans* des Qara Qoyunlu. Burhan est très inquiet. Il a hâte de rentrer à *Sivas* pour y faire des travaux de fortification. Il donne la province de *Kayseri* de nouveau à Djouneid. Heureusement que la nouvelle arrive que Tamerlan avait rebroussé chemin sans même toucher à *Erzincan*.

Burhaneddin va à présent à *Niksar* et visite le tombeau de Melik Dânishmend Gazi. Au printemps suivant, Burhaneddin avait l'intention de marcher sur *Erzincan* pour attaquer l'Emir Mutahharten, lorsque, le Naïb *egyptien* à *Malatya*, Mantach, lui envoie un messager en lui proposant une alliance. La cause en était la suivante: lorsque Berquq prit possession de l'*Egypte*, il surveilla les fils de Melik Nasir. Berquq était *Circassien* et avait peur des Beğs *egyptiens* originaires de *Dacht Kiptchak*, il les maltraitait, ou les tuait même pour la moindre désobéissance. Or Mantach était un de ceux - là et c'est pourquoi il invoquait l'alliance de Burhaneddin en lui promettant de lui livrer la ville de *Malatya* pour le cas où les armées *egyptiènne* et *syrienne* arriveraient. Burhaneddin abandonne par conséquent l'idée d'une campagne contre *Erzincan* et se tourne vers *Malatya*

Il faut savoir qu'entre les *Egyptiens* et Burhaneddin il existait déjà une tension; 1 - à cause des fils de Dulqadir, car ceux-ci s'étaient sauvés

des mains des *egyptiens* et mis sous la protection de Burhaneddin. 2 - Un négociant avait porté à Damas des effets appartenant à Ali Beğ, fils d'Aretna, pour les vendre. A la nouvelle de la mort d'Ali Beğ, on a retenu ce négociant à *Damas*, malgré les insistances de Burhaneddin, qui fait confisquer à son tour la marchandise d'un des négociants de Berquq venu à *Sivas* et la donne aux héritiers d'Ali Beğ.

Il y avait encore différentes causes à cette animosité. Burhaneddin accepte donc la proposition de Mantach. Pourtant ce rusé n'ayant pas tenu la parole, il est fait prisonnier et ammené à *Sivas*.

Ces événements donnent lieu à une guerre désastreuse entre Burhaneddin et les *Egyptiens*. Le Gouverneur *égyptien* de *Haleb*, Yolboga-i Nasiri, lui reproche cet acte et le menace, d'abord par des lettres, d'envahir le *Rum*, puis il marche effectivement sur *Sivas*. Ses autres ennemis, les Emirs Ahmed et Mutahharten se joignirent aux *égyptiens*. A *Sivas* même, il y a des complots contre Burhaneddin. Les *Egyptiens* assiègent *Sivas*. Burhaneddin se trouve dans une impasse. Heureusement que des tribus *mongoles* et des chefs *ulus* viennent à son aide. C'est lors d'une rencontre entre les *Syriens*, commandés par Walad - Chuhri, Gouverneur de *Divrigi* et les *Mongols*, que Walad-Chuhri est tuê, mais les Mongols sont battus. Par contre Burhaneddin bat les *Egyptiens*. Pendant ces moments critiques, le fils d'Ali Beğ Aretna, préméditant une trahison, fait descendre, moyennant une corde, un de ses esclaves chez Yolboğa, lui faisant savoir que tous ses efforts n'étaient qu'en faveur de la dynastie des Aretna. L'ardeur du siège reprend, les *Syriens* sont contre les *mongols*, tandis que les *Egyptiens* assiègent la citadelle, secourus continuellement par les émirs voisins.

Burhaneddin se sentant presque perdu, dit à son entourage. "Maintenant il ne nous reste que la ville de *Sivas*; tâchez de sauver votre vie et celle de vos familles". Cependant, la défense de la ville continuait avec énergie.

Les *Egyptiens*, eux aussi, se sentaient affaiblis, et comprenaient que la conquête de la ville était impossible. Ils se tenaient à la porte dite de *Su-Bachi* et à celle *d'Erzincan*. Il y eut quelques négociations sans résultat dans un but pacifiste. Une trahison de la part de quelques citadins *Syriens*, causa l'irruption des *Syriens* dans la ville par *la porte d'Erzincan*. Burhaneddin opère un rassemblement et réussit à les repousser hors des murs. L'ennemi perd un grand nombre d'hommes et est sur le point de demander la paix lorsqu'il est attaqué par les *mongols* de Burhaneddin. Ainsi, la bataille recommence et l'armée *égyptienne* est obligée de battre en retraite enregistrant de grandes pertes.

Ce siège dura quarante jours. Yolboga à son arrivée à Haleb, se lia avec Suli , fils de Dulkadir afin de demander à Burhaneddin la mise en liberté de Mantach. Mantach et Yolboga font ensemble la conquête de *Hims*, *Hama* et *Damas* et prennent ensuite le *Caire* et emprisonnent Berquq dans la *Qala* de *Karak*. Yolboga devient maître de l'*Egypte*. Mantach se sépare à ce moment de Yolboga et l'interne dans la citadelle *d'Alexandrie* . Berquq étant mis en liberté par le gouverneur de de *Karak* rassemble ses hommes, bat les soldats de *Tripoli* et de *Damas* et se rallie au gouverneur de *Haleb*. Mantach se porte, avec le consentement du Khalif, contre Berquq, mais ayant perdu la bataille il se retranche à *Damas*. Quant à Berquq, il fait une entrée victorieuse au *Caire* et devient ainsi pour la seconde fois Sultan *d'Egypte*. Yolboga, mis en liberté tout de suite, est envoyé contre Mantach, qui pressé de tous côtés, se sauve chez les *Turcomans*. Yolboğa prend *Damas*. Berquq fait exécuter Mantach.

Après le départ des *Egyptiens* et des *Syriens* de *Sivas*, Djouneid, L'Emir Ahmed et d'autres adversaires de Burhaneddin se soumettent à nouveau.

Qutlu Beğ des *Aqqoyunlu* étant déjà mort, Mutahharten commença à maltraiter ses tribus. Celles-ci demandèrent donc la protection de Burhaneddin, mais il est de nouveau trompé quant à la sincérité de leur soumission.

Après quelques démêlés de ci de là, Burhaneddin ayant trouvé quelque repos, organise la fête de circoncision de ses fils. C'est à peu près à ce moment qu'arrive la nouvelle de la mort de Mourad Beğ, des fils *d'Osmanlis*, tombé dans une bataille contre les infidèles, et que son fils Bayazid lui aurait succédé.

C'est à partir de cette époque que Burhaneddin commence à avoir de sérieux ennuis, soit avec les fils des Isfendiyar, soit avec les fils des Qaraman et des *Osmanlis*. Ces derniers avaient pris une importance considérable parmi les souverains d'Asie - Mineure. Leurs possessions s'étaient agrandies énormément. Ils avaient même fait le siège de *Konya*. Les *Qaramanides* ont été forcés de conclure la paix avec eux en leur donnant *Beyşehri*. Or Burhaneddin craignant une attaque des *Osmanlis*, qui marchaient contre *Kastamonu*, fortifie la citadelle de *Kırşehir*. Entre temps, Bayazid fait la conquête de toute la province de *Kastomonu* et tue son souverain Sulaiman Pacha Isfendiyar. Burhaneddin reçoit des lettres de menace du Sultan Bayazid, et il lui propose de se soumettre. Burhaneddin préfère marcher contre les *Osmanlis*, et à la suite d'une rencontre dans la plaine de *Çorumlu*, il les vainc à plusieurs reprises et les force à se retirer. Les *Mongols*, amis de Burhaneddin venus pour le féliciter de cette victoire, lui demandent et obtiennent la permission de faire des attaques dans

le pays des *Osmanlis*. Aussi font - ils des grands ravages à *Iskilib*, *Ankara*, *Kalecik* et *Sivri Hisar*. A la suite de ces événements, qui réhaussèrent son prestige, Burhaneddin va à *Kayseri* et s'occupe des affaires administratives et religieuses du pays et jouit de quelque repos, ce qui malheureusement ne dura pas longtemps; il reçoit la nouvelle de la mort de deux de ses fils. Il retourne à *Sivas*, y passe l'hiver, et se dirige vers *Amasya* qu'il prend enfin après tant d'efforts; mais cette possession fut de courte durée.

Les *Osmanlis* avaient, à cette époque, pris *Merzifon*. Ils s'avancèrent ensuite jusqu'a *Amasya* et firent définitivement la conquête de cette place forte. De l'autre côté les *Qaramanides* venaient de prendre *Niğde*, et Djunaid, alors gouverneur de *Kayseri*, livra cette ville à l'Emir Muhammed des *Qaramanides*. Et pour comble de tant, Feridun, le Cousin de l'Emir Aretna occasionne un soulèvement dans les environs de *Develu-Qarahisar*. Burhaneddin doit donc réparer tous ses malheurs. Il envoie tout d'abord Cheikh Muayyad contre les *Qaramanides* qui remporte quelques victoires sur eux. Après quelques petites expéditions, soit au littoral de la Mer Noire, soit aussi à *Qoçhisar*, Burhaneddin cherche du repos à *Niksar* et s'adonne à la chasse.

Mais ces réjouissances ne sont pas de longue durée. Des nouvelles inquiétantes arrivent de l'Est, annonçant la venue de l'Emir Timur. Il aurait conquis les pays de *Pars*, *Azerbayïdjan*, d'*Irak*, et après avoir ruiné l'*Iran*, il serait sur le point de marcher vers les pays de *Rum*. De plus l'Emir Mutahharten et d'autres princes encore, se seraient soumis. Quant à Burhaneddin, se fiant à une tranquillité passagère dans son pays, il avait dispersé ses soldats. Emir Timur savait fort bien que beaucoup de souverains et de tribus du *Rum* étaient contre Burhaneddin. Il lui envoie une première ambassadeur lui annonçant la conquête de la *Perse* et de l'*Irak* et lui demandant de changer le Khutbah et la monnaie à son effigie. Burhaneddin lui répond. Après quelques jours, on annonce que la ville de *Mardin* s'est rendue. Burhaneddin s'occupe nuit et jour des travaux de fortification de *Sivas*. Il fait creuser un grand fossé autour des murs d'enceinte, et fait construire des balistes et d'autres machines de défense. Entre temps de fâcheuses nouvelles de la marche de Timur se succèdent; il aurait pillé et pris la ville d'*Amid* et aurait enchaîné et emprisonné le souverain de *Mardin*, et assiégé la Qala de *Abnik* dans la région d'*Ala Tag*, en commettant partout des actes de cruauté indescriptibles. Emir Mutahharten qui avait changé le Khutba et la monnaie à l'effigie de Timur se trouvait à sa suite et s'était chargé, avec guelques autres émirs, de la conquête des pays de Rum. Alaaddin, fils de Qaraman, qui avait sollicité sa protection en lui promettant de lui envoyer son fils, l'Emir Muhammed, pour le cas oû Timur se dirigerait vers *Damas*, lui proposa de venir lui même, s'il voulait

attaquer les *Osmanlis*. Suli Dulkadir s'engage, de son côté, de montrer à Timur le chemin de *Damas*.

Sur ces entrefaites, Burhaneddin reçoit une ambassade du Sultan d'-*Egypte*. Après quelques jours, arrive un second ambassadeur nommé Qutlu-Chah de la part de Timur; Burhaneddin le retient pour gagner du temps, et envoie un confident au Sultan Berquq en lui proposant de venir à *Malatya*, et de là de s'unir à son armée, vers *Erzurum* pour attaquer Tamerlan. Dans la réponse qu'il reçoit de Berquq, celui-ci lui demande d'envoyer chez lui l'ambassadeur de Timur. Burhaneddin hésite quelques instants, mais craignant d'être accusé de complicité avec Timur, il expédie l'ambassadeur sous la condition de le lui rendre sain et sauf. Qutlu-Chah ne rentre pas chez Timur et préfère rester auprès de Berquq.

Timur, de son côté, voyant le retour de Qutlu-Chah retardé, menace Burhaneddin par une lettre, lui ordonnant de venir le rejoindre, et il exprime son mécontentement au sujet du Sultan Berquq. Il ajoute encore dans sa lettre: "*Sivas* appartenait anciennement à Djenguiz Khan, puis à d'autres, en dernier lieu à Hulagu et aujourd'hui enfin, ce pays appartient avec droit d'héritage au Sultan Mahmud. " La personne qu'il appelle Sultan Mahmud était une personne dont il se servait pour arriver à ses buts; car Tamerlan était d'une origine obscure. Burhaneddin répond, une à une, à toutes ses questions. Entre temps, les redditions de *Medjinkird*, d'*Erdjich* et d'*Abnik*, et la marche de Timur sur *Sivas* sont annoncées. Le gouverneur de *Malatya* évacue la ville et la province. Le maître de *Divrigi* et l'Emir de *Darende* se sauvent. Les tribus *mongoles*, *kurdes* et *turcomanes* qui habitent les plaines se retirent sur les hautes montagnes. Les émirs des régions abandonnent leur Qala. Tout le monde se hâte d'échapper à ce désastre. Le fils de *Qaraman* pour plaire à Timur, pille et ruine *Kırşehir*, *Bürgüt*, *Tamsa* et *Develu-Qarahisar*, et arrive à *Kayseri*. Timur, lui même, fait son entrée à *Erzurum* et ne pense qu'à prendre *Sivas* qu'il considère comme le noeud des pays de *Rum*, et que la possession de cette ville lui faciliterait la conquête de tous les pays d'*Egypte*, de *Syrie* et de *Rum*. Les habitants de *Sivas* sont d'une extrême anxiété. Tout le monde tremble de peur. Burhaneddin est toujours partisan de prendre l'offensive.

Avant l'apparition de Timur, le Sultan Berquq feignit de montrer son amitié à Burhaneddin. Mais il s'est allié secrètement avec les *Osmanlis* pour attaquer les pays de Burhaneddin. Ce n'est qu'après les événements de Tamerlan, qu'il se sent obligé de redevenir ami avec Burhaneddin.

Cependant, cette fois encore, Tamerlan ne poussa pas sa marche jusqu'à *Sivas*, et il retourna vers *Cheki* en traversant la *Géorgie*. Toutes les

populations de *Rum* rendent unanimement louange à Dieu de leur soulagement.

Après quelque temps, Burhaneddin veut se venger des émirs qui s'étaient rangés volontairement du côté de Timur. Il commence par le fils de *Qaraman*, en lui prenant *Aksaray* et en attaquant *Niğde*. Il retourne à *Kayseri* où il passe tout l'hiver, après quoi, il se dirige vers *Erzincan* pour attaquer l'Emir Mutahharten, à qui il prend beaucoup des villes. Ahmed Beğ, fils de Qutlu Beğ, des *Aqqoyunlu*, se joint à Burhaneddin. Ils arrivent ensemble dans les parages d'*Erzincan*. Mais Burhaneddin repart à *Sivas* sans assiéger cette ville, en passant par *Qara Hisar* dont le maître, Melik Ahmed se soumet.

Il va ensuite à la frontière des *Osmanlis*, à l'ouest, et retourne de nouveau à *Erzincan*, où il essuie un échec. Dans cette dernière campagne se trouvait aussi son fils Chahzade Ali Tchélébi.

Burhaneddin est continuellement en mouvement et, à la fin, il se rend à *Kayseri* ayant soupçonné des idées de soulèvement dans la manière d'agir de son parent Cheikh Muayyed. Il retourne à *Sivas*, où il passe l'hiver en s'occupant d'études littéraires; il compose l'ouvrage intitulé.

اكسير السعادات فى اسرار العبادات

A l'arrivée du printemps, il pense de nouveau à une guerre contre Mutahharten. Cependant, des nouvelles provenant de Chaikh Muayyed lui annoncent un mécontentement parmi la population de *Kayseri* qui désirait la suprématie des *Qaramanides*. C'était une ruse de Chaikh Muayyed que Burhaneddin n'avait pas compris de suite. Il s'abstient donc de l'expédition d'*Erzincan*, et se rend à *Kayseri*, envoie Chaikh Muayyed pour combattre les fils de *Qaraman* et retourne à *Sivas*, après avoir obtenu quelque succès.

Ici, il commence dans la seconde dizaine du mois de Chaban 789, la composition de son ouvrage estimé intitulé كتاب التّرجيح التوضيح sur Usul el Fiqih.

Cependant cette nouvelle période de tranquillité, où Burhaneddin s'adonnait à des études littéraires, ne dure pas longtemps. Chaikh Muayyed, gouverneur de *Kayseri*, s'était déclaré rebelle et commettait des actes de cruauté pour attirer, une fois de plus, l'attention de Burhaneddin. Il s'était allié avec le fils de *Qaraman*, à qui il avait donné *Develu-Qarahisar*. Partout dans le pays il organisa des soulèvements ce qui n'était pas difficile étant donné qu'à cette époque, soit en *Syrie*, soit dans le pays de *Rum*, il y avait beaucoup de personnes clandestines qui donnaient des signes de vie,

lorsqu'il s'agissait d'un soulèvement. Donc Burhaneddin est obligé de se porter rapidement à une véritable conquête de *Kayseri*, accompagné d'une forte armée. Osman Beğ des *Aqqoyunlu*, ainsi que beaucoup de tribus *turcomanes*, *turques* et *mongoles* vinrent se joindre à Burhaneddin. Tous s'étaient unis en sa faveur.

Après avoir accompli la prière de la fête des sacrifices, Burhaneddin organise le siège de *Kayseri*, tout en ordonnant d'épargner la population. Car c'était enfin une vielle ville, et aussi, son lieu de naissance. En ville, une partie de la population nourrissait une amitié pour Burhaneddin et ils se sont offerts afin de faire entrer clandestinement des soldats dans la ville, au moyen de cordes, ce qui fut exécuté près de la porte dite de *Sivas*. En même temps, Burhaneddin opère un assaut du dehors. Un combat terrible s'engage; les portes sont forcées, et les soldats entrent dans la ville. Chaikh Muayyed s'était enfermé dans l'Ahmedek (citadelle intérieure). On brûle ses habitations et emprisonne sa femme et ses enfants. Chaikh Muayyed se cache, à présent, dans une tour au milieu de l'Ahmedek. Tous ses hommes sont tués. Pourtant, par ordre de Burhaneddin la population de la ville est épargnée. Burhaneddin descend dans une des médressé de la ville. Une tour qui était aussi forte que le *Tchar-Dagh*, et où se trouvaient beaucoup de personnes emprisonnées, ainsi que la porte appelée porte d'or, sont forcées.

Les soldats, sous le commandement de l'Emir Walad entrent dans l'Ahmedek et trouvent Chaikh Muayyed pleurant. On le met sur un cheval et on le conduit, suivi des insultes de la population, auprès de Burhaneddin.

Chaikh Muayyed, est, non seulement son proche parent et préféré de lui à tous ses autres parents et tribus, mais c'est à lui qu'il doit aussi, dès l'enfance, son éducation littéraire et militaire. Enfin il lui avait donné le gouvernement de *Kayseri*. Non content de tous ces bienfaits, il s'était senti assez fort pour se soulever et eut l'insolence de faire frapper la monnaie et lire le Khutba à l'effigie du fils des Qaramans.

Bref, la conquête de *Kayseri* étant accomplie, Burhaneddin fait exécuter d'abord les quelques émirs de sa propre suite, qui s'étaient sauvés lors de la guerre d'*Erzincan* pour se refugier chez Muayyed. Puis, après avoir fait d'amères reproches à Chaikh Muayyed, le fit emprisonner et décapiter au bout de quelques jours. Cet événement eut lieu le 25 du mois de Mouharrem 799.

Après quelques jours de repos, il met de l'ordre dans la ville, fait quelques expéditions contre le fils de *Qaraman*, en pénétrant jusque dans la région du *Larenda*, et en faisant piller *Aksaray*, tandis que le fils de *Qaraman*

s'était enfermé de peur à *Konya*. Après ces victoires, Burhaneddin rentre à *Kayseri* et s'adonne de nouveau aux affaires du pays et aux réjouissances.

Il reçoit l'Emir Chaikh Hassan, le cousin de l'Emir Alaaddin de *Qaraman*, qui était venu se réfugier chez lui.

Au printemps, Burhaneddin quitte *Kayseri* en donnant à son fils Alaaddin Ali Tchélébi le gouvernement de *Kayseri* avec 12 autres villes et Qala et en mettant à sa disposition des tribus *turques*.

Il se rend directement à *Qarahisar* de *Behramchah*, toujours pour guerroyer contre l'Emir Mutahharten, qui, profitant de l'absence de Burhaneddin s'était avancé dans son pays. Mais à la nouvelle de son arrivée Mutahharten s'étant retiré, Burhaneddin aussi rentre à *Sivas* et essaie de se réconcilier avec Mutahharten, mais sans résultat.

A la date du mois de Chaban 799, finit son ouvrage. Il y a encore

كتاب الترجيح التوضيح

quelques différends à régler par les armes avec les émirs du voisinage. Burhaneddin ordonne à l'Emir Othman, fils de Qutlu Beğ des *Aqqoyunlu*, de construire une citadelle sur la frontière de *Qarahisar* de *Kegonia*, qui était une des possessions du Melik Ahmed.

Burhaneddin marche de nouveau contre l'Emir Mutahharten, remporte quelques victoires et fait prisonnier l'Emir Pir Ahmed, le frère de Mutahharten, puis, rentrant à *Sivas*, il fait un échange de prisonniers.

APPENDICE

Ici s'arrête le récit d'Aziz et il sera bien difficile de reconstituer, avec quelque exactitude, la suite de l'histoire du Qadı Burhaneddin.

La plupart des auteurs ont complètement négligé en général, de donner quelques détails sur les petits états d'Asie Mineure; souvent ils se contentent de les mentionner seulement, mais d'ordinaire, ils les passent sous silence. Ainsi, par exemple, Cherefeddin Ali Yezdi, l'historien de Timur ne dit qu'un mot sur Burhaneddin.

Nous sommes donc réduits, afin de compléter la biographie de Burhaneddin, à utiliser les maigres donnés d'Ibn Hadjar, d'Ibn Arabchah, de Kemal Paşa, d'Ebu bakr-i Tahrani, de Sadeddin et de Munedjdjim Bachi, qui sont parmi toutes les sources indiquées dans notre bibliographie, les plus dignes de foi.

Prenons tout d'abord les détails *d'Ibn Arabchah* comme le plus ancien auteur. Celui-ci ne dit rien de la bataille de *Kayseri*, qui fut un événement capital durant le règne de Burhaneddin. Il se contente de citer qu'après le retour de Timur, Burhaneddin avait pu se mettre à l'abri des attaques des *Tatares* du *Rum*, grâce à une alliance avec Othman Beğ Qara Yuluk, ce qui rétablit, un peu, la paix dans le pays. Mais ils se séparèrent à la suite d'une cause quelconque, et Burhaneddin tomba même entre les mains d'Othman Beğ qui, par une considération toute spéciale pour sa personne, avait l'intention de le grâcier. Mais à la fin, sur les insistances du Chaikh Nedjib, l'Emir de *Tokat*, il se décida à le mettre à mort.

Passons maintenant au récit de *Sadeddin*. Il a pour source, comme d'ordinaire, l'histoire intitulée "les sept Paradis" d'Idrisi, mais il a consulté aussi Ibn Chahna, Cherefeddin Ali Yezdi et Ibn Hadjar. D'après lui Burhaneddin, pressé par Yıldırım Bayazid se sauva sur de hautes montagnes près de *Harput*, à la frontière de *Diyarbekir*. Othman Beğ Qara Yuluk qui ne pouvait supporter la grandeur de Burhaneddin, profite de cette occasion favorable pour marcher contre lui avec les tribus des *Aqqoyunlu*, et réussit, enfin, de tuer Burhaneddin, dans une grande bataille.

Sadeddin prétend, qu'Othman Beğ, en agissant ainsi, avait pour but de rendre service à Yıldırım Bayazid.

Après cette catastrophe les sujets de Burhaneddin voulurent tout d'abord mettre à sa place, son fils Zaïnelabidin, mais ensuite, le jugeant probablement trop faible, ils preférèrent se soumettre à Yıldırım. Ils envoyèrent donc Zaïnelabidin chez son beau-frère Nasiruddin Beğ, fils de Dhulqadır. Nous savons encore par *Sadeddin* que Zaïnelabidin a survécu longtemps à son père, car pendant la campagne du Sultan Murad II, contre Ibrahim Beğ de Qaraman, vers la fin de l'année 839, il se trouvait dans la suite du Sultan. Zeïnelabidin mourut d'après *Sadeddin*, en 845. C'est la dernière nouvelle historique que nous avons de la famille de Burhaneddin. Mais, comme nous le savons d'après l'épitaphe, sa fille Habibah Seldjûq Khatun, a vécu plus longtemps et mourut en 850.

Quant à *Munedjdjim Bachi*, après avoir fait brièvement l'histoire de Burhaneddin, d'après Ibn Hadjar, le Chaqâiq, d'Ebu bakr-i Tahrani et Sadeddin, il donne dans le chapitre des *Aqqoyunlu*, des détails tout différents des autres auteurs sur les causes de sa mort. Il dit qu'Othman Beğ Qara Yuluk serait, à ses débuts, entré dans le service de Burhaneddin, où il jouissait d'une grande estime. Après quelque temps, le fils de la soeur de Burhaneddin, Chaikh Muayyad ayant dressé l'étendard de la révolte à *Kayseri*, Burhaneddin assiègea cette ville. La victoire parue difficile pour celui-ci, et c'est grâce aux bons offices et à l'intervention d'Othman Beğ que Chaikh Muayyad se rendit avec la ville de *Kayseri*.

Pourtant Qadı Burhaneddin manquant à sa parole, n'hésite pas à tuer son cousin Muayyad, sur quoi Othman Beğ indigné se sépare de lui et part, avec ses 600 hommes, vers *Divrigi*. Burhaneddin le poursuit à la tête d'une grande armée et l'atteint sur le *Qara Bel*. Ce col de haute montagne se trouve à la frontière du *Rum* et des pays de *Syrie*. C'est ici qu'eut lieu la bataille acharnée et décisive. Burhaneddin fut tué et son armée vaincue. Après cette victoire Othman Beğ envahit la plupart des pays de Burhaneddin, et marcha ensuite sur les *Qara Tatares* qui se tenaient entre *Sivas* et *Karabel*. Après les avoir aussi vaincus, à l'endroit appelé *Sewerek*, il alla assiéger *Sivas*, mais l'armée de Yıldırım Bayazid, sous le commandement de son fils Suleiman Tchélebi, étant également arrivée devant cette ville, Othman Beğ, comprenant qu'il ne pouvait se mesurer avec elle, fut contraint de se retirer.

Ici finit le rècit de *Munedjdjim Bachi*. Il faut y ajouter que c'est seulement grâce à la faveur de Timur qu'Othman Beğ reçut la ville de *Sivas*.

Sans que les détails des circonstances soient les mêmes, tous les auteurs sont d'accord sur ce fait que Burhaneddin fut tué par la main de Othman

Beğ Qara Yuluk. Le conflit entre les deux ne peut avoir son origine immédiate dans les incidents de *Kayseri*, comme le prétend *Ebu bakr-i Tahrani*, car nous savons par Aziz que vers la fin de l'année 799, c'est-à-dire presqu'un an après le meurtre de Chaikh Muayyad, qu'Othman Beğ Qara Yuluk se trouvait encore aux services de Burhaneddin, puisqu'il le chargea de la construction d'une forteresse sur la frontière de *Qara-Hisar* de *Kegonia*. Aziz ne dit rien d'une intervention d'Othman Beğ pour obtenir la capitulation de *Kayseri*, ni d'une discorde entre lui et Burhaneddin. Or, on peut présumer que c'est bien plus tard qu'un conflit surgit entre les deux dont les véritables causes nous sont inconnues et qui amena la mort de Burhaneddin.

Mais que se passe-t-il pendant le laps de temps depuis l'an 800 jusqu'à sa mort? C'est facile à deviner. Les *Osmanlis* en poussant leurs conquêtes, avaient déja pris *Amasya* et commencé probablement leur marche vers *Tokat* et *Sivas*. C'est avec eux, en premier lieu, que Burhaneddin avait affaire. A l'Est Mutahharten, le puissant Emir d'*Erzincan* était encore vivant. On peut être sûr que Burhaneddin n'a jamais pu faire la paix avec lui. Encore vers l'an 800 il remporte une petite victoire sur Mutahharten. Au Sud, dans la province de *Kayseri*, il y a pourtant lieu de croire, que son fils Alaaddin Ali Tchelebi qui n'est autre que le Zaïnelabidin des historiens, a pu régner pendant quelque temps, grâce à l'influence du père sur les habitants, non sans toutefois être incommodé par les *Qaramanides*.

Mais dans quelle année Burhaneddin fut-il tué? L'historiographe Aziz donne dans son ouvrage, comme dernière date, le mois de Chaban 799, mais après, il continue encore son récit et finit son histoire dans l'an 800. Donc à cette date, c'est-à-dire au milieu de cette même année, Burhaneddin était vivant; ceci ressort clairement de la rédaction des formules finales du copiste.

Ibn Arabchah raconte les circonstances de la mort de Burhaneddin avant l'année 802, et dit, que dans la même année mourut en Egypte le Sultan Melik Zahir Berquq. Ce dernier fait est relaté encore par quelques auteurs, sans que les dates concordent entre elles. Ainsi *Ibn Hadjar* indique la date de l'année 800 pour la mort de Burhaneddin; *Munedjdjim Bachi* l'année 799, *Sadeddin*, d'après Idrisi, l'année 794. Ces dernières dates naturellement, doivent être rejetées.

Weil, dans une longue note pleine de critiques intéressantes (*Geschichte der Chalifen* v, s. 60) examine minutieusement cette question et conclut avec justesse, que cette date ne peut être antérieure à l'an 800. Mais le Sultan Berquq étant mort vers la fin de l'année 801; (le 15 Chawwal) nous pouvons aisément adopter cette même année comme celle de la mort du Qadı Burhaneddin.

BİBLİYOGRAFYA***

Ahmedî, *Dâsitan-ı Tavârih-i Mülûk-i âl-i Osman.* nşr. N. S. Banarlı TM VI, nşr. N. Atsız, *Osmanlı tarihleri.* İst. 1949.

Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk aşiretleri.* İst. 1930.

Ahmed Tevhid,, *Meskukât-ı Kadîme-i İslâmiyye kataloğu*, IV. İst. 1321.

————, *Benî Ertena.* TOEM V/25 (1 Nisan 1330).

————, *Kadı Burhaneddin Ahmed.* TOEM V, VI.

Akdağ Mustafa, *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi.* Ankara 1959.

Âlî, *Kunh al - Ahbar.* İst. 1277 - 78, I – V.

————, *Fusûl al-hall va'l-akd.* Nuri Osmaniye Ktp. nr. 3399.

Anonim Selçuknâme, nşr. ve Türkçe terc. F. N. Uzluk, Ankara 1952.

Ârifî, *Elbistan ve Maraşta Dulkadır-Oğulları hükümeti.* TOEM V, VI.

Atsız, Nihal, *Osmanlı tarihine aid takvimler.* İstanbul 1962.

Babinger, Fr., *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke.* Leipzig 1927.

Barkan, Ö. Lutfi, *Kolonizatör Türk Dervişleri.* VD II.

İbn Battuta, *The Travels of İbn Battuta.* nşr. H. Gibb, Cambridge 1962, I - II.

Baykal, B. Sıtkı, *Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan rekabetinde Trabzon meselesi.* TAD II/3-4 (1964).

Becker, C. H., *Barthold's Studien über Kalif und Sultan.* Der Islam VI/4 (1916).

van Berchem, M., *Matériaux pour un Corpus inscriptionum Arabicarum.* le Caire 1910, I, III.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der arabischen Litteratur. Bd. I. II.*, Leiden 1943–1949; *Suppl.* I–III, Leiden 1937–1942.

Cahen, CL., *Pre Ottoman Turkey.* New York 1968.

*** Yukarıda "Kaynaklar" kısmında (bk. s. 7 – 15) bulundukları yerler veya neşirleri gösterilen kaynak eserlerle, makaleler buraya idhal edilmemiştir.

————, *Le Commerce anatolien au début du* XIIIe *siècle*. Mélanges L. Halpen, Paris 1951.
Dilcimen Kâzım, *Canik Beğleri*. Samsun 1940.
Divanı Sultan Veled, nşr. F. Nafız Uzluk, Ankara 1941.
Gaffarî, *Cihan ârâ*. Bayezid Umumî Ktp. nr. 2397. nşr. Tahran 1342.
Gibb, *A History of Ottoman Poetry*. I. London 1900.
Gibbon, H. A., *Osmanlı Devletinin kuruluşu* terc. Râgib Hulusi, İstanbul 1928.
Gökbilgin, Tayyib, *XV ve XVI. asırlarda Eyâlet-i Rûm*, VD VI.
Grenard, F., *Son Tombeau existe à Siwas*. JA, Yeni Seri XVII (1901).
Ebû Bakr-i Tahrani, *Kitab-ı Diyarbakriyya*. Yayın. Necati Lugal-Faruk Sümer, Ankara 1962, I.
Ergin, M., *Kadı Burhaneddin divanı üzerinde bir gramer denemesi*. TDED 3 (1951).
Eretna ve Kadı Burhaneddin tarihçesi (Anonim).
Erzi, Adnan, *Türkiye kütüphanelerinden notlar ve vesikalar*. Belleten 53(1950).
————, *Akkoyunlu tarihi hakkında araştırmalar*. Belleten 70(1954).
Enverî, *Dustûr-nâme*. Yay. M. Halil Yinanç. İstanbul 1928, *Le Destan d'Umur Pacha*. Yay. ve Frans. terc. I. Melikoff Sayar, Paris 1954.
İbn Habib, *Durrat al-Aslak*. Ayasofya Ktp. nr. 849.
Halil Edhem, *Kayseriyye Şehri*. İstanbul 1334.
————, *Düvel-i İslâmiyye*. İstanbul 1927.
————, *Sivas Sultanı Kadı Burhaneddin namına Kayseri'de bir kitabe* TOEM III/16 (1328).
————, *Karaman-oğulları hakkında vesâik-i mahkûka*. TOEM II / 11, 12 (1327).
————, *Anadolu'da İslâmî kitabeler* (*Melik Gazi*). TOEM VI / 32 (1331)
Hamdullah-î Mustevfî, *Nuzhat al-kulûb*. nşr. G. le Strange, (GMS) Leiden 1915.
Hammer, Jos., *Über die Geographie der asiatischen Türkei, in* "Jahrbücher der Literatur" XIII und XIV, Wien 1821/22.
Harita Genel Md. 1/800 000 *Ölçekli Türkiye Haritası*.
Hasan Beğ Rumlu, *Ahsan at-tavârih*, Nuri Osmaniye Ktp. nr. 3317; Yay. G. N. Seddon, Baroda 1931.
Heyd, W., *Histoire du Commerce du Levant au Moyen-âge*. Paris 1936. I-II.
Hüsameddin H., *Amasya Tarihi*. İstanbul 1332, III.

Kitab İcâbet as-Sâil. Paris Bibl. Nat. nr. 4437.
İçişleri Bakanlığı, *Köylerimiz*. Ankara 1968.
————, *Türkiye'de meskûn yerler Kılavuzu*. Ankara 1947, I-II.
İnalcık, H., *Adaletnâmeler*. Türk Tarihi Belgeleri Dergisi II/3 - 4 (1965).
————, *Osmanlı Saltanat veraseti usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisi ile ilgisi*. SBFD XVI / 1 (1959).
İsmail Galib, *Takvim-i meskûkât-ı Selçukiyye*. İst. 1309.
Işıltan, Fikret, *Die Seltsckukengeschichte das Aksarâyî*. Leipzig 1943.
Kadı Burhaneddin, Divan, F.F. Godsell, nşr. İstanbul 1922.
Kadı Burhaneddin Divanı, İstanbul 1944 (T. Dil Kurumu Yayını).
Kâtip Çelebi, *Kitab-ı Cihannûma* İstanbul 1145.
Köprülü, F., *Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri*. THİTM I (1931).
————, *Anadolu Beyliklerine âit notlar* TM II(1928).
————, *Anadolu Selçukluları Tarihinin yerli kaynakları*. Belleten VII/27 (1943).
————, *Azeri*. İA.
————, *Oğuz etnolojisine dâir tarihi notlar*. TM I(1925).
————, *Salur*. E I.
————, *Türk dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar*. İstanbul 1934.
————, *Orta zaman Türk hukuku müesseseleri*. Belleten V.
————, *Anadolu'da Türk dil ve edebiyatının tekâmülüne umumi bakış*. Yeni Türk Mecmuası I - III (1933).
————, *Divan Şiiri Antolojisi*, [XIV. *asır Şairleri*]. İst. 1931.
————, *Türk edebiyatının menşe'i* MTM IV.
————, *Les origines de L'Empire Ottoman*. Paris 1935. Türkçe terc., *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu*. Ankara 1959.
————, *Anadolu'da İslâmiyet*. EFM. II/4 (1338).
————, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İst. 1918.
Kurat, A.N., *Yarlığ ve Bitikler*. İstanbul 1940.
Kramers, J. H., *Sultan*. EI.
Mahmud Kaşgâri, *Divân-ı Lugati't - Türk*. nşr. Kilisli Rıfat, İst. 1333 - 1335 I- III. türkçe terc., Besim Atalay (T. D. K), 1939- 1941. I - V.
Makrizî, *Kitab as-Sulûk*. Kahire. 1936, I-II.
Mazıoğlu, H., *Kadı Burhaneddin*. Arayış Dergisi 9 (1957).

Melioranski, **P.**, *Bruchstücke aus dem Divan des Ahmed Burhan-eddin aus Sivas, in "Vostocnyja Zametki"*. Petersburg 1895.

Michel, **P.**, *Chronique de Trebisond*, Lebeau, *Histoire du Bas - Empire*, *Paris* 1836. XX.

Minorsky, **V.**, *A Soyurghal of Qasim b. Jahangir Aq-quyunlu*. BSOS, IX (1937–1939).

Mirhond, *Ravzat as-Safa* Luknov 1332.

Mirza Bala, *Kadı Burhaneddin* İA.

Müneccim başı Ahmed, *Cami ad-Duval*. Süleymaniye Es'ad Efendi Ktp. nr. 2101 - 2102. Bayezid Umumî Ktp. nr. 5019–20. Türkçe terc., *Sahâif al-ahbâr*. İstanbul 1285.

Nüveyri, *Nihâyat al- arab*. Köprülü Ktp. Arap. Yazm nr. 1188.

Oral, **M. Z.**, *Hudavend Hatun türbesi ve hayatı*. Niğde 1939.

————, *Kuvvaddar-oğulları*. Belleten 73(1955).

————. *Durağan ve Bafra'da iki türbe*. Belleten 79(1959).

Ravâmiz al-Ayân,. Süleymaniye Hâlet - Efendi Ktp. nr. 583, III, V.

Répértoire Chronologique d'Epigraphie Arabe. I-XVI. (RCEA) Kahire 1942 v.d.

Safadî, *al-Vâfi*. Topkapı Sarayı III. Ahmed Ktp. nr. 2920.

————, *al-Asr va A'van al-Nasr*. Ayasofya Ktp. nr. 2964 IV.

Sağlam, **O.F.**, *Şimdiye kadar yayınlanmamış bazı kitabelerle meskûkâtın millî tarihe hizmetleri*. IV. Tarih Kongresi zabıtları, Ankara 1952.

Sümer, **F.**, *Ağaç-eriler*. Belleten 103(1962).

————, *Oğuzlara ait destanî mahiyette eserler*. DTCFD XVII / 3 - 4 (1959)

————, *Oğuzlar*, Ankara 1967.

————, *Çukur-ova tarihine dâir araştırmalar*. TAD I/1.

————, *Karakoyunlular*. Ankara 1967.

————, *Anadolu'da Moğollar*. SAD I/1 (1970).

————, *Döğerlere dâir*. TM X.

————, *Anadolu'da yaşayan bâzı üç-oklu oğuz boylarına mensup teşekküller*. İFM XI/1 - 4 (1950).

————, *Afşarlara dâir* Köprülü Armağanı, Ankara 1953.

İbn Şeddad, *Târih al-Malik az-Zâhir*. terc. M. S. Yaltkaya, *Baybars Tarihi*. İstanbul 1941.

İbn aş Şıhna, *ad durr al-Muntahab* nşr. J. Sauvaget, Beyrut 1933.

Şikârî, *Karaman oğulları tarihi*. nşr. Mesut Koman, Konya 1940.

Taeschner, **F.**, *İslam ortaçağında Fütüvvet teşkilâtı*. İFM XV/1 - 4 (1953-54).

————, *Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen*. Leipzig 1924–1926.

————, *Beiträge zur Geschicte der Achis in Anatolien* (14–15. Jahrh). 'Islamica' IV, Leipzig 1931.

Taci zâde Sadi çelebi, *Münşaâtı*. İst. Ens. yay. 1956.

İbn Tağribirdî, *Nücüm az-Zâhire*. nşr. Popper, Berkeley 1936.

Tarlan, **A. A.**, *Kadı Burhaneddin'de tasavvuf*. TDED VII (1958).

Takiyyüddin Temimî, *Tabakat*. Bayezid Umumi Ktp. nr. 5209.

Tekindağ, **Ş.**, *Karamanlılar*. İA.

————, *Berkuk devrinde Memlûk Sultanlığı*. İst. 1961.

Temir, **A.**, *Anadolu'da İlhanlı valilerinden Samağar Noyan*. Köprülü Armağanı, Ankara 1953.

Togan Z. Velidi, *Umumi Türk Tarihine giriş*. İstanbul 1946.

————, *Azerbeycan*. İA.

————, *Moğollar devrinde Anadolu'nun iktisadi vaziyeti*. THİTM I (1931).

————, *Harzemde yazılmış eski Türkçe eserler*. TM II.

Turan, **O.**, *İkta*. İA.

————, *Türkiye Selçuklularında Toprak hukuku*. Belleten 47.

————, *Selçuk kervansarayları*. Belleten 39.

————, *Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar*. Ankara 1958.

————, *II. İzzeddin Keykâvus'a âit bir temliknâme*, Zeki Velidi Togan'a armağan, İst. 1950–55.

————, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. Ankara 1965.

————, *Selçuklular zamanında Sivas* DTCFD IV (1951).

————, *Selçuk Türkiyesinde fâizle para ikrazına dâir hukuki bir vesika*. Belleten 62.

Thomas de Medzoph, *Exposé des guerres de Tamerlan et de Schach Rokh*. Frans. terc. F. Nève, Bruxelles 1860.

Al-Umarî, *Masalik al-Absar*. nşr. F. Taeschner, Leipzig 1929.

Uzunçarşılı, **İ. H.**, *Kitabeler I*. İst. 1927.

————, *Kitabeler II*. İst. 1929.

————, *Osmanlı Devleti teşkilatına medhal*. İstanbul 1941.

————, *Eretna*. İA.

————, *Anadolu Beylikleri*. Ankara 1969.

————, *Sivas Şehri*. İst. 1928.

———, *Eretna-Kadı Burhaneddin.* Belleten 126(1968).

———, *Karaman-oğulları devri vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman imareti vakfiyesi.* Belleten I.

———, *Osmanlı Tarihi.* Ankara 1947, I.

Weil, G., *Geschichte der Chalifen.* Stuttgart 1846–1862.

Wittek, P., *Von der byzantinischen zur türkischen Topanymie.* Byzantion X(1935).

———, *Menteşe Beyliği.* Türkçe terc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1944.

———, *Islam und Kalifa.* ASS LII (1925).

Yinanç, M. H., *Diyarbakir.* İA.

———, *Bayezid,* İA.

———, *Akkoyunlular.* İA.

———, *Celâyirliler.* İA.

———, *Dulkadırlılar.* İA.

———, *Maraş emîrleri.* TTEM XIV. XV.

Yûnûni, *Zayl-i Mirat az-Zaman.* Haydarâbâd. 1955–61 III.

Yücel, Y., *Kastamonu'nun ilk fethine kadar Osmanlı-Candar münasebetleri.* TAD I(1963).

———, *Çelebi İsfendiyar Bey* TAD II / 2 - 3 (1964).

———, *Timur'un Bayezid'e gönderdiği* 1395 *tarihli mektup* (baskıda).

Zambaur, E., *Manuel de Généalogie et de Chronologie pour l'Histoire de l'Islam.* Hanovre. 1927.

Zaynaddin Tâhir, *Durrat al-Aslâk.* Topkapı Sarayı, Hazine Ktp. Arap. Yazm. nr. 1459. I - III (bir arada).

İ N D E K S

I.

ŞAHIS ADLARI

A

B

C

Ç

D

E

K

M

Ş

T

U

V

Y

Z

II.

YER, DEVLET, KAVİM, TOPLULUK ADLARI

A

B

C

İ

K

L

M

III.

ÖNEMLİ MADDELER VE ISTILAHLAR

YANLIŞ DOĞRU CEDVELİ

Yanlış	Doğru	Sahife	Satır
Rezm u Rezm	*Bezm u Rezm*	9	21
devlet	devleti	12	21
ilgi	ilgili	18/19	5
görteyiz	görmekteyiz	36/91	1
al-Ibar, v. 561.	al-Ibar, V, s. 561.	48/128	1
Ertena	Eretna	60/5	5